

MALİYE FİNANS YAZILARI

MALİYE FİNANS YAZILARI DERGİSİ ALTI AYDA BİR ÇIKAR

İMTİYAZ SAHİPLERİ
Maliye Finans Yazıları
Yayıncılık Limited Şirketi Adına
Onursal Başkan
Ziya MÜEZZİNOĞLU

Türkiye Finans Yöneticileri
Vakfı Başkanı
Tevfik ALTINOK

Türkiye Ekonomik ve Mali
Araştırmalar Vakfı Başkanı
Tevfik ALTINOK

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet Hasan EKEN

Editör Yardımcıları: Doç. Dr. Serkan ÇANKAYA - Ayben KOY

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Sudi APAK Beykent Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan Fehmi BAKLACI İzmir Ekonomi Üniversitesi
- Prof. Dr. Niyazi BERK Bahçeşehir Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet Hasan EKEN Kırklareli Üniversitesi
- Prof. Dr. İhsan ERSAN İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Gürbüz GÖKÇEN Marmara Üniversitesi
- Prof. Dr. Lale KARABIYIK Uludağ Üniversitesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRLERİ

M. Ferhan KAPTAN Sacit AKDEMİR

İLETİŞİM:

İsmail Paşa Sokak No:47 34718
Şişli - İstanbul Tel: 0216 428 78 58 Fax: 0216 428 78 68
E-Mail: maliyefinans@finanskulup.org.tr – mhasan_eken@yahoo.com

Yıl: 30 Sayı: 105

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: Nisan 2016

Basım Yeri: Der Yayınevi

Molla Fenari Sok. No: 28/A Derhan - Eminönü/İstanbul

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Emre ALKİN - Kemerburgaz Üniversitesi
- Prof. Dr. Başak ATAMAN - Marmara Üniversitesi
- Prof. Dr. Sudi APAK - Beykent Üniversitesi
- Prof. Dr. Doğan ARGÜN - Marmara Üniversitesi
- Prof. Dr. Hakan AYGÖREN - Pamukkale Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan Fehmi BAKLACI - İzmir Ekonomi Üni.
- Prof. Dr. Niyazi BERK - Bahçeşehir Üniversitesi
- Prof. Dr. Fahir BİLGİNOĞLU - İstanbul Teknik Üni.
- Prof. Dr. Stefano CASELLI - Bocconi University
- Prof. Dr. Ali CEYLAN - İstanbul Ticaret Üniversitesi
- Prof. Dr. Refik ÇULPAN - Penn State University
- Prof. Dr. Nurhan DAVUTYAN - Kadir Has Üniversitesi
- Prof. Dr. Salih DURER - Yıldız Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet Hasan EKEN - Kırklareli Üni.
- Prof. Dr. Nazım EKREN - İstanbul Ticaret Üni.
- Prof. Dr. Ümit EROL - Bahçeşehir Üniversitesi
- Prof. Dr. İhsan ERSAN - İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Umberto FILOTTO - University of Rome "Tor Vergata"
- Prof. Dr. Gürbüz GÖKÇEN - Marmara Üniversitesi
- Prof. Dr. A. Osman GÜRBÜZ - İstanbul Ticaret Üni.
- Prof. Dr. Haluk KABAALIOĞLU - Yeditepe Üni.
- Prof. Dr. Lale KARABIYIK - Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Othmar LEHNER - University of Applied Sciences Upper Austria
- Prof. Dr. H. Saduman OKUMUS - İstanbul Ticaret Üni.
- Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN - Marmara Üniversitesi
- Prof. Dr. Şahrokh M. SAUDAGARAN - University of Washington
- Prof. Dr. Orhan ŞENER - Kadir Has Üniversitesi
- Prof. Dr. Yusuf TUNA - İstanbul Ticaret Üniversitesi
- Prof. Dr. İler TURAN - İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Prof. Dr. Targan ÜNAL - Okan Üniversitesi
- Prof. Dr. Veysel ULUSOY - Yeditepe Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

- Selçuk DEMİRALP
- Ömer L. DİNLER
- Dr. Mine Berra DOĞANER
- Pinar ECZACIBAŞI
- Dr. Mahfi EĞİLMEZ
- Mehmet Sıddık ENSARİ
- Orhan EMİRDAĞ
- Sedat ERATALAR
- Özen GÖKSEL
- Özer GÜNEY
- Çetin HACALOĞLU
- Dr. Önder HALISDEMİR
- Felhi HINGİNAR
- Dr. Nebil İLSEVEN
- Doç. Dr. Ali İhsan KARACAN
- Muharrem KARSLI
- Hüsamettin KAVI
- Doç. Dr. Ekrem KESKİN
- Zafer KURTUL
- Mete MELEKSOY
- Prof. Dr. Muhsin MENGÜTÜRK
- Adnan NAS
- Ergun ÖZEN
- Ersin ÖZİNCE
- Tanju POLATKAN
- Bülent ŞENVER
- Neslihan TOMBUL
- Dr. Turgut TELMAN
- Berna ÜLMAN
- Tuğrul Bilen ÜNAL
- Dr. Hasan Yalçın
- Arzuhan Doğan YALÇINDAĞ
- Tezcan YARAMANCI
- Dr. Halil YOLCU

Maliye Finans Yazıları ULAKBİM, EBSCO ve ASOS endeksleri tarafından taranmaktadır.

YAYIN POLİTİKASI

1. Dergi, Türkiye Finans Yöneticileri Vakfı (Finans Kulüp) ile Türkiye Ekonomik ve Mali Araştırmalar Vakfı (TEMAR)'nın bilimsel mesleki yayın organıdır. **Maliye ve Finans Yazıları** ilk sayısı Haziran 1986 da yayınlanan Maliye Yazıları Dergisi'nin devamıdır.
2. **Maliye ve Finans Yazıları** Ekonomi, Maliye ve Finans konularında yayınlanan hakemli bir dergidir.
3. **Maliye ve Finans Yazıları** in temel yayın politikası, literatüre belirli katkısı olan, özgün araştırma niteliği taşıyan ve uygulamada ortaya çıkan sorunlara ilişkin çözüm önerileri içeren makale, yazı ve çevirileri yayınlamaktır.
4. **Maliye ve Finans Yazıları** dergisi altı ayda bir olmak üzere Nisan ve Ekim aylarında yılda iki kez yayınlanır.
5. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazılar akademik hakem kurulu'nda yazı konusunda uzman iki hakem tarafından isim kapalı olarak incelenir. Hakemler yazı sahibinden düzeltme talep ettiklerinde, hakemlerin istedikleri düzeltmeler yapılmadan yazılar yayına kabul edilmez.
6. Basımına karar verilenler için yazarına kabul yazısı ile bildirim yapılır Yayına kabul edilmeyen yazılar yazar / yazarlara bildirilir, ancak iade edilmez.
7. Dergide yayınlanacak yazıların tam metin olarak başka bir dergide yayınlanmamış olması esastır.
8. Yazılar yayınlanmadan önce matbaa provasını yazarlara gönderilir. Makale içinde dergide basıldığı haliyle görülen hataların sorumluluğu yazar/yazarlara aittir. Yayınlanmasına karar verilen makaleler üzerinde yazarlarca herhangi bir eklenti yapılamaz.
9. Dergiye gönderilen yazılarda **Türk Dil Kurumu İmla ve Yazım** esasları gözetilmelidir.
10. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sivil Toplum Diyalogu

Tevfik ALTINOK 9

MAKALELER

Özel Sektör Dengesinin Hükümet Bütçesi Üzerindeki Etkisi:

Ampirik Bir İnceleme

The Effect of Private Sector Balance on Government Budget:
an Empirical Examination

Taner TURAN – Orhan Emre ELMA 15

Karbon Ayak İzi'nin Ne Kadarı Finansal Piyasalarda: Karbon Piyasalarının Performansı ve Karbon Merkez Bankasının Kurulması

How Much of the Carbon Footprint is in the Financial Markets: Carbon
Markets' Performance and Establishment of the Carbon Central Bank

Osman Serdar ÇITAK 31

İflasın Ertenilmesi ve Türkiye'de 2009-2013 Arasındaki İflasın Ertenilmesi Davalarının Analizi

Bankruptcy Postponement and Panoramic Analysis on Bankruptcy
Postponement Litigations in Turkey Between 2009-2013

Güven SAYILGAN - Arslan ECE 47

Bireylerin Risk Azaltma Stratejilerini Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma

An Empirical Study on Psychological Motives for Individuals, Risk Mitigating
Strategies

Sibel DİNÇ AYDEMİR - Selim AREN 75

Faizsiz Finansın Temel Prensipleri ile Türkiye'de Reel Kesimde Kullanılması

Hediyetullah KARAHAN - Hicabi ERSOY 93

TMS 2 Stoklar Standardında Yer Alan Stok Maliyeti Hesaplama Yöntemlerinin Gıda Maddeleri Sanayi Sektöründeki İşletmelerde Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

A Research About Utilization Of Inventory Cost Formulas Under TMS 2 Inventory Standards In Food Sector

Gürbüz GÖKÇEN – Yasin CEBECİ..... 115

Yerli ve Yabancı Futbol Kulüplerinin Transfer Harcamaları Bağlamında Etkinliklerinin Karşılaştırılması

Comparison of The Performance of Turkish And European Football Clubs in Terms of the Efficiency of Transfer Expenditures

Ersan ERSOY - Levent ÇITAK - Ömer Serkan GÜLAL..... 133

İslami Bankalarda Kredi Riskini Belirleyen Faktörler: Panel Veri Analizi ile Türkiye’de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama

The Determinants of Credit Risk in Islamic Banks: An Empirical Analysis on the Turkish Participation Banks with Panel Data Analysis

Nasif ÖZKAN - Gökhan IŞIL..... 153

Yeniden Yapılandırma Sonrası 2004-2014 Döneminde Türk Bankacılık Sektörü

Turkish Banking Sector After Restructuring in 2004-2014 Period

Mete BUMİN 177

Katılım Bankacılığının Gelişiminde Nakit Yönetimi Hizmetlerinin Etkileri ve Anket Çalışması ile Banka Çalışan Algısının Analizi

The Effects of Cash Management Services in Participation Banking and Employee Perception Analysis With the Help of Survey Study

Cüneyt DİRİCAN 223

Editörden

Değerli okuyucular,

Bu sayımızdaki yazıma bir müjde ile başlamak istiyorum. Yaklaşık üç senedir sürdürülen çalışmalar neticesinde dergimiz ULAKBİM tarafından endekslenen dergiler listesine dahil edilmiştir. Bu sevindirici haberi sizlerle paylaşırken başta editör yardımcımız sayın Serkan ÇANKAYA ve Ayben KOY olmak üzere emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarıma, dergimize makalelerini gönderen yazarlarımıza, hakemlerimize, yayın kurulu, bilim kurulu ve danışma kurulu üyelerimize teşekkürlerimi sunar desteklerinin devamını beklediğimi ifade etmek isterim.

İmtiyaz sahibi vakıflarımızın yönetim kurulu başkanı sayın Tefik ALTINOK ve yazı işleri müdürlerimiz sayın Ferhan KAPTAN ile sayın Sacit AKDEMİR'e de özellikle teşekkürlerimi sunmak isterim.

Dergimizin bu sayısında on adet makale yer almaktadır. Bu makalelerde geniş bir yelpazede bankacılık, finans ve ekonomi konuları ele alınmaktadır.

Bilindiği gibi doğa dostu finans alanında yapılan çalışmalar Sürdürülebilir Finans, (Sustainable Finance), Yeşil Finans (Green Finance) gibi isimlerle anılmakta ve tüm Dünya'da artan bir ilgi görmektedir. Maliye Finans yazıları olarak bu alanda yapılan çalışmaların dergimize gönderilmesini özellikle arzu etmekteyiz.

Bu çağırımı bir önceki sayımızda yapmış bu sayımızda bir kere daha bu çağırımı yinelemek istiyorum. Sevinerek ifade edebilirim ki bu sayımızda bu konuları ele alan bir makale yer almaktadır.

Maliye Finans Yazıları olarak alanımızla ilgili konferansları akademik olarak desteklemek ve ilgili konferanslarda sunulan bildirileri hakem sürecinden geçtikten ve dergimiz kriterlerine uygun hale getirildikten sonra dergimizde yayınlamak üzere çalışmalarında da bulunacağımızı duyurmak isterim.

Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki defa yayınlanan dergimize, Türkçe ve İngilizce çalışmalarını göndermek üzere tüm akademisyenlere ve sektör profesyonellerine çağrıda bulunurken, bu sayının yayına hazırlanmasında emeği geçen çalışma arkadaşlarıma, hakemlerimize ve yazarlarımıza teşekkür eder, tüm okurlarımıza selam ve saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Mehmet Hasan EKEN

“Başkan’dan mektup var”

Sivil Toplum Diyalogu

Tevfik ALTINOK

Türkiye Finans Yöneticileri Vakfı - Başkan

Bilindiği üzere, Türkiye Finans Yöneticileri Vakfı – Finans Kulüp, bir Sivil Toplum Kuruluşu olarak İstanbul’da kuruluşundan bu yana 30 yıla yakın bir süredir, finansal piyasaların, aktörlerin ve finans yöneticilerinin, kısacası finans sektöründe çalışanların gelişimine katkıda bulunmak üzere faaliyet göstermektedir.

Faaliyete geçtiği ilk kuruluş yıllarında, o tarihlerde Ülkemizde henüz emekleme aşamasına dahi gelememiş konumda bulunan finansal piyasalarda, bırakın “diyalog”u birbiriyle iletişime geçememiş finans yöneticilerini en azından biraraya getirebilme amacını Vakfımızı kurmak suretiyle ön plana çıkarmıştık. Sohbet toplantıları ile başlamıştı ilk toplantılarımız...

İşin aslına bakarsanız ilk adım, İş Bankası Müfettişlerinin kendi aralarında yaptıkları toplantıların zamanla dışarıya açılım girişimi ile başlamıştı. O zamanın özel sektör kuruluşlarında hizmet veren üst düzey finans yöneticileri Sevgili Turgut Telman’ın girişimi ile ilk kez bir araya gelmişlerdi. Toplanıp fikirlerin açıklanması ve görüş birliğinin oluşması sonunda bir adım öteye giderek başta Vehbi Koç olmak üzere İstanbul’daki iş adamlarının da katkısı ile önce dernek, sonra da Vakıf oluvermiştik birdenbire...

Vakfımız finans sahasında nice illere imza atma şansını yakalamıştı geçen süreçte...

Nihayet, iki yıl önce belirlediğimiz stratejik hedeflere uygun olarak geliştirdiğimiz çalışma modeli ve altyapısı ile Vakfımızda önemli değişimleri başlattık. Yaptığımız çeşitli toplantılarda, “Bundan sonra söz artık gençlere ve onların yenilikçi, yaratıcı vizyonlarına bırakılmalıdır” diyerek, “Genç Finans Kulüp – Sürdürülebilir

Yenilikçi Finans Platformu” nun temellerinin atıldığına işaret ettik ve de baktık ki genç finansçılar bu işi gerçekten benimsiyorlar...

Bunun üzerine, genç finansçıların da katkısı ile son dönemde “Sürdürülebilir Yenilikçi Finans Platformunu” kurduk.

Bu platformu, gelişen teknoloji ile birlikte Dünya Finans Sisteminde ortaya çıkan yeniliklerin araştırılmasının önemine vurgu yaparak kendi kültür ve uygulama alışkanlıklarımıza göre yenilikçiliği özendirmeye, finansal uygulamaların ve finansal okuryazarlığın gelişimini teşvik edilmeye zemin hazırlamak şeklinde tanımlamayı uygun gördük.

Aslında, bu Yenilikçiliğin Sürdürülebilir olması ile dinamik özelliğini koruyan pazar yapısının olması gerektiği düşünmüştük.

İşte bu noktada, yenilikçiliği ortaya çıkaracak unsur olarak “Gençlik ve Girişimcilik” bir anda ön plana çıkıverdi. Böylece, Platformun büyümesi için “Genç Finans Kulüp Üyeliğinin” oluşturulmasına karar verdik.

Genç Finans Kulüp üyelerinin, hedeflendiği alanda başarılı uygulamalarını ortaya çıkarmak ve bu etkinlikleri teşvik etmek üzere İstanbul Kalkınma Ajansı ve Avrupa Birliği Mali Destek Programları çerçevesinde Finans Kulüp olarak Yenilikçilik ve Girişimcilik konularında Projeler hazırladık. Bu çalışmalar yetkili Kurumlar

tarafından incelendi ve 2016 yılı başında Projemiz Avrupa Birliği Fonlarından finanse edilen projeler arasına alındı.

Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen **IV. Sivil Toplum Dayanışma Programı** kapsamında Finans Kulüp tarafından hazırlanan **“AB Ağlarıyla Güçlenen Girişimcilik”** Projemiz geçtiğimiz ay itibariyle yürütülmeye başlandı.

Bu kapsamda, 15 ay sürecek proje içeriği İstanbul, Ankara, İzmir ve İspanya'nın Valencia kentlerinde, girişimcilik ve finansal yönetim alanında, Üniversite öğrencileri ve KOBİ segmentindeki şirketlerle panel, seminer ve çalıştaylar düzenlenmek suretiyle hayata geçirilmiş olacak...

Projeye Bahçeşehir, Başkent, İzmir Ekonomi ve Okan Üniversiteleri destek sağlarken, İspanya'da kurulu Valencia Genç Girişimci Derneği proje ortağımız olarak belirledi ve Projemizi Şubat 2016 ayından itibaren uygulamaya koyduk...

Bu çerçevede, Sivil Toplum Diyaloğunun geliştirilmesi amacı ile ortak etkinlikler ve finansal girişimcilik konularında yayınlar hazırlanırken, Genç Finans Kulüp üyelerinin Avrupa Birliği Üyesi ülkelerde benzer eğitimlerin nasıl yürütüldüğü, yararlanılan kaynaklar ve diğer bilgi birikimlerinin transferi konularında fikir edinmeleri ve işbirliği sağlanmalarını teşvik etmeyi düşünüyoruz.

TOSYÖV işbirliği ile İstanbul, Ankara ve İzmir'de KOBİ'lere yönelik yapılacak etkinliklerle finans kaynağına erişim olanaklarının artırılması ve finansal yönetim kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmaları sürdürmeyi planlıyoruz.

Bu çerçevede, AB Ağlarıyla Güçlenen Girişimcilik Projesine katılarak destek sağlayan Üniversitelerin işbirliği ile bir de Akademik Danışma Kurulu oluşturduk. Bu Kurul marifetiyle,

- Bir taraftan, yıllardır özlemi duyulan, teorinin yanı sıra “akademik eğitim ile gerçek iş hayatında” karşılaşılan sorunların çözümüne odaklı bir yaklaşımın oluşturulmasını,
- Diğer taraftan Genç Finansçıların simüle edilmiş pazarlarda gözlemlenen karar alma ve uygulamalarla deneyim kazanmalarının sağlanmasını,

- Bu konularda yeni metodolojilerin araştırılması ve uygulamaya konulmasını,
- Böylece Üniversiteler ile İş Dünyası arasında yakınlaşmanın sağlanmasını,

hedefliyoruz. Bu projelerin hayata geçirilmesi suretiyle "Gençlerden başlayan girişimciliğin üretime katkı sağlanmasını temin edecek bir değer zinciri" nin oluşturulmasının mümkün olabileceğine inanıyoruz.

Bu çerçevede TOSYÖV, Bahçeşehir Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinin işbirliği ile hazırladığımız yeni projeleri Finans Kulüp olarak hayata geçirme hazırlıklarını sürdürme niyetindeyiz. Gençlerin Projemize destek verecekleri umudunu taşıyoruz...

Unutmayalım ki, Dünyamızda her sahada gelişmeler tabir caiz ise çok ama çok hızla yürüyor, belki de koşuyor demek daha doğru olacak...

Hele hele, Bilgi Çağının sonuna ulaştığımız şu yıllarda, "dijital ekonomi" ile birlikte bir de "Sanayi 4.0" kavramı ile tanıştık...

Daha Ülkemizde yeni yeni duyulmaya başlanan Sanayi 4.0 kavramını geliştirenler, Dünya'da şubesi olmayan ve geçmiş tecrübeleri arasında bankacılık bulunmayan teknoloji şirketlerinin bankacılık lisansı almaya başladığını gösteriyor...

Hiç düşündünüz mü, ne demek teknoloji şirketlerinin bankacılık lisansı almaları? Bu da nereden çıktı, bizim pabucumuz dama mı atılıyor, diye soracak bankacıları görüyor gibiyim... Belki Genç Finans Kulüp Yöneticileri bunu biz eskimiş Finans Yöneticilerinden daha rahat anlayabilirler. Ama ben ve benim gibilerin anlaması ve kavraması daha zor gibi geliyor bana...

Gelin görün ki, gerçekleri görmezden gelmek sorunu çözmüyor... Gerçek ortada... Bizim de Türk Toplumunu olarak ve Finans Yöneticileri olarak bu gerçekleri görmemiz kaçınılmaz...

Demek ki, kendi kültür yapımıza uygun yöntemleri arayıp bularak girişimciliği ve yenilikçiliği her alanda desteklemek suretiyle Genç Finansçılarımızı platformdaki yerlerine taşımak zorundayız...

Umarım başarılı olma yolunda adımlarımızı aksatmadan atar, Genç Finans Kulüp Üyeleri ile birlikte girişimcilik yolunda başarıya yürürüz...

Özel Sektör Dengesinin Hükümet Bütçesi Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme

Taner TURAN¹ – Orhan Emre ELMA²

Makale Gönderim Tarihi: 11.05.2015

Makale Kabul Tarihi: 30.12.2015

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de özel sektör dengesinin hükümet bütçesi üzerindeki etkisini büyüme oranı, finans hesabı dengesi ve hanehalkı tüketim harcamalarını kullanarak incelemektir. Bu kapsamda ARDL yaklaşımı kullanılmıştır. Bulgular özel sektör dengesinin, hükümet bütçesi dengesi üzerinde anlamlı bir etkide bulunmadığını göstermektedir. Finans hesabı dengesinin, hükümet bütçe dengesini uzun ve kısa dönemde önemli biçimde etkileyen tek değişken olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özel Sektör Dengesi, Hükümet Bütçe Dengesi, Finans Hesabı Dengesi, Özel Sektör Davranışının Etkisi.

Jel Sınıflaması: E62, F00, H60

¹ Assoc. Prof., Gebze Technical University, Business Faculty, Department of Economics, tturan@gtu.edu.tr

² Res. Assist., Adana Science and Technology University, Business Faculty, International Trade and Finance Department, oeelma@adanabtu.edu.tr

The Effect Of Private Sector Balance On Government Budget: An Empirical Examination

ABSTRACT

This paper aims to examine the effect of private sector balance (PSB) on government budget balance (BD) in Turkey by using growth rate (GE), financial account balance (FA), and household consumption expenditures (CH). In this context, ARDL approach is employed. Findings suggest that PSB does not have a significant effect on BD. FA has been found to be the only variable which has a significant effect on BD in both the long and short run.

Keywords: Private Sector Balance, Government Budget Balance, Financial Account Balance, Impact of Private Sector Behaviour.

1. INTRODUCTION

The relationship between the private and public balance has become more important and relevant as the trade and financial/capital liberalization significantly increase around the world since especially 1980s. As a result, this relationship has drawn more attention from researchers over time.

Although there are some exceptions, Turkey has had a substantial current account deficit for a long time. Seasonally adjusted current account deficit has been constantly above 4,5 % of GDP since 2010:Q1. As discussed by Hakkio (1995), high current account deficits can lead to some important problems in economic activity. For instance, high current account deficits can make an economy more fragile to external risks and shocks. However, in an emerging economy like Turkey, a current account deficit enables to make more investment than its domestic saving could afford. So a current account deficit may not be a bad thing per se, at least until some level. On the contrary to the current account deficits, in Turkey, the central government budget deficit has declined substantially after 2003, to a large extent, because of IMF supported program, high growth rates, relatively strict fiscal policy and favorable international financial conditions.

Seasonally adjusted budget deficit has been less than 3 % after 2011:Q1. On the other hand, the private sector balance displays a different pattern over time. The private sector balance has been negative for a long time. In general, the private sector balance has deteriorated when the government budget balance has improved and current account deficit has increased after around 2004. This actually arises from the fact that how we construct the private sector balance, following Ciumas et al. (2012).

Although our main objective is to examine the effect of private sector balance (PSB) on the government budget balance (BD), we control some other variables, namely the financial account (FA), growth rate of GDP (GE), and household consumption expenditures (CH). We use Turkish quarterly data from 1998:1 to 2014:1 and ARDL approach to cointegration. Once we find that there is a cointegrating relationship, we estimate the long and short run coefficients. We also perform short run Granger causality tests.

The remainder of the paper is organised as follows: We briefly summarize the literature in section 2, explain the data and report unit root tests in section 3, visually examine the variables in section 4, present and discuss the empirical results in section 5 and conclude in section 6.

2. Literature Review

Ciumas et al. (2012), for 10 European countries, find a strong relationship between private sector behavior and budget balance. They claim that some countries implement a countercyclical policy while the others don't.

Unlike our study, the literature largely examine the twin deficit hypothesis and Ricardian equivalence hypothesis, the latter developed by Barro (1974, 1989). On the one hand Keynesian model predicts a positive relation between the current account and budget deficits. It is expected that causality goes from the budget deficit to the current account or trade deficit. But Marinheiro (2008) discusses why the causality may go from the current account deficit to budget deficit under some conditions. On the other hand Ricardian equivalence approach doesn't predict a causal

relationship between the current account and budget deficit. A decline in public saving will lead to an equal rise in the private saving, implying no change in the total saving.

There is a very large literature, such as Khalid and Guan (1999), Salvatore (2006), Marinheiro (2008), Merza et al. (2012), Hatemi and Shukur (2002), Xie and Chen (2014) examining the relationship between the current account or trade deficit and budget deficit.³ As pointed out in a recent article by Kumhof and Laxton (2013) empirical findings are not robust on that issue. Acaravci and Ozturk (2008), Ümit and Yıldırım (2008), Gursoy and Ceylan (2011), and Erdoğan and Yıldırım (2014) support the twin deficit hypothesis while Kuştepeli (2001), Aksu and Başar (2009), Kılavuz and Dumrul (2012) don't find a significant evidence for the twin deficit hypothesis in the case of Turkey. Similarly, Kıran (2011) concludes that there is a little evidence for the twin deficit hypothesis for Turkey. Varol İyidoğan and Erkam (2013) find that the causality goes from the current account deficit to budget deficit. In a nonlinear framework Çatık et al. (2015) report that the twin deficit hypothesis is supported in only upper regime but not in lower regime. However Akbaş et al. (2014) conclude that the triple deficit hypothesis is valid for Turkey.

Bahmani-Oskooee and Payesteh (1994) examine the relationship between the budget balance and capital flows for the US by using time series techniques. Murthy and Phillips (1996) present some evidence for a long run relationship between budget deficit and capital inflows. Turan (2015a) also concludes that there is a bi-directional causality between the government budget and financial account balance in Turkey by using annual data over the period 1975-2014.

In a different strand of the literature, some studies, such as Fry et al. (1995), Wong and Carranza (1999), Yan (2005), Turan (2015b) examine the relationship between the current and capital/financial accounts. Erden and Çağatay (2011) find

³ A good overview of this literature can be found in Xie and Chen (2014).

a causal relationship running from the capital account to current account in Turkey. Tang (2014) examines the relationship among current account, financial account and fiscal deficit in the US.

Cyclical behavior of fiscal policy has been intensively examined, such as Lane (2003), Gali and Perotti (2003), Kaminsky et al. (2004), Alesina et al. (2008), Abdih et al. (2010). Many studies find that especially developing countries largely implement procyclical policies. Turan and Telatar (2013a) and Turan (2013b) present some evidence that the primary surplus is countercyclical in Turkey in general. Turan (2013c) suggests that total real government expenditure has a negative and significant correlation with GDP and also points out the the main concern of Turkish fiscal policy is to give a primary surplus not cyclical fluctuations for some time. Similarly Turan (2014) finds that the government expenditures excluding interest payments and transfer spending display some countercyclical patterns in the contractions.

3. Data and Unit Root Tests

We use quarterly data for Turkey over the period 1998Q1-2014Q1. Our GDP, current account, financial account and consumption expenditures of households data come from Central Bank of Turkey, while central government budget balance data obtained from Turkish Ministry of Finance.⁴ We use the current account, financial account and central government budget balance as a share of GDP, while household consumption expenditures are used as the change from the previous period. Since we work with quarterly data, all variables are seasonally adjusted.

Like Ciumas et al. (2012) we estimate the private sector balance by deducting the government budget balance from the current account balance. Actually this is based on a well-known and simple identity, states that current account balance (CAB) is equal to the sum of the differences between private saving (SA) and investment (IN), and government revenue (TR) and spending (GS), which can be written as follows:

⁴ Central government budget refers to consolidated government budget before 2006.

$$CAB = (SA - IN) + (TR - GS) \quad (1)$$

More details can be found in some other studies, for example Khalid and Guan (1999), and Aristovnik and Djuric (2010).

We use Augmented Dickey-Fuller (ADF), KPSS and Zivot-Andrews tests to determine whether our variables are stationary or not and summarize the results in Table 1.

Table 1. Unit root test results

Var.	ADF		KPSS		Zivot-Andrews
	Level	1st difference	Level	1st difference	Level
BD	-2.102202 (1)	-6.966805* (3)	0.617446**	0.154640	-3.122803 (4)
PSB	-2.280688 (0)	-10.47691* (0)	0.746713*	0.076275	-4.758041 (0)
GE	-6.318655* (0)	-	0.076699	-	-6.729870* (0)
FA	-4.290489* (0)	-	0.568604**	0.092904	-5.611645* (0)
CH	-1.238608(4)	-8.898440* (3)	0.837842*	0.103059	-4.242319 (4)

Notes: *, **, *** show significance levels at 1, 5 and 10 % respectively. Lag numbers are based on Schwarz Information Criteria (SIC). Lag numbers shown in parenthesis. The unit root tests are performed by using models with intercept. For Zivot-Andrews test, we allow a structural break in both the intercept and slope.

Based on ADF test results, in level we reject unit roots for GE and FA but fail to reject for BD, PSB and CH. KPSS results suggest that the null hypothesis of stationarity for BD and FA at 5 % level and also PSB and CH at 1 % level is rejected but not for GE. In first difference, all variables don't have unit roots. We also perform an approach developed by Zivot and Andrews (1992) to take possible structural breaks into consideration. The results indicate that we reject unit roots in the case of GE and FA but not for other variables, confirming the results of ADF test.

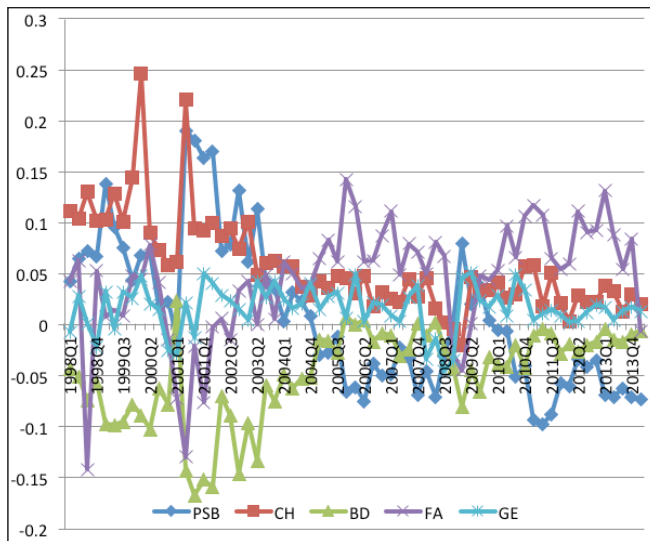
4. Graphical Analysis

Before presenting and discussing our regression results, a look at the evolution of our variables would be helpful. The evolution of GB, PSB, FA, CH and GE can be seen at Figure 1.

In general, except for some quarters, the government budget deficit is more than 5 % until 2004:4. The budget balance is the lowest in 2001, in which a severe financial crisis took place in Turkey. It is important to note that there is a considerable improvement in the budget deficit after 2003. Although the effect of global financial crisis on the budget deficit is clear and visible, budget deficit is not high in recent periods. It seems that the policies implemented after 2001 crisis have been successful in reducing the budget deficit and making Turkish public finance stronger.

During the period examined, there are some sharp fluctuations in the growth rate of real GDP (GE). GE is positive but below 2 % after 2011:Q3. This means that when compared with mid-2000s there is a decline in the growth rate in recent periods. Finally we can say that the massive earthquake in 1998, economic crisis in 2001 and global crisis in 2008 have a remarkable negative effect on the growth rate in Turkey.

Figure 1. GB, PSB, FA, CH and GE

Source: Data taken from Central Bank of Turkey, and Turkish Ministry of Finance.

As can be seen at Figure 1, actually there is a clear negative relation between the private sector balance and government budget balance. PSB is high when the government budget deficit is low and vice versa. We would like to point out that when the budget deficit is higher than the current account deficit, private sector has a surplus. After 2004 PSB is negative, while the BD is relatively low. This can also be interpreted as the private saving is less than the investment after 2004 in general. Obviously this can stem from both an increase in the investment or a decline in the private saving. Data from Turkish Ministry of Development clearly indicate that there is a sharp decline in the private saving after 2002. Private saving is 23,4 % of GDP in 2002 while it is only 12,3 % in 2010. We think that, it is a good policy for Turkey to reduce the government deficits when the private sector deficit is high. The effects of banking crisis in Turkey can be seen in 2001 in which private sector balance reaches its highest values. Following the crisis, PSB deteriorates. Because of global financial crisis, the government budget deficit is high and current account deficit is low, while PSB is positive in 2008:Q4-2009:Q4.

Financial account balance is positive after 2002, except for a temporary decrease in 2008. It has seen its lowest values in 1998 and 2001. After that it has gradually increased and has been positive, except for 2008. In Turkey, since current account balance is negative, financial account balance is mostly positive during the period examined.

After some big changes in consumption expenditures, a more stable trend is observed after 2003. There is a significant change in 2008, because of the global crisis. As expected, the changes in consumption expenditures of households are relatively small in recent periods. This is in line with the evolution of the growth rate.

5. Empirical Methodology and Results

Ciomas et al. (2012) examine the relationship among the government balance, private sector balance, growth rate, financial account balance and household consumption expenditures by using OLS. We employ the same variables but take a different

empirical approach. The long run relation between variables can be examined by means of standard cointegration tests, like Engle and Granger (1987), if the variables have the same order of integration. However, we have a mix of both I(0) and I(1) variables. Therefore a different approach, developed by Pesaran et al. (2001), can be used to examine whether a cointegrating relationship exists among the variables. If a cointegration is found, then the long run and short run coefficients can be estimated. We can write the conditional error correction model as follows :

$$\begin{aligned} \Delta BD_t = & \beta_0 + \beta_1 BD_{t-1} + \beta_2 PSB_{t-1} + \beta_3 GE_{t-1} + \beta_4 FA_{t-1} + \beta_5 CH_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^m \beta_6 \Delta BD_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_7 \Delta PSB_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m \beta_8 \Delta GE_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_9 \Delta FA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{10} \Delta CH_{t-i} + e_t \quad (2) \end{aligned}$$

where m is the optimal lag length determined by information criteria and e_t is error term with zero mean and constant variance. While determining the optimal lag length, we also make sure that there is no serial correlation. Cointegration test is carried out by testing the joint significance of lagged variables, namely $H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = 0$. Estimated F statistic is compared to critical bounds provided by Pesaran et al. (2001). If F statistic exceeds the upper bound then we conclude that a co-integrating relationship exists

We estimate Equation 2 to test whether there is a co-integration among the government budget balance, private sector balance, growth rate of GDP, financial account balance, household consumption expenditures. Bound testing result is reported in Table 2.

Table 2. Bound testing result

Dep. Variable	m	F-statistic	Critical values (lower bound-upper bound)
BD	0	6.330*	F-stat %1 (3.74-5.06) %5 (2.86-4.01) %10 (2.45-3.52)

Notes: m stands for lag length which is based on Schwarz Criterion. F- statistic is compared to the critical values for $k=4$ in Pesaran et al. (2001, p.300).

* shows the significance at the 1 % level.

Since F statistic exceeds critical bounds at 1 % significance level, we conclude that a cointegrating relation exists, and therefore we can estimate the long and short run coefficients.

Table 3. Long-Run coefficients

ARDL(1,0,0,1,4) (Dependent variable: BD)			
Regressor	Coefficient	Standard Error	t-ratio (prob)
PSB	-0.027361	0.092071	-0.29718 (0.768)
GE	-0.051289	0.14157	-0.36229 (0.719)
FA	-0.59387	0.081359	-7.2993 (0.000)
CH	-0.060066	0.10714	-0.56065 (0.578)
Constant	-0.041658	0.0080277	-5.1893 (0.000)

Notes: Model selection is based on SBC.

The estimated long run coefficients are presented in Table 3 above. Our long run estimates suggest that the FA is the only variable which has a significant effect on BD. A negative long run relationship exists between BD and FA, meaning an increase in FA leads to a decrease in BD. This negative relationship, in general, is consistent with that of Cumas et. al (2012) who also report a significant negative relationship between the government budget and financial account balance for most countries in their sample. Our estimates indicate that a 1 percent increase in FA causes 0.59 percent decline in BD. However other regressors don't have a significant effect on the budget balance in the long run. This result may be regarded as a bit surprising when the expected close relationship between the government budget balance and especially private sector balance taken into consideration.

The results of error correction estimates are reported in Table 4. We find that the FA and the lags of CH have negative and statistically significant impacts on BD in the short run. An increase in FA and CH leads to a decrease in BD in the short run. The negative coefficients on CH imply a procyclical behaviour, because

the budget balance declines as a response to an increase in the household consumption. We should also note that the coefficient on error correction term is negative and significant, confirming the cointegrating relationship among our variables. It seems that about 46 % of any disequilibrium eliminated in the short run.

Table 4. Error Correction Model

ARDL (1,0,0,1,4) (Dependent variable= Δ BD)			
Regressor	Coefficient	Standard error	t-ratio (prob)
Δ PSB	-0.012633	0.042326	-.29846 (0.767)
Δ GE	-0.023680	0.065668	-.36060 (0.720)
Δ FA	-0.66422	0.049467	-13.4275 (0.000)
Δ CH	-0.0013842	0.042003	-.032955 (0.974)
Δ CH(-1)	-0.13155	0.055864	-2.3547 (0.022)
Δ CH(-2)	-0.096881	0.048025	-2.0173 (0.049)
Δ CH(-3)	-0.22706	0.041923	-5.4161 (0.000)
Constant	-0.019234	0.0056933	-3.3783 (0.001)
ECT(-1)	-0.46170	0.11516	-4.0094 (0.000)

Following Granger et al. (2000), we also perform short run causality tests. Table 5 presents Granger-causality test results based on the error correction model. We find that FA and CH Granger cause BD while PSB and GE do not. Finally our regressors jointly Granger cause BD.

For diagnostic check, we carry out LM test and CUSUM test for the serial correlation and parameter stability, respectively. Our results suggest that there is no serial correlation and parameter instability at 5 % significance level.

Table 5. Granger-Causality test results

Direction of causality	Wald test statistic
PSB \rightarrow BD	0.089080
GE \rightarrow BD	0.13003
FA \rightarrow BD	180.2977*
CH \rightarrow BD	32.5891*
Joint causality	378.5760*

Notes: *shows significance at 1 % level.

6. Conclusion

In this paper we examine the effects of private sector balance, growth rate, financial account balance, household consumption expenditures on the government budget balance by using quarterly data for Turkey over the period 1998-2014. We employ ARDL approach to cointegration and also Granger causality tests.

Our visual examination suggests that there is a negative relation between the private sector balance and government budget balance during the period examined. The government budget deficit, thanks to many factors, has significantly declined since 2003. On the other hand the private sector balance has remarkably worsened around the same period. This means that the difference between the private saving and investment has increased. In Turkey there is a substantial decline in the private saving in recent years.

Our results indicate that a cointegrating relationship exists among our variables. However we find that financial account balance is the only variable which has a statistically significant effect on the government budget balance in the long run. Our estimates imply that an increase in the financial account balance leads to a decline in the budget balance. We conclude that both the financial account balance and the lags of household consumption expenditures have significant and negative impacts on the government budget balance in the short run. We should note that the private sector balance and growth rate don't have any significant effect on the government budget both in the long and short run. In other words, the government budget balance does not react to the changes in private sector balance and growth rate. We also find that the financial account balance and lags of household consumption expenditures Granger cause the government budget balance. On the other hand the private sector balance and growth rate do not Granger cause the government budget.

We would like to point out that for emerging economies, like Turkey, it would be good to have a high investment level. However, a growing or significant difference between the saving

and investment levels may cause some important problems and bring some costs. Therefore, when the significant reduction in the private saving in recent years taken into consideration, Turkey should implement some pro-saving or saving friendly policies to reduce its high current account deficits, while maintaining fiscal discipline.

REFERENCES

- Abdih Y., Lopez-Murphy P., Roitman A., and Sahay R. 2010. The cyclicity of fiscal policy in the Middle East and Central Asia: Is the current crisis different?. *IMF Working Paper*, WP/10/68.
- Acaravcı, A., and Öztürk, İ. 2008. Twin deficits phenomenon: Empirical evidence from the ARDL bound test approach for Turkey. *International Journal of Statistics & Economics*, 2(8), 57-64.
- Akbaş, Y. E., Lebe, F., and Zeren, F. 2014. Testing the validity of the triplet deficit hypothesis for Turkey: Asymmetric causality analysis. *Journal of Business and Economics*, 7(14), 137-154.
- Aksu, H., and Başar, S. 2009. Türkiye için ikiz açıklar hipotezinin tahmini: Bir sınır testi yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(4), 1-14.
- Alesina, A., Campante, F., and Tabellini, G. 2008. Why is fiscal policy often procyclical?. *Journal of the European Economic Association*, 6(5), 1006-1036.
- Aristovnik, A., and Djurić, S. 2010. Twin deficits and the Feldstein-Horioka puzzle: A comparison of the EU member states and candidate countries. *Munich Personal RePEc Archive*, No: 24149.
- Barro, R. 1974. Are government bonds net wealth?. *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, 82(6), 1095-1117.
- Barro, R. 1989. The Ricardian approach to budget deficits. *Journal of Economic Perspectives*, American Economic Association, 3(2), 37-54.
- Ciumas, C., Vaidean, V., and Karsai, Z. 2012. Implications of private sector behavior on public finance sector. *Procedia Economics and Finance*, 3, 152-157.
- Çatık, A. N., Gök, B., and Akseki, U. 2015. A nonlinear investigation of the twin deficits hypothesis over the business cycle: Evidence from Turkey. *Economic Systems*, 39(1), 181-196.
- Engle, R. F. and Granger, C. W. J. 1987. Co-integration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.

- Erden, L., and Çağatay, O. 2011. Türkiye’de cari işlemler ve sermaye hesapları arasındaki ilişki. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 49-67.
- Erdoğan, S., and Yıldırım, D. 2014. The relationship between the budget deficit and current account deficit in Turkey. *Emerging Markets Journal*, 3(3), 81-86.
- Fry, M., Claessens, S., Burridge, P., and Blanchet, M. 1995. Foreign direct investment, other capital flows, and current account deficits, what causes what?. *The World Bank International Economics Department, Debt and International Finance Division, Policy Research Working Paper*, No: 1527.
- Gali, J., and Perotti R. 2003. Fiscal policy and monetary integration in Europe. *NBER Working Paper Series*, No: 9773.
- Granger, C.W.J., Huang, B. N., and Yang, C. W. 2000. A Bivariate causality between stock prices and exchange rates: Evidence from recent asian flu. *The Quarterly Review of Economics and Finance*. 40, 337-354.
- Gursoy, B. and Ceylan, C. 2011. The twin deficits phenomenon: Evidence from Turkey. *China-USA Business Review*, 10(8), 636-642.
- Hakkio, C. 1995. The U.S. current account: The other deficit. *Federal Reserve: Bank of Kansas City Economic Review*, 3, 11-24.
- Hatemi, A., and Shukur, G. 2002. Multivariate-based causality tests of twin deficits in the US. *Journal of Applied Statistics*, 29(6), 817-824.
- Kaminsky, G., Reinhart, C., and Végh, C. 2004. When it rains, it pours: Pro-cyclical capital flows and macroeconomic policies. *NBER Working Paper Series*, No: 10780.
- Khalid, A., and Guan, T. 1999. Causality tests of budget and current account deficits: Cross-country comparisons. *Empirical Economics*, 24, 389-402.
- Kılavuz, E., and Dumrul Y. 2012. The validity of twin deficits hypothesis: Theory and practice. *The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences of Atatürk University*, 26(3-4), 239-58.
- Kıran, B. 2011. On the twin deficits hypothesis: Evidence from Turkey. *Applied Econometrics and International Development*, 11(1), 59-66.
- Kumhof, M., and Laxton, D. 2013. Fiscal deficits and current account deficits. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 37, 2062-2082.
- Kuştepli, Y. R. 2001. An empirical investigation of the Feldstein chain for Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1). 99-108.
- Lane, P. 2003. The cyclical behaviour of fiscal policy: Evidence from the OECD. *Journal of Public Economics*, 87, 2661-2675.

- Marinho, C. 2008. Ricardian equivalence, twin deficits, and the Feldstein-Horioka puzzle in Egypt. *Journal of Policy Modeling*, 30, 1041-1056.
- Merza, E., Alawin, M., and Bashayreh, A. 2012. The relationship between current account and government budget balance: The case of Kuwait. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(7), 168-177.
- Murthy, V., and Phillips, J. 1996. The relationship between budget deficits and capital inflows: Further econometric evidence. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 36(4), 485-494.
- Pesaran, M. H., Shin Y., and Smith R. J. 2001. Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Tang, T. C. 2014. Fiscal deficit, trade deficit, and financial account deficit: Triple deficits hypothesis with the U.S. experience. *Monash University Department of Economics, Discussion Paper*, 06/14.
- Turan, T., and Telatar, E. 2013a. Türkiye için sabit ve zaman değişken katsayılı ampirik mali kural tahminleri. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 225-248.
- Turan, T. 2013b. Türkiye’de maliye politikası konjonktür yanlısı mı? *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 123-140.
- Turan, T. 2013c. Cyclicalıty of fiscal policy in Turkey. *The Empirical Economics Letters*, 12 (11), 1219-1228.
- Turan, T. 2014. Hükümet harcamalarında konjonktürel mandal etkisi: Türkiye örneği” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 177-188.
- Turan, T. 2015a. Türkiye’de bütçe dengesi ve finans hesabı dengesi arasında bir ilişki var mı? *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, forthcoming.
- Turan, T. 2015b. The causal relationship between current account and financial account balance in selected CEE countries, *Economicky Casopis*, forthcoming.
- Salvatore, D. 2006. Twin deficits in the G-7 countries and global structural imbalances. *Journal of Policy Modeling*, 28, 701-712.
- Ümit, A., and Yıldırım, K. 2008. Twin deficits hypothesis. *İktisat İşletme ve Finans*, 23(267), 116-132.
- Wong, C. H., and Carranza, L. 1999. Policy responses to external imbalances in emerging market economies: Further empirical results. *IMF Staff Papers*, 46(2), 225-237.
- Xie, Z., and Chen, S. 2014. Untangling the causal relationship between government budget and current account deficits in OECD countries: Evidence

- from bootstrap panel Granger causality. *International Review of Economics and Finance*, 31, 95-104.
- Varol İyidoğan, P. 2013. The twin deficits phenomenon in Turkey: An empirical investigation. *Journal of Business, Economics & Finance*, 2(3), 36-42.
- Yan, H.-D. 2005. Causal relationship between the current account and financial account. *International Advances in Economic Research*, 11(2), 149-162.
- Zivot, E. and Andrews, D.K. 1992. Further evidence on the Great crash, the oil-price shock, and unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

Karbon Ayak İzi'nin Ne Kadarı Finansal Piyasalarda: Karbon Piyasalarının Performansı ve Karbon Merkez Bankasının Kurulması

Osman Serdar ÇITAK*

Makale Gönderim Tarihi: 24.05.2015

Makale Kabul Tarihi: 19.02.2016

Öz

Kyoto protokolü çerçevesinde, dünyadaki iklim değişikliği tartışmaları, sera gazı salınımlarının azaltılması için güvenilir kurum ve projelere olan ihtiyacı ön plana çıkartmıştır. İklim değişikliği ile mücadelede piyasa temelli iktisadi bir çözüm olan ve karbon salınımı azaltım finansmanına rasyonel bir zemin yaratan karbon piyasaları, geometrik bir hızla büyümeye devam etmiştir. Bu çalışmada, konu ile ilgili çalışmaların sonuçları değerlendirilerek, özellikle karbon piyasalarının performansı ile global bazda bir karbon merkez bankasının kurulması fikri tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Karbon Ayak İzi, Karbon Piyasaları, Kyoto Protokolü, Esneklik Mekanizması

How Much of the Carbon Footprint is in the Financial Markets: Carbon Markets' Performance and Establishment of the Carbon Central Bank

Abstract

The global climate change discussion in the framework of the Kyoto Protocol has clearly emphasized the need for reliable

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi,

entity and projects targeted on reduction of greenhouse gases. Carbon markets – a market-based economic solution in the fight against climate change and creates a rational ground for the financing of carbon emission reduction; have continued to grow exponentially . Finally by comparing the results of related studies, this paper discusses carbon markets' performance and the idea of establishment of a carbon central bank.

Keywords: Carbon Footprint, Carbon Markets, Kyoto Protocol, Flexible Mechanism

1. GİRİŞ

Gelişen dünyanın sanayi üretimindeki artışla birlikte, atmosfere karbon gazı salınımının yarattığı küresel ısınma ve beraberinde getirdiği iklim değişikliğine karşı ilk global çalışma Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin hazırlanması olmuştur. Sözleşme, gelişmiş ülkelerin karbon salınımının, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere göre daha fazla olmasından kaynaklanan, ilave sorumlulukları olduğu temel yaklaşımına dayandırılmıştır. Sözleşme paralelinde hazırlanan Kyoto Protokolü, 1997 yılında uluslararası bazda imzaya açılmış ve 2005 yılından itibaren de yürürlüğe girmiştir.

Finansal piyasalara ve bu piyasalardaki işlem düzeneklerine dayanan bir esneklik sistemi olan Emisyon Ticaret Sistemi (ETS), Kyoto Protokolü kapsamında sayısallaştırılmış salınım azaltım yükümlülüğü alan ülkelerin salınım hedeflerini gerçekleştirmelerine olanak sağlayan bir alt yapıdır. Protokol'e taraf olan ülkeler arasında gerçekleştirilen emisyon ticareti, üstlendiği salınım azaltım yükümlülüğüne göre daha fazla azaltım sağlayan taraf ülkenin ilave azaltımlarını başka ülkeye satma hakkını sağlamaktadır. Bu uluslararası işleyişin yanı sıra, ülkelerin kendi içlerinde geliştirdiği bölgesel ETS'ler de bulunmaktadır. Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi, dünyadaki en gelişmiş ve en büyük sera gazı emisyon ticaret sistemi olarak 2005 yılından itibaren global işleyiş içerisinde yerini almış bulunmaktadır.

Bretton Woods kurumları olan, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (World Bank), karbon salınımının neden olduğu iklim değışiklerinin dünyanın ekosistemi üzerinde yaratacağı ciddi olumsuzluklar konusunda görüş birliğine varmışlar ve bu konuda destek faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır. Ackerman (2009). Dünya üzerinde karbon salınımını azaltıcı yeni teknolojilerin geliştirilmesi çalışmaları henüz arzulanan düzeyde değildir. Üzerinde çalışılan teknolojilerin çoğu, öğrenme eğrisinin (learning curve) başlangıç dönemlerindedirler. Öğrenme eğrisinin ileri aşamalarına geçebilmek için, yeni teknolojilerin kümülatif üretimlerinin artarken, birim maliyetlerinin de öngörülebilir bir düzeyde azaltılmış olması gerekmektedir. Bu durumu ölçen değışken gelişme oranı (progress ratio) olarak adlandırılmaktadır. Gelişme oranı, kümülatif üretimin her katlanışında birim maliyetindeki değışimin ölçülmesidir. Bu durumu ifade eden gelişmeye, yirminci yüzyıldan verilebilecek en somut örnek Ford şirketinin efsanevi Model T otomobilinin üretim sürecidir. Model T'nin üretim tarihi boyunca gelişim oranı %85 düzeyinde olmuştur. Bu değışkenin anlamı kümülatif üretimin kendisinin katladığı her zaman noktasında üretilen Model T otomobili başına maliyetlerin %15 azaltılmış olduğunu ifade etmektedir. Abernathy ve Wayne (1974).

Yeni enerji yatırımlarından, öğrenme eğrisi kavramına verilebilecek en somut örnek ise rüzgar enerjisi projeleridir. Rüzgar enerjisi projelerinin gelişim oranı %80 düzeyinde gerçekleşmiş yani üretimin her katlanışında maliyet %20 düzeyinde azalmıştır. Bundan dolayı da bu enerjinin teknolojisi dünya üzerinde rekabetçi bir düzeye ulaşmış bulunmaktadır. Goldenberg, Nastari ve Lucon (2004).

2. Karbon Piyasalarının Oluşumu

Karbon piyasaları bireylerin, kurum ve kuruluşların, firmaların, sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri sonucu meydana gelen sera gazı salınımlarını azaltmalarını ve/veya denkleştirmelerini kolaylaştırmak amacıyla oluşturulan bir piyasadır. Piyasa, Kyoto Protokolü çerçevesinde, ulusal yükümlülükler göre faaliyet gösteriyorsa zorunlu, protokol dışında kurumların ve kişilerin insiyatifi

doğrultusunda çalışıyorsa gönüllü karbon piyasaları olarak adlandırılmaktadır. Yamin (2005).

Çevrenin menkul kıymetleştirilmesi (securitization of the environment) kavramı, son yıllarda literatürde geniş bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bu kavramla karşılanmaya çalışılan anlam, çevresel risklerin tanımlanması, fiyatlanması ve satılabilir finansal araçlara bölünerek finansal piyasalar yoluyla yönetiminin sağlanmasıdır. Cowan (2003).

Gelişmiş emisyon ticaret sistemleri, başta enerji üreticileri ve imalatçı firmalar gibi sera gazı salınımları yüksek düzeyde olan, işletmeleri hedef almaktadır. Sistem çerçevesinde işletme bazında sera gazı üst limiti belirlenerek, hedeflerine ulaşmaları için işletmelerin kendi aralarında sera gazı azaltım kredilerini alıp satmalarına imkân tanınmaktadır. Hamilton ve diğerleri (2007).

Karbon piyasası üzerinden finansman akışlarının kolaylaştırılması amacıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygun bir zemin ve ortamın oluşturulması için öncelikle karbon proje değerlendirme düzeneğinin ve yerel sicilin oluşturulması karbon piyasası işbirliğine yönelik olası iki veya çok taraflı protokollerin hazırlanması ve donörler ile irtibata geçilmesi gerekmektedir. Harris (2007).

Karbon piyasası yatırımları için öncelikli sektörleri tespit etmek amacıyla, ülkesel bazda karbon stoku değerlendirmesi ile yatırımcılara kolaylık sağlanması kapsamında, enerji ulaştırma, elektrik üretim, ormancılık ve atık yönetimi vb. sektörlerde karbon yatırımlarının olası yöntemlerinin bir ön analizinin yapılması gerekmektedir. Karbon piyasası fırsatlarının küresel bazda duyurulması ve pazarlanması, için, öncelikli yatırım sektörlerinin ve özellikle proje fırsatlarının, aktif bir pazarlama kampanyasıyla potansiyel yatırımcılara (ülke fonları, çok taraflı karbon fonları, bankalar, kamu enerji şirketleri) duyurulması gerekmektedir.

Karbon nötr olmak isteyen kuruluşlar, faaliyetleri çerçevesinde atmosfere salınım yaptıkları sera gazlarının karbon ayak izlerini ölçerek bu salınımlarını azaltmak ve dengelemek amacıyla salınım azaltımı sağlayan projelerin üretmiş oldukları karbon

kredilerini satın alırlar. Gönüllü karbon piyasasından yararlanabilecek projeler yenilenebilir enerji projeleri, karbon yakalama ve depolama teknolojileri, enerji verimliliği artırma projeleri, gelişmiş kömür teknolojileri ile enerji üretimi projeleridir.

Gönüllü karbon piyasalarındaki süreç, Kyoto Protokolü kapsamında zorunlu olarak uygulanan esneklik mekanizmalarına benzer bir yapıya sahiptir. Ancak gönüllü karbon piyasalarını, Kyoto Protokolü kapsamındaki zorunlu piyasalardan ayıran en önemli unsurun başında ise, bu piyasalarda işlem gören emisyon sertifikalarının ulusal yükümlülük kapsamı dışında ve devletlerin belirlediği politikalar ve hedeflerden bağımsız olarak gönüllülük esası çerçevesinde gerçekleştirilmeleri ve katılım için herhangi bir sınırlamanın bulunmamasıdır. Harris (2006).

Gönüllü karbon piyasalarını Kyoto Protokolü'nce belirlenen zorunlu karbon piyasası süreçlerinden ayıran en önemli farklılıkların başında, kamunun ulusal yükümlülükleri kapsamında, gönüllü karbon azaltım sürecine dahil olmaması gelmektedir. Katılımcılarının özel sektör, uluslararası organizasyonlar ve üçüncü şahıslar olması, hukuki bağlayıcılığının bulunmaması ve doğrudan karbon maliyetlerini düşürmeyi amaçlaması, gönüllü karbon ticaretinin önemli ayırıcı özelliklerini oluşturmaktadır.

Gönüllü karbon piyasalarının paydaşları dört ayrı grupta sınıflandırılmaktadırlar;

- Proje sahipleri (karbon projelerini hazırlayarak sertifikalarını piyasalara sunan taraflar)
- Toptancılar (kendi portföylerindeki büyük miktarda azaltım sertifikalarının alım satımını yapan taraflar)
- Perakendeciler (bireylere veya kurumlara küçük miktarda sertifika işlemi yapan taraflar)
- Komisyoncular (portföylerinde karbon sertifikası bulunmasına rağmen, taraflar arasında aracılık faaliyetleri gerçekleştirenler)

Karbon nötr olmak isteyen kuruluşlar, faaliyetlerine dayalı sera gazı salınımlarını diğer bir ifadeyle karbon ayak izlerini hesaplayarak bu salınımları azaltmak ve dengelemek üzere, gönüllü bir standart ile salınım azaltımları sonucu oluşturulan karbon sertifikalarını satın alırlar. Bu gönüllü sistemlerin arasında organize borsaların yanı sıra, tezgâh üstü (over the counter) gönüllü karbon piyasaları da faaliyet göstermektedir.

Gönüllü piyasalara yönelik geliştirilen bir projenin döngüsü, zorunlu piyasalarda işlem gören projelerin döngülerine oldukça benzerlik göstermektedir. Gönüllü standart projelerdeki süreç, proje faaliyetini tanımlayan ve referans senaryonun ötesinde niceliksel çevresel ve sosyal faydalar yaratan ve sergileyen Proje Tasarım Dökümanı (Project Design Document-PDD)'nin hazırlanması ile başlamaktadır. Standart kuruluşu tarafından değerlendirilen ve uygun bulunan projeler için sertifika oluşturulmakta ve tezgah üstü piyasalar üzerinden satışa sunulurken, ilgili dönemdeki piyasa fiyatları üzerinden işlem gerçekleştirilmektedir. Yamin (2005).

Gönüllü karbon piyasalarında, sertifika tedarikçilerine dayalı satış bilgilerine erişim zorluğu ve bu piyasaların büyüklüğüne dair çok çeşitli bilgilerin yer alması nedeniyle bu piyasaların fiyat ve hacimleri hususunda belirsiz enformasyon bulunmaktadır. Ancak, Ecosystem Marketplace ve Bloomberg ortaklığında gerçekleştirilen anket çalışma sonuçları, sertifika fiyatlarının proje tipine bağlı olduğu kadar proje bölgesine de dayalı olarak oldukça farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. (Bloomberg Energy Finance, 2010).

Gönüllü ve zorunlu karbon piyasalarında, kayıt sistemlerinin başlıca rolleri arasında, sertifikaların satışının ve sahipliklerinin izlenmesi, bilgi paylaşımı ile piyasaların etkinliğinin artırılması, mükerrer sayımın (double counting) önüne geçilmesi yer almaktadır. Kayıt sistemleri iki kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunlardan biri, emisyon izleme kayıt sistemleri olup satın alan şahıs veya işletmelerin salınımlarını ve azaltımlarının izlenmesi, referans değerlerinin belirlenip ve salınım azaltımlarının hesabının tutulmasıdır. Diğer karbon sertifika muhasebesi kayıt sistemleri olup, sertifika tahsisleri ve denkleştirmelere (offset) ilişkin işlemleri raporlamaktır.

Yasal düzenleme ve denetime tabii olan zorunlu piyasaların aksine, gönüllü piyasalarda talep tarafını oluşturmaya yönelik salınım azaltım hedeflerinin yönetimi söz konusu değildir. Bu durumun bir neticesi olarak, bu piyasalarda bölünmeler ve yaygın olarak mevcut ve tarafsız bilgiye erişimde yetersizlikler yaşanmaktadır. Aynı zamanda, bu piyasalarda ortak bir standardın olmayışı ve kayıt sistemlerinin eksikliği bazı çevreci gruplarca eleştirilmektedir. Harris (2006).

3. Karbon Fiyatlarının ve Piyasalarının Performansının Değerlendirilmesi

Karbon piyasalarının Kyoto Protokolü'nden bu güne kadar gösterdikleri faaliyetten dolayı, dünya ekosisteminin geleceği açısından elde edilen en büyük kazanım piyasanın bütün katılımcılarına karbon azaltım maliyetlerini bir piyasa sinyali olarak göndermiş olmasıdır. Dolayısıyla bu durum dünya genelinde, bireyleri, toplulukları, şirketleri ve hükümetleri karbon salınımının azaltımı konusunda teşvik etmiştir. Capoor ve Ambrosi (2008)

Ancak, gelinen aşama itibariyle, mevcut sistemden her ülke aynı oranda fayda sağlayamamıştır. Uzun dönemde global bazda istikrarlı ve makul düzeyde oluşacak bir karbon fiyatından en çok kaybedecek tarafın OPEC ülkeleri, en çok kazanç sağlayacak tarafın ise düşük maliyetle karbon azaltım kapasitesi olan Çin'in olacağı tahmin edilmektedir. Ackerman (2009)

Karbon sertifikaları, yapıları gereği uzun vadeli yatırım araçlarıdır. Dolayısıyla karbon sertifikalarına yatırım yapan kurumsal veya bireysel yatırımcı en az yirmi - otuz yıllık bir yatırım riskini de satın almış olmaktadır. Bu aynı zamanda söz konusu süredeki iklim değişikliğinin alacağı şekle dair gelişmelerin de riskinin satın alınması demektir. Karbon piyasalarının, düzenlenmesi çalışmalarındaki belirsizlikler devam etmektedir. Düzenlemelerin uluslararası boyutunda henüz tartışmalar devam ederken ülkeler bazında da standart bir uygulamaya henüz ulaşamamıştır. Carraro ve Favero (2009).

Karbon sertifikalarının fiyatlarını belirleyen en önemli etkenlerden biri de, karbon piyasalarının ve finansal işlemlerin oldukça yeni denebilecek bir geçmişinin olmasıdır. Diğer finansal piyasalarla karşılaştırıldığında karbon piyasalarındaki işlem deneyimi henüz tam olarak oturmamıştır. Bu anlamda yeterli fiyat verisi ve piyasa derinliği gerçekleşmemiştir. Karbon sertifikalarının dünya genelinde farklı fiyatlarda işlem görmesinin iki temel nedeni vardır. Bunlardan bir tanesi her ülkenin karbon azaltım maliyet yapısının farklı olmasıdır. Diğer yandan, piyasanın merkezi bir piyasa olmaması ve bölünmüş (segmented) bir yapı göstermesi de farklı fiyat oluşumuna neden olmaktadır.

Karbon salınımı ve dolayısıyla da karbon sertifika fiyatlarını etkileyen iki temel analiz faktörü de, iktisadi büyüme ve iklim koşullarıdır. Dünya genelinde iktisadi büyüme dönemlerinde endüstrilerin karbon salınımı artacağından karbon sertifika fiyatları da yükselecektir. Benzer bir şekilde çok sıcak bir yaz mevsimi ile çok soğuk bir kış mevsimi de enerji talebini artıracığından yüksek karbon sertifika fiyatlarının oluşmasına neden olacaktır. Enerji salınımının yarattığı karbon etkisinin yanında enerji üretiminde kullanılan kömür, petrol ve doğalgaz gibi temel enerji kaynaklarının görece fiyatları da karbon sertifikalarının fiyatını etkilemektedir. Kömür fiyatlarında bir yükselme yaşanması durumunda doğalgaz kömüre ikame edilecek ve karbon salınımı azalacak, dolayısıyla sertifika fiyatlarında da bir düşme yaşanabilecektir. Carraro ve Favero (2009)

Karbon sertifikalarının fiyatlarını etkileyen değişkenlerin kısa ve uzun dönem analizi yapıldığında; kısa dönemde fiyatların; iklim koşulları ve kömür petrol, doğalgaz gibi alternatif enerji üretim faktörlerinin kullanım ağırlığı belirlerken, uzun dönemde, iktisadi büyüme trendi ve düzenlemelerle ilgili beklentiler ve/veya belirsizlikler fiyatlar üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

İklim politikalarının gelecekte alacağı şekil ve politikalarda ki belirsizliklerin ortadan kalkması, teknolojik gelişmeyle birlikte karbon salınımının minimum düzeye indiği bir endüstriyel üretim düzeyine ulaşılması halinde fiyatlamaların daha rasyonel olacağı beklenmektedir.

4. Avrupa Bölgesi ve Karbon Piyasaları

Karbon piyasalarının, Avrupa bölgesinde faaliyete geçtiği 2005 yılını takip eden yıllarda, piyasaların performansı beklenen düzeyin altında kalmıştır. İlk yıllarda, piyasaların vadeli sözleşmelerin işlem gördüğü bölümüne ilişkin beklentiler daha olumsuzken, ilerleyen yıllarda bu bölüme dair önemli bir sorun yaşanmamış ve sistemin genel performansını etkileyen esas problemler spot piyasalardan kaynaklanmıştır. Perthuis (2011)

Spot piyasada, 2008 yılının sonundan 2009 yılının yaz dönemine kadar yaşanan ve toplam değeri 5 milyar Euro'yu bulan katma değer vergisi kaçakçılığı sistemin tamamını olumsuz etkilemiştir. Bu kaçakçılık, A ülkesinde satın alınan karbon sertifikalarının B ülkesinde satılırken alıcıdan tahsil edilen katma değer vergisinin ilgili vergi otoritelerine yatırılmayıp kaçırılması işlemi olarak gerçekleşmiştir. Bu işlemlerin ilk işaretleri, 2009 yılının Ocak ayından itibaren gelmeye başlamış ve aynı yılın Nisan ayında ise en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Katma değer vergisi kaçakçılığının ortaya çıkmasının ardından, başta Hollanda ve Almanya olmak üzere Fransa, Belçika ve İngiltere'de karbon işlemlerine ilişkin katma değer vergisi mevzuatı yeniden düzenlenmiştir. Ancak, ülkeler arasında tam bir koordinasyonun olmaması, söz konusu vergi kaçakçılığını tamamen ortadan kaldıramamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda Avrupa Komisyonu, Mayıs 2010 tarihinde Karbon İşlemlerindeki Katma Değer Vergisine İlişkin Direktifi'nde değişikliğe gitmiş ve alıcı tarafa vergiyi yatırma mecburiyetini getirmiştir. Bu düzenleme değişikliğine rağmen 2010 yılının sonunda İtalya'da benzer bir katma değer vergisi yolsuzluğu ortaya çıkmıştır. Perthuis (2011)

Spot piyasaların dinamiklerini bozan bir diğer önemli olay da 2010 yılının mart ayında Macaristan Karbon Tescil Otoritesi'nden karbon sertifikalarının çalınarak tekrar piyasaya sürülmesi olayı olmuştur. Bu hırsızlık olayı piyasaların ve tescil otoritelerinin güvenliğinin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır.

Son olarak, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin karbon tescil otoriteleri arasında hesap hareketlerine yönelik olarak gerçekleştirilen siber saldırılarla 2011 yılının Ocak ayında değeri 50 milyon

Euro'dan fazla olan karbon sertifikaları çalınmış ve bedelleri sistem dışına çıkarılmıştır. Newell, Pizer ve Raimi (2013).

Avrupa komisyonu, karbon piyasalarının faaliyete geçtiği 2005 yılını takip eden ilk beş sene içerisinde art arda meydana gelen bu tür olayların ve siber saldırıların önüne geçebilmek amacıyla 19 Ocak 2010 tarihinde ülkelerin karbon tescil kuruluşları arasındaki bütün hesap hareketlerini dondurmıştır. Sistem teknik olarak yeniden gözden geçirilmiş ve aynı yılın nisan ayından itibaren tedrici olarak hesap hareketlerine izin verilmiştir.

Avrupa komisyonu tarafından alınan düzenleyici önlemlere rağmen karbon spot piyasasında benzer olayların tekrar etmeyeceğinin garantisi bulunmamaktadır. Bu nedenle son on yıllık performansı oldukça tartışmalı olan spot piyasaların korunması ve piyasa katılımcılarının sisteme olan güvenlerinin zedelenmeden devam etmesi için yeni çözüm arayışları üzerinde durulmaktadır. Karbon sertifikalarının işlem gördüğü piyasalarda dünya genelinde farklı fiyat oluşumlarının gerçekleşmesi, iktisat teorisindeki en temel yasalardan biri olan tek fiyat yasasını bozan bir nitelik göstermektedir. Bugün için piyasalar genelinde en çok tartışılan konulardan bir tanesi piyasalar arasında bağlantıların nasıl ve ne şekilde kurulacağı noktasıdır. Newell, Pizer ve Raimi (2013).

Bu bağlamda yeni politika önerileri arasında; piyasanın altyapı güvenliğinin yeniden tanımlanarak artırılması, piyasada şeffaflığın oluşturulması ve Avrupa bölgesinde ulusal düzenleyici otoriteler arasındaki koordinasyonun sağlanması olmuştur. Bu önerilerin hayata geçirilmesi noktasında bir takım çalışmalar devam etmektedir. Ancak sistem açısından en önemli gündem maddesi Karbon Merkez Bankası'nın (Carbon Central Bank) kurulması fikrinin tartışılması olmuştur.

5. Karbon Merkez Bankası'nın Kurulması Fikri ile İlgili Tartışmalar

Karbon piyasası, sertifika arzının herhangi bir dönem başında sabit olmasından, buna karşın talebin yüksek düzeyde değişkenlik gösterebilmesinden dolayı kendine özgü nitelikleri olan bir piyasadır. Bu niteliklerinden dolayı, karbon sertifikaları piyasasının

da, diğer finansal enstrümanların işlem gördüğü piyasalara göre daha yüksek düzeyde dalgalanmaların olduğu ve fiyat oluşumlarının istenen düzeyde etkin bir şekilde gerçekleşmediği görülmektedir. Bu noktada, sistemin etkin çalışmasını sağlamak amacıyla paradigma değişikliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Sistemin kurulduğu 2005 yılından bu yana, bağımsız ve merkezi bir otoriteye olan ihtiyaca ilişkin tartışmalar halen devam etmekte ve bu anlamda konu merkezi bir banka kurulması yönünde yoğunlaşmaktadır.

Tablo 1: Karbon Merkez Bankası ile Standart Merkez Bankaları'nın Karşılaştırılması

	Para Piyasası	Karbon Piyasası
Nihai Hedef	- Uzun Dönem Parasal İstikrar	- Kısa ve Uzun Dönemde En Düşük Maliyetle Salınım Azaltımı
Piyasa Gözetimi	- Parasal İşlemlerde Bütünlük ve Likiditenin Sağlanması	- Karbon İşlemlerinde Bütünlük ve Likiditenin Sağlanması
Yönetimde Politika Aracı	- Faiz Oranları	- Karbon Fiyatı
Birincil Piyasa	- Para Arzı	- Karbon Sertifikalarının İhracı
İkincil Piyasa	- Açık Piyasa İşlemleri - Faiz Oranları	- Karbon Sertifikalarının Alım ve Satımı - Diğer Piyasalarla Bağlantı Kurulması
Nihai Borç Verici	- Likidite Krizinde Bankaların Yeniden Finansmanı	- Arzı Artırıcı Bir Şekilde Karbon Sertifikalarının Gelecek Yıllara Mahsuben İhracı
Kamu Otoritelerine Raporlama (Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Komisyonu)	- Yıllık ve Üç Aylık Parasal ve Ekonomik Durum Raporu - Avrupa Parlamentosunda Görüşmelere Katılmak	- Karbon Fiyatları Ve Uzun Dönemli Politikalar Üzerine Yıllık Rapor - Avrupa Karbon Piyasaları ve Karbon Fiyatları Üzerine Üç Aylık Rapor

Kaynak: Perthuis, C. de. (2011). Carbon Markets Regulation: The Case for a Central Bank. *Climate Economics Chair, Information and Debates Series*, 10, 11.

Sadece merkezi bir banka yapılanmasının piyasalarda şeffaflığı sağlayabileceği ve öngörülebilir fiyat düzeneklerini kurup çalıştırabileceği, Avrupa bölgesinde gerek akademik gerekse profesyonel çevrelerde gittikçe daha yüksek sesle tartışılmaktadır. Bu tartışmalar yoğunlaştıkça kendi literatürünü ve bilimsel altyapı çalışmalarını da ortaya koymaya başlamıştır. Perthuis (2011),

makalesinde yer alan ve aşağıda verilen tabloda, karbon merkez bankasının piyasalarda oynayacağı yol, herhangi bir merkez bankasının mali piyasalarda oynadığı geleneksel rol ile karşılaştırılmaktadır.

Avrupa bölgesindeki piyasa katılımcılarının, mevcut düzenlemeler ve bu düzenlemelerin uygulamasından kaynaklanan sorunlardan dolayı piyasadan giderek uzaklaşmaları, karbon merkez bankası fikrinin daha çok gündeme gelmesine neden olmaktadır. Karbon merkez bankasının, mevcut merkez bankalarının ülke ekonomilerinde ve finansal piyasalarında oynadığı rolün bir benzerini mikro bazda karbon piyasası için oynaması beklenmektedir. Karbon sertifikalarının, atmosfere karbon salınımını engellemek amacıyla kamu otoriteleri tarafından suni olarak yaratılmış bir enstrüman oldukları dikkate alındığında, herhangi bir ekonomide tedavüle sunulan banknotlara benzetilebilirler. Ekonomide para arzının artması, enflasyonist baskıyla birlikte paranın değerini nasıl düşürüyorsa, karbon sertifikalarındaki kontrolsüz bir artış da aynı şekilde fiyatları düşürecek ve sistemin güvenliğini olumsuz etkileyecektir. Diğer yandan bir likidite krizi ortamında, merkez bankaları son çare bankası olarak (last resort banking) sisteme likidite vermek amacıyla bankalara nasıl fonlama yapıyorsa, karbon sertifika ihracının çok düşük olduğu dönemlerde de, karbon merkez bankaları sisteme yeni sertifikalar sürebilmelidir.

Karbon Merkez Bankası'nın kurulması taraftarları, özellikle arz ve talep dengesinin sağlanmasında ve sürdürülmesinde, bankanın merkezi rolünün piyasanın uzun dönemde varlığı için hayati bir önem taşıdığını vurgulamaktadırlar. Kurulması tartışılan Karbon Merkez Bankası'nın, öncelikli rolünün karbon sertifikalarının birincil piyasalarında düzenleyici rol oynaması ve hükümetlerden bağımsız olarak karbon sertifikaları satışını organize etmesidir. Sertifikaların satışından elde edilecek fonların ülke otoritelerine dağıtımının da karbon merkez bankası tarafından gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Bankanın ikincil piyasalardaki arz ve talep dengesini sağlama da, sistemin uzun dönemdeki güvenliği açısından son derece önemlidir. Karbon sertifikalarının fiyat dalgalanmalarının azal-

tilması ve piyasanın dengesinin korunması amacıyla, bankanın gerektiğinde piyasaya likidite vermesi veya gerektiğinde gelecek yılların arzına mahsuben piyasaya sertifika ihraç etmesi de önemli politika araçlarından biri olacaktır.

Avrupa Birliği düzleminde tartışılan Merkez Bankası fikrinin, bir benzeri de Avustralya ve Birleşik Devletler'de tartışma zemini bulmuştur. Avustralya'da iklim değişikliği otoritesi (Climate Change Authority) ve Temiz Enerji Düzenleyicisi (Clean Energy Regulator) isimleri verilmesi düşünülen, merkezi bir otoriteye ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Diğer yandan Birleşik Devletler'de ise Karbon Piyasası Etkinlik Kurulu (Carbon Market Efficiency Board) adıyla federal rezervin yapılanmasına benzer bir yapılanma üzerindeki tartışmalar düzenleyici boyutta devam etmektedir. (Sustainable Prosperity, 2011)

6. Sonuç

Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girdiği tarihten sonra geçen on yıl içerisinde karbon piyasalarının oluşturulması deneyiminden hem ülkeler hem de diğer finansal piyasalar bazı kazanımlar elde etmiş bulunmaktadırlar. Süreç içinde yaşanan olumsuzluklar dünyanın iklimsel geleceği açısından da son derece önem taşıyan karbon piyasalarının önümüzdeki on yıl içinde alması gerektiği şekle ilişkin yeni politika araçlarının ve yöntemlerini tartışılmasını gerekli kılmıştır. Önerilen politika araçlarından bir kısmı dünya genelinde karbon salınımı düşük olan teknolojilerin ve ormanlaşmanın teşvik edilmesi ve daha likit bir karbon piyasasının oluşturulmasıdır. Diğer öneriler ise mevcut karbon piyasaları arasında bağlantıların kurulması ve bölgesel ve global bazda merkezi otoritelerin piyasayı düzenlemesi ve kontrol etmesidir. Bu bağlamda Karbon Merkez Bankası'nın Avrupa bölgesi için kurulması tartışmaları yanında benzer otoritelerin, Kuzey Amerika ve Avustralya'da da faaliyete geçmesi yönünde tartışma ortamları oluşmaktadır.

Sonuç olarak; sistemin, hükümetlerden bağımsız merkezi bir otorite altında örgütlenmesi için, öncelikle ülkelerin mevcut tanınmış ayrıcalıklarından vazgeçme yolunda yeni bir irade oluşturmalarına ve halen bir çok uluslararası platformda düzenlenen iklim

zirvelerinde tartışıldığı üzere, sistemi garanti altına alacak ve Kyoto Protokolünden daha ileri bir düzeyde hükümler içerecek, yeni bir uluslararası bir anlaşmaya da ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abernathy W.J., ve K. Wayne. 1974. Limits of the Learning Curve. Harvard Business Review 52(4): 109-119.
- Ackerman, F., 2009. Carbon Markets and Beyond: The Limited Role of Prices and Taxes in Climate and Development Policy. G-24 Discussion Paper Series, No. 53.
- Bloomberg New Energy Finance Summit: Results Book 2010. London. www.bloombergneenergyfinancesummit.com
- Capoor K., ve P. Ambrosi. 2008. State and Trends of the Carbon Market 2008. World Bank, Washington, DC.
- Carraro, C., ve A. Favero 2009. The Economic and Financial Determinants of Carbon Prices. Journal of Economics and Finance, 59, No.5.
- Cowan, E. 2003. Topical Issues in Environmental Finance, Cowen Research Inc. Special Papers.
- Goldemberg, J., S.T. Coelho, P.M. Nastari ve O. Lucon. 2004. Ethanol learning curve-the Brazilian experience. Biomass and Bioenergy 26: 383-394.
- Harris, Elizabeth. 2007. (IIED) Working Paper on The Voluntary Carbon Market: Current & Future Market Status, and Implications for Development Benefits London : International Institute for Environment and Development.
- Harris ,Elizabeth. 2006. Working Paper on The Voluntary Carbon Market: Current & Future Market Status, and Implications for Development Benefits. IIED & nef round-table discussion: Can Voluntary Carbon Offsets assist Development.26 October.
- Ho, M.S., R. Morgenstern, J. S. Shih. 2008. Impact of Carbon Price Policies on U.S. Industry. Resources for the Future Discussion Paper.
- Jaffe, A.B., G. Richard, G. Newell, R. N. Stavins. 2002. Environmental Policy and Technological Change. Environmental and Resource Economics 22, 41-69.
- Hamilton K., R. Bayon, G. Turner, ve D. Higgins. 2007. State of the Voluntary Carbon Market 2007 .Picking Up Steam,17th July.
- Lohmann, L. 2010. Neoliberalism and the Calculable World:The Rise of Carbon Trading. for Kean Birch, Vlad Mykhnenko and Katherine Trebeck

- (eds.), *The Rise and Fall of Neoliberalism: The Collapse of an Economic Order?* London, Zed Books. 77-94.
- Newell, R. G., W.A. Pizer ve D. Raimi 2013. Carbon Markets 15 Years after Kyoto: Lessons Learned, New Challenges. *Journal of Economic Perspectives*, 27, 123-146.
- Perthuis, C. 2011. Carbon Markets Regulation: The Case for a Central Bank. *Climate Economics Chair, Information and Debates Series*, 10, 11.
- Rubin, J. D. 1996. A Model of Intertemporal Emission Trading, Banking, and Borrowing *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 31, No. 3, 269-286.
- Stanley M.P., K. Hamilton, M. Thomas ve M. Sjardin. 2011. Back to the Future State of the Voluntary Carbon Markets 2011, Ecosystem Marketplace and Bloomberg New Energy Finance.
- Sustainable Prosperity. 2011. *A Carbon Bank: Managing Volatility in a Cap-and-Trade System. Policy Brief*, Ottawa, ON.
- US Commodity Futures Trading Commission, 2011. "Report on the Oversight of Existing and Prospective Carbon Markets", Interagency Working Group, Washington, DC, USA.
- Yamin, F. 2005. *Climate Change and Carbon Markets: A Handbook of Emission Reduction Mechanism*, UK: Earthscan.

İflasın Ertelemesi ve Türkiye’de 2009-2013 Arasındaki İflasın Ertelemesi Davalarının Analizi

Güven SAYILGAN¹ - Arslan ECE²

Makale Gönderim Tarihi: 27.05.2015

Makale Kabul Tarihi: 23.03.2016

Öz

İflasın ertelenmesi, Türk Ticaret Kanunu’nun 376-377. maddeleri ile İcra ve İflas Kanunu’nun 179. maddesinde düzenlenmiştir. Erteleme; “borca batık” sermaye şirketinin sunacağı “iyileştirme projesi”nin mahkemece inandırıcı bulunması durumunda, kayyım yönetiminde, şirketin finansal durumunun düzeltilerek iflastan kurtarılması için geliştirilmiş bir yasal çözüm sürecidir. Bu çalışma, 2009-2013 döneminde Türkiye’de açılan iflasın ertelenmesi davalarının profilinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu dönemde 2.712 dava açılmış ve bunların 1.921’i sonuçlanmıştır. Davalar ortalama 285 günde sonuçlanmış, % 30’unda erteleme kabul edilmiş, % 48’inde reddedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İflas, İflasın Ertelemesi

Bankruptcy Postponement and Panoramic Analysis on Bankruptcy Postponement Litigations in Turkey Between 2009-2013

Abstract

Bankruptcy postponement is regulated by Articles 376-377 of Turkish Commercial Code and 179 of Execution and

¹ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, sayilgan@ankara.edu.tr

² Ankara Üniversitesi, aece@ankara.edu.tr

Bankruptcy Code. It is a legal remedying process developed to recover "insolvent" capital stock companies from bankruptcy by correcting their financial situation under trustee management, should court finds the proposed "improvement plan" convincing. This study aims to profile the postponement litigations filed in Turkey between 2009-2013. During that period, 2.712 litigations were filed, 1.921 of them were concluded. Litigations were concluded in 285 days on average where postponement was accepted for 30% while refused for 48%.

Keywords: Bankruptcy, Bankruptcy Postponement

I. GİRİŞ

İflasın ertelenmesi kavramının çeşitli boyutları literatürde derinlemesine tartışılmıştır. Kavramın hukuki boyutu ve uygulama süreçleri (Arslan, 2008; Ermenek, 2008; Öztekin, 2006) ve uygulama süreçlerinin önemli bir parçası olan borca batıklık bilançosu ile iyileştirme projelerinin analizi (Toplu, 2009; Yılmaz, 2009) çeşitli araştırmalara konu olduğu halde iflasın ertelenmesine ilişkin yasal düzenlemelerin uygulamadaki karşılığı olan iflasın ertelenmesi davalarının sayısal analizi araştırmacıların yeterince ilgisini çekmemiştir.

Bu bağlamda, bizim bilgilerimize göre bu çalışma, literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına yönelik ilk çalışma olmaktadır. Çalışmada esas olarak 2009-2013 yılları arasında Türkiye’de açılan iflasın ertelenmesi davalarının profilinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, bu çalışmada yer alan analiz ve yorumların anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle, iflas ve iflasın ertelenmesi ile ilgili konularda bilgilendirme yapılmasının yararlı olacağı değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacına bağlı olarak, öncelikle iflas ve iflasın ertelenmesi kavramları ve bu kavramların kısa bir tarihsel geçmişi açıklanacak daha sonra Türkiye’de iflas ve iflasın ertelenmesiyle ilgili tarihsel bir bilgi verilerek, Türk Hukuk Sisteminde iflasın ertelenmesi kurumu açıklanacaktır.

Çalışmanın analiz kısmında ise, 2009-2013 yılları arasında Türkiye’de açılan iflasın ertelenmesi davalarının yıllara, şehirlere ve benzer diğer davalara göre analizi yapıp yorumlanacaktır. Analize ait örneklem dönemi, Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemine 2014 yılı itibariyle girilmiş bulunan veriler temel alınarak belirlenmiştir. 2009 öncesi veriler eksik olduğundan, daha geniş bir tarih aralığının incelenmesi bu çalışmanın yapıldığı tarihte mümkün olmamıştır.

II. İflas ve İflasın Ertelenmesi

İflas, sözcük anlamı olarak borçlunun borcunu ödeyemez duruma gelmiş olmasıdır. İflas eden kişi için batkın (müflis) sıfatı kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde iflas, “*Borçlarını ödeyemediği mahkeme kararı ile tespit ve ilan olunan iş adamının durumu, batkı, batkınlık, müflislik*” olarak açıklanmaktadır.

İflas sözcüğünün orijini ile ilgili olarak en kabul yören yaklaşım Latincedeki bancus (masa veya tezgah) ve ruptus (kırılma veya yarılma) sözcüklerinden geldiği yönündedir. Bankerler, ticari faaliyetlerini yürütürken kullandıkları tezgahlarını bugünkü ifadesi ile desk veya bankolarını, borçlarını ödeyemez duruma geldiklerinde ticari faaliyetlerini sürdüremez duruma geldiklerini pazarlık yapma güçlerini de kaybettiklerini sembolize etmek amacıyla kırırlardı. İflas eden bankalar için orta çağ İtalyasında da banco rotto (kırık banka) ifadesinin kullanıldığı bilinmektedir. İflasın Fransızca’daki banque (banka) route (iz) sözcüklerinden geldiği de söylenmektedir. Bankacının kaçtığı işyerinde de bir iz olarak yalnızca işlem yaptığı bankonun iz olarak kaldığı şeklinde bir metafor da kullanılmaktadır (Levinthal, 1919: 2-3). İngilizce literatürde iflas’ın karşılığı olarak tarihsel süreçte “decoctor” veya “spendthrift” ifadeleri de kullanılmıştır.

İflas, literatürde genel anlamıyla finansal sıkıntı (financial distress) olarak ifade edilen, değişik aşamalarda incelenen sürecin, tasfiyeden önceki son aşamasıdır. Konuşma dilinde borcu ödeyemez duruma gelmeye İngilizcedeki insolvency’nin karşılığı anlamında iflas denilmekle birlikte, iflas (bankruptcy) ancak mahkeme kararı varsa söz konusu olur. O halde iflas ancak, varlıklarının

piyasa değeri, borçlarını karşılayamadığı mahkeme tarafından tespit edilerek karar altına alınmış işletmeler için kullanılmalıdır. Borcu olmayan bir işletmenin iflasından söz edemeyiz. İflas işletmeden alacakları olanlarının haklarını korumak için geliştirilmiş bir yasal çözüm sürecidir. Borcu olmayan bir işletme (gerçek yaşamda olanaklı olmasa da) iflas etmeksizin doğrudan doğruya tasfiyeye gider.

İflastan önceki aşamaları şu şekilde sıralayabiliriz: işletmelerin başarısız olması, vadesi gelen ödemeleri yapmakta sıkıntılarla karşılaşması (likidite sorunları), vadesi gelen borçlarını ödeyememesi (temerrüt), önceki dönem ve cari dönem zararları toplamının şirketin özkaynak toplamını aşmasına bağlı olarak sermayenin tükenerek negatifleşmesi (borca batıklık = deep in debt = insolvency), iflas, tasfiye.

İflasın olabilmesi için işletmenin başarısız (failure) olması gerekir. İşletmelerde başarısızlık ekonomik başarısızlık ve finansal başarısızlık olmak üzere iki şekilde ortaya çıkar. Bu iki başarısızlık arasında da etkileşim vardır. Biri diğerini genellikle artırır.

Ekonomik başarısızlık; işletmenin işletme modelindeki hatalardan, üretilen ürün ve hizmetlerin rekabet edici özellikte olmamasından, işletme varlıklarının (yatırımlarının) "ekonomik kâr" sağlayacak şekilde işletilememesinden, işletmede kullanılan sermaye ve emeği karşılayacak bir kârlılık sağlanamamasından doğar. Ekonomik anlamda başarısız olan bir işletmede kâr ediliyor olsa bile, elde edilen kâr bu işletmede kullanılan sermaye ve emeğin alternatif maliyetini karşılamaya yetmez.

Finansal başarısızlık, şirketin doğurduğu nakit akışlarının; şirketin borçlarını zamanında ve kredi sözleşmelerinde belirtilen şekilde ödenmeye yetmemesidir. Bu durum temelde işletmenin finansal yapısının, işletmenin işletme modeli ile uyumlu olmamasından kaynaklanır. Finansal başarısızlık iki şekilde ortaya çıkar: Teknik iflas ve iflas. Teknik iflas şirketin vadesi gelen borçlarını ödeyememesi (temerrüt = default) durumudur. Teknik iflastaki bir işletmenin varlıkları bu işletmenin borçlarını ödemeye yeter. İflasta ise işletmenin varlıkları borçlarını karşılamaya yetmez. Bu durum borca batıklık veya batıklık olarak ifade edilir. Likidite sıkıntısı

yaşayan ve borca batmış bir şirketin bu durumu mahkemeye bildirmesi gerekir. Mahkemeye yapılacak başvuru, iflas talebiyle olabileceği gibi iflasın ertelenmesi talebiyle de olabilir. İşletmenin borca batıklıktan kurtulmasını sağlayabilecek bir iyi niyetli uygulanabilir kurtuluş planı (iyileştirme projesi) varsa ve bu plan mahkeme tarafından kabul görürse iflas ertelenebilir.

III. Tarihsel Gelişim Süreci İçinde İflas ve İflasın Ertelenmesi

İflas etmek, tarihsel süreç içinde çoğunlukla bir sosyal algı olarak kötü bir davranış olarak görülmüş, iflas edenler; hırsız, savurgan, dolandırıcı, sahtekar vb. sıfatlarla anılmışlardır. İflas edenlere; toplum içindeyken belli renklerde şapka giyme, toplum önünde saçının kesilmesi, boyundurukla toplum içinde gezdirme, kulak kesilmesi, kendisinin, eşinin çocuklarının köleleştirilmesi, hapis, ölüm cezası gibi ağır yaptırımlar uygulanmıştır (Efrat, 2006).

Hindistan'da ve Nepal'de ise alacaklının borçlunun kapısının önünde açlık grevi olarak isimlendirebileceğimiz bir eylem yaparak borçlu üzerinde sosyal bir baskı kurup ödemeye zorlaması şeklinde bir gelenek "sitting d'harna", Eski İrlanda'da "fasting on" diye bilinen benzer bir uygulamanın olduğu da belirtilmektedir (Levinthal, 1918: 229).

Borç ile ilgili yaptırımlar ve iyileştirmeler hakkında geçmişte baktığımızda Musevi inancına göre her 50 yılda bir (jubile) kölelerin azad edileceği bir anlayışın yanı sıra Tesniye 15. Sure 1-2 ayetlerde her yedi yılın sonunda din kardeşleri arasındaki borçların silineceği belirtilmiştir (<http://www.bankruptcydata.com/ch11history.htm>).

İslam'da ise iflasın ertelenmesi için genellikle dayanak olarak ileri sürülen Bakara Suresi'nin 280. ayetidir: "Eğer borçlu darlık içindeyse, ona ödeme kolaylığına kadar bir süre tanıyın. Ve bu gibi borçlulara alacağınızı bağışlayıp sadaka etmeniz eğer bilerseniz sizin için, daha hayırlıdır." (Bu konudaki ayrıntılı açıklamalar için Awad ve Michael (2010) önerilir.)

Antik Yunan medeniyetinde geniş arazilere sahip zenginlerin dışında tarımda çalışan insanların birçoğu ırgat statüsünde-

dir. Tarımsal üretimde risk yüksektir. Kıtık dönemlerinde ırgatların borçlanma zorunluluğu doğmuş ve borcun ödenememesi durumunda da borçluların son çaresi kendilerini, çocuklarını ya da eşlerini köle olarak satmışlardır. 4. yüzyıldan sonra borçların affı, fakirlere bedava buğday dağıtılması gibi siyasi öneriler üst sınıflar tarafından, kendi ellerindeki güce karşı bir tehlike olarak algılanılmış ve borç affı kanunları çıkarılması yasaklanmıştır. Antik Yunan medeniyetinde borç affı ile ilgili kurumsallaşmış bir yaklaşımın olmadığı; borcunu ödemeyenin kendisi, ailesi varsa kölelerinin alacaklının kölesi olacağı bir geleneğin olduğu belirtilmektedir.

Roma döneminde 12. Tablette, Hammurabi Kanunlarında, Mısır Kanunlarında ödeyemez duruma gelen borçlunun köleleştirilebileceği ile ilgili düzenlemeler vardır (Levinthal, 1918: 230-231).

Cengiz Han'ın (1162-1227) "Yassa"larında üç kez iflas edenin ölüm cezasına çarptırılacağı düzenlemesine yer verilmiştir (Vernadsky, 1938: 358).

İngiltere'de ilk resmi iflas düzenlemesinin 8. Henry zamanında 1542 yılında yapıldığı bilinmektedir. 1570 yılında 1. Elizabeth tüccarlar arasındaki ilişkiler bağlamında iflas eden tüccarın durumu ile ilgili düzenleme yapmıştır. Atanan bir yed-i emin (Commissioner, Honest and discreet person) aracılığı ile iflas edenin varlığı satılmakta ve alacaklılara dağıtılmaktaydı. 8. Henry ve 1. Elizabeth tarafından yapılan düzenlemelerde müflis, iyi niyetli alacaklının malını çalan, dolandırıcı olarak kabul edildiğinden, yed-i emin'in hapis cezası vermesi mümkündü. 1623 yılında parlamentonun kabul ettiği James I yasasına göre, boyunduruk cezası ve kulak kesme cezası verilebileceği hükmü getirildi. Bu ceza yalnızca kötü talih nedeniyle iflas edenlere uygulanabilirdi. Bu düzenlemeye göre suç kabul edilen iflas, iflas edenin hapse atılmasından ölüm cezasına çarptırılmasına kadar yaptırımlar içermekteydi (Levinthal, 1919: 14-18).

ABD'deki ilk iflas yasası 1800'de düzenlenmiştir. Bu yasa 1803 yılında düzeltilmiştir. 1841, 1843, 1867, 1878 yıllarında da iflas yasaları yenilenmiş veya düzeltilmiştir. 1867 yılındaki yasa ile ilk defa borçlu şirketler için de bir takım korumalar geti-

rılmıştır. 1930'lardaki buhran yıllarının olumsuz etkilerinin görüldüğü dönemde 1933 ve 1934 yıllarında iflas yasalarında borçlu şirketler lehine önemli sayılabilecek tedbirler getirilmiştir. 1938'de Chandler Act ve 1978'de 1979'da yürürlüğe girmek üzere iflas yasasında önemli düzenlemeler içeren "The Bankruptcy Reform Act of 1978 - 1978 İflas Reform Yasası" çıkarıldı. İflas ile ilgili düzenlemeler 1980'li 90'lı yıllar boyunca devam etmiştir. 2005 yılında kapsamlı düzenlemeler içeren "The Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act (BAPCPA) – İflasın İstismasının Engellenmesi ve Tüketiciyi Koruma Yasası" kabul edilmiştir. Bu yasal çerçeve halen iflas ve tasfiyeyi düzenleyen Bölüm 7 ve yeniden yapılandırmayı düzenleyen Bölüm 11 konumuzla ilgili temel düzenlemeler olarak anılabilir.

IV. Türkiye'de İflasın Ertelenmesi Uygulamalarının Geçmişi

İflasın ertelenmesi kurumu Türk hukukunda uzun zamandan beri mevcut olan hukuki bir çaredir. Ancak, İcra İflas Kanunu'nda, 2003 yılında 4949 ve 2004 yılında da 5092 sayılı kanunlarla yapılan değişikliklerden önce, yasal düzenlemelerin son derece yetersiz olması nedeniyle uygulamada hakimler iflasın ertelenmesi kurumuna başvurmakta tereddüt etmekte idiler (Öztek, 2006: 39, 41).

İflasın ertelenmesi kurumu, 4949 sayılı Kanunla İcra ve İflas Kanunu'na eklenmeden önce, asıl olarak eski Türk Ticaret Kanunu madde 324/2'de düzenlenmiş idi. Kanunda, hakimin iflasın ertelenmesine karar verirken kullanacağı yetkilerin sınırı yeterince açık düzenlenmemiş, iflasın ertelenmesi kararının ilanı, iflasın ertelenmesi süresi, iflasın ertelenmesi süresi içinde borçlu şirkete karşı yapılacak takiplerin durumu gibi konulara ise hiç değinilmemiştir (Ermenek, 2008: 81,83).

Eski Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde, özellikle, iflasın ertelenmesi ile birlikte takiplerin duracağına ilişkin yasal bir düzenleme bulunmadığından; hakimler, iflasın ertelenmesi ile birlikte Kanun'da düzenlemesi olmadığı için "takipleri durdurma" kararını verme konusunda yetkili olmadığı için iflasın ertelenmesi kararını vermenin pratik bir sonucu olmayacaktı. Bu nedenle, ka-

nunlarda yapılan bahse konu değişikliklerden önce iflasın ertelenmesi kurumu Türk Hukukunda uygulama olanağı bulamamıştır. Nihayet, 17 Temmuz 2003 tarih ve 4949 Sayılı Kanunla, "iflasın ertelenmesi"nin İcra İflas Kanunu'na eklenmesiyle birlikte, Türk hukuku, "iflasın ertelenmesi" konusunda ayrıntılı bir düzenlemeye kavuşturulmuştur.

İcra İflas Kanunu'nda yukarıda belirtilen düzenlemelerin yapılmasına yol açan süreci ise 2001 krizi tetiklemiştir. Kriz döneminde, sermaye şirketlerinin ve kooperatiflerin yeniden yapılandırılması konusu gündeme gelmiştir. Bu çerçevede 2001 ekonomik krizinden sonra uygulamaya konulan İstanbul yaklaşımı çerçevesinde özellikle banka ve kredi kurumlarının iflasının önlenmesi ve yaşama kabiliyetine sahip şirketlere fırsat sağlanması amacıyla; belli koşullara sahip şirketlere borçlarını, alacaklı bankaların da uygun görmesi halinde üç yıl süreyle erteleyebilme düzenlemesi yapılmıştır. İstanbul yaklaşımı ile öngörülen üç yıllık sürecin sonunda Dünya Bankası'nın da talebi ve yönlendirmesi ile Türk iflas hukukuna 2003 ve 2004 yıllarında yapılan değişiklikler kapsamında "iflasın ertelenmesi", "aktifin terki suretiyle konkordato" ve "uzlaşma yolu ile borçların tasfiyesi" kurumları dahil olmuştur (Ergin, 2009: 21).

4949 sayılı kanun, işletmelerin olanakları varsa iflastan kurtulmak için finansal sıkıntılarını giderip, durumlarını iyileştirilerek faaliyetlerine devam edebilmelerine fırsat verecek düzenlemeler getirmiştir. İşletmelerin yaşadıkları finansal sıkıntılardan kurtulma olanakları varsa, bu olanağı kullanamadan iflas etmeleri hem ekonomideki katma değer üretimini hem istihdamı olumsuz olarak etkileyecektir.

İflasın ertelenmesi ile işletmeler alacaklıların takiplerinden korunma olanağı elde edip, mal varlıklarının dağılmadan korunması fırsatı yakalarlar. İşletmenin alacaklılarının, icra takipleri yoluyla işletme varlıklarından bir kısmını alacağı karşılığında alma girişimleri sonucunda işletme varlıklarının parça parça dağılması kaçınılmaz olur.

İflasın ertelenmesi, borçlu şirket lehine bir düzenleme olarak görünmekle birlikte, aynı zamanda şirket çalışanlarının ve alacak-

lılarında lehine de amaçlar ve düzenlemeler içerir. Örneğin, şirketin iflas etmesi halinde bazı işçi ve şirket borçlarının tamamının veya bir kısmının ödenememesi söz konusu olabilir. İflasın ertelenmesi ile şirketten alacaklı olanlar alacaklarının tamamını veya iflas seçeneğine göre daha fazla kısmını ve daha adil koşullarda tahsil edebilme fırsatı yakalayabilirler. Şüphesiz tüm bu değerlendirmeler, iflasın ertelenmesi sürecinin iyi niyetli olarak işletildiği varsayımına dayanır.

V. Türk Hukukunda İflasın Ertelenmesi Kurumu

İflasın ertelenmesi kurumu 6762 sayılı eski Türk Ticaret Kanununda 324. Madde, 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanununda ise 376. ve 377. maddeler ile İcra İflas Kanununda 179. maddesinde düzenlenmiştir.

a) Türk Ticaret Hukukunda İflas Ertelemesine İlişkin Düzenlemeler

i. 6762 Sayılı Eski TTK. m. 324

“Son yıllık bilançodan esas sermayenin yarısının karşılıksız kaldığı anlaşılırsa, idare meclisi derhal toplanarak durumu umumi heyete bildirir. Şirketin aciz halinde bulunduğu şüphesini uyarıyan emareler mevcutsa idare meclisleri aktiflerin satış fiyatları esas olmak üzere bir ara bilançosu tanzim eder. Esas sermayenin üçte ikisi karşılıksız kaldığı takdirde, umumi heyet bu sermayenin tamamlanmasına veya kalan üçte bir sermaye ile iktifaya karar vermediği takdirde şirket feshedilmiş sayılır. Şirketin aktifleri Şirket alacaklarının alacaklarını karşılamaya yetmediği takdirde idare meclisi bu durumu derhal mahkemeye bildirmeye mecburdur. Mahkeme bu takdirde şirketin iflasına hükmeder. Şu kadar ki; Şirket durumunun ıslahı mümkün görülüyorsa idare meclisi veya bir alacaklının talebi üzerine mahkeme ıslah kararını tehir edebilir.

Bu halde mahkeme, envanter tanzimi veya bir yediemin tayini gibi Şirket mallarının muhafazası için lüzumlu tedbirleri alır.”

ii. 6102 Sayılı Yeni TTK. m.376

“Son yıllık bilançodan sermaye ile kanuni yedek akçeler toplamının yarısının zarar sebebiyle karşılıksız kaldığı anlaşılırsa, yönetim kurulu, genel kurulu hemen toplantıya çağırır ve bu genel kurula uygun gördüğü iyileştirici önlemleri sunar. Son yıllık bilançoya göre sermaye ile kanuni yedek akçeler toplamının üçte ikisinin zarar sebebiyle karşılıksız kaldığı anlaşıldığı takdirde, derhal toplantıya çağırılan genel kurul, sermayenin üçte biri ile yetinme veya sermayenin tamamlanmasına karar vermediği takdirde şirket kendiliğinden sona erer. Şirketin borca batık durumda bulunduğu şüphesini uyardıran işaretler varsa, yönetim kurulu, aktiflerin hem işletmenin devamlılığı esasına hem de muhtemel satış fiyatları üzerinden bir ara bilanço çıkartır. Bu bilançodan aktiflerin şirket alacaklarının alacaklarını karşılamaya yetmediği anlaşılması halinde yönetim kurulu, bu durumu Şirket merkezinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesine bildirir ve Şirketin iflasını ister. Meğer ki, iflas kararının verilmesinden önce, Şirketin açığını karşılayacak ve borca batık durumunu ortadan kaldıracak tutardaki Şirket borçlarının alacaklıları, alacaklarının sırasının diğer tüm alacaklıların sırasından sonraki sıraya konulmasını yazılı olarak kabul etmiş ve bu beyanın veya sözleşmenin yerindeliliği, gerçekliği ve geçerliliği, yönetim kurulu tarafından iflas isteminin bildirileceği mahkemece atanan bilirkişilerce doğrulanmış olsun. Aksi halde mahkemeye bilirkişi incelemesi için yapılmış başvuru iflas bildirimini kabul olunur.”

iii. 6102 Sayılı Yeni TTK. m. 377

“Yönetim kurulu veya herhangi bir alacaklı yeni nakit sermaye konulması dahil nesnel ve gerçek kaynakları ve önlemleri gösteren bir iyileştirme projesini mahkemeye sunarak, iflasın ertelenmesini isteyebilir. Bu durumda İcra İflas Kanununun 179 ila 179/b maddeleri uygulanır.”

b) İcra İflas Kanununda İflas Ertelemesine İlişkin Düzenlemeler

İflas erteleme, 30.7.2013 tarihinde yürürlüğe giren 4949 Sayılı İcra İflas Kanununun 179. maddesinde değişiklik yapılmı-

sına dair kanun ile, 179/a ve 179/b maddeleri kanuna dahil edilmiştir. Şöyle ki;

i. İİK. m. 179. " Sermaye Şirketleri ve Kooperatiflerin İflası"

"Sermaye Şirketleri ile kooperatiflerin borçlarının aktifinden fazla olduğu idare ve temsil ile vazifelendirilmiş kimseler veya şirket ya da kooperatif tasfiye halinde ise tasfiye memurları veya bir alacaklı tarafından beyan ve mahkemece tespit edilirse, önceden takibe hacet kalmaksızın bunların iflasına karar verilir. Şu kadar ki, idare ve temsil ile vazifelendirilmiş kimseler ya da alacaklılardan biri, Şirket veya kooperatifin mali durumunun iyileştirilmesinin mümkün olduğuna dair bir iyileştirme projesini mahkemeye sunarak iflasın ertelenmesini isteyebilir. Mahkeme projeyi ciddi ve inandırıcı bulursa, iflasın ertelenmesine karar verir. İyileştirme projesinin ciddi ve inandırıcı olduğunu gösteren bilgi ve belgelerinde mahkemeye sunulması zorunludur. Mahkeme gerekli görürse idare ve temsille vazifelendirilmiş kimseleri ve alacaklıları dinleyebilir. İflasın ertelenmesi talepleri öncelikle ve ivedilikle sonuçlandırılır."

ii. İİK. m. 179/a "Erteleme Tedbirleri"

"Mahkeme, iflasın ertelenmesi isteminde bulunulması üzerine, envanter düzenlenmesi ve yönetim kurulunun yerine geçmesi ya da yönetim kurulu kararlarını onaylaması için derhal kayyım atar; ayrıca Şirketin ve kooperatifin malvarlığının korunması için gerekli diğer önlemleri alır. Kayyımın atanmasına ilişkin karar, kayyımın mahkemece belirlenmiş görevleri ve temsil yetkisi ile bunların sınırları ve iflasın ertelenmesine ilişkin talep 166 ıncı maddenin ikinci fıkrasındaki usul ile mahkeme tarafından ilan ve ticaret siciline tescil ettirilir. Mahkeme bu arada erteleme talebini karara bağlar. İflas ertelenmişse kayyım her üç ayda bir Şirketin projeye uygun iyileştirme gösterip göstermediğini mahkemeye rapor eder, mahkeme bu rapor üzerine veya gerek gördüğünde alacağı bilirkişi raporuna göre, erteleme istemini değerlendirir ve iyileştirmenin mümkün olamayacağı kanaatine varırsa erteleme kararını kaldırır."

İflasın ertelenmesi durumunda mahkeme tarafından verilen tedbir şirketin varlıklarını muhafaza etmeye yöneliktir. İflasın ertelenmesi kararı; şirket ortaklarını, şirketin borcuna kefil veya müteselsil sorumluları kapsamaz.

iii. İİK. m. 179/b “Erteleme Kararının Etkileri”

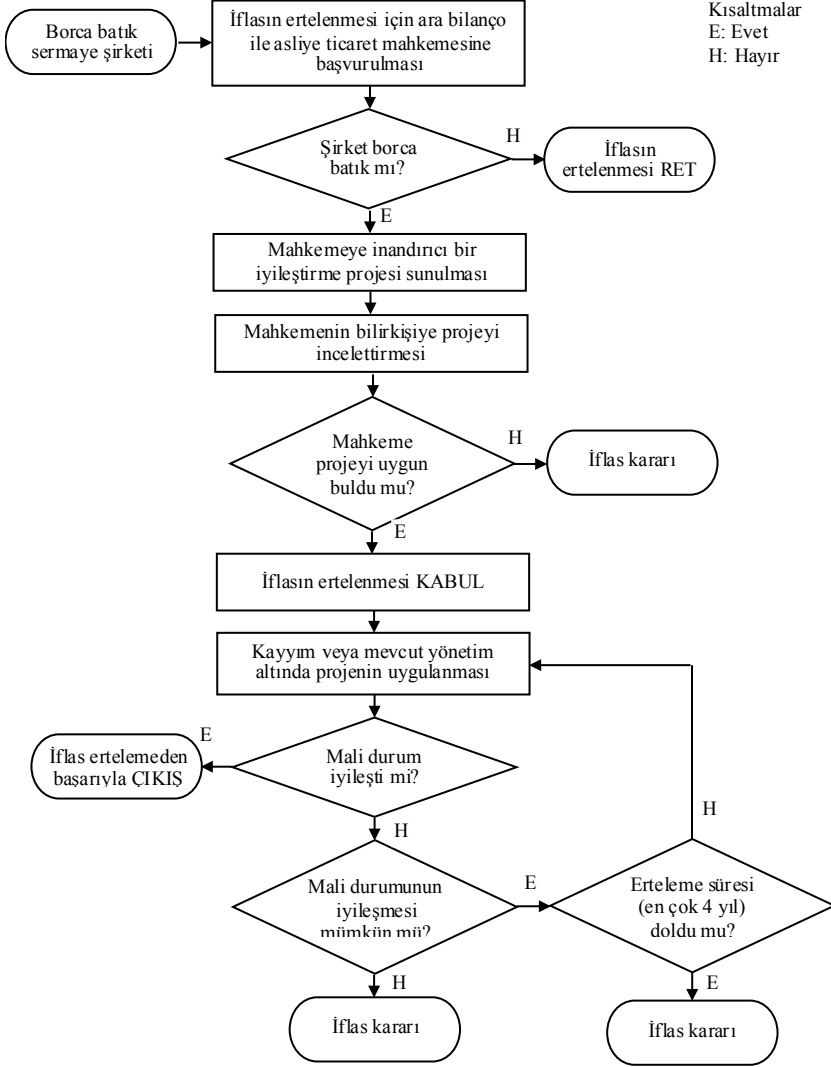
“Erteleme kararı üzerine borçlu aleyhine 6183 sayılı kanuna göre yapılan takipler de dahil olmak üzere hiçbir takip yapılamaz ve evvelce başlamış takipler durur; bir takip muamelesi ile kesilen zamanaşımı ve hak düşüren müddetler işlemez. Erteleme sırasında taşınır, taşınmaz veya ticari işletme rehiniyle temin edilmiş alacaklar nedeniyle rehinin paraya çevrilmesi yoluyla takip başlatılabilir veya başlamış olan takiplere devam edilebilir; ancak bu takip nedeniyle muhafaza tedbirleri alınamaz ve rehinli malın satışı gerçekleştirilemez. Bu durumda erteleme süresince işleyecek olup mevcut rehinle karşılanamayacak faizler teminatlandırılmak zorundadır.

206 ncı maddenin birinci sırasında yazılı alacaklar için haciz yoluyla takip yapılabilir. Erteleme süresi azami 1 yıldır. Bu süre kayyımın verdiği raporlar dikkate alınarak mahkemece uygun görülecek sürelerle uzatılabilir; ancak uzatma süreleri toplamı dört yılı geçemez. Kayyım, mahkemenin belirleyeceği sürelerde iflası ertelenenin faaliyetleri ve işletmenin durumu konusunda düzenli olarak mahkemeye rapor verir. İflas ertelenmesi talebin reddi ya da erteleme süresi sonunda iyileştirmenin mümkün olmadığı tespit edilirse mahkeme, şirketin veya kooperatifin iflasına karar verir. Erteleme süresi dolmamakla birlikte, mahkeme kayyımın verdiği raporlardan şirketin veya kooperatifin mali durumunun iyileştirilmesinin mümkün olmadığı kanaatine varırsa, erteleme kararını kaldırarak şirketin veya kooperatifin iflasına karar verebilir.”

VI. İflasın Ertelenmesinde Yasal Süreç

İflasın ertelenmesine ilişkin yasal süreç, şematik olarak Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: İflasın ertelenmesindeki yasal sürecin şematik gösterimi.

Yetkili Mahkeme, borçlunun muamele merkezinin bulunduğu yargı çerçevesindeki Asliye Ticaret Mahkemesidir. Şirketin esas sözleşmesinde yazılı olan yer ile organlarının bulunduğu yer farklı ise, organların bulunduğu yer idare merkezi olarak kabul edilmektedir. (Toraman, 2007: 105)

Mevzuatta öngörülen şartların gerçekleşmesi halinde şirket tarafından iflasın ertelenmesi için görevli mahkemeye başvurulur. Mahkemelerin resen karar verme olanakları bulunmamaktadır. Mahkemeye başvurulabilmesi için şirketin borca batık olması ve bu borca batıklığın bir ara bilanço ile belgelenmesi gerekmektedir.

İflasın ertelenmesi kararının en önemli etkisi şirket hakkındaki iflas kararının ve bu kararın etkilerinin geçici bir süre ile ertelenmesi sonucunu doğuruyor olmasıdır. Erteleme kararı ile birlikte, İ.İ.K. Md: 179/b hükümleri çerçevesinde, Erteleme kararı üzerine borçlu aleyhine 6183 sayılı Kanuna göre yapılan takipler de dahil olmak üzere hiçbir takip yapılamayacak ve evvelce başlamış takipler duracaktır. Ancak bir takip muamelesi ile kesilebilen zaman aşımı ve hak düşüren müddetler işlemeyecektir. 30 Haziran 2007 tarih ve 26568 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 1. Sıra no lu Tahsilat Genel Tebliği’nin “İflas Yoluyla Takip ve Konkordato” başlıklı 4. Bölümünde yapılan düzenlemelere göre, amme borçlusunun iflasının ertelenmesine karar verilmesi halinde, alacaklı tahsil dairelerince erteleme kararı devam ettiği sürece takip yapılamayacağı, ancak iflasın ertelenmesi, iflasın açılması hükmünde olmadığından, amme alacaklarına gecikme zammı uygulanmasına devam edileceği hükümleri bulunmaktadır.

Erteleme süresi sonunda iyileşmenin mümkün olmadığı tespit edilirse mahkeme, şirketin iflasına karar verir. Erteleme süresi dolmamakla birlikte, mahkeme kayyımın verdiği raporlardan şirketin malî durumunun iyileştirilmesinin mümkün olmadığı kanaatine varırsa, erteleme kararını kaldırarak şirketin iflasına karar verebilir. Erteleme süresi sonucunda şirketin mali durumunun düzelmesi halinde erteleme kararı amacına ulaşmış demektir. Bu durumda kayyım tarafından verilen rapor çerçevesinde Mahkeme erteleme kararını kaldırır.

VII. Türkiye’deki İflas Erteleme Davalarının Analizi

İflas konulu dava verilerinde üç çeşit iflas davası bulunmaktadır: iflasın açılması, iflasın kapatılması, iflasın ertelenmesi.

İflasın açılması davasında mahkeme, iflası istenen firmanın iflasına ilişkin koşulları taşıyıp taşımadığını incelemektedir. Mahkeme, iflasın açılması davasını kabul ederek firmanın iflasına karar verirse tasfiye sürecini başlatmaktadır. İflasın kapatılması davasında mahkeme, iflasa ilişkin tasfiye sürecinin tamamlandığını karara bağlamaktadır. İflasın ertelenmesinde ise yaşadığı finansal sorunlar sebebiyle iflasına karar verilmesi gereken firmaya iflastan kurtulması ve kendini toparlaması için mahkeme tarafından olanak tanınmaktadır.

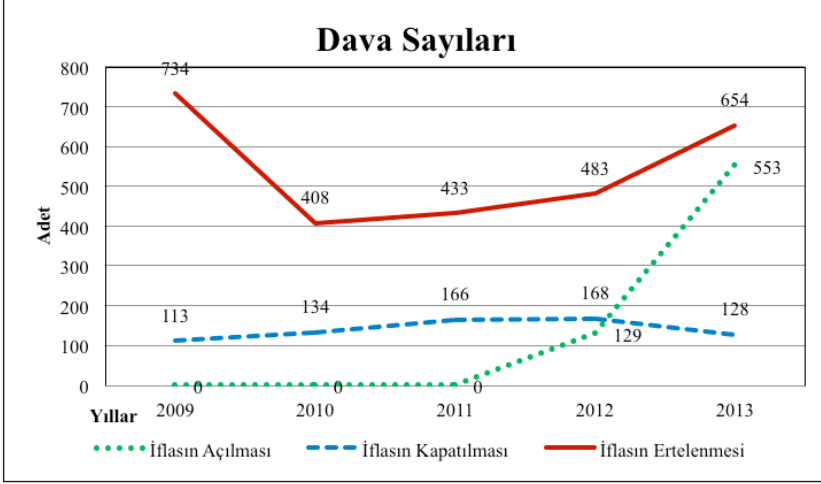
Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) 2009-2013 dönemine ilişkin verilerinin analizi, istatistiksel bulgular ve değerlendirmeleri aşağıdaki gibidir:

a) Mahkemelerde Görülen İflas Davası Sayıları

2009-2013 yılları arasında, Türkiye’de toplam 4.103 iflas konulu (iflasın açılması, kapatılması ve ertelenmesi) dava açılmıştır. 2009 yılında 847 olan toplam iflas dava sayısı, 2010’da hızla azalarak 542’ye inmiş ancak sonraki yıllarda artma eğilimine girerek 2011’de 599, 2012’de 780 ve 2013’de 1.335 olmuştur.

Dava sayıları türlerine göre incelendiğinde, 2009-2013 döneminde açılan toplam 4.103 iflas konulu davanın %16,62’si iflasın açılması % 17,28’i iflasın kapatılması, % 66,10’u iflasın ertelenmesi davasıdır (Şekil 2). İflasın ertelenmesi, davası dava türleri arasında tüm yıllarda en yüksek paya sahip olan dava türüdür. 2009 yılında açılan davaların % 86,66’sı iflasın ertelenmesi davası iken, takip eden yıllarda bu oran azalma eğilimine girmiş ve sırasıyla % 75,28, % 72,29, % 61,92 ve % 48,99 olmuştur.

Şekil 2: Mahkemelerde açılan iflas konulu davaların yıllara göre sayısal değişimi

Türkiye’de 2009-2013 arasında 12 ilde (Ağrı, Ardahan, Artvin, Bayburt, Gümüşhane, Hakkari, Karaman, Kilis, Mardin, Siirt, Sinop, Tunceli) iflas konulu dava açılmamıştır.

Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Denizli, Konya, Mersin, Tekirdağ, Yalova çeşitli yıllarda iflas konulu en çok dava açılan ilk 10 il arasında yer almıştır. Bu illerden 7 tanesi (Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli) her yıl listede yer alırken, 5 tanesi (Denizli, Konya, Mersin, Tekirdağ, Yalova) değişimli olarak listede yer almıştır.

Türkiye’de ilk 10 ilin iflas konulu dava sayısındaki payı (iflas konulu dava sayısı toplamının Türkiye toplamına oranı) yıllık % 80 seviyelerinde olup görece istikrarlı bir seyir izlemektedir. Bu oran 2009’da % 79,57 ile en düşük seviyede iken, 2011’de % 84,47 ile en yüksek seviyesine ulaşmış ve 2013’de % 83,82 olmuştur.

2009-2013 arasındaki her yıl, iflas konulu en çok dava İstanbul’da açılmıştır. İstanbul’da açılan iflas konulu dava sayıları, yıllık bazda Türkiye toplamının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu ili sırasıyla, Ankara ve İzmir takip etmiştir. Bu sıralama yıllar geçse de değişmemiştir. Üç ilin iflas konulu dava oranları

2009'da % 61,87 ile en düşük değerde iken düzenli olarak artarak 2013'de % 69,96 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

İstanbul'un iflas konulu dava oranları beş yıllık süreçte % 50,51 - % 55,93 aralığında istikrarlı bir seyir izlerken, İzmir'in oranları % 3,67 - % 6,54 aralığında oynak bir görünüm sergilemiştir. Ankara'nın iflas konulu dava oranları ise istikrarlı bir yükseliş ile iki kat artmıştır. Bu oranlar, 2009'da % 6,26 iken 2010'da % 6,09'a gerilemiş ve daha sonra düzenli olarak artarak 2013'de % 13,11'e ulaşmıştır.

b) İflasın Ertelenmesi Davaları

2009-2013 yılları arasında, Türkiye'de toplam 2.712 iflasın ertelenmesi davası açılmıştır. 2009 yılında 734 olan toplam iflas dava sayısı, 2010'da hızlı bir şekilde azalarak 408'e inmiş ancak takip eden yıllarda istikrarlı olarak artarak 2011'de 433, 2012'de 483 ve 2013'de 654 olmuştur.

2009-2013 arasında, 81 ilin 64'ünde iflasın ertelenmesi davası açılmış 17 ilde ise (Ağrı, Ardahan, Artvin, Bartın, Bayburt, Çankırı, Gümüşhane, Hakkari, Karaman, Kırşehir, Kilis, Mardin, Siirt, Sinop, Şırnak, Tunceli, Van) hiç iflasın ertelenmesi davası açılmamıştır. 2009-2013 döneminde toplam 64 farklı ilde iflasın ertelenmesi davası açılmış olmasına rağmen yıllık bazda iflasın ertelenmesi davası açılan il sayısı 45 ila 51 arasında değişmiştir. İflasın ertelenmesi davası açılan il sayısı, yıllık bazda iflasın ertelenmesi dava sayısındaki artış/azalışa benzer bir seyir izlemiş ve 2009'dan sonra önce azalmış ve 2012'den itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Buna göre, 2009 yılında 51, 2010'da 47, 2011'de 45, 2012'de 50, 2013'de 51 ilde iflasın ertelenmesi davası açılmıştır.

2009-2013 yılları arasında çeşitli yıllarda iflasın ertelenmesi konulu en çok dava açılan ilk 10 il arasında yer alan iller; Aksaray, Ankara, Antalya, Bursa, Denizli, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Ordu, Samsun, Tekirdağ, Yalova'dır (Şekil 3). Bu illerden Ankara, Antalya, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya her yıl ilk 10 il arasındadır.

Tablo 1: Açılan İflasın Erteleenmesi Davalarının Sayısal ve Oransal Dağılımı

Sıra No	2009			2010			2011			2012			2013			Toplam		
	İl	Adet	%	İl	Adet	%	İl	Adet	%	İl	Adet	%	İl	Adet	%	İl	Adet	%
1	İstanbul	347	47,28	İstanbul	188	46,08	İstanbul	234	54,04	İstanbul	216	44,72	İstanbul	337	51,53	İstanbul	1.322	48,75
2	Ankara	48	6,54	Analya	22	5,39	Ankara	39	9,01	İzmir	33	6,83	Ankara	43	6,57	Ankara	182	6,71
3	İzmir	34	4,63	Ankara	20	4,90	Kocaeli	18	4,16	Ankara	32	6,63	İzmir	27	4,13	İzmir	124	4,57
4	Kocaeli	28	3,81	Mersin	18	4,41	İzmir	15	3,46	Konya	23	4,76	Tekirdağ	22	3,36	Kocaeli	102	3,76
5	Analya	28	3,81	İzmir	15	3,68	Konya	13	3,00	Kocaeli	21	4,35	Kocaeli	21	3,21	Analya	85	3,13
6	Tekirdağ	19	2,59	Kocaeli	14	3,43	Tekirdağ	11	2,54	Analya	16	3,31	Mersin	19	2,91	Konya	73	2,69
7	Konya	18	2,45	Kayseri	13	3,19	Analya	8	1,85	Bursa	13	2,69	Denizli	19	2,91	Mersin	67	2,47
8	Mersin	17	2,32	Konya	10	2,45	Mersin	8	1,85	Yalova	10	2,07	Analya	11	1,68	Tekirdağ	62	2,29
9	Kayseri	16	2,18	Denizli	8	1,96	Kayseri	6	1,39	Kayseri	7	1,45	Kayseri	11	1,68	Kayseri	53	1,95
10	Bursa	14	1,91	Aksaray	7	1,72	Samsun	6	1,39	Ordu	7	1,45	Konya	9	1,38	Denizli	44	1,62
İlk 3 İl Toplamı																	1.628	60,03
İlk 10 İl Toplamı																	2.114	77,95
Türkiye Toplamı																	2.712	100,00

Şekil 3: İflasın ertelenmesi dava sayılarının (2009-2013), ilk 10 il'e dağılımı.

Türkiye'de ilk 10 ilin iflasın ertelenmesi konulu dava oranı (iflasın ertelenmesi konulu dava sayısı toplamının Türkiye toplamına oranı) 2009-2013 yılları arasında görece istikrarlı bir seyir izlemiş olup yıllık ortalama % 77,95 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oran 2009 ve takip eden yıllarda sırasıyla, % 77,52, % 77,21, % 82,68, % 78,26 ve % 79,36 olmuştur.

Ankara, Antalya, İstanbul, İzmir ve Kocaeli, çeşitli yıllarda iflasın ertelenmesi konulu en çok dava açılan ilk 3 il arasında yer almıştır. Bu illerden Ankara ve İstanbul her yıl listede yer alırken, diğerleri farklı yıllarda listede yer bulmuştur. Bu dönemde, İzmir 3 yıl, Antalya ve Kocaeli ise birer yıl ilk üç il arasında yer almıştır.

İstanbul, 2009-2013 arasındaki tüm yıllarda, iflasın ertelenmesi konulu en çok dava açılan il olmuştur. Bu dönemde açılan toplam 2.712 iflasın ertelenmesi davasının 1.322'si İstanbul'da açılmıştır. İstanbul'da açılan iflasın ertelenmesi dava sayıları, yıllık bazda Türkiye toplamının yarısını oluşturmaktadır. Bu oran 2009 ve takip eden yıllarda sırasıyla, % 47,28, % 46,08, % 54,04, % 44,72 ve % 51,53 olarak gerçekleşmiştir.

İstanbul'un arkasından, iflasın ertelenmesi konulu en çok dava 182 adet ile Ankara'da açılmıştır. Görüleceği üzere, bu ilin iflasın ertelenmesi konulu dava sayısı ile İstanbul'un dava sayısı arasında 7 katı aşan derin bir fark bulunmaktadır. Buna göre, Ankara'nın iflasın ertelenmesi dava oranları 2009 ve takip eden yıllarda sırasıyla, % 6,54, % 4,90, % 9,01, % 6,63 ve % 6,57 olmuştur.

Yıllık bazda, iflasın ertelenmesi konulu en çok dava açılan ilk 3 ilin dava oranları toplamı 2009 ve takip eden yıllarda, % 58,45, % 56,37, % 67,21, % 58,18 ve % 62,23'tür.

c) Karar Türleri ve Karara Bağlanma Oranları

2009-2013 döneminde, toplam 2.712 iflasın ertelenmesi davası açılmıştır. Bu davaların % 70,83'ü (1.921 dava) karara bağlanmış, % 29,17'si, (791 dava) ise 2013 sonrasına bırakılmıştır.

İflasın ertelenmesi davalarının en az % 25'nin davaların açıldığı yıl içinde sonuçlandığı, ilk iki yıl içinde davaların % 57,35 ila % 78,20'sinin karara bağlandığı görülmüştür. Örneğin 2009 yılında açılan iflasın ertelenmesi davalarının % 42,23'ünün davaların açıldığı yılda sonuçlandığı, ilk iki yılda davaların % 78,20'sinin karara bağlandığı, ancak üzerinden 5 yıl geçmiş olmasına

rağmen davaların halen % 3,27'sinin sonuçlandırılmadığı ortaya çıkmıştır.

2009-2013 döneminde, davanın açıldığı yıl karara bağlanma oranı 2009 yılından itibaren azalarak 2009'da % 42,23, 2010'da % 37,50 ve 2011'de % 25,40 olmuş, takiben 2012 yılında artma eğilimine girerek % 29,40 ve 2013'de % 35,32 olmuştur. Karara bağlanma oranlarının önce azalma ve sonra artma eğilimine girmesi sonucu değiştirmemiş ve ilk iki yılda karara bağlanan dava oranları 2009-2013 arasında sürekli düşme kaydetmiştir. Buna göre, 2009 yılında açılan davaların ilk iki yılda % 78,20'si karara bağlanırken, takip eden yıllarda açılan davaların ilk iki yılda karara bağlanma oranı 2010 için % 72,55, 2011 için % 66,74 ve 2012 için % 57,35 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: İflasın Ertelenmesi Davalarının Karara Bağlanma Sayı ve Oranları

Tarihler	Açılan Dava		Karara Bağlanan					Karara Bağlanamayan
			2009	2010	2011	2012	2013	
2009	734	Adet	310	264	92	33	11	24
		%	42,23	35,97	12,53	4,50	1,50	3,27
2010	408	Adet		153	143	54	10	48
		%		37,50	35,05	13,24	2,45	11,76
2011	433	Adet			110	179	54	90
		%			25,40	41,34	12,47	20,79
2012	483	Adet				142	135	206
		%				29,40	27,95	42,65
2013	654	Adet					231	423
		%					35,32	64,68
Toplam	2.712	Adet	310	490	345	408	441	791

d) Dava Süreleri

2009-2013 döneminde, mahkemelerde 13 tür karar (açılmamış sayılma, birleştirme, dava şartı yokluğundan ret, feragat, gönderme, görevsizlik, kabul, karara gerek yok, kısmen kabul, ret, sulh, yetkisizlik, zaman aşımı hak düşürücü) verilmiştir. Dava süreleri, bu karar çeşitlerinden usule yönelik olmayıp, doğrudan

davanın esasına yönelik olan kabul ve ret kararları temelinde incelenmiştir.

Tüm karar çeşitleri göz önüne alındığında Tablo 3'den görülebileceği gibi, Türkiye genelinde davaların ortalama görülme süresi 285 gün olarak gerçekleşmiştir.

Ankara, İstanbul ve İzmir illerinin ortalama dava süreleri Türkiye ortalamasının altındadır. Davalar, Türkiye ortalamasına kıyasla, Ankara'da 59 gün, İzmir'de 51 gün, İstanbul'da ise 28 gün daha çabuk sonuçlanmıştır. Buna göre, bu 3 il arasında Ankara davaların en çabuk görüldüğü, İstanbul ise en yavaş görüldüğü il olmuştur. Bu dönemde, Adıyaman'da görülen tek dava 1043 gün ile en büyük ortalama, Bilecik'te görülen tek dava ise 1 gün ile en küçük ortalama sahiptir.

Tablo 3: İflasın Ertelenmesi Davalarının Dava Süresi (Gün)

Karar	İller	En Kısa	En Uzun	Ortalama	Medyan	Std.Sap.	Dava Sayısı
Kabul	Ankara	9	733	204	164	142	35
	İstanbul	2	1.627	303	266	219	315
	İzmir	45	519	236	222	145	30
	Türkiye	2	1.627	297	254	226	568
Ret	Ankara	1	1.045	268	183	247	76
	İstanbul	1	1.512	264	203	220	435
	İzmir	49	636	252	208	161	37
	Türkiye	1	1.512	319	240	275	921
Tüm Kararlar	Ankara	1	1.045	226	164	209	141
	İstanbul	1	1.627	257	208	219	936
	İzmir	1	736	234	180	166	87
	Türkiye	1	1.627	285	217	258	1.921

Not: Dava süreleri= dosya karar tarihi - dosya açılış tarihi + 1 formülüyle hesaplanmıştır.

Türkiye'de mahkemelerin ret kararı verdiği davalar ortalama en uzun süren davalar olmuştur. Ret kararı verilen davalar ortalama 319 gün sürmüştür. Bu karar çeşidinde, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinin ortalama dava süreleri Türkiye ortalamasının altındadır. Ankara, 3 il arasında davaların en uzun sürdüğü il (268 gün) olmuştur. Ankara'yı, İstanbul (264 gün) ve İzmir (252 gün) takip etmektedir. Ret kararı verilen en uzun dava İstanbul'da görülmüş ve 1.512 gün sürmüştür.

Kabul kararı verilen davalar ise, ret kararı verilen davalara göre ortalama 22 gün daha kısa (297 gün) sürmüştür. Ankara, 3 il arasında, ret kararı verilen davalarda davaların ortalama en uzun sürdüğü il (268 gün) olmasına rağmen, kabul kararı verilen davalarda davaların ortalama en kısa sürdüğü il (204 gün) olmuştur. Ankara'da, kabul kararı verilen davalar, ret kararı verilen davalardan ortalama 64 gün daha kısa sürmüştür.

2009-2013 döneminde ve Türkiye ölçeğinde, karara bağlanan davaların 90 günlük sürelerde karşılık gelen sayı ve oranları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Açılan ve Karara Bağlanan İflasın Ertelenmesi Davalarının 90 Günlük Dilimlere Dağılımı

Dava Süresi (Gün)	Tüm Kararlar		Ret Kararı		Kabul Kararı	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1-90 Arası	438	22,80	169	18,35	85	14,96
91-180 Arası	398	20,72	192	20,85	114	20,07
181-270 Arası	300	15,62	141	15,31	107	18,84
271-360 Arası	242	12,60	114	12,38	97	17,08
361-450 Arası	182	9,47	95	10,31	62	10,92
451-540 Arası	102	5,31	54	5,86	36	6,34
541-630 Arası	75	3,90	41	4,45	23	4,05
631-720 Arası	49	2,55	31	3,37	12	2,11
721-810 Arası	43	2,24	26	2,82	9	1,58
811-900 Arası	20	1,04	10	1,09	8	1,41
901-990 Arası	22	1,15	16	1,74	5	0,88
991-1080 Arası	19	0,99	11	1,19	6	1,06
1081-1170 Arası	8	0,42	5	0,54	0	0,00
1171-1260 Arası	6	0,31	5	0,54	1	0,18
1261-1350 Arası	7	0,36	5	0,54	2	0,35
1351-1440 Arası	4	0,21	3	0,33	0	0,00
1441-1530 Arası	5	0,26	3	0,33	0	0,00
1531-1620 Arası	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1621-1710 Arası	1	0,05	0	0,00	1	0,18
Toplam	1.921	100,00	921	100,00	568	100,00

Tüm kararlar sütununda yer alan ve 90 günde sonuçlanan dava oranı, ret ve kabul kararına kıyasla daha yüksektir. Bu doğaldır, çünkü tüm kararlar sütunu, ret ve kabul kararından başka, davanın usulüne yönelik olan ve kısa zamanda kararı verilen diğer karar çeşitlerini de içermektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi ret kararı verilen davalar kabul kararı verilen davalardan daha uzun sürmektedir. Buna rağmen, 90 günde sonuçlanan ret davaları (% 18,35) oran olarak kabul (% 14,96) davalarından daha fazladır.

Ret davalarının % 20,85'i ve kabul davalarının % 20,07'si 180 gün sürmüştür. Bu oranlar her iki karar çeşidinde de en yüksek oranlardır. Buna göre, davaların büyük çoğunluğu en çok 180 gün sürmüştür.

Beşinci 90 günlük dilimden sonra, dava oranları hızla düşmektedir. Davaların toplamda % 80'e yakını bu dilime kadar geçen sürede tamamlanmaktadır. Daha açık belirtilirse, ret davalarının % 77,20'si, kabul davalarının % 81,87'si, tüm karar çeşitlerinde ise davaların % 81,21'i en çok 450 günlük sürede sonuçlanmaktadır.

VIII. Sonuç

Şirketleşmenin olmadığı, borçlardan dolayı kişisel olarak sorumlu olan banker, esnaf, çiftçi, tüccar gibi ticaretle uğraşanların bulunduğu ekonomik yapıda; hırsızlık, iklim koşullarının elverişsizliği gibi nedenlerle (kötü talih) borçlunun borcunu ödeyememesi nedeniyle karşı karşıya kaldığı iflaslar dışındaki iflaslar cezalandırılması gereken ahlaki sorunlar olarak görülmüştür.

Endüstrileşme, çok çeşitli ticari ilişkilerin geliştiği ve sermaye şirketlerinin yaygınlaştığı günümüz koşullarında iflas olgusuna daha farklı bir yaklaşımla bakılması gerekmektedir.

Bu yaklaşımın belli başlı noktaları şunlar olabilir:

Kapitalist ekonomide girişimcilik temel bir konumdur. İflas edenlere uygulanacak yaptırımlar girişimciliğin önünde bir engel olabilir.

Borçlunun, iflasın gerçekleşmesindeki sorumluluğu yüzde yüz değildir. İflasın oluşmasında kreditorlerin de düşük de olsa sorumluluğu vardır. Aşırı kar sağlama güdüsü ile aşırı risk alınarak, kredilendirilmemesi gereken şirkete kredi verilmesi veya kredili satış yapılması bu sorumluluğun kaynağını oluşturmaktadır.

İşletmelere, yalnızca sermayedarlar ve kredi verenler açısından bakılmamalıdır. Çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler, devlet gibi değişik kesimlerin de işletmelerden beklentileri vardır. İflas etkileri bakımından yalnızca borçlu ortaklar ile alacaklıları ilgilendirmediği için yasal bir düzenleme yapılırken daha geniş bir bakış açısıyla toplumsal etkileri de gözetilerek ele alınmalıdır. İflasın ertelenmesi böyle bir bakış açısının gereği olarak ihtiyaçlardan doğmuş bir hukuki çözüm mekanizmasıdır.

Büyüyen şirketlerin, varlık bütünlüğünün ve organizasyon yapısının dağılmasındansa, bu şirketlerin mümkünse yaşatılması toplumsal ve ticari açıdan daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

2009-2013 yılları arasında, Türkiye’de toplam 2.712 iflasın ertelenmesi davası açılmıştır. 2009-2013 arasında, 81 ilin 64’ünde iflasın ertelenmesi davası açılmış 17’sinde açılmamıştır.

2009-2013 döneminde toplam 64 farklı ilde iflasın ertelenmesi davası açılmış olmasına rağmen yıllık bazda iflasın ertelenmesi davası açılan il sayısı 45 ila 51 arasında değişmiştir. İflasın ertelenmesi davası açılan il sayısı, yıllık bazda iflasın ertelenmesi dava sayısındaki artış/azalışa benzer bir seyir izlemiş ve 2009’dan sonra önce azalmış ve 2012’den itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Buna göre, 2009 yılında 51, 2010’da 47, 2011’de 45, 2012’de 50, 2013’de 51 ilde iflasın ertelenmesi davası açılmıştır.

2009-2013 yılları arasında çeşitli yıllarda iflasın ertelenmesi konulu en çok dava açılan ilk 10 il arasında yer alan iller; Ak-saray, Ankara, Antalya, Bursa, Denizli, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Ordu, Samsun, Tekirdağ, Yalova’dır. Bu illerden Ankara, Antalya, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya her yıl ilk 10 il arasındadır.

2009-2013 yılları arasında açılan iflasın ertelenmesi davalarında karara bağlanan 1.921 davanın % 29,57'sinde iflasın ertelenmesi kabul edilmiş, % 47,94'ünde ise reddedilmiştir.

Tüm karar çeşitleri göz önüne alındığında, Türkiye genelinde davaların ortalama görülme süresi 285 gün olarak gerçekleşmiştir. Ankara, İstanbul ve İzmir illerinin ortalama dava süreleri Türkiye ortalamasının altındadır. Davalar, Türkiye ortalamasına kıyasla, Ankara'da 59 gün, İzmir'de 51 gün, İstanbul'da ise 28 gün daha çabuk sonuçlanmıştır.

İflas literatüründe, iflasın ertelenmesi kavramının çeşitli boyutları derinlemesine tartışıldığı halde iflasın ertelenmesi davalarının sayısal analizi, bizim bilgimize göre, herhangi bir çalışmaya konu olmamıştır. Bu bağlamda, bu çalışma literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına yönelik ilk istatistikî çalışma olmaktadır. Literatürde, iflas ve iflasın ertelenmesine ilişkin ampirik çalışmaların eksikliği, gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Örneğin, açılan dava sayısındaki artış veya azalışın, Türkiye'nin veya Türkiye'yi etkileyen küresel ekonomik ortamın etkilerini yansıtıp yansıtmadığı, hangi illerin, içinden geçilen ekonomik durumdan daha çok etkilendiği analiz edilebilir.

Ayrıca, iflas erteleme davalarının sonuçlandırılma süreleri, hakim başına düşen dosya sayısı bağlamında analiz edilebilir. İflas erteleme sürecinin uzunluğunun, ilgili şirketlerin hissedarları, paydaşları, tedarikçileri, çalışanları vb. bağlamındaki önemi göz önüne alındığında, buradan elde edilecek sonuçlar, bu sürecin kısaltılmasına yönelik politikalar geliştirilmesine kaynak oluşturabilir.

KAYNAKLAR

2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu

6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu

A Brief History of Bankruptcy. <http://www.bankruptcydata.com/ch11history.htm>. (Erişim Tarihi 14.03.2015).

Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) verileri.

Arslan, R. 2008. İflasın Erteleme Uygulamaları. Bankacılar Dergisi. 67:116-123.

Awad, A. ve R.E. Michael. 2010. İflas and Chapter 11: Classical Islamic Law and Modern Bankruptcy. The International Lawyer. Pace Law Faculty Publications: 974-1000. <http://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/749/>. (Erişim Tarihi 14.03.2015).

Efrat, R. 2006. The Evolution of Bankruptcy Stigma. Theoretical Inquiries in Law, 7(2): 365-393.

Ergin, M.E. 2009. İşletmelerde Finansal Başarısızlık Olasılığının Erken Tanısı: İMKB Uygulaması. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Ermenek, İ. 2008. İflasın Erteleme. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.

Gilson, S.C., 2001. Creating Value Through Corporate Restructuring: Case Studies in Bankruptcies, Buyouts, and Breakups. John Wiley & Sons.

Gratzer, K. ve D. Stiefel. eds. 2008. History of Insolvency and Bankruptcy from an International Perspective. Södertörns Högskola.

Hotchkiss, W.H., 1898. Bankruptcy Laws, Past and Present. The North American Review. 167(504): 580-591.

Levinthal, L.E. 1918. The Early History of Bankruptcy Law. University of Pennsylvania Law Review and American Law Register. 66(5/6): 223-250.

Levinthal, L.E. 1919. The Early History of English Bankruptcy. University of Pennsylvania Law Review and American Law Register. 67(1): 1-20.

Martin, N. 2005. The Role of History and Culture in Developing Bankruptcy and Insolvency Systems: The Perils of Legal Transplantation. Boston College International and Comparative Law Review. 28(1): 1-78.

Nishimoto, A.S., 2013. Shifting Paradigms Within Corporate Bankruptcy Law: The History and Future of Chapter 11 and Its Global Effects on Business Restructurings. Creighton International and Comparative Law Journal. 5: 102-111.

Öztek, S. 2006. İflasın Erteleme. Bankacılar Dergisi. 59:39-83.

- The Historical Development of Insolvency Law. http://www.supremecourt.justice.nsw.gov.au/agdbasev7wr/_assets/supremecourt/m67000113/bathurst_20140903.pdf. (Erişim Tarihi 14.03.2015).
- Toplu, M. C. 2009. İflas Ertelemesinin Türkiye’de Uygulama Süreçleri ve iyileştirme Projelerinde Mali Değerlendirme ve Analizin Önemi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Toraman, B. 2007. İcra ve İflas Kanununa göre Sermaye Şirketleri ve Kooperatiflerde iflasın Ertelenmesi Talebi. Yetkin Yayınları.
- Tufano, P. 1997. Business Failure, Judicial Intervention, and Financial Innovation: Restructuring U.S. Railroads in the Nineteenth Century. *The Business History Review*. 71(1): 1-40.
- Vernadsky, G. 1938. The Scope and Contents of Chingis Khan’s Yasa. *Harvard Journal of Asiatic Studies*. 3(3/4): 337-360.
- Von Thadden, E.L., E. Berglöf ve G. Roland. 2010. The Design of Corporate Debt Structure and Bankruptcy. *The Review of Financial Studies*. 23(7): 2648-2679.
- Yılmaz, B. B. 2009. İflasın Tespiti ve Ertelenmesi Yönünden Borca Batıklık Bilançosu ve İyileştirme Projesi Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Bireylerin Risk Azaltma Stratejilerini Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma

Sibel DİNÇ AYDEMİR¹, Selim AREN²

Makale Gönderim Tarihi: 29.05.2015

Makale Kabul Tarihi: 22.01.2016

Öz

Bireylerin artan kişisel sorumluluklarından ötürü, risk azaltma stratejilerini yönetmede bireysel sigorta tercihlerini etkileyen güdülerin tespiti öncekinden daha önemli hale gelmiştir. Araştırma tip A davranışı, kontrol odağı, heyecan arama, kaygılı olma, finansal risk toleransının sigorta tercihlerindeki rolünü sorgulamayı amaçlamaktadır. 71 kişilik örneklem veri setine uygulanan analiz sonuçları kaygılı olma, kontrol odağının tip A davranışı üzerinde, bu davranışının ve heyecan aramanın finansal risk toleransı üzerinde, finansal risk toleransının sigorta sayısında etkili olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kontrol Odağı, Heyecan Arama, Tip A Kişiliği, Finansal Risk Toleransı, Sigorta Tercihleri.

An Empirical Study on Psychological Motives for Individuals' Risk Mitigating Strategies

Abstract

Due to their increasing responsibility in risk mitigating strategies, understanding motives for insurance preferences is more important than before. This study aims to explore anxiety,

¹ Uzman, Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, saydemir@gtu.edu.tr.

² Prof. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, saren@yildiz.edu.tr.

locus of control (LoC), type A, sensation seeking and financial risk tolerance (FRT)'s role on insurance preferences. Results indicate that (a) anxiety and LoC as significant on type a personality, (b) type a and sensation seeking as notable on FRT and (c) FRT as important on insurance preferences.

Keywords: locus of control, sensation seeking, type a personality, financial risk tolerance, insurance preference.

1. GİRİŞ

Bireyler emeklilik planları ya da risk azaltma stratejilerini yönetmek noktasında öncekine nazaran daha aktif ve sorumlu olmaya başlamıştır. Bu bakımdan, bireylerin risk azaltma tercihlerini etkileyen faktörleri belirleyebilmek giderek önem kazanmaktadır. Bireylerin riskleri algılayabilmeleri ve yönetebilmeleri noktasında, objektif risk ölçütlerinin yanı sıra, riske karşı olan tutumları, finansal risk almaya yönelik toleransları, kişilik faktörleri ve duygusal etmenler de ön plana çıkmaktadır. Çünkü finansal risk alma, yönetme ve riski transfer etme stratejilerinin finansal yüklenimleri kadar duygusal cepheleri de bulunmaktadır.

Anbar ve Eker (2009:s.130) riski, "gelecekte beklenmeyen olayların ortaya çıkma olasılığı" olarak tanımlamaktadır. Nitekim klasik finans teorisinde, bir tercihin riskliliği onun varyansıyla denk tutulmaktadır. Sitkin ve Pablo (1992:s.10) riski, kararların muhtemel önemli ve/veya ters sonuçlarına ilişkin belirsizliğin derecesi olarak tarif etmektedir. Kişilerin bu belirsizliğe katlanmak anlamında farklılık gösterdiği genel bir kabuldür.

Finansal risk toleransı bir kimsenin finansal bir karar verirken kabul edebileceği maksimum belirsizlik miktarı olarak tanımlanabilir (Grable, 2000:s.625). Bu kavram, finansal bir dizi riskli duruma yönelik kişinin risk alma tavrını ölçmektedir. Bu noktada, risk alma tutumunun finansal düzleme taşınmış hali olduğu söylenebilir. Weber ve diğerleri (2002)'e göre bir kimsenin risk tutumu, o kimsenin bir dizi riskli seçim alternatiflerinden çıkan fayda fonksiyonunu tanımlamaktadır. Roszkowski ve diğerleri (2005), risk tutumunun bireyin ne kadar risk alabileceği, risk kapasitesinin bireyin ne kadar risk almaya gücünün yeteceği, risk toleransının ise risk

tutumu ve risk kapasitesinin bir bileşimi olarak literatürde geçtiğini belirterek, kavramları birbirinden ayırmaktadır.

Yatırım bağlamında Sachse ve diğerleri (2012) literatürde kullanılan yaygın risk ölçütlerini bir bütün altında toplamakta ve bunlardan bir risk algısı ölçeği oluşturmaktadır. Çalışmanın hareket noktası, bir yatırımın riskinin yatırımcılar için farklı manalara gelebilmesidir. Bu kapsamda, bir yatırımın riski, o yatırıma ilişkin öngörülebilirlik, ilgilenme, endişe, kaybın olasılığı, kayıp miktarı, değişkenlik, likidite, yenilik, şeffaflık, yatırım yapma isteği ile birlikte değerlendirilebilir (McGregor, Slovic, Berry, & Evensky, 1999; Koonce, McAnally, & Mercer, 2005). Daha açık bir ifadeyle, örneğin bir yatırıma yönelik duyulan endişe ne kadar fazla, bir yatırımın getirisi ne kadar inşili-çıkışlı, bir yatırımın kayıp olasılığı ya da kayıp miktarı ne kadar yüksek, bir yatırımın nakde çevrilebilme yeteneği ne kadar az ise o yatırım riskli algılanmaktadır.

Son olarak, klasik finans teorisinde objektif risk ölçütleri (örneğin, riske maruz değer, beklenenden sapma) çoğunlukla kullanılmaktadır (örn., Siebenmorgen & Weber, 1999). Diğer taraftan, davranışsal finans bakış açısında, riskin subjektif doğasına vurgu yapılarak, riskten kaçınma tutumu başta olmak üzere riskten kaçınmaya yol açabilecek belli başlı bireysel farklılıklar, çeşitli duygusal ya da bilişsel yanlılıklar yatırıma ilişkin risk algısının değerlendirilmesinde önem arz etmektedir. Buradan hareketle, bu çalışmanın kuramsal arka planında davranışsal finans bakış açısının yattığını dile getirmekte de fayda vardır.

Öte yandan, bireyler günlük hayatları içinde karşılaşılabilecekleri riskleri yönetebilmek ve kontrol edebilmek için, en önemlisi bu risklerin zararlı etkilerinden bertaraf olmada sigorta ürünlerini kullanmaktadır. Literatürde bir risk azaltma stratejisi olarak sigorta tedbirinden sıkça söz edilmektedir (Bakınız Botzen, Aerts, & Van Den Bergh, 2009; Ozdemir & Yilmaz, 2011). Buradan yola çıkarak, bu çalışma risk azaltma stratejilerinin bir göstergesi olarak sigorta tercihleri ve sayısını etkileyen faktörleri sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın, sonuçları itibarıyla, riski yönetebilme tercihlerini açıklamada kişilik faktörleri ve tutumsal güdülere işaret etmesi suretiyle literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Makalenin diğer bölümlerinde, sırasıyla mevcut literatürü ortaya koymak ve araştırma hipotezlerine dayanak oluşturmak üzere literatür taraması, araştırma metodolojisi, tartışma ve sonuç bölümleri yer alacaktır.

2. Literatür Taraması

2.1. Tip A Davranışı, Kaygılı Olma, Kontrol Odağı, Heyecan Arama

Konu finansal risk alma olduğunda, finansal etmenler kadar kişilik faktörleri de önemli olmaktadır (Carducci ve Wong, 1998). Buna göre, mevcut literatürde Tip A davranış kalıbı ve heyecan arama finansal risk alma ile ilişkilendirilen kişisel etmenler olarak ortaya çıkmaktadır. Bond ve Feather (1988) ise bireylerin kendilerini yapılandırma ve amaca yönelik olmada zamanı kullanmaya yönelik algılarının anlamlı bir psikolojik değişken olacağını öngörmektedir. Tip A davranış kalıbının zaman baskısı, rekabet güdüsü ve iş baskısı algısı cepheleri bulunmaktadır. Tip A davranışını sergileyen bireylerin hırslı, agresif, rekabetçi ve sabırsız olmaya eğilimli oldukları varsayılmaktadır (Mudrack, 1999). Aynı zamanda hızlı konuşmak, işi hızlı yapmak eğiliminde olup zaman baskısı yaşadıkları da düşünülmektedir. Carducci ve Wong (1998), Tip A davranış kalıbını sergileyen bireylerin Tip B davranışını gösterenlere kıyasla daha fazla finansal risk aldıklarını ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak, bu araştırmada Tip A kişiliğinin finansal risk toleransı ile bağlantısı kurulmaktadır. Price (1982) tarafından ortaya atılan bilişsel sosyal öğrenme modeline göre, bilme yetisi, kişisel inanç ve korkular doğrudan Tip A davranış kalıbı üzerinde etkili olabilir, bu da sırasıyla çeşitli psikolojik, tutumsal ve davranışsal çıktıları etkileyebilir. Buna dayanarak bireylerin son zamanlarda ne kadar kaygılı hissettiklerinin Tip A davranışı üzerinde etkisi olabileceği öngörülmektedir.

Aynı şekilde olayların çıktılarını dışsal faktörlere ya da bireyin kendi eylemlerine ilişkilendirme derecesini temsil eden kontrol odağının da bu davranış kalıbını etkilemesi muhtemel görünmektedir. Rotter (1966) davranış ile pekiştirme arasındaki nedensel ilişkinin kişiler tarafından farklı algılanabileceğini öne sürmekte-

dir. Buna göre, davranışı takip eden pekiştireç ya da ödül, birey tarafından kendi eyleminin sonucuymuş gibi değil de, talih, şans, kader ya da onun gibi diğer güçlerin kontrolündeymiş gibi algılanabilir. Eğer bir olay, birey tarafından bu biçimde algılanırsa, o kişinin dışsal kontrol odağına sahip olduğu ileri sürülmektedir. Eğer kişi, olayı kendi eylemine ya da kendine has, değişmez özelliklerine bağlarsa, bu kişinin içsel kontrol inancına sahip olduğu kabul edilmektedir.

İçsel ve dışsal kontrol odağı bir kişilik değişkeni ölçümü olarak araştırmalarda kullanılmaktadır. İçsel kontrol odağı ile risk alma arasındaki olumlu ilişkiyi ortaya koyan çalışmaların çok büyük çoğunluğu girişimcilik literatüründe yer almaktadır (örn., Miller ve Friesen, 1982; Kroeck ve diğerleri, 2010; Niammuad ve diğerleri, 2014) İçsel ve bireysel bir faktör olarak kontrol odağının davranış ile olan ilişkisi, konunun davranışsal finans çerçevesinde de ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Grable ve Joo (2000), diğer faktörler sabitken, içsel kontrol odağının, finansal bilgi ve cinsiyetin finansal risk toleransı tahmin edicilerinden olduğu sonucuna varmaktadır. Ayrıca, kontrol odağı değişkeninin finansal risk toleransını açıklamaya katkısı diğer iki değişkenden daha fazla olmaktadır. Buna ilaveten, Perry ve Morris (2005) kontrol odağının sorumlu finansal davranış göstermede hem doğrudan hem dolaylı etkisi olduğunu göstermektedir.

Bu bulguların ışığında, kaygılı olma halinin ve kontrol odağının Tip A davranış kalıbı ile olumlu biçimde ilişkide olacağı, Tip A davranış kalıbının da finansal risk toleransını olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

Heyecan arama, bireylerin çeşitli, özgün ve karmaşık heyecanlar duyma ihtiyacı ve bu türden deneyimler yaşamak üzere fiziksel ve sosyal risk alma isteklilikleri olarak tanımlanmaktadır (Zuckerman, 1979:s.10). Buradan hareketle, çeşitli risk ortamlarında heyecan aramanın etkileri ortaya konmaktadır (örn., Heine ve diğerleri, 1996; Horvath & Zuckerman, 1993; Hoyle ve diğerleri, 2000). Buna açıklama olarak, heyecan arayan kimselerin davranışa yönelik risklerini düşük olarak değerlendirmektedirler (Hoyle ve diğerleri, 2002). Wong ve Carducci (1991) de finansal risk alma ile

heyecan aramanın ilişkisine kanıt sunmaktadır. Buradan hareketle, heyecan aramanın finansal risk toleransı üzerinde etkisi olacağı öngörülmektedir.

2.2. Finansal Risk Toleransı

Grable (2000: s. 625), finansal risk toleransını, bir kimsenin finansal bir karar verirken kabul edebileceği maksimum belirsizlik miktarı olarak tanımlamaktadır. Bu kavram, finansal bir dizi riskli duruma yönelik kişinin risk alma tavrını ölçmektedir. Araştırmacılar, finansal risk toleransını demografik ve sosyoekonomik faktörlerle ilişkilendirmiştir. Özellikle, finansal hizmet uzmanlarının yatırımcıların finansal risk toleransını tahmin etmek için yaygın biçimde kestirme yargılara başvurdukları görülmektedir (Roskowski ve diğerleri, 1993). Buna göre, örneğin, nispeten yaşlı kimselerin daha az finansal risk toleransına sahip olduğu kabul edilir (Grable ve Lytton, 1998). Bireylerin risk profillerinin değerlendirmede genel olarak dört faktörün kullanıldığı görülmektedir (Garman ve Fogue (1997)'den aktaran Larkin ve diğerleri, 2013). Bunlar, amaçlar, zaman ufku, finansal istikrar ve risk toleransıdır. Diğer faktörlere kıyasla, risk toleransının görece sübjektif niteliği bulunmakta ve bu özelliği ölçümünü zorlaştırmaktadır.

Cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve medeni hal gibi demografik faktörlerin finansal karar verme ya da davranış üzerindeki etkileri üzerine literatürde fazlasıyla bir odaklanma bulunmaktadır (örn., Adhikari & O'leary, 2011; Ansong ve Gyensare, 2012; Bajtelsmit ve Bernasek, 1996; Barber & Odean, 2001; Charness ve Gneezy, 2012; Dwyer ve diğerleri, 2002; Duasa ve Yusof, 2013; Grable ve Lytton, 1998; Grable ve Joo, 1999; Hallahan ve diğerleri, 2004; Grable ve Joo, 2004; Jianakoplos ve Bernasek, 2006; Luffi, 2010; Halko ve diğerleri, 2012; Gong ve Yang, 2012; Lai ve Tam, 2012; Kamas ve Preston, 2012; Larkin ve diğerleri, 2013; Powel ve Ansic, 1997; Roszkowski ve Grable, 2005; Selcuk ve diğerleri, 2010; Sung ve Hanna, 1996; Yao ve Hanna, 2005). Hatta davranışsal finansın aksiyomlarıyla birlikte, davranışsal ve tutumsal faktörler mercek altına alınana değin finans literatüründe çoğunlukla odaklanmanın

demografik faktörler üzerinde olduğu söylenebilir. Bütün bu faktörlerden üzerinde görüş birliği olanın cinsiyet olduğu söylenebilir.

Demografik ve sosyoekonomik faktörlerden farklı olarak finansal bilgi, kontrol odağı gibi bireysel faktörler de finansal risk toleransının belirleyicileri olarak çok sınırlı sayıda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Grable ve Joo (2000) kontrol odağının, finansal bilginin finansal risk toleransının belirleyicileri olduğuna kanıt sunmaktadır. Benzer şekilde, Selçuk ve diğerleri (2000) belirsizlikten kaçınmanın finansal risk toleransı ile negatif ilişkili olduğunu göstermekte aynı zamanda çalışılan sektörün de etkili olduğunu söylemektedir. Özel sektör çalışanları kendi kendine seçme etkisiyle kamu sektörü çalışanlarına göre daha fazla finansal risk toleransına sahiptir.

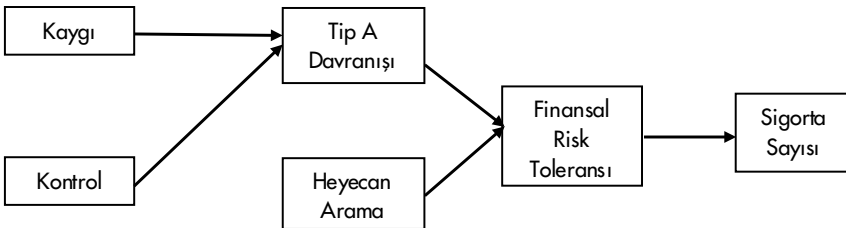
Çeşitli kişilik ve davranış faktörlerinin de finansal risk toleransı üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Örneğin, Wong ve Carducci (1991) heyecan arayanların daha fazla finansal risk toleransına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, bir kişilik faktörü olarak Tip A davranış kalıbının ve heyecan arama özelliğinin finansal risk toleransı ile bağlantısı kurulmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Tip A davranışına sahip kimselerin ve heyecan arayan bireylerin finansal risk toleransının yüksek olması beklenmektedir.

3. Araştırma Metodolojisi

3.1. Araştırma Modeli ve Değişkenlerin Ölçümü

Önceki araştırmalara dayanarak, öne sürülen araştırma modeli şekil 2.1'de görülmektedir.

Şekil 3.1. Araştırma Modeli

Araştırma modelinden çıkan hipotezler ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:

H1: Kaygı, Tip A davranış kalıbı ile pozitif ilişkilidir.

H2: Kontrol odağı, Tip A davranış kalıbı ile pozitif ilişkilidir.

H3: Tip A davranışı finansal risk toleransı ile pozitif ilişkilidir.

H4: Heyecan arama finansal risk toleransı ile pozitif ilişkilidir.

H5: Finansal risk toleransı sigorta sayısı ile pozitif ilişkilidir.

Araştırmanın Tip A kişiliği, kontrol odağı, kaygı değişkenlerini ölçümlemede 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Buna göre 1; "kesinlikle katılmıyorum", 5; "kesinlikle katılıyorum" seçeneklerini temsil etmektedir. Finansal risk toleransı ve heyecan arama ölçekleri seçeneklere atfedilen puanlar aracılığıyla hesaplanmıştır.

Tip A Davranışı: Tip A davranış kalıbını ölçümlemek üzere on maddelik tek boyutlu bir ölçek (Mudrack, 1999) kullanılmıştır. Tek boyutlu olmasına karşın, ölçek söz konusu davranış kalıbının üç cephesini içermektedir. Bunlar, zaman baskısı, rekabetçi güdü ve iş baskısı algısıdır. Yüksek skorlar, bu davranışın varlığına yüksek ölçüde işaret etmektedir.

Heyecan Arama: Heyecan aramayı ölçebilmek üzere Zuckerman (1996) tarafından ortaya atılan 40 maddelik ölçeğin 13 maddeye kısaltılmış versiyonundan faydalanılmıştır. Tercih edilen seçeneklere atanan puanların toplanması ile her bir bireyin heyecan arama skoru hesaplanır. Yüksek skorlar, yüksek heyecan aramaya işaret etmektedir.

Kontrol Odağı: Kontrol odağı değişkenini ölçmede Perry ve Morris (2005)'ten faydalanılmıştır. Söz konusu ölçek 7 maddeden oluşmakta ve yüksek skorlar dışsal kontrol odaklı kimseleri temsil etmektedir.

Kaygı: Bireyin son günlerde ne kadar kaygı altında olduğunu ölçümlemek amacıyla Lee ve diğerleri (1996)'dan istifade edilmiştir. Buna göre yüksek skorlar, bireyin son günlerde kaygı altında olduğuna işaret etmektedir.

Finansal Risk Toleransı: Finansal risk toleransını ölçümlemek üzere Gilliam ve diğerleri (2010)'dan faydalanılmıştır. Ölçek çoktan seçmeli olup, on üç farklı risk senaryosuna verilecek cevapların puanlanması ile hesaplanmaktadır. Buna göre, puanlar belirlenmiş bir derecelendirmeye göre bireyleri düşük, orta alt, orta, orta üst ve yüksek olmak üzere kategorilere ayırmaktadır.

Sigorta Sayısı: Türkiye'de yapılan bir çalışmada (Ozdemir & Yilmaz, 2011) Zorunlu Deprem Sigortasının risk azaltma davranışının varlığına bir gösterge olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan, risk azaltma stratejisini ölçümlendirmek üzere, bunun bir göstergesi olan sigorta tedbiri sayısı kullanılmıştır. Bireylerin kendi iradeleri ile tercih ettiği ve primlerini ödediği (çalıştıkları şirket tarafından yapılan ve primleri ödenenler hariç) sigorta adedini göstermektedir. Bu çerçevede bireylere on bir farklı sigorta çeşidi sunulmuş ve hangilerine sahip oldukları ve primlerini ödedikleri sorulmuştur.

3.2. Araştırma Örnekleme

Araştırma veri seti, internet ortamında sunulan anketin, gönüllülük esası ve kolayda örnekleme ile seçilen bireyler tarafından doldurulması ile elde edilmiştir. Buna göre, ankete cevap veren toplam 71 bireyin 35'i erkek, 36'sı kadındır. 36 kişi 20–30 ve 24 kişi de 31–40 yaş aralığındadır. Dolayısı ile deneklerin yaklaşık % 85'i 40 yaş altı genç kesimdir. Deneklerin yaklaşık %95'i üniversite ve yüksek lisans/doktora mezunudur. 37 birey evli ve 34 birey bekârdır. Genel olarak bakıldığında, cinsiyet ve medeni durum olarak dengeli, genç ve iyi eğitilmiş bir denek grubu araştırma verisini oluşturmaktadır.

3.3. Ölçek Geçerliliği ve Güvenilirliği

Tip A davranışı, kaygılı olma, kontrol odağı ve heyecan arama ölçeklerine ilişkin maddeler bir bütün olarak açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Açıklayıcı faktör analizinin tercih edilme sebebi, ilgili değişkenlerin, özüne sadık kalınmakla birlikte, ilk defa bizim tarafımızdan Türkçe'ye tercüme edilmesi ile yeni ölçeklerin oluşmuş olmasıdır. İlgili faktör analizinin nihai sonuçları Tablo 3.1'de sunulmuştur.

Tablo 3.1: Faktör ve Güvenirlilik Analizleri

	Heyecan Arama	Tip A Davranışı	Kontrol Odağı	Kaygı
S1	.561	A1 .871	E1 .810	K1 .694
S2	.735	A2 .877	E2 .716	K2 .652
S3	.751	A3 .913	E3 .595	K3 .797
S4	.763	A4 .895	E4 .471	K4 .578
S5	.798	A5 .745	E5 .816	
S6	.775		E6 .651	,
S7	.812			
S8	.769			
S9	.818			
S10	.691			
S11	.766			
S12	.757			
% Varyans	19.997	11.904	10.391	7.417
Cronbach's Alpha	.931	.929	.823	.739
KMO	0.558			
	1216.300***{0,000}			

Verilerin faktör analizine uygunluğunun göstergesi olarak hesaplanan Bartlett's test değeri 1216,300 olarak hesaplanmış ve 0,000 hata seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Veri değerlerinin tutarlılığını gösteren KMO değeri için, Field (2000) alt sınırın 0,50 olması gerektiğini ve daha küçük KMO değerleri için faktör analizinin yapılamayacağını belirtmiştir. Veri setimiz için hesaplanan değer 0,558 olup, alt sınırın üstündedir. Bu temel test değerleri neticesinde veri setinin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir.

Faktör analizi sonucunda, teorinin öngördüğü şekilde dört faktör oluşmuştur. Buna göre, ölçek geçerliliğinin olduğu söylenebilir. Hair, Black, Babin, & Anderson (2010, s.96) faktör analizi sonuçlarının diğer çok değişkenli data tekniklerine esas oluşturduğunu söylemekte ve hatta aynı çalışmada (s.708) faktör analizinin yapı geçerliliğini değerlendirmede kullanıldığını belirtmektedir. Faktör analizinde kavramsal anlamlılığı olmayan faktörlere yüklenen ölçek maddeleri elenmiştir. Bunun neticesinde heyecan arama faktörü 12 (bir madde elenmiştir), Tip A davranışı faktörü 5 (beş madde elen-

miştir), kontrol odağı faktörü 4 (üç soru elenmiştir) ve kaygı faktörü de 4 (bir madde elenmiştir) maddeden oluşmuştur.

Her faktöre ilişkin ayrı ayrı güvenilirlik analizleri yapılmış ve her faktörün içsel tutarlılığını gösteren Cronbach's Alpha değerleri Tablo 3.1'de gösterilmiştir. Tüm faktörlere ait güvenilirlik değerleri, 0.70 kabul edilebilir seviyenin (Nunnally & Bernstein, 1994) üzerinde çıkmıştır. Faktör ve güvenilirlik analizleri sonucunda araştırma modelinde kullanılan dört faktöre ulaşılmıştır.

3.4. Analiz ve Bulgular

Şekil 1'den de görüleceği gibi kaygılı olma ve kontrol odağı değişkenlerinin Tip A davranışını etkilediği ve Tip A davranışı ile heyecan aramanın bireylerin finansal risk tolerans düzeylerini belirlediği ve onun da yaptırılan sigorta sayısını etkilediği öngörülmüştür. Bu çerçevede modelin regresyon analizi ile testi gerçekleştirilmiştir. Buna göre ilk olarak ilgili değişkenlerin korelasyon analizi yapılmıştır (Tablo 3.2).

Tablo 3.2: Korelasyon Analizi Sonuçları

	Tip A	Kaygı	Kontrol Odağı	Risk Toleransı	Heyecan Arama	Sigorta Sayısı
Tip A	1	,402**	,356**	,264*	,030	-,008
Kaygı		1	,403**	,001	-,012	-,087
Kontrol Odağı			1	-,029	-,077	,075
Finansal Risk Toleransı				1	,349**	,243*
Heyecan Arama					1	-,025

** : % 1 hata düzeyinde anlamlı; * : % 5 hata düzeyinde anlamlı.

Korelasyon analizi modelde öngörülen ilişkilerin ikili boyutta ve anlamlı olduğunu göstermektedir. A tipi kişiliğin kaygılı olma ve kontrol odağı ile tahmin edildiği regresyon eşitliği sonucuna göre, araştırmanın ilgili hipotezleri desteklenmektedir. Bir başka ifadeyle, kaygılı olma ve kontrol odağı Tip A kişiliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Tablo 3.3 ilgili regresyon eşitliği sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3.3: Tip A Davranışı = $\alpha_0 + \alpha_1$ (Kaygı) + α_2 (Kontrol odağı) + u Regresyon Modeli Sonuçları

	Standartlaştırılmış Katsayılar	Anlamlılık
Kaygı	0,308	0,011
Kontrol Odağı	0,231	0,054
Düzeltilmiş R ²	0,183 ^{**} (0,000)	

Tablo 3. 3'de görüleceği gibi kaygılı olma ve kontrol odağı ile A tipi davranış kalıbındaki değişimin %18,3'ü açıklanmaktadır ve model 0,000 hata seviyesinde anlamlı bulunmaktadır. Modelde yer alan iki değişkenden kaygılı olma 0,05 hata seviyesinde ve kontrol odağı 0,10 hata seviyesinde anlamlıdır ve her ikisi de A tipi davranışı ile pozitif ilişkilidir.

Bunu takiben, A tipi kişiliği ve heyecan aramanın bireylerin finansal risk tolerans düzeylerine etkisi araştırılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Tablo 3.4'de gösterilmiştir.

Tablo 3.4: Finansal Risk Toleransı = $\alpha_0 + \alpha_1$ (Tip A Davranışı) + α_2 (Heyecan Arama)+ u Regresyon Modeli Sonuçları

	Standartlaştırılmış Katsayılar	Anlamlılık
Tip A Davranışı	0,255	0,025
Heyecan Arama	0,296	0,010
Düzeltilmiş R ²	0,132 ^{**} (0,003)	

Bu model de 0,01 hata seviyesinde anlamlıdır ve bağımsız değişkenler bireylerin finansal risk toleransındaki değişimin %13,2'sini açıklamaktadır. Her iki değişken de 0,05 hata seviyesinde anlamlıdır ve bağımlı değişkenle pozitif yönde ilişkilidir.

Tablo 3.5: Sahip Olunan Sigorta Sayısı = $\alpha_0 + \alpha_1$ (Finansal Risk Toleransı) + u Regresyon Modeli Sonuçları

	Standartlaştırılmış Katsayılar	Anlamlılık
Finansal Risk Toleransı	0,243	0,041
Düzeltilmiş R ²	0,045 [*] (0,041)	

Son olarak finansal risk toleransının sahip olunan sigorta sayısına etkisi araştırılmıştır. Tablo 3.5'de görüldüğü üzere, etki mevcuttur ve 0,05 hata seviyesinde anlamlıdır.

Yapılan analizler çerçevesinde son günlerde kaygılı olmanın ve kontrol odağının Tip A kişiliğine etkide bulunduğu ve Tip A kişiliğinin ve heyecan aramanın bireylerin finansal risk toleransı üzerinde anlamlı faktörler olduğu istatistiksel olarak ortaya çıkmıştır. Son olarak, finansal risk toleransı da bireylerin yaptırdığı sigorta sayısı ile pozitif ilişki içindedir.

4. Tartışma ve Sonuç

4.1 Teorik ve Pratik Çıkarımlar

Bu çalışmada bireylerin sigorta tercihleri ve sayısı üzerinde etkide bulunması muhtemel davranışsal ve tutumsal öğeler araştırılmıştır. Literatürde risk alma ile ilişkisi ortaya konan Tip A davranışı ve heyecan aramanın finansal risk toleransı üzerinde, bunun da sahip olunan sigorta sayısı üzerindeki olası etkileri gözlemlenmiştir. Ayrıca, Tip A davranış kalıbını bireylerin son günlerde kaygılı hissetmelerinin ve eylemlerinin sonuçlarını kendilerinden ziyade dışsal şans, talih, kader gibi dışsal faktörlere bağlamalarının etkileyebileceği öngörülmüştür.

Analiz sonuçları, gerçekten de, son günlerde kendilerini görece kaygılı hisseden bireylerin ve kadercı diyebileceğimiz kişisel kontrolü görece düşük kimselerin Tip A davranışını göstermeye meyilli olduklarını göstermektedir. Ayrıca Tip A davranışının ve heyecan aramanın birlikte finansal risk toleransını etkilediği ortaya çıkmıştır. Bunlar, var olan literatüre katkı yapması beklenen bulgulardır. Çünkü finansal risk toleransının belirleyicileri üzerine yapılan araştırmalar çoğunlukla demografik ve sosyoekonomik faktörlere odaklanmışlardır (örn., Roskowski ve diğerleri, 1993). Dolayısıyla bu faktörlerden başka finansal ve riskli karar vermeleri etkilemek noktasında davranışsal ve tutumsal öğelerin ve kişilik faktörlerinin de önemli olduğu bulgusunun davranışsal finans literatürüne değerli katkılar yapması beklenmektedir. Daha da önemlisi, finansal risk toleransının sahip olunan ve bireylerin tamamen kişisel talep

ve tasarrufları doğrultusunda sahip oldukları sigorta sayısını etkilemesi ilk bakışta aşikâr bir sonuç gibi görülebilir. Ama kaygılı olma, dışsal kontrol odağına sahip bulunma, Tip A davranışı gösterme ve heyecan arama eğiliminde olmanın finansal risk toleransı üzerinden sahip olunan risk sayısını etkiliyor olması değerli bir bulgu olabilir. Çünkü bu bulgu, aynı zamanda, bireylerin risk azaltma stratejilerinde, riski yönetme biçimlerinde davranışsal ve tutumsal öğelerin devrede olduğu anlamına gelmektedir. Geleceğin belirsizliği ve bununla baş etme yöntemlerinde, literatürde çokça odaklanılan ve doğrudan gözlemlenebilir olan öğelerden başka, psikolojik öğelerin anlamlı olması davranışsal finansa hizmet eden, olan davranışı açıklayıcı bir bulgudur.

Bu bulguların, pratik anlamda değerli çıkarımları da olabilir. Bu bulguya göre, sigorta şirketlerinde hizmet veren profesyonellerin kestirme yargılamalarda bulunurken sadece demografik ve sosyoekonomik göstergeleri kullanması yetersiz kalabilir. Bunların yanı sıra, bireylerin kişilikleri ve tutumları gereği finansal riske tahammül edebilir ya da edemeyebilir olmaları da mümkün gözükmektedir. Dolayısıyla, sigorta hizmeti verenlerin bu faktörleri de göz ardı etmemeleri yerinde olabilir.

4.2. Kısıtlar ve Öneriler

Her araştırmada olduğu gibi, bu araştırmada da bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. Öncelikle, daha geniş bir örneklem ile daha genelleştirilebilir sonuçlar elde edileceği açıktır. Dolayısıyla, bu araştırma sonuçlarını değerlendirirken örneklem hacmi göz önünde bulundurulmalıdır. İkincisi, yatay kesit verileri yerine zamana ve bireylere bağlı değişmeyi göz önünde bulunduran boylamsal verilerle önerilen nedensel ilişkileri sorgulamak daha uygun olabilir. Üçüncüsü, araştırma modelinde bazı değişkenlerin (örneğin finansal risk toleransı) hem bağımsız hem bağımlı değişken rolünü taşıdığı yani ara değişken etkisine sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, araştırma modeli regresyon modeli ile parçalı olarak test edilmiştir. Daha geniş bir örneklem ile modelin tamamını eşanlı tahmin edebilen yapısal eşitlik modellemesini kullanmak ve ölçüm hatalarını da hesaba katan daha doğru ve güçlü tahmin katsayılarına ulaşmak

mümkün olabilir. Bu bakımdan, ileriki araştırmaların yapısal eşitlik modellenmesinden faydalanması önerilmektedir.

Dördüncüsü, örneklem karakteristiğini ortaya koymak üzere katılımcılara, yaş, cinsiyet, medeni hal, gelir ve eğitim düzeyleri sorulmuştur. Modelin içine bu faktörler finansal risk toleransının açıklayıcı değişkenleri olarak dâhil edilip, tutumsal ve davranışsal öğelerle birlikte etki büyüklükleri karşılaştırılabilir. Böylelikle demografik öğelerin ötesinde psikolojik öğelerin artımsal geçerliliği de sorgulanmış olabilir.

KAYNAKLAR

- Adhikari, B.K., V. O'leary. 2011. Gender Differences in Risk Aversion: A Developing Nation's Case. *Journal of Personal Finance*, 10 (2):122-147.
- Anbar, A., M. Eker. 2009. Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algılamalarını Etkileyen Demografik ve Sosyoekonomik Faktörler. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9):129-150.
- Ansong, A. and M.A. Gyensare. 2012. Determinants of University Working-Students' Financial Literacy at The University of Cape Coast, Ghana. *International Journal of Business and Management*, 7 (9): 126-133.
- Bajtelsmit, V.L., A. Bernasek. 1996. Why Do Women Invest Differently Than Men? *Financial Counseling and Planning*, 7:1-10.
- Barber, B.M., T. Odean. 2001. Boys will be boys: Gender, Overconfidence and Common Stock Investment. *Quarterly Journal of Economics*, 116: 261-292.
- Bond, M.J., N.T. Feather. 1988. Some Correlates of Structure and Purpose in The Use Of Time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55: 321-329.
- Botzen, W.J.W., Aerts, J.C.J.H., & Van Den Bergh, J.C.J.M. 2009. Willingness of Homeowners to Mitigate Climate Risk Through Insurance. *Ecological Economics*, 68: 2265-2277.
- Carducci, B.J., A.S. Wong. 1998. Type A and Risk Taking in Everyday Money Matters. *Journal of Business and Social Psychology*, Vol. 12 (3): 355-359.
- Charness, G., U. Gneezy. 2012. Strong Evidence for Gender Differences in Risk Taking. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 83: 50-58.
- Duasa, J., S.A. Yusof. 2013. Determinants of Risk Tolerance on Financial Asset Ownership: A Case of Malaysia. *International Journal of Business and Society*, 14 (1): 1-16.

- Dwyer, P.D., J.H. Gilkeson, J.A. List. 2002. Gender Differences in Revealed Risk Taking: Evidence From Mutual Fund Investors. *Economics Letters*, 76:151-158.
- Field, A. P., ed. 2000. *Discovering Statistics Using SPSS for Windows: Advanced Techniques for Beginners*, 1st, Sage Publications, Inc. Thousand Oaks, CA, USA.
- Gong, B., C. Yang. 2012. Gender Differences in Risk Attitude: Field Experiments on The Matrilineal Mosuo and The Patriarchal Yi. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 83: 59-65.
- Grable, J. E. 2000. Financial Risk Tolerance and Additional Factors that Affect Risk Taking in Everyday Money Matters. *Journal of Business and Psychology*, 14 (4):625-630.
- Grable, J. E. 2000. Financial Risk Tolerance and Additional Factors that Affect Risk Taking in Everyday Money Matters. *Journal of Business and Psychology*, 14 (4): 625-630.
- Grable, J., R.H. Lytton. 1999. Financial Risk Tolerance Revisited: The Development of A Risk Assessment Instrument. *Financial Services Review*, 8: 163-181.
- Grable, J.E. & R.H. Lytton. 1998. Investor Risk Tolerance: Testing The Efficacy of Demographics As Differentiating and Classifying Factors. *Financial Counseling and Planning*, Vol. 9: 61-74.
- Grable, J.E. & S. Joo. 2000. A Cross-Disciplinary Examination of Financial Risk Tolerance. *Consumer Interests Annual*, 46: 151-157.
- Grable, J.E., R.H. Lytton. 1998. Investor Risk Tolerance: Testing The Efficacy of Demographics As Differentiating and Classifying Factors. *Financial Counseling and Planning*, 9 (1): 61-74.,
- Grable, J.E., S. Joo. 1999. Factors Related To Risk Tolerance: A Further Examination. *Consumer Interests Annual*, 45: 53-58.
- Grable, J.E., S., Joo. 2004. Environmental and Biopsychosocial Factors Associated With Financial Risk Tolerance. *Financial Counseling and Planning*, 15 (1): 73-82.
- Hair, J. F., Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective*, 7th Edition, New Jersey, USA: Pearson Prentice Hall.
- Halko, M.L., M. Kaustia, E. Alanko. 2012. The Gender Effect in Risky Asset Holdings. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 83: 66-81.
- Hallahan, T.A., R.W. Faff, M.D. McKenzie. 2004. An Empirical Investigation of Personal Financial Risk Tolerance. *Financial Services Review*, 13: 57-78.

- Heino, A., H.H. Van Der Molen, G.J.S. Wilde. 1996. Differences in Risk Experience Between Sensation Avoiders and Sensation Seekers. *Personality and Individual Differences*, Vol. 20: 21-79.
- Horvath, P., M. Zuckerman. 1993. Sensation Seeking, Risk Appraisal and Risky Behavior. *Personality and Individual Differences*, 14: 41-52.
- Hoyle, R.H., M.C. Fejfar, J.D. Miller. 2000. Personality and Sexual Risk Taking: A Quantitative Review. *Journal of Personality*, 68, 1203-1231.
- Jianakoplos, N.A., A. Bernasek. 2006. Financial Risk Taking by Age, and Birth Cohort. *Southern Economic Journal*, 72 (4): 981-1001.
- Kamas, L., A. Preston. 2012. The Importance of Being Confident; Gender, Career Choice, and Willingness to Compete. *Journal Of Economic Behavior & Organization*, 83: 82-97.
- Koonce, L., McAnally, M.L., & Mercer, M. (2005). How Do Investors Judge The Risk of Financial Items? *The Accounting Review*, 80: 221-241.
- Lai, P, K. Tam. 2012. Gender Discrepancy's Impact on Perceived Risk and Investment Decision: A Review of Financial Practitioners Behavior in Hong Kong, China. *Journal of Advances Research in Management*, 3, Iss. 1 (5): 27-37.
- Larkin, C., B.M. Lucey, M. Mulholland. 2013. Risk Tolerance and Demographic Characteristics: Preliminary Irish Evidence. *Financial Services Review*, 22: 77-91.
- Lutfi. 2010. The Relationship Between Demographic Factors and Investment Decision in Surabaya. *Journal of Economics, Business and Accountancy Ventura*, 13 (3): 213-224.
- MacGregor, D., Slovic, P., Berry, M., & Evensky, H.R. 1999. Perception of Financial Risk: A Survey of Advisors and Planners. *Journal of Financial Planning*, 12:68-86.
- Mudrack, P. 1999. Time Structure and Purpose, Type A Behavior, and The Protestant Work Ethic. *Journal of Organizational Behavior*, 20: 145-158.
- Nunnally, J.C., & Bernstein, I.H., (1994), "Psychometric Theory", NY: McGraw-Hill Inc.
- Ozdemir, O. & Yilmaz, C. 2011. Factors Affecting Risk Mitigation Revisited: The Case of Earthquake in Turkey, *Journal of Risk Research*, 14 (1): 17-46.
- Powell, M., D. Ansic. 1997. Gender Differences in Risk Behaviour in Financial Decision-Making: An Experimental Analysis. *Journal of Economic Psychology*, 18: 605-628.
- Price, V.A., ed. 1982. *Type A Behavior Pattern: A Model for Research and Practice*, Academic Press, New York.

- Roszkowski, M.J., G. Davey, J.E. Grable. 2005. Insights From Psychology and Psychometrics on Measuring Risk Tolerance. *Journal of Financial Planning*, April 2005: 66-77.
- Roszkowski, M.J., G.E. Snelbecker, & S.R. Leimberg. 1993. Risk Tolerance and Risk Aversion, içinde Leimberg, S.R., Satinsky, M.J., LeClair, R.T. & Doyle, R.J. Jr. (Editörler). *The Tools and Techniques of Financial Planning* (4. Baskı: 213-226). Cincinnati, OH: National Underwriter.
- Roszkowski, M.J., J.E. Grable. 2005. Estimating Risk Tolerance: The Degree of Accuracy and The Paramorphic Representations of the Estimate. *Financial Counseling and Planning*, 16 (2): 29-47.
- Sachse, K., H. Jungermann, J.M. Belting. 2012. Investment Risk- The Perspective of Individual Investors. *Journal of Economic Psychology*, 33: 437-447.
- Selcuk, E., A. Altinoklar, G. Aydin. 2010. Financial Risk Tolerance: Scale Development and Analysis of Determinants. *Journal of American Academy of Business*, 15 (2): 89-97.
- Siebenmorgen, N., Weber, M. (1999). *Risikowahrnehmung. Wie Anleger Unsichere Renditen Einschätzen* (Forschung für die Praxis, Band 4). Mannheim: Universtat, Lehrstuhl für ABWL, Finanzwirtschaft Insbesondere Bankbetriebslehre.
- Sitkin, S.B., A.L. Pablo. 1992. Reconceptualizing the determinants of risk behaviour. *Academy of Management Review*, 17: 9-38.
- Sung, J., S. Hanna. 1996. Factors Related to Risk Tolerance. *Financial Counseling and Planning*, 7: 11-19.
- Weber, E.U., A. Blais, E.N. Betz. 2002. A Domain-Specific Risk- Attitude Scale: Measuring Risk Perceptions and Risk Behaviors. *Journal of Behavioral Decision Making*, 15 (4): 263-290.
- Wong, A., B.J. Carducci. 1991. Sensation Seeking and Financial Risk Taking in Everyday Money Matters. *Journal of Business and Psychology*, 5: 525-530.
- Yao, R., S.D. Hanna. 2005. The Effect of Gender and Marital Status on Financial Risk Tolerance. *Journal of Personal Finance*, 4 (1): 66-85.
- Zuckerman, M. 1996. Item Revisions in The Sensation Seeking Scale Form V (SSS-V). *Personality and Individual Differences*, 20: 515.

Faizsiz Finansın Temel Prensipleri ile Türkiye’de Reel Kesimde Kullanılması

Hediyetullah KARAHAN¹ - Hicabi ERSOY²

Makale Gönderim Tarihi: 04.08.2015

Makale Kabul Tarihi: 19.01.2016

Öz

Bu çalışmanın amacı; Faizsiz finansın temel prensiplerini reel kesime olan katkılarıyla birlikte ortaya koymak ve Türkiye’de reel sektörün faizsiz finans ürünlerini kullanma sebeplerini araştırarak ilgili ürünlerin sadece faiz hassasiyetinden dolayı tercih edilmediklerini tespit etmektir. Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, İstanbul’da merkez veya şubesi bulunan, 152 şirkete uygulanmıştır. Faizsiz finans ürünleri kullanan şirketlerin yarısına yakın bir kısmı faiz hassasiyetinden dolayı bu ürünleri kullanırken 1/3’lük kısmının ise limit ve teminatlandırma şartlarından dolayı bu ürünleri kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz finans, İslami finans, İslam i Bankacılık, Faiz yasağı.

Abstract

The purpose of this work; to put forward basis principles of interest free-finance with contrubition to real sector and to identify that interest rate sensitivity is not unique reason to prefer interest free products. In this research, survey method was used and include 152 central and branch offices of companies in İstanbul. The survey show that almost half of companies use these tools

¹ Cavme Grup, Finans Müdürü, karahanlienes@gmail.com,

² Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Bankacılık ve Finans hersoy@ticaret.edu.tr

due to interest precision, 1/3 use for limit and collateralization conditions.

Keywords: Islamic finance, Gharar, Islamic Banking, free Interest.

1. GİRİŞ

İslami Finans, Finans sisteminin İslami esas ve usullere göre inşa edilip işlenmesini ifade eder. Faizsiz finans olarak da ifade edebileceğimiz bu sistem bütün bir ekonomik yaşamı İslama göre düzenleme anlamına gelmektedir. Bu sistem, kaynağını İslam hukukundan alıp belli prensipler çerçevesinde işlemektedir. Bu prensiplerin temelinde de faizin yasak olması yer almaktadır. Faizsiz finansı anlayabilmek için faizin hem kelime hem de teorik anlamlarına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Kelime olarak faiz, Arapçadan Türkçeye geçen fezeyan kökünden türeyen bir sıfat olup, taşan, taşkın, dolu, istenmeyen ve fazlalık gibi anlamlara gelmektedir (Yazıcı, 1999). Türkçede ise faiz kelimesi, para karı, ödünç verilen paraya karşılık zamana bağlı alınan nisbi ücret, nema gibi anlamlara gelmektedir (Doğan, 2013). Faizden söz ederken çoğu zaman eşanlamlı olarak kullanılan riba kelimesinden de söz etmek gerekir. Riba her ne kadar faiz ile aynı anlamda kullanılsa da aynı olmayıp murabaacılık ve tefecilik anlamlarına gelmektedir. Yani faizin faiz ve meşru olmayan halidir (Uludağ, 1998).

Teknik olarak faizi, sermayenin fiyatı, paranın kullanılma bedeli, paranın maliyeti olarak tanımlamak mümkündür (Emiroğlu ve diğerleri, 2006). İslam hukukuna göre ise faiz, ödünç alınan ve verilen para ve mallarda ile alış verişte ortaya çıkan fazlalıktır. Ödünç alınan ve verilen para ve mal işlemlerinde görülen faiz şekli, taraflar arasında önceden belli bir oranla veya tutarla belirlenen anapara üzerinden verilen sabit faizdir (Ahmed, 2006). Alış verişlerde görülen faiz ise, peşin satışlarda birbiriyle değiştirilen aynı cins ürünlerin miktarlarının farklı olmasından dolayı ortaya çıkan faizdir (Özsoy, 2006).

Finansal kredi ile riskin tahsisini sağlayan İslami finansal Pazar ile kurumlarla ilgili "finans" ve finansın sıfatı durumunda olan İslami finans ile geleneksel finans arasındaki temel farklılıkları gösteren "İslami" kelimelerinden oluşan İslami Finansın (El-Gamal 2006) temelinde faizsizlik prensibi yer almaktadır. Bütün hükümleri birbirine bağlı bir organizma gibi olan İslami finansın bütün alanlarında faizsizlik prensibini görmek mümkündür (Akin, 1986). Bununla birlikte faizin olmayışı İslami finans için tek şartı değildir. İslam hukukunda yer alan ve bizim burada her birini tek tek inceleyemeyeceğimiz birçok İslami finans prensibi de vardır. Bu çalışmada en temel olarak gördüğümüz faizsizlik, paylaşım ve belirlilik prensipleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Kaynağını İslam hukukundan alan İslami finansın klasik finans gibi reel kesime birçok katkısı vardır. Reel kesimi finanse ettiği gibi rekabeti de desteklemektedir. Diğer taraftan faiz hassasiyeti nedeniyle tasarruflarını klasik finans kurumlarında değerlendiremeyen tasarruf sahiplerine tasarruflarını değerlendirme imkânı tanıdığı gibi atıl duran bu varlıkları ekonomiye kazandırmak ve reel kesimin kullanımına sunmak gibi katkısı da bulunmaktadır.

Reel kesim tarafından da İslami finans ürünlerinin kullanılmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler faiz hassasiyeti olabileceği gibi rekabete yönelik nedenler de olabilmektedir.

2. İslami Finansın Temel Prensipleri

İslami finans sisteminin geniş anlamda en temel özelliği, sosyal, politik ve kültürel alanlarda olduğu gibi ekonomi alanında da insanların yararını gözetleyen, yanlış ve haksız uygulamaları ortadan kaldıran bir sistem oluşudur (Miller ve diğerleri, 2008). Bu sistem İslam hukuku kaidelerini esas alan bir takım prensiplerden oluşmaktadır. İslami finansın bu temel prensipleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Şekil 1. İslami Finansın Temel Prensipleri

2.1. Faizin Yasak Olması

Faiz yasağı, İslami finansın temel ilkelerinden biridir. Borç verilen bir parayı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla geri alma veya vadeli bir alacağın vadesinde ödenmemesi durumunda ek vade karşılığında alınan fazlalık olan faizin yasak oluşu (Yozgat, 2010), İslam hukukunun asli kaynaklarından olan ayet ve hadislerle sabittir. Konu ile ilgili ayetlerden birkaç tanesi şöyledir;

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz Allah katında artmaz. Ama Allahın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekat verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat artırırlardır (Rum, 39).”

“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların, Alım-satım tıpkı faiz gibidir, demeleri yüzündendir. Halbuki Allah alım-satımı helal faizi haram kılmıştır (Bakara 275).”

Yukarıdaki ayetlerde faiz açık ve kesin bir dille yasaklanmıştır. Vadeli alış-veriş ile faiz bir biriyle karıştırıldığından ilgili ayette alış-veriş ile faizin farklı muameleler olduğu vurgulanmış ve alış-verişin helal olduğu belirtilmiştir (Gül, 2006). Birçok konuda olduğu gibi faiz de Kur’an’da genel hatlarıyla işlenmiştir. Faiz ile ilgili detay açıklama ve uygulamaları Hz. Peygamberin kavli ve fiili hadislerinde bulmak mümkündür. Bu hadislerden birkaç tanesine aşağıda yer verilmiştir;

Resulullah, (s.a.v.) "Yedi helak edici günahı kaçının" diye buyurdu. Sahabe "Ey Allahın Resulu onlar nelerdir?" diye sordular. Şu cevabı verdi:

"Allaha ortak koşmak, büyü yapmak, dinen öldürülmesi gerekenin dışında kanı haram kılınan birini öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaşta cepheden kaçmak, iffetli ve namuslu kadınlara iftira etmek (Mutlu, 2003)."

Fazile ilgili en çok zikredilen hadislerden bir tanesi de Hz. Peygamberin Veda Hutbesi'nde söylediği faiz ile ilgili sözleridir.

"Biliniz ki cahiliye ribasının tamamı kaldırılmıştır. Anapalarınız sizlerindir. Ne zulmedin ne de zulme uğrayın (Aktepe, 2010)."

"Altına mukabil altını, gümüşe mukabil gümüşü, buğdayla buğdayı, arpayla arpayı, hurma ile hurmayı ve tuza mukabil tuzu satmayınız. Ancak eşit miktarda ve peşin olursa o müstesna. Her kim artırır veya fazla alırsa faiz alıp vermiş olur. Bunda alan ile veren arasında fark yoktur (Yozgat, 2010)."

Faiz ile ilgili hadislere baktığımızda, faizin anapara veya sermaye üzerinde meydana gelen fazlalık olduğu ve çoğunlukla borçta ortaya çıktığı sonucu çıkmaktadır. Para dışında herhangi bir ürünün kendi cinsiyile mübadelesinde veya ticaretinde de fazlalık kısmın faiz olduğu belirtilen bir diğer husustur.

2.2. Risk, Kar ve Zarar Paylaşımı

Faizsiz finansın temelinde paylaşım ve ortaklık olgusu yer almaktadır. İslam hukuku paranın kazanç sağlamasına karşı değildir. Faiz yerine paranın emekle ve ticaretle kar ve zarar ortaklığına gidilerek kazanılmasını prensip haline getirmiştir (Khan, 2013). Yatırımcı girişimciye bizatihi ortak olmakta ve elde edilecek kar veya zarardan payını alabilmektedir. Her zaman yatırımcının zarar etme olasılığı vardır. Kar, sermayenin ticari, Sınai veya zirai olarak işletilmesi sonucu elde edilen bir artı olarak değerlendirildiğinde, kar elde etmek için mutlaka bir faaliyetin yapılması zorunluluğu bulunmaktadır (Çürük, 2013). Bu faaliyetlerden de

gerek rekabet gerek ticari zorluklardan dolayı kar elde etmek her zaman mümkün olmayabilir.

İslami finansta faizin yasak olmasından fon talep eden, arz eden ve bunlara aracılık eden faizsiz finans kurumu birer ortak konumundadırlar. Aracı kurum direk olarak fon arz eden ve talep edene ortakken, fon arz eden ve talep eden de dolaylı olarak ortaklardır. Geniş bir çerçeveden baktığımızda hem kar ile zarar hem de risk bu her üç ortak arasında paylaşılmaktadır. Risk veya kar ile zararın bütün taraflar arasında paylaşılması aşağıdaki şekilde de gösterilmektedir.

Şekil 2. Risk, Kar ve Zarar Paylaşımı

Sosyal adalet de her iki tarafın hem risk hem de kar ve zararını dengeli ve adilane bir şekilde paylaşmasını, ortaklar arasında haksız kazançta yol açacak davranışlardan uzak durulmasını, emek ve sermayenin birlikte yatırıma yönelmesini gerekli kılar (Tunç, 2010).

2.3. Belirsizliğin Yasak Oluşu (Gharar)

İslam hukuku ve dolayısıyla İslami finansın temel konularından biri de garar meselesidir. Garar kelime olarak, tehlike, risk, kişinin bilmeden malını veya canını tehlikeye atması gibi anlamlara gelir (DİA, 1996). Terim olarak ise, bir borç ilişkisinde borca neden olan konunun belirsiz olması, akıbetinin kapalı olması veya sözleşmenin haksız kazançta yol açacak şekilde kapalı olup an-

laşılır olmaması anlamına gelir (Yozgat, 2010). Bir diğer deyişle satıcının ne sattığının tam olarak belli olmaması ve ne sattığını bilmemesi ve alıcının da ne aldığıının tam olarak belli olmaması ve ne aldığıını bilmemesinden kaynaklanan bir tür risk olarak tanımlanabilir (Tunç, 2010). Bu risk insanların veya şirketlerin maruz kaldığı sistematik olmayan riskler içerisinde değerlendirilebilir.

İslami finasta da taraflar arasında ortaklığa konu olacak ürün veya hizmetin açık, net ve anlaşılır bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Bu şartları taşımayan alım satımına konu ürün veya hizmetler bir tarafı riske maruz bırakacağından spekülatif olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır (Van Greuning ve Iqbal, 2008).

Garar, İslam hukuku ve İslami finasta anlaşılması pek kolay olmayan bir konudur. Ortaya çıkabileceği alanların belirlenmesi ve daha iyi anlaşılması için aşağıda birkaç örneğe yer verilmiştir (DİA, 1996).

Cinsteki Belirsizlik: Alışverişe konu olan ürünün cinsinin tam olarak bilinmemesinden kaynaklanır. Ahmet, Mehmet'e 10 TL ye 1 kilo balık satıyorsa bu satış garar içerir. Çünkü hangi cins balığın satılacağı belirtilmemiştir.

Özelliklerdeki Belirsizlik: Ahmet'in Mehmet'e arabasını 10.000TL ye satması. Satılacak aracın marka, model ve diğer özellikleri belirtilmediğinden böyle bir satış işlemi de garar içerir. Aracın belirleyici tüm özelliklerinin belirtilmesi gerekir.

Nicelikteki Belirsizlik: Ahmet'in Mehmet'e 5TL ye birkaç elma veya bir miktar elma veya 3-5 elma satması. Satılan elmanın kilo olarak satılıyorsa kaç kilonun veya adet olarak satılıyorsa kaç âdetin satıldığı bilinmediğinden böyle bir satış işlemi de garar içerir.

Fiyattaki Belirsizlik: Ahmet'in cep telefonunu Mehmet'e 1 aylık maaşı karşılığında satması. Böyle bir satış işlemi de maaşın ne kadar olduğu belirtilmediğinden garar içerir.

Vadeli Satışlarda Vadedeki Belirsizlik: Ahmet'in Mehmet'e ödeme zamanı belirlenmeden dairesini 300.000TL ye satması. Böyle bir satış işlemi de her ne kadar fiyat belli olsa da ödeme süresi belli olmadığından garar içerir.

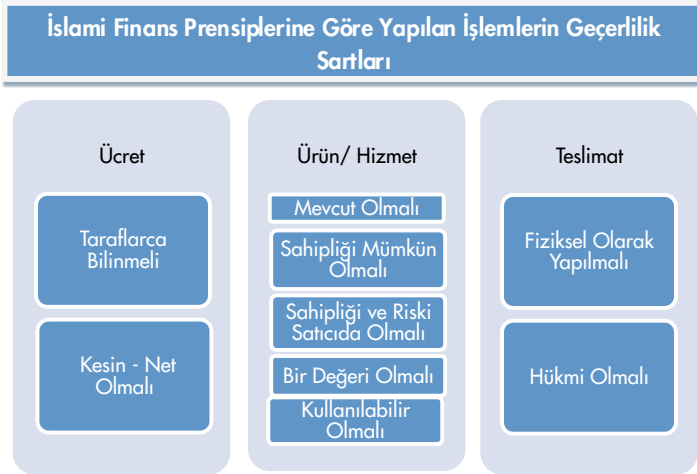
Malın Teslimine Muktedir Olamama: Ahmet'in Mehmet'e denizdeki balığı veya ormandaki aslanı satması.

Bunların dışında, satışı yapılan bir ürünün mevcut olmaması, incelenme imkânından yoksun olması ve türünün tam olarak bilinmemesi gibi muameleler de garar içerir.

Garar yasağı ile belirsizliğin ortadan kaldırılarak alım satımın şeffaf hale getirilmesi, alıcı ve satıcının maruz kalabilecekleri risklerin ortadan kaldırılması, mağdur edilmemelerinin sağlanması ve haksız kazancın önlenmesi amaçlanmaktadır. İslami finanstaki garardan korunma, günümüz ekonomilerde kullanılan Pazar ve tüketicilerin korunmalarına yönelik faaliyetlere benzetilebilir. Diğer taraftan garar yasağıyla doğru ve eksiksiz bilginin elde edilmesi amaçlandığından garar yasağı, modern finansın üzerinde durduğu asimetrik bilginin ortadan kaldırılmasına da benzetilebilir (Çürük, 2013).

İslami finans esaslarına göre yapılan işlemlerin taşınması gereken şartlar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 3. İslami Finans Prensiplerine Göre Yapılan İşlemlerin Geçerlilik Şartları

Kaynak: Akten Çürük, a.g.d.t., s. 35.

3. Faizsiz Finans Sisteminin Reel Sektöre Katkıları

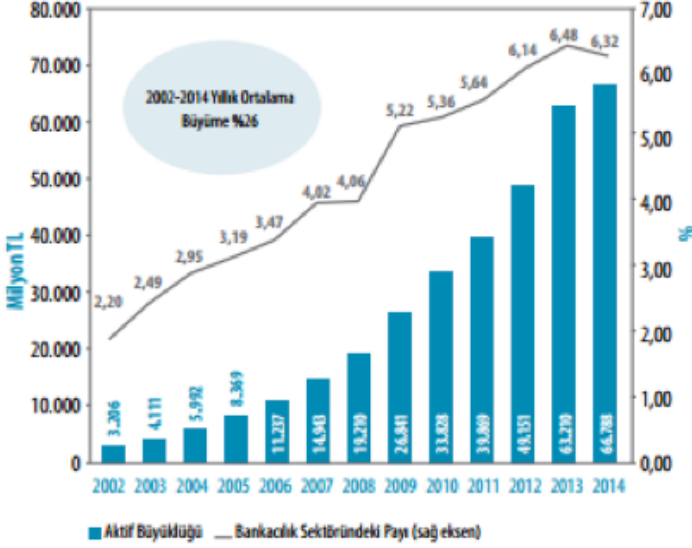
Faizsiz finans sistemi, genel yapısı ve işleyişi gereği reel sektörden bağımsız düşünülemez. Yukarıda detaylı olarak anlattığımız prensiplerin tamamı reel sektörün korunmasına, desteklenmesine ve oluşabilecek haksızlığın ortadan kaldırılmasına yönelik prensiplerdir. Sistemin ana unsurları olan faizsiz bankalar reel sektörle birlikte kar ve zarar eden birer ortak konumundadırlar. Bu yönüyle bakıldığında faizsiz finans kurumları reel kesime dışarıdan sadece fon desteği veren birer kurum konumunda olmayıp bizzat sektörde faaliyet gösteren birer oyuncu konumundadırlar. Bu kurumların reel sektöre çok sayıda katkıları vardır. Bunların belli başlı olanları aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

3.1. Atıl Duran Varlıkların Değerlendirilmesi

Faizsiz finans kurumları veya Türkiye özelinde katılım bankaları, faiz hassasiyetinden dolayı tasarruflarını mevduat bankalarında değerlendirmek istemeyen kesime, faizsiz alternatif değerlendirme fırsatı sunarak atıl duran fonlarını sisteme dahil etmektedirler. Atıl duran bu varlıkların sisteme dahil edilmesi reel kesimin finansman ihtiyacını karşılayarak ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Eskici, 2007).

Türkiye'deki katılım bankalarının topladıkları fonların yıllar itibarıyla gelişimi ile bankacılık sektöründeki payı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 18. Katılım Bankalarının Toplanan Fon Gelişimi

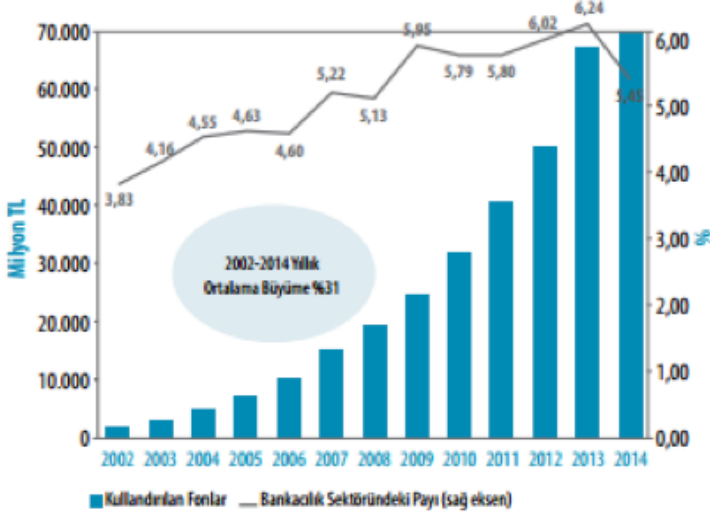
Kaynak: TKBB, Katılım Bankaları 2014, s. 88.

3.2. Reel Kesimin Finanse Edilmesi

Dünya'daki faizsiz finans kurumlarının işleyişleri her ne kadar ülkeden ülkeye farklılık gösterse de hepsinin ortak yönü finansal işlemlerin reel ekonomik aktiviteye bağlı olmasını şart koşarak reel ekonomiyi desteklemek şeklinde özetlenebilir. Faizsiz bankalar, reel sektörü finansman yönünden desteklerken bizatihi ortak konumunda olduklarından, kullandıkları fonları kontrol etmekte ve amacının dışında kullanılmasının önüne geçerek gerçek ticaret aktivitelerinde kullanılmasına katkı sağlamaktadırlar (Güngör, 2009).

Türkiye'deki katılım bankalarının kullandıkları fonların yıllar itibarıyla gelişimi ile bankacılık sektöründeki payı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 19. Katılım Bankalarının Kullandırılan Fon Gelişimi

Kaynak: TKBB, Katılım Bankaları 2014, s. 88.

3.3. Rekabetin Desteklenmesi

Faizsiz bankalar, sundukları alternatif fon toplama ve kullandırma teknikleri ile mevduat bankalarıyla rekabet ederek reel sektörü desteklemektedirler. Faizsiz finansın kar-zarar ortaklığı gibi reel kesimin riskini paylaşan ve yükünü hafifleten ürünleri konvansiyonel finansa ciddi bir alternatif olarak reel kesimin karşısına çıkmaktadır (Güngör, 2009).

Faizsiz finans sisteminin reel kesime burada detaylı olarak açıklayamayacağımız yabancı sermayenin ülkeye transfer edilmesi gibi birçok katkısı olduğu gibi, Reel kesimin de Faizsiz finans ürünlerini kullanmalarının çok sayıda sebebi vardır. Aşağıdaki araştırmamızda faizsiz finans ürünlerinin Türkiye’de reel kesim tarafından kullanılma sebepleri incelenmiştir. Bu sebepler çok çeşitli olabileceğinden sadece belli başlı olanlar burada ele alınmıştır.

4. Türkiye’de Reel Kesimin Faizsiz Finans ürünlerini Kullanma Sebeplerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama

4.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan anket çalışmasında faizsiz finans ürünlerinin Türkiye reel kesimde kullanılma ve kullanılmama sebepleri; kurumların kuruluş yılları, faaliyet alanları, kurumsallık yapıları, menşe ve ciro sal büyüklükleriyle ilişkilendirilerek ortaya konulmuştur. Bu sebeplerden yola çıkılarak faizsiz finans kurumlarının misyonlarını yerine getirip getirmediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma Türkiye’deki faizsiz finans kurumları olan Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans Katılım Bankası’nın çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren İstanbul’daki müşterilerini kapsamaktadır. İstanbul dâhilinde 152 şirkete ilgili anket uygulanmıştır.

Şirketler her ne kadar İstanbul ilinde bulunsalar da aralarında yabancı uyruklu şirket ile merkez veya şubeleri Türkiye’nin değişik illerinde bulunan şirketler de bulunmaktadır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu düzenlenmiştir. İlgili formlar daha doğru sonuçlar alınması için yukarıda isimleri zikredilen katılım bankalarının çalışanları tarafından müşterilere doldurulmuştur.

Anket formu üç kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda şirketlerin kuruluş yılı, faaliyet alanı, kurumsallık yapısı ile menşeleri yer almaktadır. İkinci kısımda şirketlerin faizsiz finans ürünlerini kullanıp kullanmama sebeplerinin belirlenmesine yönelik sorular yer almaktadır. Üçüncü kısımda ise faizsiz finans ürünlerini kullanan ve kullanmayan şirketlerin aynı zamanda faizli finans ürünlerini kullanma ve kullanma sebeplerinin belirlenmesine yönelik sorulara yer verilmiştir. Ankete olan katılımın azalmaması

ve konunun esasından uzaklaşmaması için en temel sorular sorulmuştur.

Ankete verilen cevapların değerlendirilmesinde frekans tabloları oluşturulmuş bu şekilde genel eğilim tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.4. Araştırmada Elde Edilen Bulgular

Tablo 1. Faizsiz Finans Ürünü Kullanan Şirketlerin Faaliyet Süre Dağılımı

Kuruluş Yılı Aralığı	Faaliyet Süre Aralığı	Yüzde
1990 öncesi	25 yıl ve üstü	31,58%
1990 - 2000	15 - 25 yıl arası	27,63%
2000 - 2010	5 - 15 yıl arası	27,63%
2010 ve sonrası	1 - 5 yıl arası	13,16%

Tablo 2. Faizsiz Finans Ürünü Kullanan Şirketlerin Tür ve Cirosal Büyüklük Dağılımları

Ciro Aralığı	Anonim Şirket (%)	Limited Şirket (%)
0 - 10 milyon TL	17,76%	34,87%
10 - 25 milyon TL	5,92%	7,89%
25 - 50 milyon TL	7,89%	1,97%
50 milyon TL ve üzeri	19,74%	3,95%

Tablo 2.'de görüldüğü gibi ankete katılan şirketlerin %51,32'si anonim şirketlerden %48,68'i ise limited şirketlerden oluşmaktadır. Ciro olarak ise anonim şirketlerin en yoğun olduğu aralık 50 milyon TL ve üzeri aralığı iken limited şirketlerin en yoğun oldukları aralık 0 – 10 milyon TL aralığıdır.

Tablo 3. Faizsiz Finans Ürünü Kullanan Şirketlerin Menşe ve Kurumsal Yapı Dağılımları

Kurumsal Yapı	Türk Şirketi (%)	Çok Uluslu Şirket (%)
Kurumsal	24,34%	9,80%
Yarı Kurumsal	35,53%	1,96%
Aile Şirketi	28,29%	-

Tablo 3.'de görüldüğü gibi ankete katılan Türk şirketlerinin oranı %88,16 iken, çok uluslu şirketlerin oranı %11,84'dir. Ankette katılan çok uluslu şirketler aile şirketi olmayıp büyük bir çoğunluğu kurumsal yapıya sahip iken, Türk şirketlerinin %28,29'u aile şirketi olup yarı kurumsal şirketler çoğunluktadır. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise çok uluslu şirketlerde kurumsal şirketler yarı kurumsal şirketlerin beş katı iken, yerli şirketlerde yarı kurumsal şirketler yaklaşık %45 oranında ve kurumsal şirketlerden daha fazladır. Yerli şirketlerde aile şirketlerinin kurumsal şirketlerden fazla olması, Türk şirket yapısının içinde bulunduğu durumu izah etmesi bakımından dikkat çekmektedir.

Tablo 4. Ankette Yer Alan 1. Soru, Cevapları ve Frekans Dağılımları

Soru - 1	Cevap Seçenekleri	Frekans	Yüzde (%)
Faizsiz Finans Ürünlerini Kullanıyor musunuz?	Evet	107	70,39%
	Hayır	45	29,61%

Araştırmaya katılan ve banka müşterisi olan 152 şirketten 107'si faizsiz finans ürünlerinden bir veya birkaç tanesini kullanırken, 45 şirket katılım bankalarıyla çalıştıkları halde herhangi bir faizsiz finans ürünü kullanmamaktadır. Bu rakamlar oransal olarak yaklaşık 1/3'e tekabül etmektedir. Katılım bankaları nezdinde hesabı olan müşterilerin %70,39'unun faizsiz finans ürünlerinden herhangi birini kullandığı ve aktif bir müşteri olduğu yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Diğer taraftan kendilerinde hesabı olduğu halde herhangi bir faizsiz finans ürünü kullanmayan müşte-

ri oranı ise %29,61'dir. Bu oran, katılım banka müşterilerinin yaklaşık %30'unun aktif çalışma yapmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 5. Ankette Yer Alan 2. Soru, Cevapları ve Frekans Dağılımları

Soru - 2	Cevap Seçenekleri	Frekans	Yüzde (%)
Kullanıyorsanız, faizsiz finansın hangi ürünlerini kullanıyorsunuz?	Kurumsal finansman desteği	33	30,84%
	Teminat ve referans mektubu	24	22,43%
	Yatırım araçları (sukuk, hisse senedi v.s)	-	-
	Faizsiz sigorta (Tekafül, BES v.s)	-	-
	Kurumsal finansman desteği, Teminat mektubu	29	27,10%
	KFD, TM, Yatırım Araçları	12	11,21%
	KFD, TM, Yatırım Araçları, FS	6	5,61%
	KFD, Yatırım araçları	3	2,80%

Tablo 5.'de görüldüğü gibi faizsiz finans ürünü kullanan şirketlerin en çok kullandıkları ürün %77,57 ile Kurumsal Finansman Desteği (KFD) ürünüdür. Şirketlerden sadece %22,43'ü KFD kullanmayıp teminat mektubu kullanmaktadır. Sadece KFD kullanan müşterilerin oranı %30,84 iken sadece teminat mektubu kullanan müşterilerin oranı ise %22,43 tür. Bu oran, katılım bankalarının daha çok gayrinakdi fonlamalardan dolayı tercih edildikleri görüşünü çürütmektedir. KFD ve teminat mektubunu (TM) aynı anda kullanan şirketlerin oranı ise %27,10'dur. Yatırım araçları ile faizsiz sigorta ürünlerini diğer ürünlerden bağımsız olarak kullanan şirket bulunmazken, yatırım araçlarını KFD ve teminat mektubuyla birlikte kullanan şirketlerin oranı %11,21'dir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise KFD ve teminat mektubunu aynı anda kullanan müşterilerin %27,10 oranında olmasıdır. Bundan şirketlerden sadece %27,10'luk kısmının hem nakdi hem gayrinakdi ürün kullan-

dığı, %72,90 oranında müşterinin her iki alanda aynı anda aktif olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Tablo 6. Ankette Yer Alan 3. Soru, Cevapları ve Frekans Dağılımları

Soru - 3	Cevap Seçenekleri	Frekans	Yüzde (%)
Hangisi faizsiz finans ürünlerini kullanma sebebinizi en iyi açıklar?	Faiz konusunda hassas bir kurum olmamız	49	45,79%
	Faizsiz finans kurumlarının oranlarının daha iyi olması	9	8,41%
	Bu kurumların limit ve teminatlandırma konusunda daha iyi olmaları	36	33,64%
	Bu kurumlarda çalışanların ikili ilişkilerinin daha iyi olması	13	12,15%
	Bu kurumların fiziksel olarak bize yakın olmaları	-	-
	Bu kurumlarda çalışanlar ile şirket yöneticilerimiz arasındaki akrabalık	-	-

Tablo 6.'da görüldüğü gibi faizsiz finans ürünü kullanan 107 şirketten neredeyse yarısına tekabül eden 49 şirket, faiz konusunda hassas oldukları için bu ürünleri tercih ettiklerini belirtmektedirler. Oransal olarak %45,79'a denk gelen bu oran, katılım bankası müşterilerinin yaklaşık yarısı kadar olan kısmı tarafından, misyonlarından dolayı tercih edildiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus da faizsiz finans ürünü kullanan şirketlerden %33,64 oranına denk gelen 36 şirketin, bu ürünleri dolayısıyla bu ürünleri kullandıran katılım bankalarını, limit ve teminatlandırma konusunda daha iyi olmalarından dolayı tercih etmiş olmasıdır. Bunun ilgili kurumlara iki açıdan etkisinin olması mümkündür;

Birincisi, ilgili şirketler, mevduat bankalarında yeteri kadar limite sahip olmadıklarından veya mevduat bankalarının teminat şartları daha ağır olduğundan dolayı katılım bankalarını tercih ettiklerine göre katılım bankalarının bu şirketlere çıkardığı limitler daha fazla veya teminat şartları daha hafiftir. Her iki durumda da katılım bankaları diğer bankalarla rekabet edebilmek için daha

çok risk almaktadır. Bu şirketlerde ödeme problemi çıkması durumunda ve bunların ilgili kurumların müşterilerinin 1/3'üne tekabül ettikleri göz önüne alındığında, katılım bankaları için ciddi bir tehlike oluşturduğu ortadadır.

İkinci etkisi ise mevduat bankaları tarafından bazen şirketlerin gerçekte hak ettikleri limit ve teminatlandırma şartlarını alamamaları dolayısıyla bunun katılım bankaları tarafından fark edilip sağlanmasıdır. Bu da şirketlerin en çok karşılaştıkları sorunlardan biri olan limit ve teminat sorununun katılım bankaları tarafından çözülmesi olduğundan şirket ile katılım bankası arasındaki hacmi artırmakta bu da katılım bankalarına olumlu yansımaktadır. Her iki durumda da katılım bankaları limit ve teminatlandırmadan dolayı daha çok risk almaktadır.

Faizsiz finans ürünlerinin şirketler tarafından, katılım bankalarında çalışanların sırf ikili ilişkilerinden dolayı %12,25 oranında tercih edilmiş olması tabloda dikkat çeken bir diğer husustur. Bu oran, ikili ilişkilerin tüm bankalarda olduğu gibi katılım bankalarında da ne derece önemli olduğunu belirtmesi açısından önemlidir.

Tablo 7. Ankette Yer Alan 4. Soru, Cevapları ve Frekans Dağılımları

Soru - 4	Cevap Seçenekleri	Frekans	Yüzde (%)
Hangileri faizsiz finans ürünlerini kullanmama veya kullanmak istememe sebepleriniz arasında gösterilebilir?	Oranlarının diğer finans kurumlarının oranlarına göre daha yüksek olması	24	18,75%
	Diğer finans kurumlarına göre daha çok komisyon alınması	56	43,75%
	Faizsiz finans kurumlarının kurumsal güven vermemesi	12	9,38%
	Limit ve teminatlandırma konusunda katılmaları	18	14,06%
	Şube ağlarının çok olmaması ve fiziksel olarak uzak olmaları	3	2,34%
	Oranlarının diğer finans kurumlarının oranlarına göre daha yüksek olması ve diğer finans kurumlarına göre daha çok komisyon almaları	15	11,72%

Tablo 7.'de faizsiz finans ürünlerini kullanan ve kullanmayan toplam 128 şirketin cevaplandığı faizsiz finans ürünlerinin kullanılmaması veya kullanılmak istenmemesi ile ilgili cevap ve frekans dağılımları yer almaktadır. Görüldüğü gibi sebep olarak en fazla gösterilen madde %43,75'lik bir oran ile "diğer finans kurumlarına göre daha çok komisyon alınması" maddesidir. Faizsiz finans kurumlarının ürünlerinden diğer finans kurumlarına göre daha fazla komisyon almaları, müşterileri olan şirketlerin ürünlerini kullanmamalarına veya kullanan şirketlerin ise istemeyerek kullanmalarının temel sebebi olduğu ortadadır. Diğer taraftan oranlarının yüksek olduğundan dolayı kullanmadıklarını belirtenlerin oranı ise %18,75 ile ikinci sırada yer almaktadır. Hem oran hem komisyondan dolayı tercih etmeyenlerin oranı %11,72 iken kümülatif olarak oran ve komisyondan dolayı tercih etmeyen veya etmek istemeyenlerin oranı %74,22 olmaktadır. Bu oran faizsiz finans kurumlarının fiyatlama alanında mevduat bankalarıyla rekabet edemediklerini gösterdiği gibi bu alanda kendilerini geliştirmeleri, daha iyi fiyatlama yapmaları durumunda faizsiz ürün kullanımını da artırabileceklerini göstermektedir.

Katılanların %9,38'lik kısmının "kurumsal güven vermemeleeri" dolayısıyla faizsiz finans kurumlarıyla çalışmak istemeyip veya çalışmaması üzerinde durulması gereken bir diğer husustur. Faizsiz finans kurumlarının şirketler nezdinde zedelenen güvenlerini düzeltmeye ve kurumsal güven telkin etmeye yönelik bir takım çalışmalar yapılmalıdır.

Soruya cevap veren şirketlerin %14,06 gibi önemli bir kısmının limit ve teminatlandırmadan dolayı faizsiz finans ürünü kullanmayıp veya kullanmak istemediğini belirtmesi, daha önce kullananların %33,64'lük kısmının kullanma sebepleri arasında limit ve teminatlandırmayı göstermesi bir tezatlık içermektedir. Bundan katılım bankalarının limit ve teminatlandırma konusunda da iyi olmadıkları sonucu çıkarılabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

İslami finans sistemi, günümüzde hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelip hayatın her alanına sirayet eden finansal işlemlerin,

İslami esaslara uygun olarak yapılması gerekliliğinden, konvansiyonel finansal sisteme bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistemin de temelinde insanın ve dolayısıyla toplumun zararına olduğu düşünülen faizin yasaklanması, yapılan işlemlerin faiz yerine ortaklık prensibinden yola çıkılarak kazancın da zararın da adilane bir şekilde paylaşılması esası vardır. İslami finans sistemi tam anlamıyla bir paylaşım sistemidir. Bu sistemin de gayet tabii olarak kendi içinde bir bütünlük arz eden bir takım prensipleri vardır.

İslami iktisat sistemi, ekonomik hayatın yanı sıra sosyal ve politik hayatla da bütünlük durumdadır. İslami iktisadın asıl unsuru olan emek İslami finansın da çıkış noktasını teşkil etmektedir. İslami finans prensipleri de bu bağlamda emek çevresinde ortaya çıkan, emek ile ilgili işlemleri düzenleyen ve emeğe finansal bir hüviyet kazandıran prensiplerdir. İslami finansa bütün prensipleriyle uygulama alanı yaratmak gerekir. Finansal işlemler, her yönüyle faizsiz finans prensipleri esas alınarak yapıldığında günümüz modern finasta varlığı hayal gibi görülen faizsiz finans uygulamalarının kendilerine yer bulacağı muhtemeldir. İslami finans prensiplerinin uygulanması ve gerçek anlamda yapılan İslami finans işlemlerinin İslami finans olabilmesi için faizsiz finans kurumları nezdinde bu işlemleri yapanların bu sistemin prensiplerini her açıdan bilir ve tatbik edebilir durumda olması gerekir. Aksi takdirde birçok işlem şekil olarak her ne kadar İslami finansa uygun gibi görülse de özünde İslami finansa uygun olmayan bir işlem olmuş olur.

Araştırmamızda İslami finans ürünlerinin Türkiye reel sektörde kullanılmama ve kullanılmama sebepleri; kurumların kuruluş yılları, faaliyet alanları, kurumsallık yapıları, menşe ve cirosal büyüklükleriyle ilişkilendirilerek ortaya konulmuştur. Araştırmaya katılan ve faizsiz banka müşterisi olan 152 şirketten 107 şirketi faizsiz finans ürünlerinden bir veya birkaç tanesini kullanıyorken, 45 şirket katılım bankalarıyla çalıştıkları halde faizsiz finansın herhangi bir ürününü kullanmamaktadır. Şirketlerin büyük çoğunluğu Türk menşeli şirketlerden oluşurken, limited ve anonim şirket oranı ise yaklaşık yarı yarıyadır.

Faizsiz finans ürünü kullanan şirketlerin en çok kullandıkları ürün, kurumsal finansman desteği ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal finansman desteğini teminat ve referans mektupları takip ederken, sadece İslami sigortacılık ve İslami sermaye piyasası ürünlerini kullanan şirket bulunmamaktadır. Sadece bu ürünleri kullanan şirketin olmaması ve diğer İslami finans ürünleriyle birlikte kullanan şirket oranının ise çok düşük olması, bu ürünlerin Türkiye’de henüz çok bilinmediğini ortaya koymaktadır.

Faizsiz finans ürünü kullanan şirketlerin %45,79’u faiz konusunda hassas oldukları için bu ürünleri tercih etmektedirler. Bu ürünleri, ilgili kurumların limit ve teminatlandırma şartlarının daha iyi olmasından dolayı tercih eden şirketlerin oranı ise %33,64’tür. Şirketlerin neredeyse yarısının faiz hassasiyetinden dolayı bu ürünleri tercih etmeleri, katılım bankaları için olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak yaklaşık 1/3 ü kadarının limit ve teminatlandırmadan dolayı tercih etmesi, katılım bankalarının limit ve teminatlandırma konusunda daha müsamahakâr davrandığı ve bunun da kendileri için ciddi bir risk oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu ürünlerin %12,15 oranında kurum personelinden dolayı tercih edilmesi, bu kurumlarının çalışanlarının şirketlerle olan ilişkilerinin iyi olduğunu ve bütün alanlarda olduğu gibi bankacılıkta da insani ilişkilerin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Faizsiz finans ürünlerinin kullanılmama veya kullanılmak istenmeme sebepleri arasında ise bu kurumların yüksek oranlarda komisyon almaları ön plana çıkmaktadır. Şirketlerin bu ürünleri tercih etmek istememeleri içinde komisyonların yüksek olması %43,75 oranında etkiliyken, oranların yüksek olması da %14,75 oranında etkili olmaktadır. Ana hedefleri kar etmek olan şirketler için maliyet faktörü çok önemli olduğundan, bu ürünlerin şirketlere piyasa şartlarına uygun maliyetlerle sağlanması ürünlerin daha çok tercih edilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmed, Salahuddin. 2006. Islamic Banking Finance and Insurance. Gombak Kuala Lumpur: A.s.Noordeen Publishing.
- Akın, Cihangir. 1986. Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Akten Çürük, Suna. 2013. "İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunları ve Çözüm Önerileri", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Aktepe, İshak Emin. 2010. Faiz ve Finansman Hadisleri. İstanbul: Yedirenk. Diyanet Vakfı. 1996. İslam Ansiklopedisi.
- Doğan, Mehmet.2013. Büyük Türkçe Sözlük. Ankara: Yazar Yayınları.
- El - Gamal, Mahmoud A. 2006. Islamic Finance Law, Economics and Practice. New York: Cambridge Universty Press.
- Emiroğlu, Kudret, Bülent Danişoğlu ve Binnur Berberoğlu. 2006. Ekonomi Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Eskici, Mustafa Mürsel. 2007. "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri". (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gül, Ali Rıza. 2006. Tarihi Bağlamı Çerçevesinde Kur'an'da Faiz (Riba) Yasası. Ankara: Avrasya Yayıncılık.
- Greuning, Hennie Van. and Iqbal Zamir. 2008. Risk Analysis For Islamic Banks. Washington: The World Bank Press.
- Güngör, Kamil. 2009. Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı, İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Khan, Muhammad Akram. 2013 What is Wrong With Islamic Economics. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Kur'an-ı Kerim. Rum ve Bakara Sureleri.
- Miller, Neil D. Morris Mark and Rose Norton. 2008. İslamic Finance A Practical Guide. London: Globe Law and Business.
- Mutlu, İsmail. 2003. Günümüz Meseleleri Faiz. İstanbul: Mutlu Yayıncılık.
- Özsoy, İsmail. 1987. Türkiye'de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tunç, Hüseyin. 2010. Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: Nesil Yayınları.
- TKBB, 2014. Katılım Bankaları.

Uludağ, Süleyman. 1998. İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış. İstanbul: Dergah Yayınları.

Yazıcı, Mehmet. 1999. Faiz. İstanbul: Yaylın Yayıncılık.

Yozgat, Fazıl. 2010. Faizsiz Ekonomi Sosyo-Ekonomik Yaklaşım. Ankara: Araştırma Yayınları.

TMS 2 Stoklar Standardında Yer Alan Stok Maliyeti Hesaplama Yöntemlerinin Gıda Maddeleri Sanayi Sektöründeki İşletmelerde Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

Gürbüz GÖKÇEN¹ – Yasin CEBECİ²

Makale Gönderim Tarihi: 02.10.2015

Makale Kabul Tarihi: 15.01.2016

Öz

Bu çalışmada Türkiye Finansal Raporlama Standartları Seti içinde yer alan TMS 2 Stoklar Standardını uygulayan ve Gıda Maddeleri Sanayi Sektörü içerisinde faaliyet gösteren halka açık şirketlerin Kamuyu Aydınlatma Platformu'na sundukları finansal tablolarda, stok maliyeti hesaplama yöntemlerinden hangisinin ne oranda kullanıldığı ve işletmelerin faaliyet sonuçları üzerine etkileri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Finansal Raporlama Standartları, TMS 2 Stoklar Standardı, Kamuyu Aydınlatma Platformu, stok maliyeti hesaplama yöntemleri.

A Research About Utilization Of Inventory Cost Formulas Under TMS 2 Inventory Standards In Food Sector

Abstract

In this study, utilization of inventory cost formulas in financial statements that are presented to Public Disclosure Platform by

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi

² Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi

public companies which apply TMS 2 Inventory Standard in set of TFRS and operate in food sector; and its effects on operation results of companies have been investigated.

Keywords: Turkish Financial Reporting Standards, TMS 2 Inventory Standards, Public Disclosure Platform, Inventory Cost Formulas.

1. GİRİŞ

Uluslararası ticari ilişkilerin gelişmesi, şirketlerin yerel düzenlemeler ile hazırladıkları finansal raporların, finansal tablo kullanıcılarının finansal bilgi ihtiyacına cevap verememesine neden olmaktadır. İşletmeler tarafından finansal tablo kullanıcılarına sunulan finansal bilginin faydalı olabilmesi için, ihtiyaca uygun olması ve açıklamayı amaçladığı konuları gerçeğe uygun bir şekilde sunması gerekmektedir.

Bu nedenlerle finansal raporlarda sunulacak bilgilerin farklı ülkelerdeki finansal tablo kullanıcıları tarafından değerlendirilmesinde ortak bir dile ihtiyaç duyulmaktadır. Muhasebede ve finansal raporlamadaki ortak dil ihtiyacı Uluslararası Muhasebe/ Finansal Raporlama Standartları'nın oluşturulması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Ülkemizde de uluslararası gelişmelere uyumu sağlamak için Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları yayımlanmış ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile finansal tabloların düzenlenmesinde bu standartları uygulama zorunluluğu getirilmiştir.

Özellikle imalat sanayinde faaliyet gösteren şirketlerin finansal tablolarında büyük yer tutan stoklar kalemi ile ilgili düzenlemeler TMS-2 Stoklar Standardında yer almaktadır. İmalat sanayinde stok tutarlarının yüksek olması nedeniyle stok maliyeti hesaplama yöntemlerinin seçimi finansal tabloları önemli ölçüde etkilemektedir. Çalışmamızın ilk bölümünde finansal raporlama standartlarının önemi ve tarihsel gelişimi bir süreç halinde ele alınmıştır. İkinci bölümde TMS-2 Stoklar Standardında bahsedilen stok maliyeti

hesaplama yöntemleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda (KAP) imalat sanayi sektörünün alt sektörü olan gıda maddeleri sanayinde faaliyet gösteren şirketlerin kullandıkları stok maliyeti hesaplama yöntemleri tespit edilerek sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. Finansal Raporlama Standartlarının Önemi ve Tarihsel Gelişimi

Ülkeler arasındaki fiili sınırların adeta ortadan kalkması ile işletmelerin uluslararası ticari faaliyetleri artmakta ve uluslararası sermaye hareketleri yoğunlaşmaktadır. Uluslararası alanda meydana gelen bu gelişmeler kuşkusuz kaliteli, ortak, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir finansal bilgi ihtiyacını beraberinde getirmektedir.

Finansal bilgi ihtiyacının karşılanmasında kullanılan en önemli araç finansal tablolardır. Finansal tablolar, muhasebe sistemi içinde kaydedilen ve toplanan bilgilerin, belirli zaman aralıklarıyla bu bilgileri kullanacak olanlara iletilmesini sağlayan araç, diğer bir ifade ile muhasebe dilidir (Akdoğan ve Tenker, 2010:4). Muhasebenin doğal uzantısı görünümündeki finansal tablolar, işletme çalışmalarının kontrol edilmesine, işletmenin geleceğine yön verebilecek kararların alınmasına olanak sağlamaktadır (Yükçü ve Gönen, 2012:18).

Farklı ülkelerde yatırım yapmak isteyen çok uluslu işletmeler standardize edilmiş ve her ülkede "aynı" denebilecek kadar yakınsamış bir muhasebe tekdüzeliği istemektedirler (Elitaş, 2014:114). Ancak bir takım sosyal, ekonomik ve hukuki sebepler (Kızıl vd., 2013:3), kültürel farklılıklardan kaynaklanan farklı muhasebe kültürleri (Varıcı ve Özdemir, 2013:18) gibi nedenler söz konusu tekdüzeliği olumsuz etkilemektedir.

Söz konusu farklılıklar, finansal tablo unsurları için farklı tanımların kullanılmasına neden olmakta; örneğin, varlıklar, borçlar, özkaynaklar, gelir ve giderler farklı tanımlanmaktadır. Ayrıca söz konusu farklılıklar, finansal tablolarda yer alan kalemlerin muhasebeleştirilmesinde farklı kıstasların kullanılmasına ve bu kalemler için farklı ölçüm esaslarının benimsenmesine de yol açmaktadır.

Finansal tabloların kapsamı ve bu tablolarda yer verilen açıklamalar da bu farklılıklardan etkilenmektedir (KGK, 2011:2).

Bu gelişmeler, işletmeler tarafından gerçekleştirilen muhasebe ve finansal raporlama uygulamalarında farklı düzenlemeleri uyumlu hale getirebilmek amacıyla, özellikle birbiri ile ticari ilişki içindeki ülkelerin, aynı veya birbirleri ile uyumlu muhasebe standartlarını benimsemeleri gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Tokay ve Deran, 2009:151) .

Finansal raporlama standartları olarak adlandırılan bu standartlar, finansal tabloları hazırlamak için gerekli ilkeleri, esasları, teamülleri, kuralları ve uygulamaları içeren normlar olarak tanımlanmakta ve finansal tabloların hazırlanmasına ilişkin ilkelerin uygulamaya geçirilmesini sağlayan esaslar ve yöntemlerden oluşmaktadır (Stolowy vd, 2013:28).

Finansal raporlama standartlarının amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Borç verenlere, mevcut ve potansiyel yatırımcılara, işletmeye kaynak sağlamak için alacakları kararlarda yararlı bilgiler sağlamak (Palea, 2013:21),
- Yurt dışı yatırımların ülkeye gelmesinde ve ülkedeki işletmelerin yurt dışında yatırım yapmasında ihtiyaç duyulan ortak bir muhasebe dilinin oluşmasını sağlamak (Akdoğan, 2012:30),
- Finansal nitelikteki benzer olayların, ifade edilme yönteminin benzerliğini sağlamak (Fidan ve Cinit, 2014:72),
- Finansal tabloların anlaşılabilirliği, karşılaştırılabilirliği ve güvenilirliği artırılarak uluslararası yatırımcıların, ülkelerin sermaye piyasalarına yatırım yapmalarını kolaylaştırmak (Terzi vd, 2013:2),
- Denetim maliyetlerinin azaltılmasını sağlamak (Acar vd, 2009:4; aktaran Dalğar vd, 2011:218),
- Çokuluslu işletmelerin anlaşılması zor ve yabancı muhasebe uygulamalarının arkasına gizleyebilecekleri trans-

fer fiyatlarının tespit edilebilmesini sağlamak (Acar vd, 2009:4; aktaran Dalğar vd, 2011:218).

Finansal raporlama standartlarının sağladığı tüm bu faydalar nedeniyle artık çok uluslu işletmelerin yatırımını yapmadan önce o ülkenin muhasebe standartlarının Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları ile uyumlu olup olmadığını sorgulamasına ve belki yakın bir zamanda bu uygulamaya geçmemiş bir ülkenin yatırım yapılmayacak ülkeler arasında gösterilmesine neden olacaktır. (Elitaş, 2014:115).

Uluslararası muhasebe standartlarının oluşturulması konusunda ilk çalışmalar 1960'larda başlamış ve bu konunun bir örgüt (komite) tarafından yürütülmesine yönelik somut öneriler, ilk defa 1972 yılında Sydney'de yapılan 10. Uluslararası Muhasebeciler Kongresi'nde gündeme getirilerek 1973 yılında Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, Meksika, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve Amerika'daki profesyonel muhasebe kurumları tarafından yapılan bir anlaşma ile Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee-IASC) kurulmuştur.

Komitenin temel amacı, denetlenmiş hesapların ve finansal raporların sunulmasında dikkate alınması gerekli temel standartları belirleyip, bunları kamuya açık bir şekilde yayınlamak ve böylece bu hesapların dünya çapında kabul edilme ve dikkate alınma olanağını arttırmaktır.

Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi, 2001 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board-IASB) olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Ardından, Amerikan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (US GAAP) ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) arasındaki farklılıkların giderilmesi konusunda 18 Eylül 2002 tarihinde FASB ve IASB arasında yapılan Norwalk Anlaşması ile bütün dünyanın kabul edeceği ortak bir muhasebe dilinin sağlanması için en önemli adımlardan biri atılmıştır (Akdoğan ve Tenker, 2010:15).

Finansal raporlama standartlarının hangi kurum tarafından oluşturulacağı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Muhasebe-

ye vergi amaçlı ihtiyaç duyulan ülkelerde muhasebe standartlarının devlet tarafından belirlenme eğilimi yüksek iken; muhasebeyi daha çok bir finansal bilgi sistemi olarak gören ve sermaye piyasalarının gelişmiş olduğu ülkelerde ise standartlar özel kesim tarafından belirlenme eğilimindedir (Elitaş vd, 2011:2).

Türkiye’de muhasebe standartlarının oluşturulma süreci ise, TÜRMOB tarafından 9 Şubat 1994 tarihinde, finansal tabloların ihtiyaca uygun, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir nitelikte olmalarını sağlayacak ulusal muhasebe standartları ile muhasebe meslek mensuplarının, denetim faaliyetlerini disiplinli yürütebilmeleri için ulusal denetim standartlarını saptamak ve yayınlamak üzere Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu’nun (TMUDESK) kurulmasıyla başlamıştır. Ardından, 18 Aralık 1999 tarih ve 4487 sayılı kanunla Sermaye Piyasası Kanunu’nda değişiklik yapan Kanun’un Ek 1. maddesi ile Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) kurulmuştur (Gökçen vd, 2011:9). TMUDESK tarafından yayınlanan standartlar, TMSK tarafından yapılan çalışmalara önemli bir alt yapı oluşturmuştur.

Türkiye’de UFRS’ye uyum için oluşturulan bu kurul Nisan 2006’ya kadar UMS ve UFRS’leri Türkçeye çevirerek yayınlamıştır. 2 Kasım 2011 tarihinde yayınlanan 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’nun kurulmasıyla TMSK’nın görevi sona ermiştir (Şavlı, 2014:9). TFRS/TMS’leri yayınlama yetkisi verilen KGK, münferit ve konsolide finansal tabloların hazırlanmasında TFRS (TMS)’yi uygulaması gereken kuruluşları açıklayarak, kapsamının her yıl genişletileceği ve belirli bir süre içinde bütün büyük şirketlerin denetiminin TFRS’ler esas alınarak yapılacağını belirtmiştir (Şavlı, 2014:13-17).

3. TMS 2 Stoklar Standardındaki Stok Maliyeti Hesaplama Yöntemleri

Stokların muhasebeleştirilmesinde en önemli problemlerden biri, stok maliyetinin dönem içinde satılan ve raporlama gününde elde kalan stoklar arasında dağıtımıdır. Farklı stok kalemlerinin maliyetleri dönem içinde değiştiğinde, maliyet hesaplaması rapor-

lanan karı ve varlık değerlerini etkilemekte kullanılabilir (Alfredson vd, 2005:263).

Stokların maliyeti, tüm satın alma maliyetleri, dönüştürme (şekillendirme) maliyetleri ve stokların mevcut durumuna ve konumuna getirilmesi için katlanılan diğer maliyetlerden oluşur (Gökçen vd, 2011:128). Stok maliyeti bilgisi; ürün fiyatlaması, ürün kârlılığı, üretim maliyeti kontrolü ve stratejik rekabet politikalarının belirlenmesi gibi amaçlar için değerli bir bilgidir (Badem ve Özbek, 2013:66).

TMS 2 Stoklar Standardına göre stoklar, maliyet ve net gerçekleşebilir değerden düşük olanı ile değerlendirilir (Gökçen vd, 2011:128). Net gerçekleşebilir değer; işin normal seyri içinde tahmin edilen satış fiyatından değişken satış giderlerinin düşülmesi ile elde edilen tutardır (Stolowy vd, 2013:330).

TMS 2 Stoklar Standardına göre stokların maliyeti; gerçek parti maliyet yöntemi, ilk giren ilk çıkar yöntemi ve ağırlıklı ortalama maliyet yöntemlerinden biri ile hesaplanabilir (KGK, 2015:paragraf 23-27). Standartta alternatif yöntemlerden hangisinin öncelikle kullanılması gerektiği belirtilmemiştir (Özbek, 2008:92). İşletmelerin söz konusu yöntemlerden fiili iş akışlarına en uygun yöntemi benimsemeleri gerekir (Bahadır, 2012:56). Ancak işletme benzer özelliklere ve benzer kullanıma sahip tüm stoklar için aynı maliyet hesaplama yöntemini kullanır. Türü veya kullanım alanları itibarıyla farklı olan stoklar için, farklı maliyet hesaplama yöntemleri kullanılabilir (KGK, 2015:paragraf 25).

Standartta göre normal koşullarda birbiri ile ikame edilemeyen stoklar ile özel projeler için üretilen veya satın alınan mal veya hizmetlerin maliyeti için "gerçek parti maliyeti yöntemi"; bunlarında dışında kalan stokların maliyeti için ise "ağırlıklı ortalama maliyet" ya da "ilk giren ilk çıkar" (FIFO) yöntemlerinden biri kullanılabilir (Uyar, 2009:138).

Standartta, daha önceden stok değerlemesi açısından kullanımına imkân tanınan son giren ilk çıkar (LIFO) yönteminin, standardın 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren versiyonunda, stok akışlarının sunumu açısından güvenilir bulunmama-

sı nedeniyle kullanımının yasaklanmasına karar verilmiştir (Uyar, 2009:139).

TMS 2 Stoklar standardı esas itibarıyla muhasebe sistemine bir değişiklik getirmemektedir. Bunun nedeni stok maliyetlerinin muhasebeleştirilmesinde bazı farklılıkların olmasına karşın VUK'nun stok değerlemesine ilişkin hükümlerinin TMS 2' den çok da farklı olmamasıdır (Akin ve Kurşunel, 2010:327).

3.1. Gerçek Parti Maliyet Yöntemi

Normal şartlarda birbirleri ile ikame edilemeyen stok kalemleri ile özel projeler için üretilen veya satın alınan mal veya hizmetlerin maliyeti, her bir varlığa ilişkin özel maliyeti dikkate alınarak belirlenir. Bu yöntemin, belirli bir proje için ayrılan stoklara ilişkin olarak, bu stokların satın alınmış veya üretilmiş olmasına bakılmaksızın kullanılması uygundur (Gökçen vd, 2011:131).

Ancak uygulamada bu yöntem nadiren kullanılır. Çünkü stok miktarı çok yüksek miktarlarda olduğundan tüm stokların gerçek maliyetinin belirlenmesi imkânsızdır (CA Pakistan, 2015:19).

Gerçek parti maliyeti yöntemi genellikle büyük tip stoklar için uygulama alanı bulan bir yöntemdir. Bu yöntemde her bir stokun hangi fiyattan alındığı rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla dönem sonunda kalan veya elden çıkarılan stokların hangi fiyatlı alıştan yapıldığı kolayca saptanabilmektedir (Özbek, 2008:92).

3.2. FIFO (İlk Giren İlk Çıkar) Yöntemi

Bu yöntemde ilk satın alınan veya üretilen stok kaleminin ilk satıldığı ve dönem sonunda stokta kalan kalemlerin en son satın alınanlar veya üretilenlerden olduğu varsayılır (Gökçen vd, 2011:131).

Başka bir ifade ile satış işlemi gerçekleştiğinde işletmeye en önce giren stok kalemlerinden çıkış yapılacağından; dönem sonunda kalan stoklar, en son girişi yapılan stok kalemlerinin fiyatları üzerinden değerlendirilmektedir (Uyar, 2009:139).

Sürekli fiyat artışlarının yaşandığı bir ortamda bu yöntemin uygulanması ile elden çıkarılan stokların maliyeti düşük, dönem sonunda elde kalan stokların maliyeti ise yüksek olacaktır (Özbek, 2008:95).

Bu yöntem özellikle çabuk bozulan gıdalarda veya modası hızlı geçen ürünlerde fiziksel stok hareketlerini en iyi yansıtan yöntemdir (Alfredson vd, 2005:264).

3.3. Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi

Bu yöntemde, her bir stok kaleminin maliyeti, dönem başındaki benzer varlıkların ağırlıklı ortalama maliyeti ile dönem içinde satın alınan veya üretilen benzer varlıkların maliyetinin ağırlıklı ortalamasının alınması suretiyle hesaplanır. Ortalama, işletmenin iş akışına bağlı olarak, periyodik bazda (dönem sonu ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi) veya her bir ek alım/üretim sonrasında (hareketli ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi) hesaplanabilir (Gökçen vd, 2011:131).

Ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi, hesaplanma zamanına göre iki şekilde uygulanmaktadır. Bazı işletmeler ortalamalarını maliyet dönemi sonunda hesaplamaktadır. Dönem sonu ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi olarak anılan bu yöntemde stok maliyeti, dönem başı stoklar ile dönem içinde değişik partilerde giren stokların toplam maliyetinin, toplam maliyete konu olan toplam stok miktarına bölünmesi ile bulunur (Özbek, 2008:93).

Yalnızca dönem sonunda değil her bir stok girişinde farklı bir ortalama fiyata ulaşılması ise hareketli ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi ile mümkündür. Yeni stok girdiğinde yeni stokun tutarına eldeki stokların tutarı eklenir, bulunacak rakam formülün payını oluşturmaktadır. Bu tutara; yeni stok miktarı ve eldeki stok miktarının toplam rakamı bölünür (Özbek, 2008:94).

Ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi, özellikle fiyat dalgalanmalarının görüldüğü durumlarda farklı tarihlerde edinilmiş olan malları ortalama bir değer üzerinden değerlediğinden, adil ve güvenilir bir yöntem olarak görülmektedir (Uyar, 2009:138).

4. Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Gıda Maddeleri Sanayi Sektörü'ndeki şirketlerin stoklar için hangi stok maliyeti hesaplama yöntemlerini kullandığının tespit edilmesidir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma, Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda (KAP) imalat sanayi sektörünün alt sektörü olan gıda maddeleri sanayinde faaliyet gösteren şirketleri kapsamaktadır. Söz konusu şirketlerin KAP'a bildirdiği 2014 yılı finansal tabloları incelenerek kullandıkları stok maliyeti hesaplama yöntemleri tespit edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Bulguları ve Analizi

Gıda maddeleri sanayi sektöründe KAP'a bildirim yapan 28 adet şirket bulunmaktadır. Bu şirketler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. KAP'a Bildirim Yapan Gıda Maddeleri Sanayi Şirketleri

	ŞİRKET KODU	ŞİRKET ADI
1	ALYAG	ALTINYAĞ
2	AVOD	A.V.O.D. GIDA VE TARIM
3	BANVT	BANVİT
4	CCOLA	COCA COLA İÇECEK
5	DARDL	DARDANEL
6	EKIZ	EKİZ KİMYA
7	ERSU	ERSU GIDA
8	FRIGO	FRİGO PAK GIDA
9	KRSAN	KARSUSAN SU ÜRÜNLERİ SAN.
10	KENT	KENT GIDA
11	KERVT	KEREVİTAŞ GIDA
12	KNFRT	KONFRUT GIDA
13	KRSTL	KRİSTAL KOLA
14	MANGO	MANGO GIDA
15	MERKO	MERKO GIDA
16	MRTGG	MERT GIDA
17	OYLUM	OYLUM SİNÂİ YATIRIMLAR

18	PENGD	PENGUEN GIDA
19	PETUN	PINAR ET VE UN
20	PINSU	PINAR SU
21	PNSUT	PINAR SÜT
22	SELGD	SELÇUK GIDA
23	TATGD	TAT GIDA
24	TKURU	TAZE KURU GIDA
25	TUKAS	TUKAŞ
26	ULUUN	ULUSOY UN SANAYİ
27	ULKER	ÜLKER BİSKÜVİ
28	VANGD	VANET GIDA

Tablo 1’de gösterilen 28 şirketin KAP’a bildirdiği 2014 yılı finansal tabloları incelenmiştir. Buna göre Tablo 2’de şirketlerin son üç yılda TMS 2’ye göre kullandıkları stok maliyeti hesaplama yöntemleri gösterilmiştir.

Tablo 2. KAP’a Bildirim Yapan Gıda Maddeleri Sanayi Şirketlerinin Kullandıkları Stok Maliyeti Hesaplama Yöntemleri

ŞİRKET KODU	ŞİRKET ADI	2014	2013	2012
ALYAG	ALTINYAĞ	AOM ³	AOM	BY ⁴
AVOD	A.V.O.D. GIDA VE TARIM	AOM	AOM	AOM
BANVT	BANVİT	AOM	AOM	AOM
COLLA	COCA COLA İÇECEK	AOM	AOM	AOM
DARDL	DARDANEL	AOM	AOM	AOM
EKIZ	EKİZ KİMYA	AOM	AOM	AOM
ERSU	ERSU GIDA	BY	AOM	AOM
FRIGO	FRİGO PAK GIDA	BY	BY	HOM ⁵
KRSAN	KARSUSAN SU ÜRÜNLERİ SAN.	FIFO	FIFO	FIFO
KENT	KENT GIDA	AOM	AOM	AOM
KERVİT	KEREVİTAŞ GIDA	AOM	AOM	AOM
KNFRT	KONFRUT GIDA	AOM	AOM	AOM
KRSTL	KRİSTAL KOLA	HOM	HOM	HOM
MANGO	MANGO GIDA	FIFO	FIFO	FIFO

³ AOM: Ağırlıklı Ortalama Maliyet

⁴ BY: Bilgi Yok

⁵ HOM: Hareketli Ortalama Maliyet

MERKO	MERKO GIDA	AOM	AOM	AOM
MRTGG	MERT GIDA	FIFO	FIFO	FIFO
OYLUM	OYLUM SINAİ YATIRIMLAR	BY	HOM	HOM
PENGD	PENGUEN GIDA	HOM	HOM	HOM
PETUN	PINAR ET VE UN	AOM	AOM	AOM
PINSU	PINAR SU	AOM	AOM	AOM
PNSUT	PINAR SÜT	AOM	AOM	AOM
SELGD	SELÇUK GIDA	FIFO	HOM	AOM
TATGD	TAT GIDA	BY	BY	BY
TKURU	TAZE KURU GIDA	HOM	HOM	AOM
TUKAS	TUKAŞ	HOM	HOM	HOM
ULUUN	ULUSOY UN SANAYİ	BY	BY	BY
ULKER	ÜLKER BİSKÜVİ	AOM	AOM	AOM
VANGD	VANET GIDA	AOM	AOM	AOM

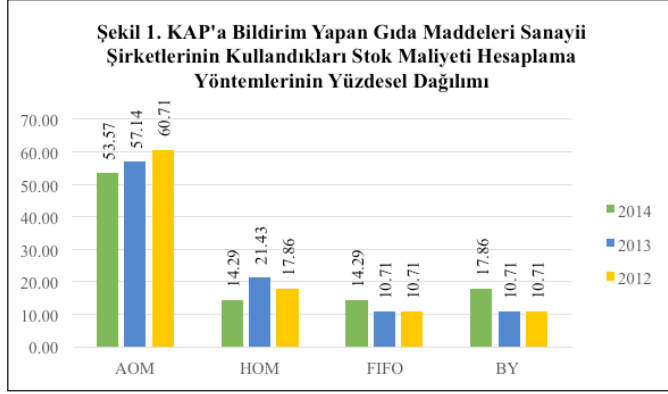
Tablo 2’de görüldüğü üzere 2012 yılında şirketlerden 17’si stok maliyetini hesaplarken ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini kullanırken, 5’i hareketli ortalamayı, 3’ü ise ilk giren ilk çıkar maliyet yöntemini kullanmıştır. Şirketlerden 3’ünde ise finansal tablolarında hangi stok maliyeti hesaplama yöntemini kullandığına ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

2013 yılında şirketlerden 16’sı stok maliyetini hesaplarken ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini kullanırken, 6’sı hareketli ortalamayı, 3’ü ise 2012 yılı ile benzer şekilde ilk giren ilk çıkar yöntemini kullanmıştır. Şirketlerden 3’ünde ise finansal tablolarında hangi stok maliyeti hesaplama yöntemini kullandığına ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

2014 yılında şirketlerden 15’i stok maliyetini hesaplarken ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini kullanırken, 4’ü hareketli ortalamayı, 4’ü ise ilk giren ilk çıkar yöntemini kullanmıştır. Şirketlerden 5’inde ise finansal tablolarında hangi stok maliyeti hesaplama yöntemini kullandığına ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

Veriler incelendiğinde iki şirketin stok maliyeti hesaplama yöntemini değiştirdiği görülmektedir. Selçuk Gıda 2012 yılında ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini kullanırken, 2013 yılında hareketli ortalama maliyet yöntemine geçmiş, 2014 yılında da ilk giren ilk çıkar maliyet yöntemini kullanmaya başlamıştır. Yöntem

değişikliği yapan bir diğer şirket olan Taze Kuru Gıda ise 2012 yılında ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini kullanırken 2013 yılında hareketli ortalama maliyet yöntemine geçmiştir. Şirketlerin kullandığı stok maliyeti hesaplama yöntemlerinin yüzdesel dağılımı ise şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1'de görüldüğü üzere, ağırlık ortalama maliyet yöntemini kullanan şirketler 2012 yılında %60,71, 2013 yılında %57,14 ve 2014 yılında %53,57 ile azalan bir seyir izlemektedir. Şirketlerin hareketli ortalama maliyet yöntemini kullanım oranı 2012 yılında %17,86, 2013 yılında %21,43 ve 2014 yılında ise %14,29'dur. Şirketlerin ilk giren ilk çıkar yöntemini kullanım oranı ise 2012 ve 2013 yıllarında %10,71 iken 2014 yılında %14,29'a yükselmiştir.

TMS-2 Stoklar Standardına göre stokların, maliyet değeri ya da net gerçekleşebilir değerinin düşük olanı ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Buna göre şirketler dönem sonunda normal piyasa şartlarındaki tahmini satış fiyatından ürünün tamamlanma ve satış giderlerinin çıkarılması sonucu hesaplanan net gerçekleşebilir değer ile maliyet değerini karşılaştıracak, net gerçekleşebilir değerin maliyet değerinden daha düşük olması durumunda bu değeri kullanarak aradaki fark kadar da stok değer düşüklüğü karşılığı ayıracaktır. Tablo 3'te KAP'a bildirim yapan gıda maddeleri sanayi şirketlerinin stok değerlemesini hangi değer üzerinden yaptığı yıllar itibari ile gösterilmiştir.

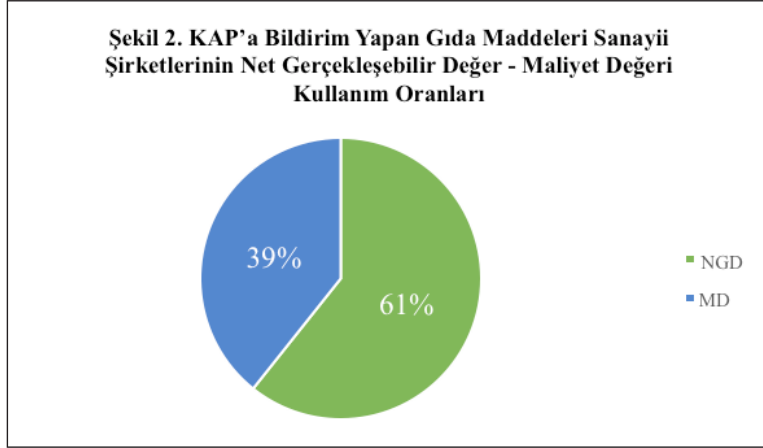
Tablo 3. KAP'a Bildirim Yapan Gıda Maddeleri Sanayi Şirketlerinin Stok Değerlemesi

ŞİRKET KODU	ŞİRKET ADI	2014	2013	2012
ALYAG	ALTINYAĞ	NGD ⁶	NGD	NGD
AVOD	A.V.O.D. GIDA VE TARIM	MD ⁷	MD	MD
BANVT	BANVİT	NGD	NGD	NGD
CCOLA	COCA COLA İÇECEK	NGD	NGD	NGD
DARDL	DARDANEL	MD	MD	MD
EKIZ	EKİZ KİMYA	MD	MD	MD
ERSU	ERSU GIDA	MD	NGD	NGD
FRIGO	FRİGO PAK GIDA	NGD	NGD	NGD
KRSAN	KARSUSAN SU ÜRÜNLERİ SAN.	MD	MD	MD
KENT	KENT GIDA	NGD	NGD	NGD
KERT	KEREVİTAŞ GIDA	NGD	NGD	NGD
KNFRT	KONFRUT GIDA	NGD	NGD	NGD
KRSTL	KRİSTAL KOLA	NGD	NGD	NGD
MANGO	MANGO GIDA	MD	MD	MD
MERKO	MERKO GIDA	NGD	NGD	NGD
MRTGG	MERT GIDA	NGD	NGD	NGD
OYLUM	OYLUM SINAİ YATIRIMLAR	MD	MD	MD
PENGD	PENGUEN GIDA	NGD	NGD	NGD
PETUN	PINAR ET VE UN	MD	MD	MD
PINSU	PINAR SU	MD	MD	MD
PNSUT	PINAR SÜT	MD	MD	MD
SELGD	SELÇUK GIDA	NGD	NGD	NGD
TATGD	TAT GIDA	NGD	NGD	NGD
TKURU	TAZE KURU GIDA	MD	MD	MD
TUKAS	TUKAŞ	NGD	NGD	NGD
ULUUN	ULUSOY UN SANAYİ	NGD	NGD	NGD
ULKER	ÜLKER BİSKÜVİ	NGD	NGD	NGD
VANGD	VANET GIDA	NGD	MD	MD

⁶ NGD: Net Gerçekleşebilir Değer

⁷ Maliyet Değeri

Tablo 3'te görüldüğü üzere son üç yılda şirketlerin 17'si stoklarının finansal tablolarında gösterimi için net gerçekleştirilir değeri kullanırken, 11'i ise maliyet değerini kullanmıştır. Şirketlerin stoklarını değerlemede kullandıkları değerler oransal olarak şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2'de görüldüğü gibi KAP'a bildirim yapan gıda maddeleri sanayi şirketlerinin yaptıkları stok değerlemesi sonucunda % 61'i stoklarını finansal tablolarında net gerçekleştirilir değeriyle, % 39'u ise maliyet değeri ile göstermiştir. Şirketler net gerçekleştirilir değeri kullanmaları ile birlikte, maliyet değeriyle net gerçekleştirilir değer arasındaki fark kadar stok değer düşüklüğü karşılığı ayırmaktadır. KAP'a bildirim yapan gıda maddeleri sanayi şirketlerinin stok değer düşüklüğünün toplam stoklar içindeki payı tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. KAP'a Bildirim Yapan Gıda Maddeleri Sanayi Şirketlerinin Stok Değer Düşüklüğünün Stoklara Oranı

ŞİRKET KODU	ŞİRKET ADI	2014	2013	2012
ALYAG	ALTINYAĞ	0,71	2,71	2,94
AVOD	A.V.O.D. GIDA VE TARIM	0,00	0,00	0,00
BANVT	BANVİT	0,09	0,25	0,65
COLLA	COCA COLA İÇECEK	0,71	1,31	0,89
DARDL	DARDANEL	0,00	0,00	0,00
EKIZ	EKİZ KİMYA	0,00	0,00	0,00

ERSU	ERSU GIDA	0,00	3,20	0,60
FRIGO	FRİGO PAK GIDA	1,88	2,37	2,83
KRSAN	KARSUSAN SU ÜRÜNLERİ SAN.	0,00	0,00	0,00
KENT	KENT GIDA	31,57	21,19	72,49
KERT	KEREVİTAŞ GIDA	0,18	0,19	0,28
KNFRT	KONFRUT GIDA	0,36	0,38	0,94
KRSTL	KRİSTAL KOLA	3,11	4,12	10,48
MANGO	MANGO GIDA	0,00	0,00	0,00
MERKO	MERKO GIDA	-1,34	0,30	0,35
MRTGG	MERT GIDA	16,48	0,10	0,33
OYLUM	OYLUM SİNAİ YATIRIMLAR	0,00	0,00	0,00
PENGD	PENGUEN GIDA	0,61	0,54	0,43
PETUN	PINAR ET VE UN	0,00	0,00	0,00
PINSU	PINAR SU	0,00	0,00	0,00
PNSUT	PINAR SÜT	0,00	0,00	0,00
SELGD	SELÇUK GIDA	3,51	22,96	24,11
TATGD	TAT GIDA	0,61	0,94	0,12
TKURU	TAZE KURU GIDA	0,00	0,00	0,00
TUKAS	TUKAŞ	0,17	0,21	0,32
ULUUN	ULUSOY UN SANAYİ	0,07	0,00	0,00
ULKER	ÜLKER BİSKÜVİ	1,67	2,42	4,91
VANGD	VANET GIDA	6,03	0,00	0,00

Tablo 4'te stoklarını maliyet değeri ile değerleyen 11 şirketin stok değer düşüklüğü karşılığı ayırmadığından şirketin stok değer düşüklüğünün stoklara oranının "0" olduğu görülmektedir. Stoklarını net gerçekleşebilir değer ile değerleyen 17 şirketin 14'ünün stok değer düşüklüğünün stoklara oranı %5'in altında kalırken, 3'ünün ise %5'in üzerinde çıkmıştır.

5. Sonuç

TMS 2 Stoklar Standardı kapsamında stok maliyeti hesaplama yöntemleri başlığı altında; gerçek parti maliyet yöntemi, F.I.F.O. (ilk giren ilk çıkar) maliyet yöntemi ve ağırlıklı ortalama maliyet yöntemleri yer almaktadır.

İşletmeler gerçek parti maliyet yöntemi ile belirlenecek stokları dışındaki stok kalemleri için F.I.F.O. veya ağırlıklı ortalama maliyet yöntemlerini kullanabilmektedir. Ağırlıklı ortalama maliyet

yöntemleri de dönem sonu ağırlıklı ortalama veya hareketli ortalama maliyet yöntemleri olarak uygulanabilmektedir.

Araştırma kapsamındaki 28 şirketin 2012 yılında 17'si ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini (standartta yer alan dönem sonu ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi), 5'i hareketli ortalama maliyet yöntemini ve 3'ü ilk giren ilk çıkar maliyet yöntemini ve kullanmıştır. Şirketlerden 3'ü ise kullandığı stok maliyeti hesaplama yöntemini açıklamamıştır. 2013 yılında şirketlerden 16'sı ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini, 6'sı hareketli ortalama maliyet yöntemini ve 3'ü ilk giren ilk çıkar maliyet yöntemini kullanmıştır. Şirketlerden 3'ü ise kullandığı stok maliyeti hesaplama yöntemini açıklamamıştır. 2014 yılında ise şirketlerden 15'i ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini, 4'ü ilk giren ilk çıkar maliyet yöntemini ve 4'ü ise hareketli ortalama maliyet yöntemini kullanmıştır. Şirketlerden 5'i ise kullandığı stok maliyeti hesaplama yöntemini açıklamamıştır.

Araştırma sonucunda en çok tercih edilen yöntemin dönem sonu ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi (ortalama %57) olduğu tespit edilmiştir. Bu yöntem diğer yöntemlere göre daha basit olduğundan uygulamada yaygın olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Gıda maddeleri sanayisinde kullanılan ilk madde ve malzeme, yarı mamullerin ve üretilen mamullerin sınırlı tüketim ömürleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, ilk satın alınan ilk madde ve malzemenin öncelikle üretime alındığı, dönem başı yarı mamullerin öncelikle mamule dönüştürüldüğü ve ilk üretilen mamullerin önce satıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Dönem sonu stoklarında ise, en son satın alınan ilk madde ve malzemeler, yarı mamuller ve dönem sonuna yakın tarihlerde üretilmiş mamuller yer almaktadır. Bu nedenle gıda sanayi sektöründeki şirketlerin yaptıkları faaliyetin fiili iş akışına en uygun yöntemi, yani F.I.F.O. (ilk giren ilk çıkar) maliyet yöntemini uygulamaları finansal tabloların daha güvenilir, şeffaf ve gerçeğe uygun sunum özelliklerine sahip olmasını sağlayacaktır.

TMS 2 standardı kapsamında stokların değerlemesi maliyet bedeli ve net gerçekleşebilir değerden düşük olanı ile yapılmaktadır. Araştırma kapsamında şirketlerin 2012, 2013 ve 2014 yıllarına ait finansal durum tabloları incelendiğinde şirketlerin % 61'inde her üç yılda da stok değer düşüklüğü karşılığı bulunduğu,

şirketlerin % 39'unda ise stok değer düşüklüğü karşılığı bulunmadığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki şirketlerin gıda sanayi sektöründe faaliyet gösterdiği dikkate alındığında, şirketlerin ilk madde ve malzeme, yarı mamul ve mamul stoklarının saklama, depolama ve tüketim ömürlerinin sınırlı olması nedenleriyle, bu şirketlerin stoklarında net gerçekleşebilir değer maliyet değerinin altında yer alacak stokların bulunması doğaldır. Ancak şirketlerin % 39'unda stokların herhangi bir nedenle değer düşüklüğüne uğramadığı şeklindeki finansal raporlama, finansal tablo kullanıcılarını yanıltıcı bilgi verilmesine neden olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Akın H. ve F. Kurşunel. 2010. TMS-2'ye Göre Stokların Değerlemesinde Özel-lik Arz Eden Durumlar. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi 13 (1): 311-330.
- Alfredson K., K. Leo, R. Picker, P. Pacter ve J. Radford. 2005. Applying International Accounting Standards. Australia: John Wiley,
- Badem C. ve C. Y. Özbey. 2013. Tam Maliyet ile Normal Maliyet Yöntemlerinin TMS 2 Stoklar Standardı İle VUK Açısından Karşılaştırması ve Muhtemel Ertelenmiş Vergi Etkisi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi 2: 65-92.
- Bahadır O. 2012. Stoklarda Değerleme: UFRS/TFRS ve Vergi Mevzuatı Açısından. Mali Çözüm Dergisi 109 (Ocak-Şubat): 51-67.
- Elitaş C. 2014. Türkiye Muhasebe Standartları / Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının Muhasebenin Genel Kabul Görmüş Temel Kavramları Açısından Durumu. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi 16 (3): 113-126.
- Gökçen G., B. Ataman ve C. Çakıcı. 2011. Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamaları: TFRS/TMS Özetleri ve Uygulamaları. İstanbul: BETA.
- Özbek C. Y. 2008. Türkiye Muhasebe Standardı (TMS-2) Stoklar. Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi (24): 77-102.
- Stowoly H., M. J. Lebas ve Y. Ding. 2013. Financial Accounting And Reporting: A Global Perspective, İngiltere: Cengage Learning.
- The Institute Of Chartered Accounts of Pakistan. 2015. Financial Accounting And Reporting 1, United Kingdom: Emile Woolf International.
- Uyar B. 2009. "TMS 2 – Stoklar" Standardı Üzerine Genel Bir Değerlendirme. Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi (29): 131-144.
- Yükçü S. ve S. Gönen. 2012. Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerindeki Değişiklikler ve Hatalar Standardına İlişkin Uygulama Önerileri. Mali Çözüm Dergisi (114): 17-35.

Yerli ve Yabancı Futbol Kulüplerinin Transfer Harcamaları Bağlamında Etkinliklerinin Karşılaştırılması¹

Ersan ERSOY² - Levent ÇITAK³ - Ömer Serkan GÜLAL⁴

Makale Gönderim Tarihi: 10.11.2015

Makale Kabul Tarihi: 16.02.2016

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 2012-2013 sezonunda Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray futbol kulüpleri ile Avrupa ülkelerinden seçilen 15 futbol kulübünün transfer harcamaları bağlamında görelî performans etkinliklerini analiz etmektir. Çalışmada, Veri Zarflama Analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, sadece Borussia Dortmund %100 toplam teknik etkinlik ve ölçek etkinliğine sahiptir. Türkiye’de etkinlik değerlerine göre, Beşiktaş 18 takım içerisinde ilk dört takım arasına girerken, Fenerbahçe orta sıralarda, Galatasaray ise son sıralarda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Futbol Kulüplerinin Performansı, Transfer Harcamaları, Piyasa Değeri, Veri Zarflama Analizi.

¹ Bu çalışma 7-9 Mayıs 2015 tarihlerinde düzenlenen 14. Ulusal İşletmecilik Kongresinde sunulan bildirinin revize edilmiş halidir.

² Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, eersoy1@yahoo.com

³ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, lcitak@erciyes.edu.tr

⁴ Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, serkangulal@yahoo.com

Comparison Of The Performance Of Turkish And European Football Clubs In Terms Of The Efficiency Of Transfer Expenditures

ABSTRACT

The objective of this study is to analyze the performance of Fenerbahçe, Beşiktaş, Galatasaray and 15 selected football clubs from Europe. The study covering 2012/13 season employs Data Envelopment Analysis. The results indicate that only Borussia Dortmund has 100 % total technical efficiency and scale efficiency. According to the efficiency scores, when the clubs are divided into three groups, Besiktas took place among the top 4, Fenerbahce in the middle group and Galatasaray in the bottom group in Turkey.

Keywords: Performance of Football Clubs, Transfer Expenditures, Market Value, Data Envelopment Analysis

1. GİRİŞ

Futbol kulüpleri transfer çalışmaları kapsamında, kendilerine yararlı olacağını düşündükleri futbolcuları belli bir transfer bedeli karşılığında başka bir kulüpten lisansını satın almak ya da kiralamak yoluyla kulüplerine kazandırmaktadırlar. Kuşkusuz, futbol kulüpleri kıt kaynaklarını en etkin şekilde kullanarak transfer harcamalarından maksimum faydayı sağlamayı hedeflemektedirler. Transfer çalışmaları sayesinde kulüpler iki temel hedefe ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Birincisi futbol performansını geliştirmek, ikincisi ise gelir ve taraftar sayılarını arttırmaktır. Birinci amaç doğrultusunda futbol kulüpleri mücadele ettikleri ligde en yüksek düzeyde puan toplayarak ligi mümkün olduğunca üst sıralarda tamamlamayı, Türkiye Kupası ve Avrupa kupaları gibi ulusal ve uluslararası diğer önemli organizasyonlarda başarılı sonuçlar almayı hedeflerler. İkinci amaç doğrultusunda ise taraftar sayılarını, stat gelirlerini, ürün satış gelirlerini ve diğer organizasyonlardan sağlanacak gelirleri artırarak mali bünyelerini güçlendirmeyi hedeflemektedirler (Eken ve diğerleri, 2007).

Ancak futbol kulüplerinin yaptıkları yüksek düzeyde transfer harcamalarına ve futbolcularının yüksek piyasa değerlerine rağmen, her zaman istedikleri sportif başarı düzeyine ulaşamadığı

görülebilmektedir. Ayrıca transfer harcamaları ve futbolcuların piyasa değerindeki artışla birlikte futbol kulüplerinin seyirci sayısı, bilet satışı ve diğer gelirlerinde de bekledikleri oranda bir artış gerçekleşmeyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, 2012-2013 sezonunda Türkiye Süper Liginde yer alan ve üç büyükler olarak ifade edilen Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray futbol kulüpleri ile Avrupa ülkelerinden seçilen 15 futbol kulübünün futbolcularının toplam piyasa değeri ile bağlantılı olarak transfer harcamaları bağlamında görece performans etkinliklerini karşılaştırmaktır. Çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde konuyla ilgili literatür taramasına yer verilmiş, üçüncü bölümde çalışmada kullanılan metodoloji anlatılmış, dördüncü bölümde çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirilmiş, beşinci bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

2. Literatür

Literatür incelendiğinde gerek futbol gerekse diğer spor dallarında konuyla ilgili çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Dawson ve diğerleri (2000), 1992-1993 ve 1997-1998 arasındaki sezonlar için İngiliz Prömiyer Ligini ve 3 alt ligu incelemişlerdir. Çalışmada iki farklı örneklem oluşturulmuştur. Sadece Prömiyer Ligi ele alan ilk örneklem 72 takım/çalıştırıcı gözlemden oluşurken, Prömiyer Ligler ile birlikte diğer ligleri de ele alan ikinci örneklem ise 541 takım/çalıştırıcı gözlemden oluşmaktadır. Takım performansı, alınabilecek en yüksek puan ile alınan toplam puan oranından oluşan puan yüzdesi, kazanma yüzdesi ve ayrıca beraberliklerin yarım-kazanma olarak kabul edilerek oluşturulan kazanma yüzdesi kullanılarak ölçülmüştür. Oyun yeteneği ya takımın sezon başı beklenen transfer değeri, kulübün yıllık maaş maliyeti ile ya da takım değerinin hesaplanmasında kullanılan işlenmemiş (ham) oyuncu özellikleri ile ölçülmüştür. Yapılan bütün tahminler için Cobb-Douglas üretim sınırı modeli kullanılmıştır. Ayrıca sportif üretim fonksiyonu açısından teknik değişimi gözlemek için de bir zaman trendi eklenmiştir. Sonuç olarak, çalıştırıcı etkinliğinin tahmin edilmesi konusunun, zaman-sabit etkinlik modelleri ve zaman-değişken etkinlik modelleri arasında yapılan seçime oldukça duyarlı olduğu görülmüştür. Buna ek olarak farklı takım performans

ölçütlerinin çalıştırıcı etkinliği ölçümüne az bir etkisi varken, oyun yeteneğinin ve finansal harcama ölçütlerinin ise çalıştırıcı etkinliği ölçümüne oldukça fazla etkisi olduğu belirtilmiştir. Önceki çalışmalar ile paralel olarak sportif performans ile çalıştırıcı etkinliği arasında birebir bir ilişki olmadığı da ortaya konulmuştur.

Haas (2003) Veri Zarflama Analizi yöntemini kullanarak, İngiliz Premier Lig takımlarının potansiyellerine ne kadar yakın olduklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. 2000/01 sezonunda mücadele etmiş olan toplam 20 takımın etkinlikleri ölçülmüş ve her bir takımın zayıf noktaları ortaya konulmuştur. Çalışmada girdi olarak teknik direktörün ücreti, futbolcu ücretleri ve takım şehrinin nüfusu, çıktı olarak ise 2000/01 sezonunda toplanan puanlar ve bu sezonda elde edilen toplam gelir dikkate alınmıştır. Sonuç olarak, ligde sadece 5 takımın etkin olabildiği ve etkin olmayan takımların maliyetlerini düşürmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Kern ve Süßmuth (2003) tarafından yapılan çalışmada, Stokastik Sınır Yaklaşımı yöntemi ile sportif üretkenlik tahminleri yapılmıştır. Bu uygulamada girdi olarak Alman Bundesliga ligi 1999/00 ve 2000/01 sezonları için futbolcu ve teknik direktör ücretleri, çıktı olarak ise toplam gelir ve sportif başarı kullanılmıştır. Sonuç olarak bireysel atletik oyuncu yetenekleri sportif performansa katkı sağlarken, teknik direktörlere ödenen ücretlerin sportif başarıya bir etkisi olmadığı görülmüştür. En başarılı çalıştırıcıları her zaman en etkin çalıştırıcılar olmadığı da ortaya konulmaktadır. İşe alma ve işten çıkarma kararlarının sadece çalıştırıcının kazanma yüzdesine göre alınması uygun bir karar değilken, bu kararların çalıştırıcının etkinliğinin tahmin edilmesinde kullanılan diğer bilgilerin de göz önünde tutulması ile alınmasının yararlı olacağı belirtilmiştir.

Barros ve Santos (2003), Veri Zarflama Analizi yöntemi kullanarak Portekiz Spor Federasyonu'nun rekabetçi performansı arttırmak amacı ile uygulamakta olduğu Örgütsel Spor Eğitimi uygulamalarının verimliliğini analiz etmiştir. Çalışmada girdi olarak çalıştırıcı sayıları, çalıştırıcı ücretleri, yönetici sayıları, yönetici ücretleri ve sermaye maliyetleri, çıktı olarak da katılımcı sayısı, ders sayısı ve onay sayısı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonu-

cunda, örgütsel spor eğitimi uygulamalarının hem teknik etkinlik düzeyinde hem de teknolojik değişimlerde gelişim sağladığı tespit edilmiştir.

Haas ve diğerleri (2004), çalışmalarında Veri Zarflama Analizi yolu ile 1999/2000 sezonunda Alman Bundesliga'da yer alan takımların, sezon sonunda ligde yer aldıkları sıra ile analiz sonucunda elde edilen etkinlik puanlarının ilişkili olmadığını ortaya koymuşlardır. Çalışmada girdi olarak takım çalıştırıcısı ve futbolcu ücretleri, çıktı olarak ise alınan puanlar, maçı stadyumda takip eden ortalama kişi sayısı ve toplam gelirler alınmıştır.

Espitia-Escuer ve Garcia-Cebrian (2004), Veri Zarflama Analizi metodu ile İspanyol La Liga profesyonel futbol takımlarının hücum aksiyonlarının sportif başarıya dönüşme etkinliğini 1998-2001 yılları arasındaki dönem için, Veri Zarflama Analizi tekniği ile ölçmeyi amaçlamışlardır. Girdi olarak, oyuna giren futbolcular, hücum sayıları, topun oyunda kalma süreleri ve çekilen şut ve kaleye vurulan kafa vuruş sayıları, çıktı olarak ise kazanılan toplam puanlar alınmıştır. Çalışmada ortaya çıkan sonuç, analiz edilen aktivitelere konu olan etkin takımların her zaman sezon sonu lig sıralamasında zirvede olmadıkları yönünde olmuştur.

Barros ve Leach (2006) Premier Lig için 1998/99 ve 2002/03 yılları arasında mücadele eden takımların performanslarını değerlendirmek için finansal ve sportif değişkenleri kullanarak bir ekonometrik sınır modeli oluşturmuşlardır. Kulüplerin etkinlik skorlarını oluşturmak için Stokastik Cobb-Douglas üretim sınırı modeli kullanılmıştır. Girdi olarak futbolcu sayıları, ücretler, net aktifler ve stadyum masrafları, çıktı olarak ise alınan puanlar, satılan biletler ve hasılat dikkate alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, kulüplerin her birinin farklı etkinlik skorlarına sahip olduğu, sportif başarının maliyet kontrolünün yanı sıra büyüklük ve taraftar sayısı ile de ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Papahristodoulou (2006) 2005/06 UEFA Şampiyonlar Ligi sezonunda mücadele eden takımların performansını Veri Zarflama Analizi yöntemi ile ölçmüştür. Çalışma resmi olarak gerçekleşmiş olan toplam 125 müsabakayı ele almıştır. Girdi olarak yapılan faul sayısı, kaleyi bulan şut sayısı, yenilen goller, korner sayısı,

topa sahip olma oranı, ofsayt sayısı, yapılan orta sayısı, çıktı olarak ise atılan goller, averaj, kaleyi bulan şut sayısı ve alınan puanlar kullanılmıştır. Sonuç olarak, skorlara bakıldığında Real Madrid, Juventus, Liverpool, Bayern Münih ve Inter gibi en zengin ve büyük takımların bu sezonda daha başarılı olmaları beklenmiştir. En etkin kulüplerin Şampiyonlar Ligi grup aşamaları için Barcelona, Arsenal ve Lyon olduğu tespit edilmiştir.

Eken ve diğerleri (2007) Veri Zarflama Analizi yöntemi ile Türkiye Süper Ligi'nde 2004/05 yılında mücadele eden takımların performanslarını analiz etmişlerdir. Çalışmada girdi olarak 2004/05 sezonu için yapılan transfer harcamaları, çıktı olarak da alınan toplam puanlar, maç başına ortalama seyirci sayısı ve maç başına ortalama hasılat rakamları kullanılmıştır. Çalışmada üç farklı model kullanılmıştır. Birincisinde tek girdi (transfer harcamaları) ve tek çıktı (alınan puanlar), ikincisinde tek girdi (transfer harcamaları) ve iki çıktı (maç başına ortalama seyirci ve maç başına ortalama hasılat), üçüncüsünde ise tek girdi (transfer harcamaları) ve üç çıktı (alınan puanlar, maç başına ortalama hasılat ve maç başına ortalama seyirci sayısı) kullanılmıştır. Tek girdi tek çıktı sonuçlarına göre CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) modelinde Trabzonspor teknik verimliliği en yüksek kulüp olarak bulunmuştur. BCC (Banker-Charnes-Cooper) modeline göre Trabzonspor'un yanı sıra Fenerbahçe ve İstanbulspor da verimli olarak bulunmuştur. Tek girdi ve iki çıktı sonuçlarına göre CCR modeli İstanbulspor ve Galatasaray'ın verimli olduğunu gösterirken, ölçek verimliliğini de gözönüne alan BCC modeline göreyse bu iki takımın yanısıra Fenerbahçe, Kayseri ve Trabzonspor da verimli kulüpler arasına girmiştir. Tek girdi üç çıktı sonuçları ise CCR modeline göre Galatasaray, İstanbulspor ve Trabzonspor'un verimli olduğunu, BCC modeline göre ise Fenerbahçe ve Kayserispor'un da verimli takımlar arasına girdiğini göstermiştir.

Guzman ve Morrow (2007) yaptıkları çalışmada İngiliz Premier League takımlarının etkinliklerini ölçmüşlerdir. Yönetimsel performans için finansal tablolardan alınan bilgiler, etkinlik ve verimlilik ölçümlerinde ise Malmquist'in parametrik olmayan tekniği kullanılmıştır. Veri Zarflama Analizi ve CCA (kanonik korelasyon

analizi) tekniklerinin kullanıldığı çalışmada girdi olarak, kadro maliyetleri, diğer giderler ve yönetici ücretleri, çıktı olarak ise kazanılan puanlar ve ciro dikkate alınmış olup, takımların etkinlik seviyelerinin birbirlerine yakın olduğu ortaya konulmuştur.

Garcia-Sanchez (2007) 2002-05 yılları arasında İspanya 1. Ligi için Veri Zarflama Analizi ile takımların etkinliklerini ölçmüştür. Elde edilen sonuçlara göre Barcelona ve Real Madrid gibi büyük takımlar dışında kalan kulüplerde teknik direktör ve oyuncu etkinliklerinin yeterli düzeyde kullanılmadığı ortaya çıkmıştır .

Barros ve Garcia-del-Barrio (2008) Stokastik Sınır Yaklaşımını kullandıkları çalışmalarında, İngiliz Prömiyer Ligi'nin 1998/99 sezonu ile 2003/04 sezonu arasında kalan süre için teknik etkinliğini ölçmüşlerdir. Çalışmada girdi olarak işgücü ve sermaye maliyeti ile çıktı olarak, satışlar, puanlar ve katılımcı sayısı göz önünde tutulmuştur. Çalışmanın sonuçları, kulüp başarısının maliyet kontrolü ile birlikte taraftar sayısı ile de doğrudan ilişkili olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Ruiz ve diğerleri (2013) Veri Zarflama Analizi kullanarak tenis oyuncularını için 2009 sezon verileri ile her bir oyuncu için toplam 9 çıktı kullanarak bir çapraz karşılaştırma yapmışlardır. Açık olarak kullanılmış bir girdisi olmayan bu çalışma sonucunda ele alınmış olan toplam 53 oyuncudan 11 tanesi etkin olarak değerlendirilirken, bu oyuncuların 3 tanesi ilk on dışından oyuncular olmuştur.

Carmichael ve diğerleri (2014) çalışmalarında İtalyan Profesyonel Futbol Ligi Seria A'da 2000-2010 yıllarında mücadele eden toplam 36 takımın üretkenlik fonksiyonelliklerini ve göreceli etkinliklerini tahmin etmişlerdir. Calciopoli Skandalı ile şikeli olduğu bilinen sezonlar ise belirli göstergeler ile istatistiksel analize dahil edilmiştir. Sonuçlar, ofansif oyunun önemini, tarihsel başarının varlığının veya eksikliğini ve daha elle tutulur bir şekilde bakılırsa girişilen şike ve sahtekarlık olaylarından elde edilen potansiyel kazançların ve bunların maliyetlerinin önemini ortaya koymuştur.

Güngör (2014) Türkiye'de büyük ölçekli olarak kabul edilen futbol kulüplerinin profesyonel futbol şubelerinin sportif başarıları

ile Borsa İstanbul'da işlem görmekte olan spor kulüplerinin finansal performansları arasındaki ilişkiyi yapar sinir ağları yöntemi ile araştırmıştır. Sportif başarı ile profesyonel futbol faaliyetlerinden elde edilen toplam gelir arasındaki kuvvetli bir ilişki bulunmuştur.

Roboredo ve diğerleri (2015) 2014 sezonu için Brezilya Futbol Şampiyonasına dahil olan takımlarının etkinliğini Veri Zarflama Analizini kullanarak ölçmüşlerdir. Girdi olarak, takımların kendi statlarında yaptıkları maç sayısı, maçları izlemeye gelen ortalama seyirci sayısı ve son dört sezonda toplanılan ortalama puan sayısı alınırken, çıktı olarak ise 2014 yılında toplanılan toplam sayı ele alınmıştır. Klasik etkinlik için BCC modeli kullanılırken, çapraz etkinlik için ise DEA Game metodu kullanılmıştır. Sonuç olarak her iki metot da Santos takımının etkinliğini ortaya koymuştur. Turnuva şampiyonu Cruzeiro her iki metot ile de 0,99'lük bir etkinlik derecesi elde etmiştir.

Literatürde diğer spor dallarında da konuyla ilgili çalışmaların olduğu görülmektedir. Clement ve McCormick'in (1989) çalışması, erkek kolej basketbol oyuncularını, çalıştırıcılarını ve bunların beceri seviyelerine dair 3000'den fazla veriyi kapsamaktadır ve girdi oluşturmak için 65 okuldan 10 yıl için 3012 oyuncu ele alınmıştır. Girdi olarak, her oyuncunun sezon sayı ortalamaları veya toplam sayısı, 2, 3 ve serbest atış yüzdeleri, alınan ribaunt, yapılan kişisel faul, top çalma, top kaybetme, blok, asist sayıları ve son olarak her bir oyuncunun sezon boyunca oynadığı toplam dakika ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, belli bir çalıştırıcının oyuncular ve oyun ile ilgili verdiği kararların tekrar edilebilme ve yerinde uygulanabilme becerisi ile çalıştırıcının kazanma yüzdesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Örneğin, oyuncuların sahada kalma sürelerini oyuncu performansına göre değerlendiren çalıştırıcıların kazanma yüzdelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu da bu çalıştırıcıların daha iyi gözlemciler olduğunu ve bu verileri doğru oyuncu kararları vermede kullanarak başarılı olduklarını göstermektedir.

Carmichael ve Thomas (1995), 1990-1991 sezonu için İngiltere Ulusal Ragbi Liginden 35 takımı incelemişlerdir. Bu çalışmada kurulan model için ofansif ve defansif olmak üzere bağımlı değişkenlerden oluşan iki etken grup oluşturulmuştur. Buradan hareketle, kulüplerin ofansif ve defansif performansları ile birlikte,

kazanmaya, sayı teşebbüslerine ve gerçekleştirilen sayılara göre başarıları ve etkinlikleri de ölçülmüştür. Araştırma kapsamındaki 35 kulübün kendi aralarında oluşturulan sıralamalar ile göreceli olarak etkinlikleri karşılaştırılmıştır.

Fizel ve D'itri (1996), 1984 ile 1991 yılları arasında 1. Bölgede mücadele eden 147 Amerikan Kolej Basketbol Ligi takımının çalıştırıcılarının etkinliklerini araştırmıştır. Çalışmada, örnekleme yer alan sıradan bir çalıştırıcının etkin bir çalıştırıcıya nazaran bir hayli verimsiz olması durumu ile birlikte çalıştırıcı etkinliklerinde geniş bir dağılım gözlemlenmiştir. Çalışmada daha tecrübeli çalıştırıcıların, tecrübesiz çalıştırıcılardan daha üstün olduğuna dair bir bulguya rastlanılmamıştır. Ayrıca takımlar tarafından yapılan çalıştırıcı değerlendirmelerinin, çalıştırıcı etkinliğinden ziyade kazanma oranlarına göre yapıldığında, çok iyi çalıştırıcıların işlerinin başında kalmaları ile ilgili yanlış kararlar verildiği tespit edilmiştir. Buna göre, çalıştırıcıların kazanma oranları ile birlikte ancak esas olarak etkinlikleri ile değerlendirilmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

3. Metodoloji

Bu çalışmada Türkiye, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya Liglerinde yer alan 18 futbol kulübünün performans etkinliği veri zarflama analizi ile değerlendirilmiştir. Veri zarflama analizi, çok sayıda girdi ve çok sayıda çıktı arasındaki ilişkiyi tanımlayan doğrusal programlamaya dayalı bir analiz yöntemidir (Murthi ve diğerleri, 1997: 410). Merkezi eğilim yaklaşımı ile karar birimlerini ortalama bir karar birimine göre değerlendiren istatistiksel yöntemlerin aksine, veri zarflama analizi ile her bir karar biriminin etkinliği, en iyi karar birimi referans alınarak göreceli olarak değerlendirilmektedir (Bakırcı, 2006: 121). Hem yabancı, hem de yerli literatürde bu çalışmanın da konusu olan futbol kulüplerinin etkinliklerinin analiz edildiği çalışmalar dışında, veri zarflama analizini kullanarak sağlık kurumları (Jacobs, 2001), eğitim kurumları (Atan ve diğerleri, 2002), sigorta şirketleri (Cummins ve Zi, 1998; Çelik ve Kaplan 2007), bankalar (Sherman ve Gold, 1985; Özkan-Günay ve Tektaş, 2006), yatırım fonları (Murthi ve diğerleri, 1997), imalat sanayi işletmeleri (Yılmaz ve diğerleri,

2002) gibi çok çeşitli kurumların etkinlik analizinin gerçekleştirildiği çalışmalar yer almaktadır.

Veri zarflama analizi ile çok sayıda girdi ve çıktının var olduğu bir sistemden, gözlemlenen en iyi uygulamayı ön plana çıkararak homojen yapıdaki her karar birimi için tek bir genel karşılaştırma ölçütü elde edilebilmektedir (Nguyen-Thi-Thanh, 2006: 3). Veri zarflama analizi yöntemi, oluşturulan bir etkinlik (üretim) sınırı referans alınarak karar birimleri kümesini oluşturan birimlerin göreceli etkinliklerinin belirlenmesini sağlamaktadır. Yöntemde, belirli bir girdi miktarı ile en iyi çıktının elde edilebildiği veya belirli bir miktar çıktının minimum girdi ile elde edilebildiği karar birimleri vektöründen elde edilen düzlem ile bir karar birimi arasındaki uzaklık o karar biriminin etkinsizlik ölçütü olarak değerlendirilmektedir (Alexander, 2007: 98; Anderson ve diğerleri, 2002: 599).

Veri zarflama analizi ile hesaplanan teknik etkinlik, homojen yapıdaki karar birimleri için üretim sürecinde belirli bir girdi bileşimi ile maksimum çıktının elde edilmesi veya en az girdi kullanarak belirli bir çıktı bileşiminin elde edilmesidir. Belirli bir girdi miktarı ile en fazla çıktının elde edilebilmesi çıktı yönelimini gösterirken, belirli bir çıktı miktarının en az girdi miktarı ile elde edilebilmesi girdi yönelimini göstermektedir (Tarım, 2001: 14, 24). Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında, "Toplam teknik etkinlik (TTE)"; "saf teknik etkinlik (pure technical efficiency)" ve "ölçek etkinliği (scale efficiency)" olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında girdilerin etkin kullanımı saf teknik etkinlik (STE) ile temsil edilirken, ölçek etkinliği (ÖE) optimal ölçek büyüklüğünde veya ölçeğe göre sabit getiride faaliyet gösterilmesini temsil etmektedir (Anderson ve diğerleri, 2002: 600). Saf teknik etkinlik puanı ile ölçek etkinliği puanının çarpım sonucu toplam (teknik) etkinliği vermektedir (Tarım, 2001: 34-36).

CCR modeli (Charnes-Cooper-Rhodes modeli (1978)) ve BCC modeli (Banker-Charnes-Cooper modeli (1984)) olmak üzere iki temel veri zarflama modeli vardır. Doğrusal programlama esaslı CCR veri zarflama analizi modeli Charnes ve diğerleri (1978) tarafından ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında, karar birimlerinin göreceli (toplam) teknik etkinliklerini belirlemek üze-

re geliştirilmiştir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanan CCR modelinden sonra ölçeğe göre değişken getiri varsayımına dayanan BCC modeli ortaya çıkmıştır. Banker ve diğerleri (1984) tarafından geliştirilen BCC modeli, karar birimlerinin faaliyetlerinin; ölçeğe göre sabit, artan veya azalan getiri bölgelerinde olup olmadığını belirlemeye olanak vermektedir. Girdide gerçekleşen artış oranı ile çıktı artış oranının aynı olması, ölçeğe göre sabit getiri olarak tanımlanmaktadır. Ölçeğe göre artan getiri, girdi artış oranına kıyasla çıktı artış oranının daha fazla olması, ölçeğe göre azalan getiri ise girdi artış oranına kıyasla çıktı artış oranının daha az olması anlamına gelmektedir. Hem CCR, hem de BBC modelleri girdi veya çıktı yönelimli olarak belirlenebilmektedir. Girdi yönelimi belirli bir çıktı miktarının en az girdi miktarı ile elde edilebilmesini ifade ederken, çıktı yönelimi belirli bir girdi miktarı ile en fazla çıktının elde edilebilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ve Avrupa Liglerinde yer alan 18 futbol kulübünün transfer harcamaları bağlamında görelî performans etkinliğini değerlendirmek için ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanan CCR veri zarflama analizi modeli ile birlikte, ölçeğe göre değişen getiri varsayımına dayanan BCC veri zarflama analizi modeli de kullanılmıştır. Her iki modeli kullanarak ölçeğe göre sabit, ölçeğe göre artan ve ölçeğe göre azalan getiri özelliği gösteren futbol kulüplerini tespit etmek amaçlanmıştır. Futbol kulüplerinin elde ettikleri performans mümkün olan en az transfer harcaması ile gerçekleştirme potansiyeli olmasından hareketle, çalışmada girdi yönelimli CCR ve BCC veri zarflama modelleri kullanılmıştır.

2012-2013 sezonunda Türkiye ve Avrupa Liglerinde yer alan 18 futbol kulübünün görelî performans etkinliğini değerlendirmek için veri zarflama modellerinde 1 adet girdi ve 2 adet çıktı kullanılmıştır. Eken ve diğerleri (2007) futbol kulüplerinin transfer harcamalarının bir kaç yılı etkileyebildiğini, dolayısıyla geçmiş yıllarında yapılan transfer harcamalarının sonraki yıllarda da etkisinin mutlaka olacağını belirtmiş ve bu nedenle bir sezonda yapılan transfer harcamaları yerine futbol kulübündeki futbolcuların o sezondaki toplam piyasa değerinin kullanılmasının daha

anlamalı olabileceğini belirtilmiştir. Bu nedenle çalışmada girdi olarak futbolcuların toplam piyasa değeri, çıktı olarak da lig sona erdiğinde kulübün puan cetvelindeki sıralaması ve toplam gelir kullanılmıştır. Futbolcuların toplam piyasa değeri Transfermarkt internet sitesinden, toplam kulüp gelirleri ise Deloitte Football Money League internet sitesinden ve Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan alınmıştır. Veri zarflama modellerinde bulunması gereken en az karar birimi sayısı ile ilgili olarak çeşitli kurallar bulunsa da girdi ve çıktı sayısının çarpımının iki katı kuralı sağlam bir kural olarak kabul görmektedir (Dyson ve diğerleri, 2001: 248). Buna göre 1 girdi ve 2 çıktısı bulunan veri zarflama modelinde bulunması gereken en az karar birimi sayısı $2 \times (1 \times 2) = 4$ 'tür. Çalışmada 18 futbol kulübünün yer alması bu kuralı fazlasıyla yerine getirmektedir. CCR ve BCC modelleri, araştırma dönemini oluşturan 2012-2013 sezonu için oluşturulmuştur. Modellerin çözümü için EMS 1.3 (Efficiency Measurement System) yazılımı kullanılmıştır. Ölçeğe göre sabit getiri esasına dayanan CCR modeli ile toplam teknik etkinlik puanları belirlendikten sonra, ölçeğe göre değişken getiri varsayımına dayanan BCC modeli ile saf teknik etkinlik puanları belirlenmiştir. Toplam teknik etkinlik puanları saf teknik etkinlik puanlarına bölünmek suretiyle ölçek etkinliği puanları hesaplanmıştır. Saf teknik etkinlik puanları ile ölçeğe göre artmayan getiri (NIRS) varsayımında geçerli puanlar karşılaştırılarak (Tarım, 2001: 111) kulüplerin ölçeğe göre sabit, artan veya azalan getiriye oldukları belirlenmiştir.

4. Bulgular

Veri zarflama modellerinden elde edilen sonuçlar Tablo 1'de görülmektedir. CCR modeli ile elde edilen toplam teknik etkinlik puanlarına bakıldığında, toplam teknik etkinliğe sahip olan tek takım Borussia Dortmund'dur. Borussia Dortmund, futbolcularının toplam piyasa değeri ile performans çıktıları olan lig sıralaması ve toplam gelir arasında başarılı bir denge kurmuştur.

Tablo 1. Veri Zarflama Analizi Sonuçları

Sıra	Futbol Kulübü	Referans Alınan Kulüp ve İyileştirme	Top. Teknik Etkinlik (CCR)	Saf Teknik Etkinlik (BCC)	Ölçek Etkinliği	Ölçeğe Göre Getiri
1	Real Madrid	4 (0,33)	45,19%	100,00%	45,19%	Azalan
2	Barcelona	4 (0,17)	41,40%	89,73%	46,14%	Azalan
3	Baryern Münih	4 (0,17)	67,97%	100,00%	67,97%	Azalan
4	Borussia Dort.	17	100,00%	100,00%	100,00%	Sabit
5	Schalke 04	4 (0,67)	98,62%	100,00%	98,62%	Azalan
6	Chelsea	4 (0,50)	54,26%	67,60%	80,27%	Azalan
7	Manchester Uni.	4 (0,17)	61,26%	89,92%	68,13%	Azalan
8	Manchester City	4 (0,33)	42,70%	56,70%	75,31%	Azalan
9	Arsenal	4 (0,67)	75,43%	87,33%	86,37%	Azalan
10	Liverpool	4 (1,17)	83,42%	100,00%	83,42%	Azalan
11	Tottenham Hots.	4 (0,83)	53,05%	57,92%	91,59%	Artan
12	Marsilya	4 (0,17)	22,78%	36,86%	61,80%	Artan
13	Juventus	4 (0,17)	61,54%	83,90%	73,35%	Azalan
14	Inter	4 (0,46)	79,05%	100,00%	79,05%	Azalan
15	Milan	4 (0,50)	73,27%	87,42%	83,81%	Azalan
16	Fenerbahçe	4 (0,33)	59,79%	78,03%	76,62%	Artan
17	Galatasaray	4 (0,17)	45,88%	73,74%	62,22%	Artan
18	Beşiktaş	4 (0,05)	89,27%	100,00%	89,27%	Artan

Borussia Dortmund'u % 98,62 ile Schalke 04, % 89,27 ile Beşiktaş, % 83,42 ile Liverpool, % 79,05 ile Inter, % 75,43 ile Arsenal ve % 73,27 ile Milan izlemektedir. Toplam teknik etkinliği en düşük olan takım % 22,78 ile Marsilya'dır. Diğer takımların toplam etkinlik değerleri % 40 ile % 70 arasında değişmektedir. Genel olarak bakıldığında Borussia Dortmund, Schalke 04, Beşiktaş, Liverpool, Inter, Arsenal ve Milan dışındaki takımların toplam teknik etkinliklerinin çok yüksek olmadığı söylenebilir. Toplam teknik etkinliğe göre bir sırala yapıldığında, 18 takım arasında Beşiktaş 3. sırada, Fenerbahçe 11. sırada, Galatasaray ise 14. sırada yer almaktadır.

Referans alınan kulüp ve iyileştirme sütunu incelendiğinde, kullanılan modelin Borussia Dortmund'u ölçüt olarak aldığı ve do-

layısıyla diğer futbol kulüplerinin toplam teknik etkinliği % 100 olan Borussia Dortmund'u referans olarak aldıkları görülmektedir. Etkin olmayan takımın, mevcut performans düzeyini (çıktı) koruyarak referans alınan takımın futbolcularının piyasa değerini ne ölçüde esas alması gerektiği parantez içindeki değerler ile gösterilmektedir. Örneğin Fenerbahçe, Borussia Dortmund'u % 33 oranında referans almaktadır. Dolayısıyla Borussia Dortmund ile karşılaştırıldığında, Fenerbahçe'nin aynı etkinlik seviyesinde olabilmesi için hali hazırdaki çıktı düzeyini % 33 daha az girdi ile gerçekleştirmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, Fenerbahçe'nin Borussia Dortmund ile aynı etkinlik düzeyine sahip olabilmesi için mevcut çıktı düzeyine, % 33 daha az girdi (transfer harcaması) kullanarak ulaşmış olması gerekmektedir. Benzer şekilde Schalke 04, Borussia Dortmund'u % 67 oranında referans alırken, Liverpool'un Borussia Dortmund'u referans alma oranı % 117'dir.

Tabloda yer alan ölçek etkinlikleri incelendiğinde, ölçek etkinliği %100 olan Borussia Dortmund dışında Schalke 04'ün %100 etkinliğe çok yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca, Tottenham Hots., Beşiktaş, Arsenal, Milan, Liverpool ve Chelsea'nin de görece olarak ölçek etkinliklerinin yüksek olduğu söylenebilir. Ölçek etkinliği en düşük olan takımlar Real Madrid ve Barcelona'dır. 18 takım arasında teknik etkinlikte Beşiktaş 4. sırada yer alırken, Fenerbahçe 10 sırada, Galatasaray ise 15. sırada yer almaktadır.

Tablonun son sütunda yer alan ölçeğe göre getiriler incelendiğinde, Borussia Dortmund'un ölçeğe göre sabit getiri bölgesinde olduğu görülmektedir. Bu durum ölçeğe göre sabit getiriye sahip olan Borussia Dortmund'un optimal ölçek büyüklüğünde olduğunu ve futbolcularının piyasa değeri tutarının optimal olduğunu göstermektedir. Ölçeğe göre azalan getiri, futbol kulüplerinin kullandıkları girdi miktarındaki artışa göre daha az çıktı artışı elde edebileceklerini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, ölçeğe göre azalan getiri özelliği gösteren 12 futbol kulübü, futbolcularının piyasa değeri arttığında performanslarında artış olmakta, ancak bu artış futbolcuların piyasa değerindeki artış oranından daha düşük bir oranda olmaktadır. Söz konusu 12 takımın optimal ölçek büyüklüğüne ulaşana kadar futbolcularının piyasa değerinin artması

durumunda mütevazı performans artışları sağlayabilecekleri ortaya çıkmıştır. Ölçeğe göre artan getiride bulunan takımlar Tottenham Hots., Marsilya, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray'dır. Bu takımların ise futbolcuların piyasa değerindeki artışa kıyasla daha fazla performans artışı sağlayabildiği, yani futbolcuların piyasa değeri önemli miktarda arttığında futbolcuların piyasa değerindeki artış oranından daha fazla toplam gelir artışı ve lig başarısı sağlanabileceği ortaya çıkmıştır.

5. Sonuç

Futbol kulüplerinin yapmış oldukları transfer harcamaları her zaman ilgi çeken bir konu olmuştur. Transfer harcamalarının artırılması ve takımların futbolcularının toplam piyasa değerinin yükselmesi durumunda, futbol kulüplerinden beklenen sportif başarı düzeyi yükselmiştir. Ayrıca transfer harcamalarındaki artışla birlikte, seyirci sayısı, bilet satış gelirleri ve diğer gelirlerin de artması beklenmektedir. Ancak bu beklentilerin her zaman istenen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir. Bu çalışmada, veri zarflama analizi yöntemi kullanılarak 2012-2013 sezonunda Türkiye Süper Liginde yer alan Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray futbol kulüpleri ve Avrupa ülkelerinden seçilen 15 futbol kulübünün performansları transfer harcamaları ile de ilgili olarak futbolcuların toplam piyasa değerleri bağlamında karşılaştırılmıştır. Çalışmada girdi olarak futbolcuların toplam piyasa değerleri, çıktı olarak da lig sona erdiğinde kulübün puan cetvelindeki sıralaması ve futbol kulübünün toplam geliri kullanılmıştır.

Veri zarflama analizinden elde edilen sonuçlar, sadece Borussia Dortmund'un toplam teknik etkinliğe sahip olduğunu göstermektedir. Borussia Dortmund transfer harcamaları ile de bağlantılı olarak futbolcuların piyasa değeri ile performans çıktıları olan lig sıralaması ve toplam gelir arasında başarılı bir denge kurmuştur. Ayrıca Schalke 04, Beşiktaş, Liverpool, Inter, Arsenal ve Milan diğer takımlara göre daha yüksek bir toplam teknik etkinliğe sahiptir. Toplam teknik etkinliği en düşük olan takım Marsilya'dır. Referans alınan kulüp ve iyileştirme sonuçlarına göre, kullanılan model Borussia Dortmund'u ölçüt olarak almış ve Borussia Dortmund ile

kıyaslandığında diğer takımların etkin olmadığını ortaya koymuştur. Ölçek etkinlikleri incelendiğinde, Borussia Dortmund'un ölçek etkinliği %100 çıkmıştır. Ayrıca Schalke 04'ün %100 etkinliğe çok yakın olduğu görülmektedir. Tottenham Hots., Beşiktaş, Arsenal, Milan, Liverpool ve Chelsea'nin diğer takımlarla karşılaştırıldığında görece olarak ölçek etkinlikleri yüksek çıkmıştır. Futbol kulüplerinin ölçeğe göre getirileri incelendiğinde, Borussia Dortmund ölçeğe göre sabit getiri bölgesinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu durum Borussia Dortmund'un optimal ölçek büyüklüğünde olduğunu ve transfer harcamaları ile de bağlantılı olarak futbolcularının toplam piyasa değerinin optimal olduğunu gösterdiği söylenebilir. Tottenham Hots., Marsilya, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray ölçeğe göre artan getiri özelliği göstermektedir. Bu durum söz konusu takımların girdi miktarında yaptığı artışa kıyasla daha fazla performans artışı sağlayabildiğine işaret etmektedir. Ölçeğe göre azalan getiriye sahip olan 12 futbol kulübü için girdi miktarını artırdıklarında performanslarında artış olduğu, ancak bu artışın girdi miktarındaki artış oranından daha düşük bir oranda gerçekleştiği söylenebilir. Türkiye'de Süper Lig'de mücadele eden 3 takımın toplam teknik etkinlikleri ve ölçek etkinlikleri karşılaştırıldığında, Beşiktaş'ın etkinlik değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu etkinlik değerlerine göre, Beşiktaş 18 takım arasında ilk dört takım arasına girerken, Fenerbahçe orta sıralarda, Galatasaray ise son sıralarda yer almıştır.

KAYNAKLAR

- Alexander, M., 2007. Complex Decision Making Using Non-Parametric Data Envelopment Analysis, Complex Decision Making, Springer.
- Anderson, R.I., Fok, R., Springer, T., and Webb, J. 2002. Technical efficiency and economies of scale: A non-parametric analysis of REIT operating efficiency. *European Journal of Operational Research*, 139(3): 598-612.
- Anderson T., and Sharp G. 1997. A new measure of baseball batters using DEA. *Annals of Operations Research* 73: 141-155.
- Atan, M., Göksel, A., ve Karpat, G. 2002. Ankara'daki Anadolu Liselerinin Toplam Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Saptanması. XI. Eğitim Bilimleri Kongresi, KKTC Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs, 23-26 Ekim 2002.
- Bakırcı, F. 2006. Üretimde Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü Veri Zarflama Analizi: Teori ve Uygulama. 1. Basım. Ankara: Atlas Yayınları.
- Banker, R.D., Charnes A., and Cooper, W.W. 1984. Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science* 30(9): 1078-1092.
- Barros, C.P., and Leach, S. 2006. Performance evaluation of the English Premier Football League with data envelopment analysis. *Applied Economics* 38(12): 1449-1458.
- Barros, C.P., and Santos, A. 2003. Productivity in sports organisational training activities: A DEA study. *European Sport Management Quarterly* 3(1): 46-65.
- Barros, C.P., and Garcia-del-Barrio, P. 2008. Efficiency measurement of the English Football Premier League with a random frontier model. *Economic Modelling* 25(5): 994-1002.
- Carmichael, F., and Thomas, D. 1995. Production and efficiency in team sports: An investigation of rugby league football. *Applied Economics* 27(9): 859-869.
- Carmichael, F., Rossi, G., and Thomas, D. 2014. Production, efficiency, and corruption in Italian Serie A Football. *Journal of Sports Economics* 1-24.
- Charnes, A., Cooper, W.W., and Rhodes, E. 1978. Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research* 2(6): 429-444.
- Cummins, J.D., and Zi, H. 1998. Comparison of frontier efficiency methods: An application to the U.S. life insurance industry. *Journal of Productivity Analysis* 10(2): 131-152.

- Dawson, P., Dobson, S., and Gerrard, B. 2000. Estimating coaching efficiency in professional team sports: Evidence from English Association Football. *Scottish Journal of Political Economy* 47: 399-421.
- Dyson, R.G., Allen, R., Camanho, A.S., Podinovski, V.V., Sarrico, C.S., and Shale, E.A. 2001. Pitfalls and protocols in DEA. *European Journal of Operational Research* 132(2): 245-259.
- Eken, M. H., Çakır, S., ve Alban, E. 2007. Transfer harcamaları ve futbol kulüplerinin performansı: Türkiye Süper Lig örneği. *Uluslararası Fenerbahçe 100. Spor ve Bilim Kongresi, 29 Kasım - 1 Aralık, İstanbul.*
- Espitia-Escuer, M., and Garcia-Cebrian, L. 2004. Measuring the efficiency of Spanish first-division soccer teams. *Journal of Sports Economics* 5(4): 329-346.
- Fizel, J.L. and D'itri, M. 1996. Estimating managerial efficiency: The case of college basketball coaches. *Journal of Sport Management* 10(4): 435-445.
- García-Sánchez, I.M. 2007. Efficiency and effectiveness of Spanish football teams: A three-stage-DEA approach. *CEJOR (Central European Journal of Operations Research)* 15(1): 21-45.
- Guzman, I., and Morrow, S. 2007. Measuring efficiency and productivity in professional football teams: Evidence from The English Premier League. *Central European Journal of Operations Research* 15(4): 309-328.
- Güngör, A. 2014. Futbol endüstrisinde sportif başarı ile finansal performans arasındaki ilişkinin analizi ve Türkiye uygulaması. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1: 16-36.
- Haas, D.J. 2003. Productive efficiency of English football teams: A data envelopment analysis approach. *Managerial and Decision Economics* 24(5): 403-410.
- Haas, D.J., Kocher, M.G., and Sutter, M. 2004. Measuring efficiency of German football teams by data envelopment analysis. *Central European Journal of Operations Research* 12(3): 251-268.
- Jacobs, R. 2001. Alternative methods to examine hospital efficiency: Data envelopment analysis and stochastic erontier analysis. *Health Care Management Science* 4(2): 103-115.
- Kaplan, M. ve Çelik, T. 2007. Türk sigortacılık sektöründe etkinlik ve etkinliği belirleyen faktörler. *İktisat, İşletme ve Finans*, 253: 97-114.
- Kern, M., and Süßmuth, B. 2003. Managerial efficiency in German top league soccer. Discussion Paper: 2003-03, Department of Economics, University of Munich.

- Murthi, B.P.S., Choi, Y.K., and Desai, P. 1997. Efficiency of mutual funds and portfolio performance Measurement: A non-parametric approach. *European Journal of Operational Research*, 98(2): 408-418.
- Nguyen, H., and Thanh, T. 2006. On the use data development analysis in hedge fund performance appraisal. İnternet Adresi: [Http://Halshs.Archives-Ouvertes.Fr/Docs/00/12/02/92/Pdf/ Nguyen_ Hedge Fundperformance_Dea_200612. Pdf](http://Halshs.Archives-Ouvertes.Fr/Docs/00/12/02/92/Pdf/Nguyen_Hedge_Fundperformance_Dea_200612.Pdf).
- Özkan-Gunay, E.N., ve Tektas, A. 2006. Efficiency analysis of the Turkish banking sector in precrisis and crisis period: A DEA approach. *Contemporary Economic Policy* 24(3): 418-431.
- Papahristodoulou, C. 2006. Team performance in UEFA Champions League 2005-06. MPRA Paper No: 138, 1-22. Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/138/>
- Roboredo, M. C., Aizemberg, L., and Meza, L.A. 2015. The DEA game cross efficiency model applied to the Brazilian football championship. *Procedia Computer Science* 55: 758-763.
- Ruiz, J.L., Pastor, D., and Pastor J.T. 2013. Assessing professional tennis players using data envelopment analysis (DEA). *Journal of Sports Economics* 14(3): 276-302.
- Clement, R.C., and McCormick, R.E. 1989. Coaching team production. *Economic Inquiry* 27(2): 287-304.
- Sherman, H.D., and Gold, F. 1985. Bank branch operating efficiency: Evaluation with data envelopment analysis. *Journal of Banking and Finance* 9(2): 297-315.
- Tarım, A. 2001. Veri Zarflama Analizi: Matematiksel Programlama Tabanlı Göreli Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı. Araştırma, İnceleme, Çeviri Dizisi, Sayıştay Yayın İşleri Müdürlüğü, Ankara.
- Yılmaz, C., Özdil, T., ve Akdoğan, G. 2002. Seçilmiş işletmelerin toplam etkinliklerinin veri zarflama yöntemi ile ölçülmesi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6(4): 174-183.

İslami Bankalarda Kredi Riskini Belirleyen Faktörler: Panel Veri Analizi ile Türkiye’de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama

Nasif ÖZKAN* - Gökhan IŞIL**

Makale Gönderim Tarihi: 22.12.2015

Makale Kabul Tarihi: 22.02.2016

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren dört katılım bankasının 2006 - 2014 yılları arası üç aylık verileri kullanarak kredi risklerini belirleyen faktörler araştırılmaktadır. Kredi riski üzerinde bankaya özgü faktörlerden hangisinin anlamlı etkilerinin olduğunu göstermek için panel veri regresyon modeli kullanılmaktadır. Bulgular, katılım bankalarının geri ödenmeme riski taşıyan kredilere karşı ayırdıkları özel karşılıkların toplam varlıklar içindeki payının arttıkça, kredi risklerinin de artacağını göstermektedir. Diğer taraftan, kredilerin toplam varlıklar içindeki payının veya banka büyüklüğünün artması kredi riskinin azalmasına neden olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kredi Riski, İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Panel Veri Analizi

* Arş. Gör. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, nasif.ozkan@dpu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Bankacılık Bölümü, gokhanisil@marmara.edu.tr

The Determinants of Credit Risk in Islamic Banks: An Empirical Analysis on the Turkish Participation Banks with Panel Data Analysis

Abstract

In this study, the determinants of bank credit risk are analyzed for four participation banks that operate in Turkey, by using quarterly data set between 2006 and 2014. The findings of the study suggest that as the ratio of specific provisions in total assets increases, the credit risk shall also increase. Conversely, the increase of the ratio of loans in total assets, or the increase of the participation banks' size, results in lower credit risk for the participating banks.

Keywords: Credit Risk, Islamic Banking, Participation Banking, Panel Data Analysis

1. GİRİŞ

Geleneksel ve İslami bankacılık uygulamalarının birlikte yer aldığı Türkiye bankacılık sistemi içinde faaliyet gösteren bankalar bir takım risklerle karşı karşıyadır. Bu risklerden bazıları kredi riski, likidite riski, operasyonel risk ve piyasa riski olarak sıralanabilir. Kredi riski, genel olarak bankaların kredi alacaklarının tahsilatını zamanında veya tam olarak gerçekleştirememeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (Yaslıdağ, 2007). Geleneksel kredi yaklaşımına göre bankalar iyi bir istihbarat yaparak tahsil edebilme olasılığı yüksek olan kredileri vermeli ve kredilerin miktarıyla orantılı olarak müşterilerinden teminat talep etmelidir. Kredilerin tahsilatının zamanında veya tam olarak yapılamaması kredi riskinin artmasının yanında bankaların karlılıklarını da doğrudan etkilemektedir (Colquitt, 2007). Özellikle ekonomik daralma veya kriz dönemlerinde bankalar, kredilerinin tahsilinde sorunlar yaşayabilmektedir. Dolayısıyla bu dönemlerde bankaların kredi riski yükselebilmektedir. Ayrıca bu dönemlerde, büyük ölçekli bankaların kredi hacimleri, küçük ölçekli bankalara göre daha büyük olacağından; büyük ölçekli bankaların kredi riskiyle karşılaşma olasılıkları da küçük

ölçekli bankalara göre daha yüksek olabilmektedir. (Oktay ve Temel, 2007)

Literatürde geleneksel ve İslami bankaların kredi riskini etkileyen faktörleri araştıran birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalarda, bankaların kredi riskleri üzerinde, bankaya özgü (içsel) ve/veya makroekonomik (dışsal) faktörlerin etkili olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca çalışmalarda, hangi banka türünün krizlere karşı daha dayanıklı ya da daha düşük kredi riskine sahip olduğu da tartışılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye bankacılık sektöründe faaliyette bulunan katılım bankalarının kredi riskini belirleyen bankaya özgü faktörler, bankaların 2006-2014 yılları arasındaki üç aylık verileri kullanılarak panel veri regresyon modeli yardımıyla tahmin edilmeye çalışılmaktadır.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde, Türkiye’de katılım bankacılığının gelişiminden; üçüncü bölümde ise, İslami bankalarda kredi riskiyle ilgili yapılan literatür çalışmalarından bahsedilmektedir. Dördüncü bölümde, çalışmada uygulanan metodoloji; beşinci bölümde, çalışmada kullanılan veri ve değişkenler açıklanmaktadır. Altıncı bölümde, ampirik bulgular yorumlanmakta ve son bölümde ise, çalışmanın sonuçları özetlenmektedir.

2. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi

Günümüzde İslam ülkeleri dışında da yoğun olarak kullanılan İslami finans uygulamalarının doğuşu M.Ö. 2000’li yıllara kadar dayanmaktadır. Ancak İslam ülkelerinde, İslami finans uygulamalarının yaygınlık kazanması, bu ülkelerde 20. yüzyılda artan sanayileşme hızı ve 1973 petrol kriziyle artan petrol fiyatlarının sebep olduğu hızlı büyüme oranları sonrasında gerçekleşmiştir. Özellikle 1975 yılında İslam Kalkınma Bankası’nın kurulmasıyla birlikte İslam ülkelerinde geleneksel bankacılığın yerini İslami bankacılık uygulamaları almaya başlamıştır (Polat, 2009). İslam Kalkınma Bankası’nın İslam ülkelerindeki ekonomik ve finansal gelişmenin gerektirdiği ihtiyaçları tam olarak karşılayamaması, İsviçre’de 1981 yılında “Dar Al Maar Al Islâmi” isimli bir holdingin kurulmasına neden olmuştur. Bu holdingin kuruluş amacı, İslami

kurallara uygun olarak hizmet veren finansal kurumlara dört kıtada önderlik ve destek vermektir. Holdingin kurulduğu yıldan sonra hızla büyümeye başlayan İslami bankacılık uygulamaları, sadece İslam ülkelerinde değil diğer ülkelerde de sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır (Türker, 2010).

Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan finansal serbestleşme politikalarıyla birlikte İslami bankacılık sisteminin hazırlıklarına başlanmıştır. 16.12.1983 tarih 83/7506 sayılı kararnameyle Türkiye’de kurulacak özel finans kurumlarının temeli atılmıştır. 1985 yılında Albaraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş. bankasının kurulmasıyla başlayan özel finans kurumları sistemi, 1996 yılında yedi bankaya ulaşmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında yaşanan likidite krizine kadar özel finans kurumları için bir güvence sistemi oluşturulmamıştır. Yaşanan bu krizler sonrasında, Türkiye’de özel finans kurumları için de bir güvence sistemine ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Bankalar kanununda yapılan değişikliklerle, Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuş ve güvence fonuyla şahsi sorumluluk müessesesi oluşturulmuştur. 1 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’yla özel finans kurumları, katılım bankalarına dönüştürülmüştür.

Türkiye’de 2015 yılı Aralık ayı itibarıyla beş katılım bankası faaliyet göstermektedir (Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk, Türkiye Finans ve Ziraat Katılım). Bu beş katılım bankasından, Ziraat Katılım “kamusal sermayeli”, Bank Asya “yerli sermayeli”, Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans ise, “yabancı sermayeli” katılım bankasıdır. Bu bankalardan Ziraat Katılım, 2015 yılı Mayıs ayı içinde faaliyete geçmiş; Bank Asya ise, aynı tarihlerde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devredilmiştir. 2014 yılsonu rakamlarına göre, dört katılım bankasının toplam aktifleri 104,1 milyar TL, kullandığı fonlar 70,0 milyar TL, topladığı fonlar 66,8 milyar TL ve özkaynakları 9,3 milyar TL civarındadır. Katılım bankalarının, bu rakamlar ile Türkiye bankacılık sektöründen aldığı paylar sırasıyla %5,2; %5,4; %6,2 ve %4,1’dir. Aynı yılda katılım bankaları, 990 şubede 16.270 kişi ile hizmet vermektedir (TKBB, 2014). Katılım bankalarının Türkiye bankacılık sektörü için

deki payı düşük olsa da birçok uzman tarafından gelecek yıllarda bu payın giderek artması beklenmektedir.

3. Literatür Taraması

Banka kredileri şirketler için önemli bir finansman kaynağıdır. Bu nedenle bankalar şirketlere finansman sağlama faaliyetini gerçekleştirirken bir takım risklere maruz kalmaktadır. Bu risklerin en önemlilerinden biri de kredi riskidir. Literatürde bankaların maruz kaldıkları kredi riskini etkileyen faktörleri araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmaların daha çok geleneksel bankalara yoğunlaştığı görülmektedir (Ahmad ve Ariff, 2007; Angbazo, 1997; Berger ve De Young, 1997; Cebenoyan ve Strahan, 2004). Ancak son yıllarda, sadece İslami bankalarda ya da her iki bankacılık türünde kredi riskini belirleyen faktörleri karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar da yapılmaktadır. Bu çalışmada, İslami bankalarla ilgili yapılan çalışmalara değinilmektedir.

Bankaların kredi riskleri üzerinde bankaya özgü ya da makroekonomik faktörler etkili olabilmektedir. Ahmad ve Ahmad (2004) tarafından yapılan çalışmada, Malezya İslami bankalarının kredi riskini etkileyen bankaya özgü faktörlerin; bankaların toplam aktif büyüklüğü, risk ağırlıklı varlıkları ve yönetim etkinliği olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan yazarlar, Malezya'da faaliyet gösteren geleneksel bankaların kredi riskinin ise; riskli sektörlere verilen krediler, sermaye düzenlemeleri, kredi karşılıkları ve risk ağırlıklı aktifler gibi faktörlerden etkilendiğini belirtmektedir. How ve diğerleri (2005), Malezya'da İslami krediler sunan ticari bankaların toplam aktif büyüklüğü ile kredi riski arasında negatif bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Diğer taraftan Ahmed ve diğerleri (2011), Pakistan'da faaliyet gösteren İslami bankaların toplam aktiflerinin büyüdükçe, maruz kaldıkları kredi risklerinin de artacağını vurgulamaktadır. Ayrıca yazarlar, Pakistan İslami bankalarının kredi riskinin sermaye yeterliliği rasyosundan negatif yönde etkilendiğini ifade etmektedir. Abedifar ve diğerleri (2013) de, 24 ülkeden toplam 553 İslami ve geleneksel bankayı ele aldığı çalışmasında, Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde kurulmuş küçük İslami bankaların, geleneksel bankalara göre daha

düşük kredi riskine sahip olduğunu belirtmektedir. Misman ve diğerleri (2013), Malezya İslami bankalarının kredi riski düzeylerini, kredi kalitesi ve sermaye tamponunun pozitif; sermaye rasyosu ve kredi genişlemesinin ise, negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'ne (Gulf Cooperation Council – GCC) mensup altı ülkede makroekonomik değişkenlerin kredi riski üzerindeki etkisini inceleyen Al-Wesabi ve Ahmad (2013) ise, kredi riskiyle gayri safi yurtiçi hasıla arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan yazarlar, enflasyon ve faiz oranının kredi riskiyle ilişkili olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada, kaldıraç oranı ve likiditenin de İslami bankaların kredi riskini belirleyen bankaya özgü faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nursechafia (2014) ise, makroekonomik değişkenlerin Endonezya'da faaliyet gösteren İslami bankaların kredi riskini belirleyip belirlemediğini incelemekte ve bankaların kredi riskiyle döviz kuru, enflasyon ve ekonomik büyüme oranı arasında negatif; para arzı ve İslami bankalararası para piyasası faiz oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Literatürde İslami bankalar tarafından kullanılan farklı kredi türlerinin, bankaların kredi riski üzerinde farklı etkilerinin olduğunu ileri süren çalışmalarda söz konusudur. İslami bankalar temel olarak müşterilerine özkaynağa dayalı, ticarete dayalı ve desteğe dayalı olmak üzere üç tür kredi sözleşmesi kullanmaktadır (Misman ve diğerleri, 2013). Khan ve Ahmed (2001)'e göre, özkaynağa dayalı Mudaraba ve Muşaraka sözleşmelerinin daha yüksek kredi riskine sahip olmaları beklenmektedir. Ahmed ve Khan (2007) tarafından 18 bankacı üzerinde yapılan çalışmada ise, muşaraka sözleşmesinin en yüksek; mudaraba sözleşmesinin ise, en düşük kredi riskine sahip sözleşme olduğu kanısına varılmıştır. Ayrıca çalışmalarda, özkaynağa dayalı kredi sözleşmelerinin, ticarete dayalı kredi sözleşmelerine göre daha riskli oldukları vurgulanmaktadır (Misman ve diğerleri, 2013). Rahman ve Shahimi (2010) ise, İslami bankalar tarafından sunulan gayrimenkul kredilerinin ve bankaların kredi yapılarındaki istikrarın kredi riskleri üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Ancak yazarlar, analize makroekonomik değişkenlerin ilave edilmesiyle yukarıda

bahsedilen faktörlerin anlamlı etkilerinin ortadan kaybolduğunu göstermektedir.

2008 küresel finans krizinin geleneksel ve İslami bankalarının kredi riski yönetimi üzerindeki etkilerini inceleyen Ali ve Ghauri (2013), Pakistan İslami bankalarının kredi riskinin krizden etkilenmekle birlikte, bu bankaların geleneksel bankalara göre krize karşı daha dayanıklı olduklarını göstermektedir. Yazarlar bu durumun, İslami bankaların faaliyetlerinde şeffaf olmalarından ve çalışma ilkelerine bağlı kalmalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. 28 ülkeden toplam 209 İslami ve geleneksel bankanın küresel finans krizi döneminde kredi riski düzeylerini inceleyen Fehri ve Chkoundali (2015), birçok geleneksel bankanın İslami bankalara göre daha yüksek kredi riskine sahip olduğunu bulmuştur. Yazarlara göre, geleneksel bankaların yüksek kredi riski düzeyleride dünyada finansal krizlere neden olabilmektedir.

Literatürde İslami bankacılık sistemiyle geleneksel bankacılık sisteminin kredi risklerini karşılaştıran çalışmalara göre (Masood ve diğerleri, 2012; Nurul ve diğerleri, 2015), genel olarak İslami bankalar, geleneksel bankalardan daha düşük kredi riskine maruz kalmaktadır. Masood ve diğerleri (2012), Birleşik Arap Emirlikleri İslami bankalarının, bu ülkede faaliyet gösteren İslami olmayan bankalara göre daha yeni ve gelişmiş kredi riski yönetim tekniklerini kullandıklarını belirtmektedir. Ayrıca yazarlar, İslami bankaların kredi riskinin yönetimiyle ilgili son çıkan teknikleri hemen benimsediklerini ve bu bankaların kredi riski yönetim tekniklerinin ilerleyen yıllarda daha da gelişeceğini ileri sürmektedir. Nurul ve diğerleri (2015) ise, kredi riskinin ölçülmesinde kullanılan tekniklerin, hangi bankacılık sisteminin daha düşük kredi riskine sahip olduğunun karar verilmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

4. Metodoloji

Çalışmada, panel veri regresyon yöntemi kullanılarak katılım bankalarının kredi riskini belirleyen faktörler ampirik açıdan tespit edilmeye çalışılmaktadır. Panel veri regresyon analizine başlamadan önce değişkenler arasındaki sahte ilişkilerin, ampirik bulguları

etkilemesini önlemek için değişkenlerin durağan olup olmadıkları panel birim kök testleri yardımıyla araştırılmaktadır. Çalışmada ortak birim kök süreçlerini araştıran Levin ve diğerleri (2002) testi, her birim (banka) için birim kök sürecini araştıran Im ve diğerleri (2003) testi ile birimlerden bağımsız serilerde durağanlığı araştıran Genelleştirilmiş Dickey Fuller birim kök testi kullanılmaktadır. Bu testlerde H_0 hipotezi serilerin birim kök içerdiğini; H_1 alternatif hipotezi ise, serilerin birim kök içermediğini ileri sürmektedir (Çelik ve Akarım, 2012; Korkmaz ve diğerleri, 2010).

Panel veri regresyon analizinde sabit etkiler modeli tercih edilmiştir¹. Sabit etkiler modeli, eğim katsayılarının sabit olduğunun varsayıldığı, birimler arasındaki farklılıkları sabit terimdeki farklılıklarla açıklamaya çalışan ve yatay kesit verilerin tesadüfi bir örneklemeden elde edilmediği bir durumu ifade eden modellere denilmektedir. Bu modellerde tek yönlü ve iki yönlü sabit etkilerin varlığının testi için üç farklı hipotez kurulmaktadır. İlk olarak, iki yönlü sabit etkilerin varlığı $H_1: \mu = 0, \lambda = 0$ hipotezi ile test edilmektedir. H_1 hipotezinde μ iki yönlü modelde yatay kesit etkisini, λ ise zaman etkisini temsil etmektedir. H_1 hipotezinin reddedilemediği durumlarda, modele sabit etkinin dahil edilmesine gerek olmadığına karar verilmektedir. H_1 hipotezinin reddedilmesi durumunda ise, $H_2: \mu = 0 \mid \lambda \neq 0$ ve $H_3: \lambda = 0 \mid \mu \neq 0$ tek yönlü hipotezlerinin test edilmesi gerekmektedir. Hata terimlerinde sabit etkinin var olup olmadığı F_{OLS} istatistiğinin hesaplanması ile test edilmektedir (Erlat, 2011).

$$F_{OLS} = \left(\frac{(R\hat{\beta}_{OLS,U}^* - r)' [R(X^*X^*)^{-1}R']^{-1} (R\hat{\beta}_{OLS,U}^* - r)}{S_{OLS,U}} \right) \left(\frac{df}{p} \right) = \left(\frac{S_{OLS,R} - S_{OLS,U}}{S_{OLS,U}} \right) \left(\frac{df}{p} \right) \quad (1)$$

¹ Yıldız ve diğerleri (2009), panel veri analizinde kullanılan işletmelerin gösterdikleri özellikler bakımından birbirlerine benzemeleri durumunda sabit etkiler regresyonunun tercih edilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca Yerdelen Tatoğlu (2012), panel veri analizinde yatay kesit boyutun (bankalar) spesifik bir veri seti olması halinde sabit etkileri düşünmenin mantıklı olabileceğini vurgulamaktadır. Bu çalışmada kullanılan veriler Türkiye bankacılık sektöründe faaliyet gösteren dört katılım bankasına aittir.

Model (1)'de $df = T - K$, $S_{OLS,R} = \hat{u}_{OLS,R}' \hat{u}_{OLS,R}$ ve $S_{OLS,U} = \hat{u}_{OLS,U}' \hat{u}_{OLS,U}$ ve "U" β^* ve σ^2 'nin kısıtlanmamış, "R" ise β^* ve σ^2 'nin kısıtlanmış tahminlerini ifade etmektedir. Normallik varsayımı altında F_{OLS} , $F_{p,T-K}$ dağılımı göstermektedir.

Panel veri modellerinde en çok karşılaşılan sorunlardan birisi hatalarda değişen varyans problemidir. Değişen varyans probleminin varlığını test etmek için Lagrange çarpanı (Lagrange Multiplier - LM) istatistiği hesaplanmakta ve χ_k^2 kritik değeri ile karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda, $H_0: \sigma_{u1}^2 = \dots = \sigma_{uN}^2$ ve $H_1: \text{En az biri } \sigma_{ui}^2 \neq \sigma_{uj}^2$ hipotezleri test edilmektedir. LM istatistiği ise aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Erlat, 2011).

$$LM_h = \frac{T}{2} \sum_{i=1}^N \left[\frac{\hat{\sigma}_{ui}^2}{\hat{\sigma}_u^2} - 1 \right]^2 \quad (2)$$

Burada, $\hat{\sigma}_{ui}^2 = \sum_{t=1}^T u_{it}^2 / T$ ve $\hat{\sigma}_u^2 = \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T u_{it}^2 / NT = \sum_{i=1}^N \hat{\sigma}_{ui}^2 / N$. LM istatistiğinin küçük değerlere sahip olması durumunda, sabit varyansın varlığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bir başka ifadeyle bağımsız değişkenlerin sabit varyansa sahip olduğu kabul edilmektedir. H_0 hipotezinin reddedilip modelde değişen varyans probleminin varlığı tespit edilirse, problem White (1980)'nin değişen varyansa uyumlu kovaryans matris tahmincisi kullanılarak giderilmektedir (Wooldridge, 2002; Greene, 2003; Griffiths ve diğerleri, 2012).

Kredi riski ile bu riskin belirleyicileri arasındaki ilişkinin varlığını analiz edebilmek için Berger ve De Young (1997), Angbazo (1997), Ahmad ve Ariff (2007) ve Misman ve diğerleri (2013)'ün gösterdiği aşağıdaki lineer fonksiyon temel alınmaktadır.

$$KR = f(x, u) \quad (3)$$

Model (3)'te KR, kredi riskini; x , kredi riski üzerinde etkisi olduğu düşünülen bankaya özgü değişkenler vektörünü ifade etmektedir. u ise, kredi riskini etkileme ihtimali olan diğer değişkenlere (makroekonomik faktörler gibi) ilişkin hata terimini temsil etmektedir. Katılım bankalarının kredi riskini etkileyen bankaya özgü faktörleri içine alan Model (3) temel alındığında, çalışmanın

ampirik analizlerinde kullanılmak üzere aşağıdaki panel veri regresyon modeli oluşturulmuştur.

$$KR_{it} = \beta_0 + \beta_1 KTV_{it} + \beta_2 KRKTV_{it} + \beta_3 ÖTV_{it} + \beta_4 SYR_{it} + \beta_5 NKPGTV_{it} + \beta_6 GGTV_{it} + \beta_7 LNTV_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Model (4)'te alt indislerden "i" yatay kesitleri bir başka ifadeyle bankaları, "t" ise zaman boyutunu yani yılları temsil etmektedir. Ayrıca, β_0 sabit kesişim katsayısını, β_1 'den β_7 'ye kadar olan katsayılar bağımsız değişkenlere ilişkin eğim katsayılarını ve β_{it} hata terimini göstermektedir. Model (4)'te yer alan değişkenlere ilişkin tanımlar Tablo 1'de açıklanmaktadır.

5. Veri Seti ve Değişkenlerin Tanımlanması

Çalışmanın örnekleme, Türkiye'de 2006-2014 yılları arasında faaliyet gösteren dört katılım bankasının dengeli panel verisinden oluşmaktadır². Çalışmada katılım bankalarının, üç aylık finansal tablo verileri kullanılmaktadır. Toplam örneklem büyüklüğü 144 banka yılı gözlemdir. Temel veri kaynağı, TKBB internet sitesinde yer alan istatistiki raporlardır³.

Çalışmanın bağımlı değişkeni kredi riskidir. Kredi riski (KR) birçok çalışmada olduğu gibi (Ahmad ve Ariff, 2007; Berger ve De Young, 1997; Fiordelisi ve Diğerleri, 2001; Misman ve diğerleri, 2013) takipteki krediler kaleminin toplam krediler kalemine oranlanması ile ölçülmektedir. Kredi riski üzerinde etkisi olduğu düşünülen bağımsız değişkenler ise, İslami bankalarda kredi riskini etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalar (Ahmad ve Ahmad, 2004; Ali ve Ghauri, 2013; Misman ve diğerleri, 2013) göz önünde bulundurularak bankaya özgü çeşitli faktörlerden oluşmaktadır. Kredi riski üzerinde etkisi olduğu düşünülen bankaya özgü değişkenler ise şunlardır: KTV (Toplam Krediler/Toplam Varlık-

² Örneklem kapsamına dahil edilen bankalar; Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans'tır.

³ Bank Asya'nın Aralık 2014'e ilişkin verileri, Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) internet sitesinden alınmıştır.

lar), KRKTV (Özel Karşılıklar/Toplam Varlıklar), ÖTV (Özsermaye/Toplam Varlıklar), SYR (Sermaye Yeterliliği Standart Oranı)⁴, NKPGTV (Net Kar Payı Geliri⁵/Toplam Varlıklar), GGVTV (Gelir Getiren Varlıklar⁶/Toplam Varlıklar) ve LNTV (Toplam Varlıkların Doğal Logaritması). Bu değişkenlere ilişkin semboller, tanımlar ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki beklenen etkileri Tablo 1’de gösterilmektedir. Tablo 1’e göre KR bağımlı değişkeninin, KTV ve KRKTV bağımsız değişkenlerinden pozitif; ÖTV, SYR, GGVTV ve LNTV bağımsız değişkenlerinden ise negatif yönde etkilenmesi beklenmektedir. Diğer taraftan NKPGTV bağımsız değişkeni, KR bağımlı değişkenini pozitif ya da negatif yönde etkileyebilmektedir (Ahmad ve Ahmad, 2004; Misman ve diğerleri, 2013).

⁴ Sermaye yeterliliği standart oranının, incelenen dönemde üç farklı yöntemle hesaplandığı görülmektedir:

I. 2006 Mart – 2006 Eylül => SYR= Özkaynak/(RAV+PRET)*100

RAV: Toplam risk ağırlıklı varlıklar

PRET: Piyasa riskine esas tutar

II. 2006 Aralık – 2012 Haziran => SYR= Özkaynak/(KRET+PRET+ORET)*100

KRET: Kredi riskine esas tutar

PRET: Piyasa riskine esas tutar

ORET: Operasyonel riske esas tutar

III. 2012 Eylül – 2014 Aralık => SYR= Özkaynak/((KRSY+PRSY+ORSY)*12,5)*100

KRSY: Kredi riski için gerekli sermaye yükümlülüğü (Kredi Riskine Esas Tutar*0,08)

PRSY: Piyasa riski için gerekli sermaye yükümlülüğü

ORSY: Operasyonel risk için gerekli sermaye yükümlülüğü

⁵ Katılım bankalarının gelir tablosunda yer alan “Kar Payı Gelirleri” kalemi ile “Kar Payı Giderleri” kaleminin arasındaki farka eşittir.

⁶ Gelir getiren varlıklar, katılım bankalarının finansal durum tablolarının aktifinde yer alan krediler ve alacaklar, alım satım amaçlı finansal varlıklar, satılmaya hazır finansal varlıklar ve vadeye kadar elde tutulacak yatırımlar kalemlerinin toplamından oluşmaktadır (Tunay ve Silpar, 2006).

Tablo 1: Değişken Tanımları

Değişkenler	Tanımlar	Beklenen Etki
Bağımlı Değişken		
KR	Takipteki Krediler/Toplam Krediler	
Bağımsız Değişkenler		
KTV	Toplam Krediler/Toplam Varlıklar	+
KRKTV	Özel Karşılıklar/ Toplam Varlıklar	+
ÖTV	Özsermaye/Toplam Varlıklar	-
SYR	Sermaye Yeterliliği Standart Oranı	-
NKPGTV	Net Kar Payı Geliri/Toplam Varlıklar	+/-
GGVTV	Gelir Getiren Varlıklar/Toplam Varlıklar	-
LNTV	Toplam Varlıkların Doğal Logaritması	-

Katılım bankalarına ilişkin değişken verileri, TKBB tarafından Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankaları için hazırlanmış istatistiki raporlardan elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 2’de sunulmaktadır. Tablo 2 Panel A örnekleme ilişkin istatistikleri, Tablo 2 Panel B ise, değişkenlerin yıllar itibariyle ortalama değerlerini göstermektedir. Tablo 2 Panel A’da ortalama KR değeri, takipteki kredilerin toplam krediler içindeki payının %3,9 olduğunu göstermektedir. Aşırı uç gözlemlerin (outliers) analize etkisini azaltmak için bağımlı ve bağımsız değişkenler %1 düzeyinde winsorize edilmektedir⁷ (Cebenoyan ve Strahan, 2004; Cornett ve diğerleri, 2011). Bu sonuç, örnekleme dahil edilen katılım bankalarının incelenen dönemde kullandıkları yüz krediden dördünün geri ödenme süresi içinde sorunsuz bir şekilde bankaya geri ödenmediğini ifade etmektedir. Ortalama KTV değeri, toplam varlıkların yaklaşık %73’üdür. Bir başka ifadeyle kredi riskiyle ilişkili önemli bir kalem olan krediler, toplam varlıkların %73’ünü oluşturmaktadır. Kredi riski taşıyan kredilere karşı ayrılan özel karşılıkların toplam varlıklar içindeki payı ise %1,7 civarındadır. ÖTV’nin ortalama değeri %11,4’tür. SYR ortalama değeri %14,8, minimum değeri %11,5, maksimum değeri %22,3’tür. SYR’nin ortalaması, incelenen dönemde Basel II Kriterleri’nin (%8)

⁷ Winsorize işlemi, N’inci yüzdenin altında kalan verilerin N’inci veri ile değiştirilmesinden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle %1’lik bir winsorize işlemi, %1 düzeyinin altında kalan verilerin %1’inci veri ile değiştirilmesi anlamına gelmektedir.

üstünde seyretmektedir. NKPGTV'nin ortalama değeri %2,8'dir. GGVTV'nin ortalama değeri ise, %75,5'tir. Gelir getiren varlıklar içinde en büyük paya krediler kalemi sahiptir. Kredilerin toplam varlıkların %73'ünü oluşturduğu düşünülürse, diğer gelir getiren varlıklar olan finansal varlıkların ve yatırımların katılım bankaları bilançolarında küçük bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Panel A: Örneklem İstatistikleri</i>									
Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	Medyan	Minimum	Maksimum				
KR	0,0388	0,0222	0,0319	0,0159	0,1787				
KTV	0,7269	0,0522	0,7284	0,6047	0,8226				
KRKTV	0,0174	0,0061	0,0155	0,0087	0,0455				
ÖTV	0,1144	0,0215	0,1127	0,0776	0,1731				
SYR	0,1484	0,0200	0,1449	0,1154	0,2233				
NKPGTV	0,0281	0,0137	0,0277	0,0079	0,0621				
GGVTV	0,7546	0,0535	0,7625	0,6480	0,8879				
LNTV	16,0401	0,7188	16,0675	14,6495	17,3278				
<i>Panel B: Yıllar İtibariyle Değişkenlere İlişkin Ortalamalar</i>									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
KR	0,02	0,02	0,02	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02
KTV	0,71	0,72	0,78	0,70	0,73	0,72	0,75	0,71	0,66
KRKTV	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01
ÖTV	0,09	0,14	0,13	0,12	0,11	0,10	0,10	0,09	0,08
SYR	0,13	0,21	0,18	0,16	0,14	0,14	0,13	0,15	0,14
NKPGTV	0,03	0,03	0,04	0,03	0,03	0,02	0,03	0,02	0,02
GGVTV	0,71	0,72	0,78	0,75	0,78	0,78	0,77	0,77	0,73
LNTV	17,70	15,00	15,30	15,60	15,80	16,00	16,20	16,50	16,80

2006-2014 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren ve analize dahil edilen katılım bankalarına ilişkin kredi riski ve kredi riskini etkileyen değişkenler ile bu değişkenlerin özelliklerini gösteren tanımlayıcı istatistikler tabloda gösterilmektedir. Katılım bankalarına özgü bağımlı ve bağımsız değişkenler %1 düzeyinde winsorize edilmiştir. Bütün değişkenler Tablo 1'de tanımlandığı gibidir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin yıllar itibariyle ortalama değerleri Tablo 2 Panel B'de sunulmaktadır. Yıllar itibariyle ince-

lendiğinde, kredi riskinin 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında 2009 ve 2010 yıllarında en yüksek düzeye (%4) çıktığı görülmektedir. Katılım bankalarının sundukları kredilerin toplam varlıklar içindeki payının da 2008 yılında en yüksek değerine (%78); 2014 yılında ise, en düşük değerine (%66) ulaştığı görülmektedir. Özkaynakların toplam varlıklara oranı ise, 2007 yılından sonra giderek azalmaya başlamıştır. Sermaye yeterlilik rasyosu da yıllar itibariyle Basel II Kriterleri'nde belirtilen %8 oranının altına düşmemiş ve hatta bu oranın oldukça üzerinde bir seyir izlemiştir.

6. Ampirik Bulgular

Çalışmada ilk olarak analizde kullanılacak değişkenlerin durağanlığı panel birim kök testleri ile incelenmiştir. Panel birim kök testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir⁸.

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	LLC	IPS	ADF-Fisher
<i>Panel A: Düzey</i>			
KR	1,9366	2,0898	3,3040
KTV	-0,8177	-0,5619	8,1716
KRKTV	-0,4377	-1,0073	10,5140
ÖTV	0,1575	-0,0225	5,6972
SYR	-1,3750*	-2,3985***	19,6847**
NKPGTV	8,4838	0,0732	4,4294
GGVTV	-2,5763***	-1,7962**	14,2914*
LNTV	-0,1673	2,2751	1,7813
<i>Panel B: Birinci Fark</i>			
KR	-6,4637***	-6,4516***	52,3592***
KTV	-9,7377***	-9,7643***	86,5443***
KRKTV	-5,0858***	-4,6952***	45,7735***

⁸ Tablo 3'te sabitli modeller için elde edilen birim kök testi sonuçları sunulmaktadır (sabitli ve sabitli-trendli modeller yazardan istek üzerine gönderilir). Serilerin düzeyde birim kök içermedikleri anlaşıldığında, birinci farkları ya da ikinci farkları için tekrar birim kök testi yapılmamıştır.

ÖTV	-9,5206***	-9,1448***	78,9623***
SYR	-	-	-
NKPGTV	50,9590	-1,6084*	14,1300*
GGVTV	-	-	-
LNTV	-8,4896***	-10,1635***	87,8706***

Panel C: İkinci Fark

KR	-	-	-
KTV	-	-	-
KRKTV	-	-	-
ÖTV	-	-	-
SYR	-	-	-
NKPGTV	-68,0421***	-51,6860***	58,3642***
GGVTV	-	-	-
LNTV	-	-	-

Tabloda LLC, Levin, Lin ve Chu panel birim kök testini; IPS, Im, Peseran ve Shin panel birim kök testini; ADF-Fisher ise, Genelleştirilmiş Dickey Fuller panel birim kök testini ifade etmektedir. Bütün testlerde uygun gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Hipotezler; H_0 : Seride birim kök vardır, H_1 : Seride birim kök yoktur şeklinde oluşturulmuştur. Bütün değişkenler Tablo 1’de tanımlandığı gibidir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3’te yer alan birim kök test sonuçları incelendiğinde, bazı değişkenlerin düzeyde durağan olduğu, bazılarının ise birinci veya ikinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir. Tablo 3’e göre, SYR ve GGVTV serilerinin düzeyde; KR, KTV, KRKTV, ÖTV, LNTV serilerinin birinci farkları alındığında; NKPGTV serisinin ise, ikinci farkının alınmasıyla durağan olduğu görülmektedir. Durağan olmayan seriler ile ekonometrik bir analizin yapılması, sahte regresyon olarak adlandırılan yanıltıcı bir sonuca neden olacağından, tüm değişkenler durağan hale getirildikten sonra analize dahil edilmiştir. Analize dahil edilen farkları alınmış yeni serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: Farkı Alınmış Serilerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	Medyan	Minumum	Maksimum
KR	0,0006	0,0083	-0,0002	-0,0108	0,0734
KTV	-0,0003	0,0327	-0,0008	-0,1230	0,1050
KRKTV	0,0001	0,0029	-0,0001	-0,0073	0,0216
ÖTV	-0,0002	0,0100	-0,0014	-0,0242	0,0535
NKPGTV	0,0000	0,0313	-0,0002	-0,0665	0,0668
LNTV	0,0613	0,0603	0,0681	-0,2281	0,2365

NKPGTV değişkeni ikinci farkı alındıktan sonra, tabloda sunulan diğer tüm değişkenler ise, birinci farkı alındıktan sonra durağan hale gelmiştir. SYR ve GGTV değişkenleri düzeyde durağandır ve bu değişkenler ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır. Bütün değişkenler Tablo 1'de tanımlandığı gibidir.

Panel veri regresyonunda ilk olarak Model (4)'ün tek yönlü mü iki yönlü mü olduğu araştırılmıştır. Bu nedenle hatalarda sabit etkilerin varlığı Model (1)'de verilen F_{OLS} istatistiği ile test edilmiştir. F_{OLS} istatistiğine ait sonuçlar Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5: Sabit Etkiler Modeli F Testi Sonuçları

	H_1	H_2	H_3
F-değeri	2,3369	1,1276	2,4416
p-değeri	0,0006	0,3406	0,0004

$H_1: \mu = 0, \lambda = 0, H_2: \mu = 0 | \lambda \neq 0$ ve $H_3: \lambda = 0 | \mu \neq 0$

Tablo 5'te iki yönlü sabit etkinin olmadığını ileri süren $H_1: \mu = 0, \lambda = 0$ hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde tüm modeller için reddedilmektedir. Bu nedenle, modellerde en az tek yönlü bir sabit etkinin var olması beklenmektedir ve bu nedenle tüm modeller için $H_2: \mu = 0 | \lambda \neq 0$ ve $H_3: \lambda = 0 | \mu \neq 0$ tek yönlü hipotezleri de test edilmiştir. Test sonuçlarına göre, H_2 hipotezi reddedilemezken, H_3 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bu sonuçlar, zaman boyutunda bir sabit etkinin varlığını göstermektedir.

Model (4)'ün hatalarında değişen varyansın varlığını tespit etmek için LM testi kullanılmaktadır. LM testi sonucunda, $\chi^2 = 47,5432$ (p-değeri=0,0000) ile sabit varyansın varlığını ifade eden H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Bu nedenle, hatalarda değişen varyans probleminin varlığı kabul edil-

miş ve değişen varyans problemini ortadan kaldırmak için White (1980)'nin değişen varyansa uyumlu kovaryans matris tahmincisi kullanılmıştır.

Katılım bankalarında kredi riskini etkileyen faktörleri tespit etmek için Model (4) tek yönlü (zaman) sabit etkiler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Kredi riski ile bankalara özgü yedi bağımsız değişken arasındaki ilişkileri gösteren modelin sonuçları Tablo 6'da özetlenmektedir. Katılım bankalarının kredi riskindeki değişmelerin, bağımsız değişkenler tarafından açıklanma oranı (R^2) %81,4'tür. Model, %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır (F-istatistiği= 10,3670). Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde, modele dahil edilen toplam yedi değişkenden, sadece üçünün istatistiksel olarak anlamlı, diğerlerinin ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenler;KTV (Toplam Krediler/Toplam Varlıklar), KRKTV (Özel Karşılıklar/Toplam Varlıklar) ve LNTV'dir (Toplam Varlıkların Doğal Logaritması). KTV değişkenin katsayısının işareti negatiftir ve %1 düzeyinde anlamlıdır ($\beta_1 = -0,0589$ ve t-istatistiği = -2,8730). Bu bulgu, kredilerin toplam varlıklar içindeki payının arttıkça, kredi riskinin de artacağı yönündeki beklentilerle uyuşmamaktadır. Krediler ile ilgili bu bulgu, katılım bankalarının toplam varlıkları içindeki kredilerin payını artırarak, kredi risklerini düşürebileceklerini göstermektedir. Bu istatistiksel olarak anlamlı negatif sonuç, Rahman ve Shamini (2010) ve Misman ve diğerleri, 2013'ün Malezya'da faaliyet gösteren İslami bankalar için elde etmiş oldukları sonuçlar ile tutarlılık göstermektedir. Misman ve diğerleri (2013), bu durumun birkaç nedenden kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir. Yazarlar, İslami bankaların sunmuş oldukları farklı türdeki kredilerin bankalara bir çeşitlendirme sağladığını ve kredi verme sürecinde bu bankaların çok sıkı bir inceleme yaptığını vurgulamaktadır.

KRKTV değişkeninin katsayısı beklenildiği gibi pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta_2 = 1,7243$ ve t-istatistiği = 4,2257). Bu durum, katılım bankalarının geri ödememe riski taşıyan kredilere karşı ayırdıkları özel karşılıkların toplam varlıklar içindeki payının arttıkça, kredi risklerinin de artacağını göstermektedir. Bir başka ifadeyle katılım bankalarının sunmuş

oldukları kredilerin kalitesinin düşük seviyelerde olması, bu kredilerin temerrüt olasılığını arttırarak kredi riskine neden olmaktadır. Bu nedenle katılım bankaları kredi risklerini düşürmek istiyorlarsa, kullandırdıkları kredilerin kalitesini arttırmaya çalışmalıdır. Bu bulgu, literatürde yer alan diğer çalışmalardan elde edilen bulguları destekler niteliktedir. (Ahmet ve diğerleri, 1999; Eng ve Nabar, 2007; Misman ve diğerleri, 2013)

ÖTV değişkeninin ya da diğer bir ifadeyle sermaye tamponunun kredi riski üzerindeki etkisi beklenenin aksine negatif değil, pozitif bulunmuştur ($\beta_3 = 0,0821$). Bu durum, katılım bankalarının sermaye tamponunu arttırsalar bile kredi riskini azaltamayacaklarını göstermektedir. Bu bulgu, Misman ve diğerleri (2013)'ün çalışmalarında elde ettikleri bulgular ile tutarlıdır. Ancak, yazarlar çalışmalarında, sermaye tamponunun katsayısını bazı modeller için istatistiksel olarak anlamlı bulmuşken, bu çalışmada katsayı istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır (t-istatistiği = 1,1922). Misman ve diğerleri (2013) bu pozitif işaretin, yüksek ÖTV'li İslami bankaların düşük ÖTV'li İslami bankalara göre daha yüksek kredi riskine sahip olduklarını işaret ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca yazarlara göre bu sonuç, yüksek özsermayeli İslami bankaların potansiyel bir kayıp durumunda yeterli sermaye tamponuna sahip oldukları inancıyla daha riskli kredileri kullandırabildiklerini göstermektedir. Diğer taraftan Abedifar ve diğerleri (2013) çalışmalarında, sermaye tamponunun katsayısını negatif bulmuşlar, ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna varmışlardır. Rahman ve Shahimi (2010) ise, Malezya'da faaliyet gösteren İslami bankaların sermaye tamponu ile kredi riski arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Katılım bankalarının sermayelerinin kredi riski üzerindeki etkisini gösteren bir diğer önemli değişken de sermaye yeterlilik rasyosudur (SYR). SYR ile kredi riski arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmaların sonuçları birbirinden farklıdır. Bazı çalışmalar SYR'nin kredi riski ile arasında negatif bir ilişkisinin olduğunu belirtirken (Berger ve DeYoung, 1997; Misman ve diğerleri, 2013), diğerleri ise bu iki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir (Ahmad ve Ariff, 2007). Çalışmamızda SYR değişkeninin

katsayısının işareti pozitif olsa da bu katsayı istatistiksel olarak anlamsızdır ($\beta_4 = 0,0210$ ve t-istatistiği = 0,8793).

Tablo 6: Katılım Bankalarının Kredi Riskini Belirleyen Faktörler

	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	p-değeri
C	-0,0028	0,0063	-0,4428	0,6589
KTV	-0,0589***	0,0205	-2,8730	0,0050
KRKTV	1,7243***	0,4081	4,2257	0,0001
ÖTV	0,0821	0,0689	1,1922	0,2361
SYR	0,0210	0,0239	0,8793	0,3815
NKPGTV	0,1675	0,1205	1,3906	0,1676
GGVTV	0,0040	0,0075	0,5326	0,5956
LNTV	-0,0475**	0,0214	-2,2178	0,0289
R ²	0,8136			
Durbin-Watson İstatistiği	1,8833			
F-İstatistiği	10,3670***			
Gözlem Sayısı	136			

Katılım bankalarının kredi riskini etkileyen faktörleri belirlemek için aşağıdaki tek yönlü (zaman) sabit etkiler panel veri regresyon modeli kullanılmıştır. Modeldeki değişen varyans problemi White (1980)'nin değişen varyansa uyumlu kovaryans matris tahmincisi kullanılarak giderilmiştir. $KR_{it} = \beta_0 + \beta_1 KTV_{it} + \beta_2 KRKTV_{it} + \beta_3 ÖTV_{it} + \beta_4 SYR_{it} + \beta_5 NKPGTV_{it} + \beta_6 GGVTV_{it} + \beta_7 LNTV_{it} + \epsilon_{it}$ Modelde kullanılan bütün değişkenler Tablo 1'de tanımlandığı gibidir.***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Ticari bankalarda net faiz marjı, İslami bankalarda ise net kar payı geliri bankaların kredi politikalarını etkileyebilmektedir. Angbazo (1997), bir bankanın net faiz marjının azalması durumunda o bankanın daha riskli kredi taleplerini kabul edeceğini ve böylece dolaylı olarak kredi riskini arttıracığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda yazar, düşük net faiz marjına sahip bankaların kredi riskinin daha yüksek seviyelerde olma eğilimi olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan literatürde yer alan diğer çalışmalar net faiz marjı ile kredi riski arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Rahman ve Shahimi, 2010). Bu çalışmada net kar payı geliri toplam varlıklar oranının (NKPGTV) katsayısının işareti pozitifdir, ancak katsayı istatistiksel olarak anlamsızdır ($\beta_5 = 0,1675$ ve t-istatistiği = 1,3906).

Katılım bankalarına ait gelir getiren varlıklar (GGVTV), krediler kalemine finansal varlıklar ve yatırımların eklenmesiyle elde edilmiştir. Literatürde GGVTV değişkeninin katsayısının negatif olması beklenmektedir. Ancak, gelir getiren varlıkların etkin bir şekilde yönetilmemesi durumunda, daha yüksek bir kredi riskine de neden olacağı belirtilmektedir (Ahmad ve Ahmad, 2004). Çalışmada GGVTV değişkeninin katsayısının işareti beklenenin aksine pozitifdir ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir ($\beta_6 = 0,0040$ ve t-istatistiği = 0,5326).

Katılım bankalarının büyüklüğü ile kredi riski arasında negatif bir ilişkinin olması beklenmektedir. Çalışmada toplam varlıkların doğal logaritması olarak ölçülen büyüklük değişkeninin (LNTV) katsayısının işareti beklenildiği gibi negatiftir ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta_7 = -0,0475$ ve t-istatistiği = -2,2178). Saunders ve diğerleri (1990) ve Misman ve diğerleri (2013), bu negatif ilişkinin birkaç nedenden kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir. Yazarlara göre, büyük bankalar varlıklarına ilişkin riskleri çeşitlendirmede küçük bankalara göre daha başarılı olabilmekte ve bu nedenle daha riskli kredilerin bankaya olan olumsuz etkilerini ortadan kordırabilmektedir. Ayrıca yazarlar, batmasına izin verilmeyecek kadar büyük banka veya şirket ilkesi (too big to fail) doğrultusunda yatırımcıların düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından büyük bankaların iflas etmesine göz yumulmayacağına inandıklarını ileri sürmektedir.

7. Sonuç

Bu çalışmada, 2006-2014 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının kredi riskini belirleyen faktörler panel veri regresyon modeli kullanılarak tespit edilmeye çalışılmaktadır. Panel veri regresyon modeli tek yönlü (zaman) sabit etkiler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Modelde kullanılan bankaya özgü faktörler katılım bankalarının kredi riskini %81,4 düzeyinde açıklamaktadır. Çalışmanın bulguları, Özel Karşılıklar/Toplam Varlıklar (KRKTV) faktörünün katılım bankalarının kredi riskiyle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle bu bulgu, katılım bankalarının geri ödenme riski taşıyan kredilere

karşı ayırdıkları özel karşılıkların toplam varlıklar içindeki payının arttıkça, kredi risklerinin de artacağı anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Toplam Krediler/Toplam Varlıklar (KTV) ve Toplam Varlıkların Doğal Logaritması (LNNTA) faktörlerinin katılım bankalarının kredi riskiyle negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bulgular ise, kredilerin toplam varlıklar içindeki payının arttıkça ya da katılım bankalarının varlık büyüklüğünün arttıkça kredi risklerinin azalacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışma, katılım bankalarının kredi riskini yönetirken hangi içsel faktörleri dikkate almaları gerektiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu içsel faktörleri dikkate alarak kredi riskini yöneten katılım bankalarının performanslarının da bu durumdan olumlu yönde etkileneceği düşünülmektedir.

Çalışmada katılım bankalarının kredi riskini belirleyen faktörler ortaya koyulurken sadece bankaya özgü değişkenler modele dahil edilmiştir. Bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmalar, modele bankaya özgü değişkenlerin yanında makro-ekonomik değişkenleri de ekleyebilir. Ayrıca ileride gerçekleştirilecek çalışmalarda, ticari bankalar ile katılım bankalarının kredi riskini belirleyen faktörler karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Abedifar, P., P. Molyneux, ve A. Tarazi. 2013. Risk in Islamic Banking. *Review of Finance* 17(6):2035-2096.
- Ahmad, N. H. ve M. Ariff. 2007. Multi-country study of bank credit risk determinants. *The International Journal of Banking and Finance* 5(1):135-152.
- Ahmad, N. H. ve S. N. Ahmad. 2004. Key factors influencing credit risk of Islamic bank: A Malaysian case. *The Journal of Muamalat and Islamic Finance Research* 1(1):65-80.
- Ahmed, A. S., Carolyn T. ve Shawn T. 1999. Bank loan loss provisions: a re-examination of capital management, earnings management and signaling effects. *Journal of Accounting and Economics* 28(1): 1-25.
- Ahmed, H. ve T. Khan. 2007. Risk management in Islamic banking. M. K. Hassan ve M. K. Lewis (eds.), *Handbook of Islamic banking* (ss. 144-158). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Ahmed, N., M. F. Akhtar ve M. Usman. 2011. Risk management practices and Islamic banks: An emprical investigation from Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Research in Business* 1(6):50-57.
- Ali, A. ve S. P. Ghauri. 2013. Global crisis and credit risk management by banks: A comparative study of banks in Pakistan. *International Journal of Business and Economics Research* 2(6):158-168.
- Al-Wesabi, H. A. H. ve N. H. Ahmad. 2013. Credit risk of Islamic banks in GCC countries. *The International Journal of Banking and Finance* 10(2):1-24.
- Angbazo, L. 1997. Commercial bank net interest margins, default risk, interest-rate risk, and off-balance sheet banking. *Journal of Banking and Finance* 21(1):55-87.
- Berger, A. N. ve R. DeYoung. 1997. Problem loans and cost efficiency in commercial banks. *Journal of Banking and Finance* 21(6):849-870.
- Cebenoyan, A. S. ve P. E. Strahan. 2004. Risk management, capital structure and lending at banks. *Journal of Banking and Finance* 28(1):19-43.
- Çelik, S. ve Y. D. Akarım. 2012. Likidite riski yönetimi: Panel veri analizi ile İMKB bankacılık sektörü üzerine ampirik bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13(1): 1-17.
- Colquitt, J. 2007. *Credit risk management: How to avoid lending disasters and maximize earnings*. 3rd edition. USA: McGraw-Hill.
- Cornett, M. M., J. J. McNutt, P. E. Strahan ve H. Tehranian. 2011. Liquidity risk management and credit supply in the financial crisis. *Journal of Financial Economics* 101(2):297-312.

- Eng, L. L. ve S. Nabar. 2007. Loan loss provisions by banks in Hong Kong, Malaysia and Singapore. *Journal of International Financial Management and Accounting* 18(1):18-38.
- Erlat, H. 2011. Panel data: a selective survey. Unpublished Lecture Notes, Department of Economics, Middle East Technical University. Ankara.
- Ferhi, A. ve R. Chkoundali. 2015. Credit risk and efficiency: Comparative study between Islamic and conventional banks during the current crisis. *Journal of Behavioral Economics, Finance, Entrepreneurship, Accounting and Transport* 3(1):47-56.
- Fiordelisi, F., D. Marques-Ibanez ve P. Molyneux. 2011. Efficiency and risk in European banking. *Journal of Banking and Finance* 35(5):1315-1326.
- Greene, W. H. 2003. *Econometric analysis*. 5th edition. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Griffiths, W. E., R. C. Hill, and G. C. Lim. 2012. *Using EViews for principles of econometrics*. 4th edition. New York: John Wiley & Sons Ltd.
- How, J. C. Y., M. A. Karim ve P. Verhoeven. 2005. Islamic financing and bank risks: The case of Malaysia. *Thunderbird International Business Review* 47(1):75-94.
- Im, K. S., M. H. Pesaran ve Y. Shin. 2003. Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics* 115:53-74.
- Khan, T. ve H. Ahmed. 2001. Risk management: An analysis of issues in Islamic financial industry (Occasional Paper). Islamic Research and Teaching Institute. Jeddah- Saudi Arabia.
- Korkmaz, T., B. Yıldız, ve R. İ. Gökbulut. 2010. FVFM'nin İMKB ulusal 100 endeksindeki geçerliliğinin panel veri analizi ile test edilmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 39(1):95-105.
- Levin, A., C. Lin ve J. C. Chu. 2002. Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics* 108(1):1-24.
- Masood, O., H. A. Suwaid ve P. D. P. Thapa. 2012. Credit risk management: A case differentiating Islamic and non-Islamic banks in UAE. *Qualitative Research in Financial Markets* 4(2/3):197-205.
- Misman, F. N., W. Lou ve I. Bhatti. 2013. The determinants of credit risk of Islamic banks in Malaysia: A panel study. 3rd Annual International Conference on Accounting and Finance (AF 2013), Bangkok, Thailand.
- Nursechafia, M. A. 2014. The susceptibility of Islamic banks' credit risk towards macroeconomic variables. *Journal of Islamic Finance* 3(1):23-37.
- Nurul, K., A. Worthington ve R. Gupta. 2014. Comparative credit risk in Islamic and conventional bank. *Pacific-Basin Finance Journal* 34:327-353.

- Oktay, S. ve H. Temel. 2007. Basel II kriterleri ekseninde ticari bankalarda kredi riski yönetiminin karşılaştırılmasına yönelik bir saha çalışması. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi 3(6), 163-185.
- Polat A. 2009. Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Rahman, A. A. ve S. Shahimi. 2010. Credit risk and financing structure of Malaysian Islamic banks. Journal of Economic Cooperation and Development 31(3):83-105.
- Saunders, A., E. Strockve N. G. Travlos. 1990. Ownership structure, deregulation, and bank risk taking. The Journal of Finance 45(2):643-654.
- TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği). 2014. Katılım bankaları 2014. http://www.tkbb.org.tr/documents/KATILIM_2014_TR_final.pdf (18.12.2015).
- Tunay, B. K. ve M. Silpar. 2006. Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi-I. Araştırma Tebliği Serisi, Türkiye Bankalar Birliği.
- Türker, H. (2010). İslami finans sisteminde finansal aracılık: Dünyadaki gelişmeler ve sermaye piyasasının geliştirilmesi açısından Türkiye için öneriler. Yeterlilik Etüdü, Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi, Ankara.
- White, H. 1980. A heteroscedasticity-consistent covariance matrix estimator and a direct test for heteroscedasticity. Econometrica 48:817-838.
- Wooldridge, J. M. 2002. Econometric analysis of cross section and panel data. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Yaslıdağ, B. 2007. Kredi Derecelendirme Sistemi. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Yerdelen Tatoğlu, F. 2012. Panel Veri Ekonometrisi. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yıldız, M. E., A. Yalama ve G. Sevil. 2009. Sermaye yapısı teorilerinin geçerliliğinin test edilmesi: Panel veri analizi kullanılarak İMKB - imalat sektörü üzerinde ampirik bir uygulama. İktisat İşletme ve Finans 24(278):25-45.

Yeniden Yapılandırma Sonrası 2004-2014 Döneminde Türk Bankacılık Sektörü

Mete BUMİN*

Makale Gönderim Tarihi: 19.11.2015

Makale Kabul Tarihi: 10.03.2016

Öz

Bankacılık sektörünün yapısal sorunlarının çözümlenmesi amacıyla Mayıs 2001’de uygulamaya konulan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında gerçekleştirilen reformlar tamamlandıktan sonra 2004-2014 döneminde sektörün bilançosunda yapısal değişimler gerçekleşmiş, bankaların aracılık fonksiyonlarına odaklanmasıyla kredilerin aktifler içindeki payı artmış, mevduatlar ana fonlama kaynağı olmaya devam etmiş, bankaların güçlü sermaye ve özkaynak tabanına sahip olmaları sonucunda sermaye yeterliliği rasyoları yasal sınırların üzerinde gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörünün bilançosunun 2004-2014 dönemindeki gelişimine bağlı olarak, sektörün performans, işletme ve verimlilik rasyolarında iyileşme gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bankacılık sektörü; yeniden yapılandırma; performans, işletme ve verimlilik rasyoları.

JEL Sınıflandırması: G21, G34

* Dr., Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Atatürk Bulvarı 191 Kavaklıdere Ankara, mete.bumin@gmail.com
Bu çalışmada belirtilen görüşler yazarına ait olup, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun görüşlerini yansıtmamaktadır.

Turkish Banking Sector After Restructuring in 2004-2014 Period

Abstract

After the finalization of the reforms within the Banking Sector Restructuring Program aimed to eliminate the weaknesses of banking sector, structural changes were achieved in sector, share of loans in total assets increased as banks focused on intermediary functions, deposits continued to be the main funding source and capital adequacy ratios also realized above the legal limits with the strong capital and own fund base during 2004-2014 period. The performance, operating and productivity ratios of the banking sector also improved during this period.

Keywords: Banking sector; restructuring; performance, operating and productivity ratios.

JEL Classification: G21, G34

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinde Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan krizlerinin ardından ekonomik sorunların kalıcı olarak çözümlenmesi amacıyla Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı açıklanmıştır. Yaşanan krizler sonucunda önemli oranda zarara maruz kalan bankacılık sektörünün daha sağlıklı hale getirilmesi ve yapısal sorunlarının çözümlenmesi amacıyla da Mayıs 2001’de Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı uygulamaya konulmuştur.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından açıklanan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programının temel amacı; kamu bankalarını mali sistem içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak, mali sistemin istikrarı ve kamu maliyesine getirdikleri yükün azaltılması bakımından Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankaların sorunlarını en kısa sürede çözüme kavuşturmak ve yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen bazı özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşmalarını sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Yeniden yapılandırma programı, bankacılık sisteminin mali ve operas-

yonel yapısının güçlendirilmesine yönelik uygulamalar ile bankacılık sektöründe gözetim ve denetimin etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak yasal ve kurumsal düzenlemeleri içermektedir. (BDDK, 2001)

Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı dört temel bileşenden oluşmaktadır. Programın birinci bileşeni olan kamu bankalarının yeniden yapılandırılması çerçevesinde finansal yeniden yapılandırma kapsamında bu bankaların görev zararları Hazine Müsteşarlığı tarafından bu bankalara özel tertip devlet iç borçlanma senetleri sağlanması yoluyla tasfiye edilmiş, söz konusu görev zararlarının fonlanması sonucunda oluşan kısa vadeli yükümlülükler azaltılmış ve kamu bankalarına yapılan nakit ve nakit dışı sermaye desteği ile bu bankaların sermaye yapıları güçlendirilmiştir. Operasyonel yeniden yapılandırma kapsamında ise, kamu bankaları özel hukuk hükümlerine göre faaliyette bulunacak anonim şirket statüsüne kavuşturulmuş, bu bankalar hakkında uygulanacak reformlara ilişkin alınacak kararlarda birlikteliği sağlamak amacıyla ortak Yönetim Kurulu oluşturulmuş, Emlak Bankası'nın kapatılmasına karar verilmiş ve kamu bankalarının özel bankalarla karşılaştırıldığında oldukça yüksek olan şube ve personel sayılarında da önemli oranlarda azaltmaya gidilmiştir.

Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programının ikinci bileşeni olan TMSF'ye devredilen bankalarının çözümlenmesi kapsamında, Fona devredilen bankaların bilançoları, mevduat ve yükümlülük devri ile alacak, iştirak ve gayrimenkul devirleri yoluyla küçültülmüş, bu bankalardan satışa çıkarılanların bir kısmı yerli ve yabancı yatırımcılara satılmış, satışa çıkarılan ancak teklif gelmeyen veya gelen teklifler yeterli bulunmayan bankalar da diğer Fon bankaları bünyesinde devir ve birleşme işlemlerine tabi tutulmuşlardır. Fona devredilen bankaların operasyonel açıdan da yapılandırma çalışmaları çerçevesinde şube ve personel sayılarının azaltılması yoluna gidilmiştir. Fon bankalarının yeniden yapılandırılması için yapılan işlemlerin finansmanı amacı ile Hazine Müsteşarlığı tarafından Fon için ihraç edilen özel tertip devlet iç borçlanma senetleri kullanılmıştır.

Özel bankaların güçlendirilerek daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması Programın üçüncü bileşenini oluşturmuştur. Bu kapsamda, banka sermayelerinin güçlendirilmesi programı çerçevesinde özel bankalarda üçlü denetim yapılarak bu bankaların büyük ölçüde kendi kaynakları ile sermaye yapılarını güçlendirmeleri sağlanmış, İstanbul Yaklaşımı uyarınca reel sektörün mali sektöre olan borçlarının yeniden yapılandırılması gerçekleştirilmiş ve sektördeki devir ve birleşmelerin teşvik edilmesine yönelik tedbirler alınmıştır.

Programın dördüncü bileşeni ise, gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirilmesidir. Bankacılık sektörünün düzenleme, gözetim ve denetim çerçevesini güçlendirmeye yönelik olarak sermaye yeterliliği, risk düzenlemeleri, kredi ve iştirak sınırlamaları ile karşılıklar ve muhasebe standartları gibi alanlarda uluslararası standartlara uyum amacıyla değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

BDDK tarafından hesaplanan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programının çözümleme maliyeti; kamu bankalarının görev zararı 19 milyar dolar, kamu bankalarına yapılan sermaye desteği 2,9 milyar dolar, TMSF bankalarının çözümleme maliyeti 22,5 milyar dolar (17,3 milyar doları kamu, kalanı özel sektör tarafından), sermaye benzeri kredi desteği 0,1 milyar dolar, özel bankaların sermaye tabanını güçlendirme maliyeti 2,7 milyar dolar ve İmar Bankası maliyeti 6,4 milyar dolar olmak üzere toplam 53,6 milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu çözümleme maliyetinin toplam GSYH'ye oranı ise % 34,2 olmuştur. (BDDK, 2010)

Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında gerçekleştirilen reformlar sonucunda bankacılık sektörü sağlıklı bir yapıya kavuşmuştur. Bankacılık sektöründe yeniden yapılandırmanın dinamik bir süreç çerçevesinde halen devam ettiği dikkate alınmakla birlikte, söz konusu Program kapsamında öngörülen yeniden yapılandırma işlemlerinin büyük bölümü 2004 yılına kadar sonuçlandırılmıştır. Yeniden yapılandırmanın büyük ölçüde tamamlandığı 2004 yılından sonraki on yıllık dönem içerisinde bankacılık sektörünün bilançosu büyüme kaydetmiş ve sektörde yüksek karlılık oranlarına ulaşılmıştır. Bu itibarla, yeniden yapılandırma sonrasındaki on yıllık dönem olan 2004-2014 dö-

neminde bankacılık sektöründe yaşanan gelişmelerin incelenmesi önem arz etmektedir. Söz konusu dönemin incelenmesi Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında gerçekleştirilen reformların olumlu sonuçlarının ortaya konulmasına da katkı sağlayacaktır.

Yeniden yapılandırma sonrasındaki 2004-2014 döneminde Türk bankacılık sektörünün bilançosunda kaydedilen gelişmeleri inceleyen bu makale beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına ilişkin ulusal ve uluslararası çalışmalara kısaca değinilecektir. Bankacılık sektörünün bilançosunun gelişiminin inceleneceği üçüncü bölümde, 2004-2014 döneminde sektörün aktif, pasif, bilanço dışı hesaplar ile gelir gider hesaplarının gelişimi detaylı olarak incelenecektir. Dördüncü bölümde, bu dönemde bankacılık sektörüne ilişkin hesaplanan çeşitli rasyo ve göstergeler yardımıyla sektörün performans, işletme ve verimlilik rasyolarının gelişimi analiz edilecektir. Beşinci bölümde ise, genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra sektörün gelecek dönemlerine ilişkin beklentilere yer verilecektir.

2. Literatür İncelemesi

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve sonuçlarının değerlendirilmesine yönelik olarak hem Türk bankacılık sektörü hakkında hem de benzer krizler yaşayan diğer ülkelerin bankacılık sektörleri hakkında ulusal ve uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında yapılan işlemler ve sektöre etkileri hakkındaki detaylı bilgiler, BDDK (2005) tarafından yayımlanan Gelişme Raporları, I-VII ile kamuoyu ile paylaşılmıştır. Toprak ve Demir (2001)'in çalışmasında Türk bankacılık sektörünün kriz öncesindeki dönemdeki görünümü ile uygulamaya konulan reformlar anlatıldıktan sonra krizin çözümüne yönelik öneriler getirilmiştir. Aydoğan, Aktaş ve Pekka (2005)'de, yaşanan kriz sonrasında Türk bankacılık sektöründe finansal yapılanmanın tamamlandığı, operasyonel yapılanma alanında yapılması gerekenlerin bulunduğu, yapısal yeniden yapılanmanın ise henüz başlangıç aşamasında olduğu belirtilmiştir.

Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması çerçevesinde Boyacıoğlu (2003)'nun kamu bankalarının yeniden yapılandırılma işlemleri ve sektöre ilişkin öneriler içeren çalışması; Öncü ve Aktaş (2007)'in yeniden yapılandırma döneminde bankacılık sektöründeki bankaların verimliliklerini Malmquist endeksini kullanarak ölçtükleri ve kamu bankaların, özel ve yabancı bankalara yakın oranlarda verimlilik artışı gerçekleştirdikleri sonucuna vardıkları çalışması, Bumin (2009)'in kamu bankalarının yeniden yapılandırılması sonrasındaki dönemde bu bankaların bilançolarında yaşanan gelişmeleri incelediği çalışması, Bumin ve Cengiz (2009)'in Pamukbank'ın Halk Bankası'na devrinin Halk Bankası'nın etkinliği üzerindeki etkisini veri zarflama yöntemi ile ölçtüğü ve bu devrin Halkbank'ın performansına olumlu etki ettiği sonucuna vardığı çalışması ile Demireli (2010)'nin kamu bankalarının performanslarını TOPSIS yöntemi ile hesapladıkları çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Fona devredilen bankaların çözümlenmesine yönelik banka bazında detaylı bilgiler TMSF (2011) tarafından yayımlanan yirmi ciltlik bir çalışmadan oluşan Raf Temizliği Kitaplığı projesi ile sunulmuştur. Fon bankalarının çözümlenmesi hakkında Bumin ve Ateş (2008)'in yaptığı çalışmada, Fona devredilen sorunlu bankaların finansal ve operasyonel olarak yeniden yapılandırılması ve satış, devir, birleşmeler yoluyla çözümlenme işlemleri ile çözümlenme maliyetini incelemiştir.

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik uluslararası çalışmalara bakıldığında, Hoelscher ve Quintyn (2003)'in sistemik bankacılık krizlerinin çözümlenmesinde uygulanacak işlemleri incelediği çalışması, Hoelscher (2006)'in banka yeniden yapılandırması ve çözümlenmesinin teorik çerçevesini işlediği çalışması ve Viotti (2000)'nin bankacılık krizlerinin yönetiminde yeni bir düzenleyici çerçeve önerisinde bulunduğu genel nitelikli çalışmaların yanısıra ülke bazında da bankacılık sektörü yeniden yapılandırma işlemlerinin incelendiği çalışmalar yapılmıştır. Ülke bazındaki çalışmalara, Dookyung (1999)'un Güney Kore; Pengestu ve Manggi (2002) ile Sato (2005)'nin Endonezya; Calomiris ve Powell (2000) ile Kaya (2001)'nin Arjantin; Gruben ve Welch (2001)'in Brezilya; Martinez (2000)'in Meksika; Ongena, Smith ve Michalsen (2000)'in Norveç; Erdönmez ve Tulay

(2001)'in İsvaç bankacılık sektörlerinin yeniden yapılandırılması hakkındaki çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

3. Bankacılık Sektöründe Bilanço Gelişimi

Bankacılık sektörünün 2004-2014 dönemindeki bilançosunun gelişimi ile bu dönem için hesaplanan rasyolar ve göstergeler yardımıyla sektörün gelişimi analiz edilirken, veri seti olarak BDDK tarafından kamuoyu ile paylaşılan ve BDDK internet sitesinde yer alan İnteraktif Bültenler başlığı altındaki Türk Bankacılık Sektörü Aylık Bültenindeki (BDDK, 2015) veriler kullanılmıştır. Söz konusu Bülten'de; bilanço, bilanço dışı işlemler, kar-zarar, rasyolar ve diğer bilgiler ana başlıkları altında toplam 17 alt başlık halinde sektöre ilişkin veriler Aralık 2002'den başlayarak aylık olarak kamuoyunun kullanımına sunulmaktadır. Bu çalışmada, bilanço dönemlerinde belirtilen yıllar için o yılın Aralık ayına ait veriler dikkate alınmıştır. Katılım bankalarının müşterilerinden topladıkları katılım fonu tutarları sektörün toplam mevduatları içerisinde, katılım bankalarının elde ettikleri kar payı gelir ve giderleri de, sektörün toplam faiz gelirleri ve giderleri içerisinde gösterilmiştir. Çalışmada yer alan tüm tablolardaki veriler ve rasyolar, Aylık Bülten'deki veriler esas alınarak tarafımızca hesaplanmıştır.

3.1. Banka, Şube ve Personel Sayıları

Türk bankacılık sektöründeki bankalar fonksiyonlarına göre sınıflandırıldığında müşterilerinden mevduat kabul eden mevduat bankaları, katılım hesabı kabul eden katılım bankaları ile mevduat kabul etme yetkisi bulunmayan kalkınma ve yatırım bankaları olmak üzere üç grup altında faaliyet göstermektedir. Bankaların fonksiyonlarına göre yapılan bu sınıflandırmanın yanısıra sahipliklerine göre de; kontrolü kamu sermayeli kuruluşların elinde bulunan kamu bankaları, kontrolü yerli ve özel sermayeli kuruluşların elinde bulunan yerli özel bankalar ve kontrolü küresel sermayeli kuruluşların elinde bulunan yabancı bankalar olarak da üç grup altında sınıflandırılabilir.

Türk bankacılık sektöründe 2004-2014 döneminde faaliyet gösteren bankaların sayıları ile şube ve personel sayıları fonksiyonlarına ve sahiplik yapılarına göre "Tablo 1."de sunulmaktadır.

Türk bankacılık sektöründe 2004 yılında 53 banka faaliyet gösterirken bu sayı 2011 yılında 48'e düşmüş, daha sonra yeni bankaların sektöre girişleri ile banka sayısı 2014 yılında 51'e ulaşmıştır. Türk bankacılık sektörünün müşterilerine hizmet sunumunda en önemli araç olarak şubeler ön plana çıkmaktadır. Bankacılık sektörünün toplam şube sayısı 2004 yılında 6.474 iken, takip eden on yıllık dönem içerisinde % 88,6 oranında artarak 2014 yılında 12.210 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemin ilk yarısında şube sayısında önemli oranda artış yaşanmış, ikinci yarısında ise sektördeki şubeleşme hızı yavaşlayarak istikrarlı bir hale gelmiştir. Şube sayılarına banka grupları bazında bakıldığında ise, 2004-2014 döneminde mevduat bankalarının şube sayısı 6.186'dan 11.180'e yükselerek sektör ortalamasının altında % 81 oranında artış gösterirken, katılım bankalarının şube sayısı 2004 yılındaki 255'den, 2014 yılında 990'a yükselerek sektör ortalamasının oldukça üzerinde % 288 oranında artış kaydetmiştir. Bu dönemde, kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayısındaki artış sektörün altında kalarak, yaklaşık % 20 oranında artmıştır.

Bankacılık sektörünün 2004 yılındaki 132.734 olan personel sayısı, 2014 yılında 216.192'ye ulaşarak bu dönemde % 63 oranında artmıştır. Personel sayısına banka grupları bazında bakıldığında, 2004-2014 döneminde mevduat bankalarının personel sayısı 122.592'den, 195.109'a yükselerek % 56 oranında artış göstermiştir. Katılım bankalarının personel sayısı, 2004 yılında 4.790 iken, 2014 yılında 16.280'e yükselerek sektör ortalamasının üzerinde % 240 oranında artış kaydetmiştir. Bu dönemde, kalkınma ve yatırım bankalarının personel sayısı da küçük bir artış göstererek 5.352'den 5.523'e yükselmiştir.

Tablo 1. Banka, Şube ve Personel Sayısı

	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
BANKA SAYISI											
	51	49	49	48	49	49	49	50	50	51	53
ŞUBE SAYISI											
Sektör	12.210	11.986	11.061	10.517	10.066	9.581	9.304	8.122	7.302	6.568	6.474
Mevduat Bankaları	11.180	10.981	10.191	9.791	9.419	8.968	8.724	7.658	6.904	6.241	6.186
Kamu Mevduat Bankaları	3.500	3.399	3.081	2.911	2.746	2.518	2.402	2.286	2.239	2.111	2.237
Yerli Özel Mevduat Bankal.	5.454	5.338	5.071	4.943	4.580	4.389	4.289	3.994	3.593	3.737	3.740
Yabancı Mevduat Bankaları	2.226	2.244	2.039	1.937	2.093	2.061	2.033	1.378	1.072	393	209
Kalkınma-Yatırım Bankaları	40	40	41	41	40	44	44	42	42	35	33
Katılım Bankaları	990	965	829	685	607	569	536	422	356	292	255
PERSONEL SAYISI											
Sektör	216.192	214.226	201.453	195.271	191.180	184.205	182.665	167.760	150.966	138.724	132.734
Mevduat Bankaları	195.109	192.219	181.197	176.579	173.133	167.063	166.326	153.212	138.599	127.851	122.592
Kamu Mevduat Bankaları	55.851	54.726	51.845	50.525	47.533	45.165	43.647	41.436	39.556	38.432	39.857
Yerli Özel Mevduat Bankal.	95.811	93.334	89.968	89.006	83.587	82.222	82.111	80.993	73.221	78.804	76.932
Yabancı Mevduat Bankaları	43.447	44.159	39.384	37.048	42.013	39.676	40.568	30.783	25.822	10.615	5.803
Kalkınma-Yatırım Bankaları	5.523	5.244	4.900	4.841	5.370	5.340	5.307	5.361	5.255	5.126	5.352
Katılım Bankaları	16.280	16.763	15.356	13.851	12.677	11.802	11.032	9.187	7.112	5.747	4.790

2004-2014 döneminde banka gruplarının toplam aktifler içerisindeki payları ve bilançonun temel büyüklüklerinin GSYH'ya oranı "Tablo 2."de sunulmaktadır.

Bankacılık sektörünün aktiflerinin fonksiyonlarına göre banka gruplarına dağılımı incelendiğinde, sektörün mevduat bankalarının hakimiyetinde olduğu görülmektedir. 2014 yılı itibarıyla bankacılık sektörünün toplam aktiflerinin % 90,5'i mevduat bankalarına, % 5,2'si katılım bankalarına ve % 4,2'si ise kalkınma ve yatırım bankalarına ait bulunmaktadır. 2004-2014 döneminde mevduat bankalarının toplam aktifler içerisindeki payı % 96,3'den gerileyerek %90,5'e düşerken, aynı dönemde katılım bankalarının payı yaklaşık iki kat artarak % 2,4'den, % 5,2'ye yükselmiş, kalkınma ve yatırım bankalarının payı da düşük bir oranda gelişim göstererek % 3,7'den, % 4,2'ye yükselmiştir.

Toplam aktiflerin dağılımına sahiplik yapısına göre bakıldığında ise, 2014 yılı itibarıyla kamu mevduat bankalarının % 31,3'lük paya, yerli özel bankaların % 49,5'lik paya ve yabancı bankaların % 19,2'lik paya sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde gözlemlenen en önemli gelişme yabancı bankaların Türk bankacılık sektörüne artan ilgisi nedeniyle yaşanan hisse satışları sonucunda yabancı bankaların toplam aktifler içerisindeki payının 2004 yılındaki % 3,5 seviyesinden 2014 yılında % 19,2'ye yükselmesidir. Bu yükselişe paralel olarak yerli özel bankaların toplam aktifler içerisindeki payı da % 58,3'den, % 49,5'e gerilemiştir. Bu dönemde yaşanan başka bir gelişme de, sektörde faaliyet gösteren kamu bankalarının sayısında değişim yaşanmazken, sektörde yaşanan rekabet ve uygulanan politikalar sonucunda kamu bankalarının sektörün toplam aktifleri içerisindeki payının % 38,2'den % 31,3'e gerilemesidir.

Bankacılık sektörünün aktiflerinin 2004-2014 döneminde yüksek oranlarda artışında aynı dönem içerisinde Türk ekonomisinde yaşanan yüksek büyüme oranlarının da etkisi bulunmaktadır. Bu itibarla, finansal derinliğin seviyesini gösteren bankacılık sektörünün temel büyüklükleri olan aktifler, krediler, menkul değerler ve mevduatların, ekonomik büyüklüğün göstergesi olan Gayri

Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'ya oranlarına da bakılması önem arz etmektedir.

Sektörün toplam aktiflerinin GSYH'ya oranı 2004 yılındaki % 54,8 seviyesinden 2014 yılında % 114,1 seviyesine ulaşmış bulunmaktadır. 2004 yılında GSYH'nın yarısı büyüklüğüne sahip bankacılık sektörü, on yıl içerisinde çok hızlı bir büyüme gerçekleştirerek 2014 yılında ekonominin toplam büyüklüğünün 1,1 katı aktif büyüklüğe erişmiştir. Sektörün kredilerinin GSYH'ya oranında ise aktiflerle karşılaştırıldığında daha yüksek oranda büyüme gerçekleşmiştir. 2004 yılında sektörün kredilerinin GSYH'ya oranı % 17,4 seviyesindeyken, on yıl içerisinde bu oran yaklaşık dört kat büyüyerek 2014 yılında % 71 seviyesine ulaşmıştır. Menkul değerlerin GSYH'ya oranında ise tersi bir eğilim gözlenmiş ve 2004 yılında % 22,1 olan menkul değerlerin GSYH'ya oranı, 2014 yılında % 17,3'e gerilemiştir. Bu gelişmenin nedeni, bu dönemde bilançonun içerisinde kredilerin payının artması ve buna karşılık menkul değerlerin payının azalmasıdır. Söz konusu dönemde mevduatların GSYH'ya oranında da büyüme gerçekleşmiş, bu oran aynı dönemde % 34,2'den, % 60,2'ye yükselmiştir.

Tablo 2. Aktiflerin Banka Grupları Bazında Dağılımı ve GSYH'ya Oranı

(%)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
AKTİFLERİN BANKA GRUPLARI BAZINDA DAĞILIMI											
Fonksiyonlarına Göre Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	90,5	90,4	91,0	92,0	92,6	92,7	93,4	93,4	94,2	94,4	96,3
Katılım Bankaları	5,2	5,5	5,1	4,6	4,3	4,0	3,5	3,3	2,8	2,4	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4,2	4,0	3,8	3,4	3,1	3,2	3,1	3,2	3,1	3,2	3,7
Sahipliklerine Göre Banka Grupları											
Kamu Bankaları	31,3	30,8	30,1	30,3	31,6	32,2	30,5	30,4	31,1	33,1	38,2
Yerli Özel Bankalar	49,5	50,7	53,1	53,3	51,8	52,0	52,5	55,6	55,7	60,6	58,3
Yabancı Bankalar	19,2	18,5	16,9	16,4	16,6	15,8	17,0	14,0	13,1	6,3	3,5
TEMEL BÜYÜKLÜKLERİN GSYH'YA ORANI											
Aktif/GSYH Oranı	114,1	110,5	96,7	93,8	91,6	87,6	77,1	69,0	65,9	62,7	54,8
Kredi/GSYH Oranı	71,0	66,8	56,1	52,6	47,9	41,2	38,7	33,9	28,9	23,7	17,4
Menkul Değerler/GSYH Oranı	17,3	18,3	19,1	22,0	26,2	27,6	20,4	19,5	21,0	22,0	22,1
Mevduat/GSYH Oranı	60,2	60,3	54,5	53,6	56,2	54,0	47,8	42,3	40,6	38,8	34,2

3.2. Bilanço Analizi

3.2.1. Aktif Hesaplar

Türk bankacılık sektörünün aktiflerinin alt hesaplarının 2004-2014 dönemindeki tutarları ve dağılımı "Tablo 3."de verilmektedir.

Bankacılık sektörünün toplam aktifleri 2004 yılında 306.439 milyon TL olarak gerçekleşirken, bu tutar 2014 yılında 1.994.329 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu tutarlar dikkate alındığında sektörün toplam aktiflerinin 10 yıllık dönemde yaklaşık % 545 oranında arttığı görülmektedir. 2014 yılı itibarıyla toplam aktifler içerisinde en büyük bölümü, 1.240.706 milyon TL tutar ve % 62,2'lik pay ile krediler oluşturmaktadır. Kredilerden sonra 302.270 milyon TL'lik tutar ve % 15,2'lik pay ile menkul değerler gelmektedir. Toplam aktifler içerisinde zorunlu karşılıklar 171.824 milyon TL ile % 8,6'lık pay almaktadır. Aktif hesaplar altında yer alan nakit değerler, Merkez Bankasından alacaklar, para piyasalarından alacaklar ve bankalardan alacakların toplamından oluşan nakit kalemlerin, 123.518 milyon TL'lik tutar ile toplam aktifler içerisinde % 6,2'lik payı bulunmaktadır. Bilançonun kalan kısmını ise, % 1,8'lik pay ile takipteki alacaklar ve % 6,0'lık pay ile diğer aktifler oluşturmaktadır.

Bankacılık sektörünün aktiflerinde 2004-2014 döneminde yaşanan en önemli değişiklik, menkul değerlerin aktifler içerisindeki payı azalırken kredilerin aktif içerisindeki payının artmasıdır. 2004 yılında aktifler içerisinde menkul değerler % 40,4'lük pay alırken, bu oran 2014 yılında % 15,2'ye gerilemiştir. Kredilerde ise tersi bir eğilim gözlemlenmiş ve aktifler içerisinde kredilerin payı 2004 yılında % 31,7 iken, 2014 yılında bu oran % 62,2'ye yükselmiştir. Sektörün aktiflerinde yaşanan bu yapısal gelişmenin en önemli nedeni, uygulanan sıkı maliye politikasıyla Hazinesinin iç borçlanma gereğinin hızla azalması sonucunda banka bilançolarındaki menkul değerlerin azalması ve bankacılık sektörünün ana fonksiyonu olan aracılık fonksiyonu çerçevesinde reel sektöre ve bireylere verilen kredilerin artmasıdır.

Bankacılık sektörünün aktiflerinin en büyük bölümünü krediler oluşturmaktadır. 2004-2014 döneminde kredilerin para ve tür cinsinden dağılımı ile bireysel kredilerin dağılımı "Tablo 4."de verilmektedir.

Sektörün toplam kredi tutarı 2004 yılında 97.197 milyon TL iken, on yıllık dönemde % 1.176 oranında artarak 2014 yılında 1.240.706 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu dönem içerisinde kredilerin para cinsinden dağılımına bakıldığında ise, 2004 yılında Türk parası cinsinden verilen kredilerin tutarı 62.201 milyon TL'lik tutar ile % 64,0'lık paya sahipken, 2014 yılında 880.967 milyon TL'lik tutar ile toplam krediler içerisinde % 71,0'lık pay almıştır. Yabancı para cinsinden verilen krediler ise 2004 yılında 34.995 milyon TL'lik tutar ile % 36,0'lık paya sahipken, 2014 yılında 359.739 milyon TL'lik tutar ile toplam krediler içerisindeki payı % 29,0'a gerilemiştir.

Sektörün ticari ve kurumsal kredilerinin tutarı 2006 yılındaki 92.108 milyon TL seviyesinden % 499 oranında artarak 2014 yılında 551.759 milyon TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde KOBİ kredileri de % 459 oranında artış göstererek 59.614 milyon TL'den 333.278 milyon TL'ye yükselmiştir. Bireysel kredilerde diğer kredi türlerine yakın bir oranda, % 428 oranında artarak 67.265 milyon TL'den 355.669 milyon TL'ye yükselmiştir. Kredi türlerinin toplam krediler içerisindeki payları incelendiğinde, 2014 yılı itibarıyla ticari ve kurumsal kredilerin % 44,5 pay, KOBİ kredilerinin % 26,9 pay ve bireysel kredilerin % 28,6'lık pay aldığı görülmüştür.

Tablo 4. Krediler

(Milyon TL)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Toplam Krediler	1.240.706	1.047.410	794.756	682.893	525.851	392.621	367.445	285.616	218.987	153.689	97.197
PARA ÇİNSİNDEN DAĞILIMI											
Türk Parası Krediler	880.967	752.699	588.352	484.829	383.757	288.208	262.143	217.015	163.094	110.794	62.201
Yabancı Para Krediler	359.739	294.712	206.405	198.064	142.095	104.413	105.302	68.601	55.892	42.895	34.995
TÜR ÇİNSİNDEN DAĞILIMI											
Ticari ve Kurumsal Krediler	551.759	444.667	330.051	297.584	229.870	182.636	169.879	117.021	92.108	-	-
KOBİ Kredileri	333.278	271.421	199.743	162.803	125.468	83.271	84.605	76.521	59.614	-	-
Bireysel Krediler	355.669	331.322	264.963	222.507	170.513	126.714	112.961	92.074	67.265	45.204	25.548
BİREYSEL KREDİLERİN DAĞILIMI											
Bireysel Kredi Karlıları	74.126	83.806	71.593	55.489	43.582	36.576	33.990	27.103	21.526	17.259	13.717
Taksitli Bireysel Kredi Karlıları	33.546	47.479	38.386	26.124	19.372	14.859	12.338	10.772	9.027	6.103	3.780
Taksitsiz Bireysel Kredi Karlıları	40.580	36.328	33.207	29.365	24.210	21.717	21.652	16.331	12.499	11.156	9.938
Tüketici Kredileri	281.543	247.516	193.370	167.018	126.931	90.137	78.971	64.971	45.739	27.945	11.831
Konut Kredileri	125.371	109.680	85.128	73.269	58.831	42.045	35.306	30.048	21.881	11.847	2.008
Taahhüt Kredileri	6.832	8.531	8.042	7.359	5.635	4.314	5.280	5.903	6.469	6.220	3.974
İhtiyaç ve Diğer Krediler	149.340	129.304	100.200	86.390	62.466	43.779	38.384	29.020	17.389	9.878	5.850

Bireysel kredilerin toplam krediler içerisindeki payının son yıllarda artması nedeniyle bu kredi türünün yakından incelenmesi gerekmektedir. 2004 yılında bireysel kredilerin toplam tutarı 25.548 milyon TL iken, on yıllık dönemde % 1.292 oranında artış göstererek 2014 yılında 355.669 milyon TL'ye yükselmiştir. Bireysel kredilerin birinci ana grubunu oluşturan kredi kartları, 2004-2014 döneminde bireysel kredilerin artış oranının altında % 440 oranında artış göstererek 13.717 milyon TL'den 74.126 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde kredi kartlarında gözlenen değişim, taksitli bireysel kredi kartları yaklaşık sekiz kat artarken, buna karşın taksitsiz bireysel kredi kartlarının yaklaşık dört kat artmasıdır.

Bireysel kredilerin ikinci ana grubunu oluşturan tüketici kredileri ise, 2004-2014 döneminde bireysel kredilerin artış oranının üzerinde % 2.280 oranında artış göstererek 11.831 milyon TL'den 281.543 milyon TL'ye ulaşmıştır. Tüketici kredilerinde yaşanan bu artışın çok büyük kısmı alt grupta yer alan konut kredilerinde yaşanan artıştan kaynaklanmıştır. Bu dönemde konut kredileri 2.008 milyon TL'den 125.371 milyon TL'ye yükselerek % 6.143 oranında artış göstermiştir. 2004 yılından itibaren ekonominin büyümesinin ana lokomotif sektörlerinden olan inşaat sektörünün büyümesi sonucunda üretilen konutların büyük kısmı düşen faiz oranlarının da olumlu etkisiyle bankalar tarafından tüketicilere kullandırılan konut kredileriyle finanse edilmiştir.

Söz konusu dönemde tüketici kredileri altında yer alan ve tüketicilerin bireysel taşıt alımlarını finanse eden taşıt kredilerinin toplam tutarı 3.974 milyon TL'den 6.832 milyon TL'ye yükselerek % 72 oranında artış göstermiştir. Taşıt kredilerinde bu dönemde gerçekleşen artış oranının diğer tüketici kredileri alt gruplarına göre düşük olmasında, taşıt finansmanının bir kısmının taşıt satan şirketler tarafından kurulan ve finansal sistemde faaliyet gösteren finansman şirketleri tarafından doğrudan sağlanmasından kaynaklanmaktadır.

Tüketici kredilerinin üçüncü alt grubunu oluşturan ve gerçek kişilerin eğitim, tatil, sağlık ve benzeri giderleri için ihtiyaç duyduğu nakitin finansmanı amacıyla bankaların tüketicilere kullandığı ihtiyaç ve diğer kredilerin toplam tutarı, 2004-2014 döneminde

5.850 milyon TL'den 149.340 milyon TL'ye yükselerek % 2.452 oranında artış göstermiştir. İhtiyaç ve diğer kredilerde yaşanan artışın bir bölümü, tüketicilerin yüksek gecikme faiz oranlarına maruz kalmamak için bireysel kredi kartları borçlarını kapatmasında bu kredileri kullanmasından kaynaklanmıştır.

Bireysel kredilerin alt gruplarının dağılımına bakıldığında, 2004-2014 döneminde toplam bireysel krediler içerisinde bireysel kredi kartlarının payının % 53,7'den % 20,8'e düştüğü, tüketici kredilerinin payının ise % 46,3'den % 79,2'ye yükseldiği görülmüştür. Bu dönemde toplam konut kredilerinin toplam bireysel krediler içerisindeki payı % 7,9'dan % 35,2'ye yükselirken, aynı dönemde taşıt kredilerinin payı % 15,6'dan % 1,9'a düşmüştür.

Bankaların kredilerinin kalitesinin ölçümü için takibe dönüşüm oranı kullanılmaktadır. Türk bankacılık sektörünün 2004-2014 dönemindeki kredi türü ve banka grupları bazında takibe dönüşüm oranları "Tablo 5."de verilmektedir.

Türk bankacılık sektörünün 2004 yılındaki takibe dönüşüm oranı, 2001 krizinin olumsuz etkilerinin reel sektör bilançoları ve gerçek kişiler üzerinde kısmen devam etmesi nedeniyle % 6,00 olarak gerçekleşmiş, söz konusu oran bu yıldan sonra kademeli şekilde düşüş göstererek 2008 yılında % 3,68'e kadar gerilemiştir. Ancak, küresel piyasalarda yaşanan krizin ekonomiyi olumsuz etkilemesi sonucunda takibe dönüşüm oranı 2009 yılında % 5,27'ye yükselmiştir. Bu yıldan sonra söz konusu oran düşüşe geçerek 2014 yılında % 2,85 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5. Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranları

(%)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Toplam Krediler-Sektör	2,85	2,75	2,86	2,70	3,66	5,27	3,68	3,48	3,74	4,72	6,00
KREDİ TÜRÜ BAZINDA TAKİBE DÖNÜŞÜM ORANI											
Şirketler Kesimi Kredileri (Kurumsal Krediler+KOBİ Kredileri)	2,64	2,69	2,81	2,61	3,41	4,85	3,64	3,74	4,06	-	-
Bireysel Krediler	3,39	2,88	2,96	2,90	4,18	6,14	3,79	2,97	3,06	3,33	2,76
Bireysel Kredi Kartları	6,74	5,37	5,10	5,84	8,00	10,42	6,52	6,34	7,39	7,26	4,39
Tüketici Kredileri	2,46	2,01	2,14	1,88	2,79	4,29	2,56	1,50	0,88	0,73	0,79
Konut Kredileri	0,49	0,60	0,82	0,89	1,44	2,24	1,46	0,72	0,26	0,16	0,71
Taahhüt Kredileri	3,22	2,93	3,07	3,32	6,01	10,54	6,25	4,03	2,08	1,25	0,72
İhtiyaç ve Diğer Krediler	4,02	3,11	3,16	2,59	3,73	5,55	3,03	1,77	1,21	1,07	0,87
BANKA GRUPLARI BAZINDA TAKİBE DÖNÜŞÜM ORANI											
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	2,84	2,79	2,93	2,72	3,73	5,42	3,71	3,55	3,80	4,85	6,16
Katılım Bankaları	4,54	3,42	3,01	3,08	3,47	4,70	4,40	3,37	3,51	4,10	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	0,83	0,92	0,97	1,50	2,07	2,32	1,67	1,72	2,39	2,44	3,12
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	2,72	2,68	3,07	2,47	3,23	4,27	3,69	3,96	4,88	6,97	9,43
Yerli Özel Bankalar	2,62	2,38	2,28	2,43	3,27	5,18	3,52	3,42	3,55	4,05	4,89
Yabancı Bankalar	3,62	3,87	4,23	3,90	5,35	6,81	4,09	3,06	2,82	3,93	3,32

Bankacılık sektörünün kurumsal ve ticari kredilerin toplamı ile KOBİ kredilerinin toplamından oluşan ve şirketler kesimi kredileri olarak tanımlanan kredilerin takibe dönüşüm oranı 2014 yılında % 2,64 olarak gerçekleşerek, sektör ortalaması olan % 2,85'in altında kalmıştır. Bu dönemde, toplam bireysel kredilerin takibe dönüşüm oranı ise sektör ortalamasının üzerinde % 3,39 olarak gerçekleşmiştir. Bireysel kredilerin alt gruplarında 2014 yılı itibarıyla, bireysel kredi kartlarının takibe dönüşüm oranı tüm alt grupların en yükseği olarak % 6,74 oranında gerçekleşirken, tüketici kredilerinde takibe dönüşüm oranı % 2,46 düzeyinde oluşmuştur. Tüketici kredilerinin alt gruplarında 2014 yılındaki en düşük takibe dönüşüm oranı, konut kredilerinde % 0,49, taşıt kredileri için % 3,22, ihtiyaç ve diğer krediler için % 4,02 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektöründeki bankaların fonksiyonlarına göre takibe dönüşüm oranlarına bakıldığında, söz konusu oranın genel olarak bu dönemde mevduat bankalarında sektör ortalamasına yakın, katılım bankalarında sektör ortalamasının üzerinde, kalkınma ve yatırım bankalarında ise sektör ortalamasının altında gerçekleştiği görülmüştür. 2014 yılı itibarıyla kredilerin takibe dönüşüm oranı mevduat bankaları için % 2,84, katılım bankaları için % 4,54 ve kalkınma ve yatırım bankaları için % 0,83 olmuştur. Kredilerin takibe dönüşüm oranı banka sahipliği bazında farklılık göstermektedir. Söz konusu dönemde genel olarak kamu bankaları ve yerli özel bankaların takibe dönüşüm oranları sektör ortalamasına yakın gerçekleşirken, yabancı bankaların takibe dönüşüm oranı sektöre ve diğer banka gruplarına göre daha yüksek gerçekleşmiştir. 2014 yılı itibarıyla kredilerin takibe dönüşüm oranı kamu bankaları için % 2,72, yerli özel bankalar için % 2,62 ve yabancı bankalar için % 3,62 olmuştur.

3.2.2. Pasif Hesaplar

Türk bankacılık sektörünün pasiflerinin alt hesaplarının 2004-2014 dönemindeki tutarları ve dağılımı "Tablo 6."da verilmektedir.

Bankacılık sektörünün toplam pasifleri 2014 yılında 1.994.329 milyon TL'ye ulaşmış bulunmaktadır. Bu tarih itibarıyla

toplam pasiflerin en büyük bölümünü 1.052.693 milyon TL tutar ve % 52,8'lik pay ile mevduatlar oluşturmaktadır. Mevduatlardan sonra 293.228 milyon TL'lik tutar ve % 14,7'lik pay ile bankalara borçlar gelmektedir. Toplam pasifler içerisinde özkaynaklar 232.007 milyon TL ile % 11,6'lık pay almaktadır. Bu hesapların dışında pasif hesaplarda, repodan sağlanan fonların 137.369 milyon TL'lik tutar ve % 6,9'luk payı, ihraç edilen menkul kıymetlerin 89.260 milyon TL'lik tutar ve % 4,5'lik payı bulunmaktadır. Bilançonun pasif hesaplarının kalan kısmını ise, 189.771 milyon TL'lik tutar ve % 9,5'luk pay ile diğer pasifler oluşturmaktadır.

Sektörün pasiflerinin alt hesaplarının 2004-2014 dönemindeki gelişimine bakıldığında, ana fon kaynağı olan mevduatlar 2004 yılında tüm pasifler içinde % 62,4'lük pay alırken 2014 yılında % 52,8'lik pay almıştır. Mevduatın yanında ikincil fon kaynağı olarak, düşük döviz kurlarının sağladığı avantajla bu dönemde artış gösteren yurt dışından sağlanan borçlanmaları da içeren bankalara borçlar ve repodan sağlanan fonlar, bilançonun aktif kısmının fonlanmasında önemli rol oynamıştır. Bankalara borçlar 2004 yılında pasifler içerisinde % 11,0'lık pay alırken, bu oran 2014 yılında % 14,7'ye yükselmiş, repodan sağlanan fonların payı da 2004 yılındaki % 3,5'den, 2014 yılında % 6,9'a yükselmiştir.

Bankacılık sektörünün en önemli fonlama kaynağı olan mevduatların, para cinsinden, mevduatın kaynağına ve vadesine göre dağılımını gösteren veriler "Tablo 7."de sunulmaktadır.

2004-2014 dönemi içerisinde toplam mevduat 191.065 milyon TL'den 1.052.693 milyon TL'ye yükselerek % 451 oranında büyüme göstermiştir. 2014 yılı itibarıyla toplam mevduatların 661.332 milyon TL'lik kısmını Türk lirası mevduat, 375.080 milyon TL'lik kısmını döviz tevdiat hesapları oluşturmuştur. 2004 yılında Türk lirası mevduat ve döviz tevdiat hesaplarının payları sırasıyla % 55,3 ve % 44,7 oranlarında gerçekleşirken, Türk lirası mevduatın payı döviz kurlarında yaşanan düşüşler ve Türk lirasının değerlendirilmesine paralel olarak 2010 yılında % 70,3 seviyesine, döviz tevdiat hesaplarının payı da bu dönemde % 29,4'e gerilemiştir. Bu yılı izleyen yıllarda eğilim kısmen tersine dönmüş ve Türk lirası mevduatın toplam mevduat içerisindeki payı düşüşe geçerek 2014 yılında % 62,8 olmuş, döviz tevdiat hesaplarının payı da % 35,6'ya ulaşmıştır.

Sektörün mevduatlarının büyük kısmına yurt içi yerleşik kişiler sahip bulunmaktadır. 2014 itibarıyla toplam mevduatın 990.356 milyon TL'lik kısmı yurt içi yerleşik kişilere aitken, yurt dışı yerleşik kişilere ait mevduat tutarı 62.306 milyon TL'dir. 2004 yılında yurt içi yerleşik kişilerin mevduatının toplam mevduat içerisindeki payı % 96,7 iken, bu oran 2014 yılında % 94,1 olarak gerçekleşmiştir. Yurt dışı yerleşik kişilere ait mevduatın toplam mevduata oranı da, aynı dönemde % 3,3'den % 5,9'a yükselmiştir.

Bankacılık sektörünün mevduatlarının vade dağılımı incelendiğinde mevduat vadesinin oldukça kısa olduğu görülmektedir. 2014 itibarıyla sektörün vadesiz mevduatı 198.246 milyon TL'lik tutar ile toplam mevduatın % 18,8'lik bölümünü oluşturmuştur. 2014 yılında vadeli mevduatın toplam mevduat içerisindeki payı ise % 81,2 olarak gerçekleşmiştir. Vadeli mevduat içerisinde mevduat sahiplerinin en çok tercih ettikleri vade aralığı % 53,7'lik pay ile 1-3 ay arası vadeli mevduat olmuştur. 1 aya kadar vadeli mevduatın payı olan % 14,7'de eklendiğinde, sektörün 3 aya kadar vadeli mevduatlarının toplam mevduata oranı % 68,4'e ulaşmıştır. Mevduat sahiplerinin 3 ay vadeden daha uzun vadeli mevduat-

ları tercih etmedikleri görülmektedir. Sektörün toplam mevduatlar içerisinde 3-6 ay arası vadeli mevduatlarının payı % 5,1, 6-12 ay arası vadeli mevduatlarının payı % 3,5 ve 1 yıl üzeri vadeli mevduatlarının payı % 4,1 olmuştur. Bu oranlar dikkate alındığında mevduat sahiplerinin sadece % 12,7'sinin 6 ayın üzerinde vadeli mevduatı tercih etmişlerdir.

3.2.3. Bilanço Dışı İşlemler

Türk bankacılık sektörünün bilanço dışı işlemlerinin alt hesaplarının 2004-2014 dönemindeki tutarları ve dağılımı "Tablo 8."de verilmektedir.

Sektörün bilanço dışı işlemleri 2 alt hesaptan oluşmaktadır. Bu alt hesaplar gayrinakdi krediler ve taahhütlerdir. 2014 yılında sektörün gayrinakdi kredileri 383.674 milyon TL ve taahhütleri 1.710.927 milyon TL olmak üzere bilanço dışı işlemlerinin toplamı 2.094.601 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bu tutarlara göre, bilanço dışı işlemlerin % 18,3'ü gayrinakdi kredilerden, % 81,7'si de taahhütlerden oluşmaktadır. Bilanço dışı işlemlerin büyük kısmını oluşturan taahhütler içerisinde en büyük bölümü ise türev finansal araçlar oluşturmuştur. Türev finansal araçların 2014 yılındaki tutarı 1.224.539 milyon TL tutarında gerçekleşerek toplam bilanço dışı işlemler içerisindeki payı % 58,5 olmuştur.

Bilanço dışı işlemlerin 2004-2014 dönemindeki dağılımına bakıldığında, finansal türev araçların tutarının büyümesi nedeniyle toplam bilanço dışı işlemlerin içerisinde gayrinakdi kredilerin payının % 36,0'dan % 18,3'e gerilediği, türev finansal araçların payının ise % 25,2'den % 58,5'e yükseldiği görülmüştür.

Tablo 7. Mevduatlar

(Milyon TL)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Toplam Mevduat	1.052.693	945.770	772.217	695.496	617.037	514.620	454.599	356.865	307.647	251.490	191.065
PARA CİNSİNDEN DAĞILIMI											
Türk Lirası Mevduat	661.332	594.051	520.421	459.958	433.501	341.414	294.093	230.461	186.286	159.012	105.705
Döviz Tevdiat Hesabı	375.080	330.807	233.196	221.210	181.138	173.206	160.506	126.404	121.361	92.478	85.360
KAYNAĞINA GÖRE DAĞILIMI											
Yurt İçi Yerleşiklerin Mevduatı	990.356	890.968	737.633	667.682	600.284	498.889	440.937	346.979	297.779	242.376	184.694
Yurt Dışı Yerleşiklerin Mevduatı	62.306	54.802	34.584	27.814	16.753	15.732	13.662	9.886	9.868	9.114	6.371
VADESİNE GÖRE DAĞILIMI											
Vadesiz Mevduat	198.426	177.126	138.382	121.168	98.252	80.163	62.305	57.492	54.587	51.017	-
1 Aya Kadar Vadeli Mevduat	155.202	137.346	113.659	103.162	160.602	142.700	143.058	103.508	87.567	58.980	-
1-3 Ay Arası Vadeli Mevduat	565.517	501.307	420.042	369.512	306.567	249.903	209.384	159.856	132.572	98.650	-
3-6 Ay Arası Vadeli Mevduat	53.830	51.909	48.264	52.486	25.573	16.996	15.162	18.152	18.158	25.252	-
6-12 Ay Arası Vadeli Mevduat	36.633	37.687	16.914	16.912	9.447	8.109	11.387	8.074	5.764	7.586	-
1 Yıl Üzeri Vadeli Mevduat	43.054	40.395	34.956	32.257	16.596	16.750	13.304	9.783	8.998	10.006	-

Tablo 8. Bilanço Dışı İşlemler

(Milyon TL)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Toplam Bilanço Dışı İşlemler	2.094.601	1.960.632	1.961.296	1.642.514	1.038.310	579.786	476.043	385.544	277.444	206.008	154.564
Gayrinaklı Krediler	383.674	333.979	241.016	218.518	163.570	134.036	125.837	96.743	86.721	70.594	55.704
Teminat Mektupları	287.341	243.866	176.716	156.811	120.367	101.606	93.291	70.922	62.654	51.098	38.655
Kabul Kredileri	14.713	12.535	8.473	7.056	3.845	3.246	3.549	2.676	2.670	2.614	2.852
Akreditifler	57.038	54.011	40.083	40.811	30.393	22.762	23.863	18.482	16.721	13.867	11.408
Diğer Gayrinaklı Kredi	24.582	23.567	15.744	13.839	8.965	6.423	5.135	4.664	4.675	3.015	2.789
Taahhütler	1.710.927	1.626.653	1.720.280	1.423.996	874.740	445.750	350.206	288.801	190.724	135.414	98.860
Türev Finansal Araçlar	1.224.539	1.088.783	621.053	575.391	391.025	251.205	196.392	160.444	107.151	65.885	38.971
Vadeli Döviz İşlemleri	98.218	109.427	67.832	88.997	46.039	34.005	32.977	34.505	24.004	13.760	10.027
Para Swapları	640.008	519.155	260.407	247.581	176.752	109.472	99.339	59.465	53.017	32.515	19.912
Faiz Swapları	249.548	197.451	152.998	126.030	75.989	52.069	31.320	16.410	7.267	2.402	470
Diğer Türev İşlemler	236.765	262.750	139.815	112.784	92.244	55.659	32.755	50.065	22.863	17.208	8.562
Diğer Taahhütler	486.388	537.870	1.099.227	848.605	483.715	194.545	153.814	128.357	83.573	69.529	59.889

Gayrinakdi kredilerin tür olarak dağılımında en büyük bölümü oluşturan teminat mektuplarının 2014 yılı itibarıyla toplam tutarı 287.341 milyon TL'ye ulaşarak, gayrinakdi kredilerin % 74,9'unu oluşturmuştur. Teminat mektuplarını 57.038 milyon TL'lik tutar ve toplam içerisinde % 14,9'luk pay ile akreditifler, 14.713 milyon TL'lik tutar ve % 3,8'lik pay ile kabul kredileri izlemektedir. Bu tür gayrinakdi kredilerin dışında kalan diğer gayrinakdi kredilerin toplam gayrinakdi krediler içerisindeki payı % 6,4 olarak gerçekleşmiştir.

Son yıllarda dünya finansal sisteminde artan işlem hacmine ve çeşitliliğine paralel olarak Türk bankacılık sektöründe de finansal türev araçların alım ve satımı yaygınlık kazanmıştır. Finansal türev araçlar 2014 yılı itibarıyla 1.224.539 milyon TL toplam tutar ile bilanço dışı işlemlerin en büyük kalemini oluşturmuştur. Bu dönemde, para swaplarının toplam tutarı 640.008 milyon TL olarak gerçekleşerek toplam finansal türev araçların % 52,3'ünü, faiz swaplarının toplam tutarı 249.548 milyon TL'ye yükselerek finansal türev araçların % 20,4'ünü ve vadeli döviz alım ve satım işlemlerinin toplam tutarı da 98.218 milyon TL olarak gerçekleşerek finansal türev araçların % 8,0'ini oluşturmuştur.

3.2.4. Gelir ve Giderler

Türk bankacılık sektörü bilançosunun büyümesine paralel olarak 2004-2014 döneminde gelir-gider dengesinde de büyüme yaşanmıştır. Sektörün bu dönemdeki gelir-gider tablosunda yer alan kalemler "Tablo 9."da verilmektedir.

Bankacılık sektörünün toplam faiz geliri 2014 yılında 138.667 milyon TL, toplam faiz giderleri 73.094 milyon TL olurken, net faiz geliri 65.573 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Net faiz geliri bilançonun büyümesine paralel olarak 2004 yılında yıllık 17.629 milyon TL olmuşken, 2014 yılında bu tutar 65.573 milyon TL seviyesine yükselmiştir.

2014 yılında toplam faiz dışı gelirler 37.552 milyon TL, toplam faiz dışı giderler bunun üzerinde 55.579 milyon TL olmuştur. Sektörün 2004 yılındaki toplam faiz dışı gelirleri ise 8.146 milyon TL, toplam faiz dışı giderleri ise 14.513 milyon TL tutarında

gerçekleşmiştir. Faiz dışı gelirlerin en önemli kalemlerinden ikisi kredilerden alınan ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmet gelirlerinden oluşmaktadır. Nakdi ve gayrinakdi kredilerden alınan ücret ve komisyonların toplamından oluşan kredilerden alınan ücret ve komisyonların toplam tutarı 2004 yılında yıllık olarak 1.143 milyon TL iken, 2014 yılında 5.881 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Bankacılık hizmet gelirlerinin bankacılık sektörünün gelir-gider tablosunun içerisindeki önemi son yıllarda artmıştır. 2004 yılında bankacılık hizmet gelirlerinin yıllık toplamı 4.194 milyon TL olurken, 2014 yılında bu gelirler yıllık olarak 19.854 milyon TL olmuştur.

Personel giderleri faiz dışı giderlerin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bankacılık sektörünün personel sayısının artmasına paralel olarak personel giderleri de 2004-2014 döneminde artış göstermiştir 2004 yılında personel giderleri yıllık olarak 4.654 milyon TL iken, bu tutar 2014'de yıllık olarak 18.575 milyon TL olmuştur.

Sektörün son yıllarda dönem net karındaki artışında yavaşlama gözlemlenmiştir. Sektörün dönem net karı yıllık olarak 2012'de 23.523 milyon TL, 2013'de 24.664 milyon TL tutarında gerçekleşirken, 2014 yılında dönem net karı bir önceki yıl seviyesine yakın bir tutar olan 24.610 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 9. Gelir ve Giderler

(Milyon TL)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Toplam Faiz Geliri	138.667	110.631	109.896	88.159	77.396	85.291	85.768	70.553	55.848	43.304	40.337
Toplam Faiz Giderleri	73.094	53.287	57.642	48.829	38.729	43.488	54.786	44.503	34.612	24.554	22.708
Net Faiz Geliri	65.573	57.344	52.254	39.330	38.667	41.803	30.982	26.049	21.237	18.750	17.629
Alacaklar Özel Provizyonu	13.507	10.533	7.880	4.126	5.408	9.885	5.446	2.960	2.101	2.268	1.423
Toplam Faiz Dışı Gelirler	37.552	33.470	26.991	26.554	23.901	19.214	17.422	16.025	14.670	10.207	8.146
Toplam Faiz Dışı Giderler	55.579	49.982	42.833	36.225	30.197	27.890	26.593	22.218	18.748	19.630	14.513
Kredilerden Alınan Ücret-Komisyon	5.881	5.478	4.435	3.812	3.294	3.299	2.518	2.050	1.725	1.443	1.143
Bankacılık Hizmetleri Gelirleri	19.854	16.983	14.807	13.292	11.093	10.537	10.022	8.283	6.607	5.297	4.194
Personel Giderleri	18.575	16.700	14.205	12.933	11.621	10.413	9.784	7.974	6.530	5.483	4.654
Vergi Provizyonu	6.872	6.481	6.585	5.398	5.142	4.970	3.218	3.350	3.122	3.346	2.627
Dönem Net Karı	24.610	24.664	23.523	19.844	22.116	20.182	13.421	14.859	11.364	5.965	6.452

Türk bankacılık sektöründe bankaların yeterli sermayeye sahip olmaları için sermaye yeterliliği standart rasyosu hesaplanmaktadır. Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik ile ilgili diğer düzenlemeler kapsamında bankaların maruz kalınan riskler nedeniyle oluşabilecek zararlara karşı yeterli özkaynak bulundurmalarının sağlanması amacıyla söz konusu rasyo bankalar tarafından hesaplanmaktadır.

Bankacılık sektörünün 2004-2014 dönemindeki sermaye yeterliliği standart rasyosunun sektörün geneli ile fonksiyonlarına ve sahipliklerine göre banka grupları bazında gösteren veriler "Tablo 10."da sunulmaktadır.

Bankacılık sektörünün sermaye yeterliliği standart rasyosu 2014 yılında % 16,28 olarak gerçekleşmiştir. Fonksiyon bazında banka gruplarına bakıldığında, mevduat bankalarının sektör ortalamasına yakın bir oranda 2004 yılında % 26,20'lik rasyoya sahipken, bu oran 2014 yılında % 15,66 olarak gerçekleşmiştir. Katılım bankalarının rasyoları 2004-2014 döneminin tamamında sektör ortalamasının altında seyretmiş, 2004 yılında katılım bankalarının rasyosu % 11,96 oranı ile sektörün yarısında iken, ilerleyen yıllarda bu bankaların rasyosu ortalamaya doğru yaklaşmış ve 2014 yılında % 14,55 olmuştur. Kalkınma ve yatırım bankaları ise bu dönemde sektörün çok üzerinde rasyolara sahip olmuştur. 2004 yılında kalkınma ve yatırım bankalarının rasyosu % 90,43 iken, 2014 yılında bu rasyo % 32,83 olmuştur.

Sektörün sahiplik bazında banka gruplarında, kamu bankalarının 2004 yılında % 50,59 oranı ile çok yüksek oranlarda rasyoya sahip olduğu, takip eden yıllarda bu oranın düşüğe geçerek sektör ortalamasının üzerinde seyrettiği ve 2014 yılında % 18,18 oranında gerçekleştiği görülmüştür. Kamu bankalarının rasyosunun 2004-2006 döneminde yüksek olmasının nedeni, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması kapsamında Hazine tarafından verilen ve düşük risk ağırlığına sahip özel tertip devlet iç borçlanma senetlerinin bu dönemde bankaların bilançolarında büyük yer tutmasıdır.

Yerli özel bankaların sermaye yeterliliği standart rasyosu 2004-2014 döneminde sektör ortalamasına yakın oranlarda gerçekleşmiştir. Bu banka grubunun 2004 yılındaki rasyosu % 22,18 iken, 2014 yılında % 15,37 ile sektör ortalamasının biraz altında olmuştur. Yabancı bankaların rasyosu 2004 yılında % 24,37

oranı ile yüksek bir orandayken, 2005-2006 döneminde yerli özel bankaların yabancı bankalara satışı ve bu bankaların yabancı banka grupları altında sınıflandırılmasıyla yabancı bankaların rasyosu da sektöre yakın oranlara doğru hareket etmiş ve 2014 yılında % 15,98 olmuştur.

Tablo 10. Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu

(%)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Sektör	16,28	15,28	17,86	16,55	18,97	20,62	17,99	18,94	21,90	23,73	28,24
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	15,66	14,58	17,25	15,51	17,74	19,28	16,55	17,37	19,89	21,61	26,20
Katılım Bankaları	14,55	13,97	13,90	14,04	15,07	15,27	15,21	16,13	16,51	12,45	11,96
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	32,83	32,69	34,27	48,17	58,66	60,27	59,38	64,74	86,16	104,30	90,43
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	18,18	16,14	20,07	18,86	22,03	24,56	22,96	26,86	39,49	50,74	50,59
Yerli Özel Bankalar	15,37	14,84	17,04	15,48	18,10	19,61	16,39	17,26	17,73	17,33	22,18
Yabancı Bankalar	15,98	15,23	17,04	16,56	17,34	18,50	16,90	15,28	16,45	16,79	24,37

4. Rasyo Analizi

Bilançoda ve gelir-gider tablosunda yer alan kalemlerin birbirleri ile şube ve personel sayılarına bölünmesiyle elde edilen çeşitli rasyolar aracılığıyla bankacılık sektörünün gelişiminin analiz edilmesi mümkün bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, bankaların 2004-2014 dönemindeki gelişimi performans rasyoları, işletme rasyoları ve verimlilik rasyoları başlıkları altında incelenecektir.

4.1. Performans Rasyoları

Bankaların performans göstergesi olarak üç temel rasyo kullanılmaktadır. Bu rasyoların birincisi, aktif karlılığı olarak tanımlanan ve dönem net karının ortalama aktiflere bölünmesiyle elde edilen rasyodur. İkinci rasyo özkaynak karlılığı olarak tanımlanmakta ve net dönem karının ortalama özkaynaklara bölünmesiyle elde edilmektedir. Üçüncü rasyo da, sektörün toplam faiz gelirlerinden toplam faiz giderlerinin çıkarılmasıyla elde edilen net faiz gelirlerinin ortalama toplam aktiflere bölünmesiyle hesaplanan ve net faiz marjı olarak adlandırılan rasyodur.

Türk bankacılık sektörünün 2004-2014 dönemindeki aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı rasyoları ile net faiz marjı, sektörün geneli ile fonksiyonlarına ve sahipliklerine göre banka grupları bazında "Tablo 11."de verilmektedir.

Bankacılık sektörünün aktif karlılığı 2014 yılı itibarıyla önceki yıllara göre düşüş göstererek % 1,33 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, fonksiyon bazında mevduat bankaları grubunun aktif karlılığı % 1,36 düzeyinde, katılım bankaları grubunda bir katılım bankasında bu yılda yaşanan gelişmeler nedeniyle % 0,15 düzeyinde, kalkınma ve yatırım bankaları grubunda ise % 1,98 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2014 yılında sahiplik bazında yerli özel bankalar % 1,33, kamu bankaları % 1,59, yabancı bankalar ise % 0,88 oranında aktif karlılığına sahip olmuştur.

Bankacılık sektörünün aktif karlılığı 2004-2014 döneminde genel olarak düşüş eğilimindedir. 2004 yılında sektörün aktif karlılığı % 2,36 olmuş, daha sonra 2010 yılında bu orana yakın bir

düzeyde % 2,46 oranında gerçekleştikten sonra bu yıldan sonra düşmeye başlamış ve 2014 yılında on yıllık dönemin en düşük oranı olan % 1,33'e gerilemiştir. Aktif karlılığında 2011 yılı ile birlikte görülmeye başlayan düşüş eğiliminde, hane halkı borçlanmasının azaltılması ve cari açığın sınırlandırılması amacıyla bireysel kredi kartlarına ve tüketici kredilerine yönelik kamu otoriteleri tarafından alınan makro ihtiyatı tedbirlerin etkisi bulunmaktadır.

Bankacılık sektörünün özkaynak karlılığı rasyosu da, aktif karlılığı rasyosunda yaşanan gelişmeler doğrultusunda 2004-2014 döneminde düşüş kaydetmiştir. Sektörün özkaynak karlılığı 2014 yılı itibarıyla önceki yıllara göre düşüş göstererek % 12,25 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde sektöre fonksiyon bazında bakıldığında, mevduat bankaları grubunun özkaynak karlılığının % 13,29 düzeyinde, katılım bankaları grubunda bir katılım bankasında bu yılda yaşanan gelişmeler nedeniyle % 1,58 düzeyinde, kalkınma ve yatırım bankaları grubunda ise % 7,99 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Sektörün sahiplik bazında özkaynak karlılığı incelendiğinde, 2014 yılında yerli özel bankaların % 12,20, kamu bankalarının % 13,88, yabancı bankaların ise % 9,24 oranında özkaynak karlılığına sahip olduğu görülmüştür. Özkaynak karlılığı 2004-2014 döneminde genel olarak dalgalı bir seyir izlemiştir. 2004 yılında sektörün özkaynak karlılığı % 15,76 oranında olmuş, daha sonra bu oran 2009 yılına kadar artış kaydederek % 22,92 düzeyine yükselmiş, bu yıldan sonra düşmeye başlayarak 2014'de % 12,25'e gerilemiştir. Özkaynak karlılığında 2011 yılı ile birlikte görülmeye başlayan düşüş eğiliminde, aktif karlılığına benzer şekilde kamu otoriteleri tarafından alınan makro ihtiyatı tedbirlerin etkisi bulunmaktadır.

Tablo 11. Performans Rasyoları

(%)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
AKTİF KARLILIĞI											
Sektör	1,33	1,60	1,83	1,74	2,46	2,63	2,05	2,78	2,60	1,72	2,36
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	1,36	1,61	1,84	1,73	2,46	2,59	1,94	2,69	2,49	1,53	2,34
Katılım Bankaları	0,15	1,26	1,47	1,62	2,02	2,35	2,84	3,14	3,31	3,53	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	1,98	1,91	2,20	2,43	2,95	3,93	4,45	5,04	5,17	5,76	3,00
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	1,59	1,81	1,91	1,69	2,58	2,95	2,40	3,22	3,31	3,02	3,19
Yerli Özel Bankalar	1,33	1,73	1,88	1,82	2,62	2,64	2,00	2,63	2,14	0,83	1,81
Yabancı Bankalar	0,88	0,87	1,56	1,59	1,71	1,98	1,58	2,41	2,71	2,57	2,51
ÖZKAYNAK KARLILIĞI											
Sektör	12,25	14,19	15,68	15,48	20,12	22,92	18,74	24,77	21,01	12,14	15,76
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	13,29	15,11	16,81	16,76	22,17	25,24	19,86	26,63	22,24	11,75	16,90
Katılım Bankaları	1,58	13,75	14,69	14,84	16,86	18,99	24,12	30,72	30,76	36,92	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	7,99	6,57	6,83	6,03	6,52	8,91	9,97	11,20	10,81	12,10	6,83
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	13,88	15,57	15,83	14,93	21,68	26,61	20,98	26,35	23,73	21,47	23,05
Yerli Özel Bankalar	12,20	15,28	16,20	16,16	21,61	23,47	19,36	25,23	18,62	5,92	11,75
Yabancı Bankalar	9,24	8,30	13,72	14,28	12,95	15,32	13,39	19,60	22,47	17,16	12,36
NET FAİZ MARJİ											
Sektör	3,53	3,72	4,07	3,46	4,30	5,44	4,72	4,88	4,85	5,39	6,45
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	3,55	3,74	4,08	3,43	4,30	5,43	4,61	4,80	4,76	5,31	6,33
Katılım Bankaları	3,21	3,45	3,98	3,68	4,01	5,17	5,41	5,41	5,54	6,32	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3,45	3,53	4,01	4,09	4,44	5,95	7,25	6,78	6,89	7,11	9,64
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	3,38	3,86	4,18	3,39	4,02	5,22	4,62	4,93	5,07	4,84	6,97
Yerli Özel Bankalar	3,49	3,51	3,75	3,26	4,10	5,17	4,34	4,59	4,53	5,68	6,08
Yabancı Bankalar	3,89	4,08	4,92	4,23	5,48	6,70	6,06	5,96	5,61	5,80	7,12

Bankacılık sektörünün net faiz marjı 2014 yılında % 3,53 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem itibarıyla fonksiyon bazında mevduat bankalarının net faiz marjı % 3,55 düzeyinde, katılım bankalarının net faiz marjı % 3,21 düzeyinde, kalkınma ve yatırım bankalarının net faiz marjı ise % 3,45 düzeyinde gerçekleşmiştir. Sektörün sahiplik bazındaki net faiz marjı da, kamu bankalarında % 3,38, yerli özel bankalarda % 3,49 ve yabancı bankalarda % 3,89 oranında oluşmuştur.

Bankacılık sektörünün net faiz marjı, aktif karlılığı ve özkaynak karlılığında yaşanan azalışa neden olan gelişmelere paralel olarak 2004-2014 döneminde genel olarak düşüş eğilimindedir. 2004 yılında sektörün net faiz marjı % 6,45 olmuş, sonraki yıllarda bu oran düşüşe geçerek 2014'de % 3,53'e gerilemiştir. Bankaların fonksiyonları ve sahipliği bazında da 2004-2014 döneminde aynı eğilim gözlemlenmiş, on yıllık dönem içerisinde alınan önlemler ve sektördeki artan rekabet nedeniyle tüm banka grupları için net faiz marjı düşüş göstermiştir.

4.2. İşletme Rasyoları

Türk bankacılık sektöründe son yıllarda en çok gündeme gelen konulardan birisi de, bankaların kredilerden aldığı ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmet gelirleridir. Bankaların bu gelirleri ile işletme giderlerinin belirli kalemlere bölünmesiyle elde edilen işletme rasyoları aracılığıyla bankaların performansları analiz edilmektedir. Türk bankacılık sektörünün 2004-2014 dönemindeki ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirlerinin toplam gelirlere ve işletme giderlerine oranı ile işletme giderlerinin toplam aktiflere oranını, sektörün geneli ile fonksiyonlarına ve sahipliklerine göre banka grupları bazında gösteren veriler "Tablo 12."de sunulmaktadır.

Bankacılık sektörünün ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirlerinin toplam gelirlere oranı 2014 yılında bir önceki yıla göre düşüş kaydederek % 13,96 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oranın 2004-2014 dönemindeki gelişimine bakıldığında bu oranın on yıl içerisinde yaklaşık % 10,43'den bu orana yükseldiği görülmüştür. Söz konusu oran 2014 yılında sektörde fonksiyon

bazında mevduat bankaları için % 14,12, katılım bankaları için % 15,56 ve kalkınma ve yatırım bankaları için % 5,93 olarak gerçekleşmiştir. Banka sahipliği bazında da, 2014 yılında söz konusu oran kamu bankaları için % 8,92, yerli özel bankalar için % 16,35 ve yabancı bankalar için % 15,34 olmuştur.

Bankacılık sektörünün faiz dışı giderlerinden genel karşılık provizyonun çıkarılmasıyla elde edilen işletme giderleri tutarı sektörün faaliyetlerini sürdürürken maruz kaldığı işletme giderlerini göstermektedir. Bankacılık sektörünün işletme giderlerinin ne kadarlık kısmının bankaların elde ettiği kredilerden alınan ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmet gelirlerinin toplamından karşılandığı performans göstergesi olarak takip edilmektedir.

Bankacılık sektörünün ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirlerinin işletme giderlerine oranı 2014 yılında % 65,69 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle bu oran bankacılık sektörünün işletme giderlerinin üçte ikilik kısmını kredilerden aldığı ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmet gelirlerinden karşıladığını göstermektedir. Söz konusu oran 2004-2014 döneminde sürekli olarak artış kaydetmiş ve on yıl içerisinde yaklaşık on puanlık artış göstermiştir. Sektörün 2004 yılındaki ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirlerinin işletme giderlerine oranı % 55,92 iken, bu oran 2014 yılında % 65,69'a yükselmiştir.

Sektörün banka gruplarında fonksiyon bazında 2014 yılında bu oran, mevduat bankaları için % 67,61, katılım bankaları için % 54,72 ve kalkınma ve yatırım bankaları için % 28,89 olarak gerçekleşmiştir. Banka sahipliği bazında da ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirlerinin işletme giderlerine oranı 2014 yılında kamu bankaları için % 50,94, yerli özel bankalar için % 75,96 ve yabancı bankalar için % 59,35 olmuştur.

Tablo 12. İşletme Rasyoları

(%)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
ÜCRET, KOMİSYON VE BANKACILIK HİZMET GELİRLERİ / TOPLAM GELİRLER											
Sektör	13,96	14,61	13,48	14,48	13,80	12,71	11,64	11,50	11,57	12,05	10,43
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	14,12	14,63	13,42	14,33	13,67	12,62	11,49	11,37	11,61	12,02	10,63
Katılım Bankaları	15,56	17,48	17,51	18,99	18,56	17,62	19,60	20,28	16,87	19,45	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5,93	7,72	7,24	11,54	9,39	6,48	4,08	4,21	3,60	5,27	4,23
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	8,92	9,87	8,55	9,04	8,02	7,38	6,52	6,47	6,67	6,01	4,81
Yerli Özel Bankalar	16,35	16,69	15,26	16,42	15,96	14,78	13,71	13,28	14,15	15,35	14,10
Yabancı Bankalar	15,34	15,81	15,68	17,41	16,86	15,29	13,85	14,99	12,81	14,21	13,98
ÜCRET, KOMİSYON VE BANKACILIK HİZMET GELİRLERİ / İŞLETME GİDERLERİ											
Sektör	65,69	63,87	63,96	64,97	60,89	65,93	62,81	64,76	62,56	56,06	55,92
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	67,61	64,76	64,60	65,19	61,09	66,15	62,70	64,83	63,01	56,02	56,65
Katılım Bankaları	54,72	61,21	66,71	68,00	67,13	75,96	83,58	84,37	78,28	77,78	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	28,89	36,09	32,41	49,05	36,96	32,43	21,59	23,44	21,13	27,60	28,56
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	50,94	48,62	47,53	49,11	45,58	51,07	50,70	53,34	55,15	44,90	40,06
Yerli Özel Bankalar	75,96	74,86	72,21	73,61	70,79	75,72	70,00	72,65	70,03	61,39	63,43
Yabancı Bankalar	59,35	56,89	62,19	61,84	54,45	58,92	57,17	55,06	49,00	45,57	41,97
İŞLETME GİDERLERİ / ORTALAMA TOPLAM AKTİFLER											
Sektör	2,11	2,28	2,35	2,31	2,63	2,73	3,04	3,01	3,08	3,50	3,57
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	2,11	2,30	2,35	2,30	2,62	2,72	3,04	3,01	3,07	3,50	3,62
Katılım Bankaları	2,71	2,69	2,98	3,03	3,45	3,79	4,13	4,04	4,14	5,23	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	1,34	1,38	1,50	1,75	1,83	1,86	2,06	2,15	2,34	2,33	2,38
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	1,64	1,88	1,85	1,78	1,86	1,89	2,04	2,04	2,03	2,22	2,50
Yerli Özel Bankalar	2,13	2,21	2,30	2,29	2,62	2,75	3,15	3,07	3,30	4,00	4,04
Yabancı Bankalar	2,83	3,15	3,37	3,43	4,14	4,30	4,46	4,96	4,82	5,89	7,53

Sektörün işletme rasyolarından birisi de işletme giderlerinin ortalama toplam aktiflere oranıdır. Bankacılık sektörünün işletme giderlerinin ortalama toplam aktiflere oranı 2004 yılından itibaren düzenli bir şekilde düşerek bu yıldaki % 3,57 düzeyinden 2014 yılında % 2,11 düzeyine gerilemiştir. Söz konusu oranda yaşanan düşüş, sektörün maliyetleri kontrol ederek ve şube dışı bankacılık hizmetlerine yoğunlaşarak işletme giderlerini yıllar içerisinde düşürdüğünü göstermektedir.

Fonksiyon bazında bakıldığında banka gruplarında 2014 yılında söz konusu oran, mevduat bankalarında % 2,11, katılım bankalarında % 2,71 ve kalkınma ve yatırım bankalarında ise % 1,34 olarak gerçekleşmiştir. Banka sahipliği bazında da, kamu bankalarının işletme giderlerinin toplam aktiflere oranı sektöre göre daha düşük olmuş ve 2014 yılı itibarıyla % 1,64 düzeyinde gerçekleşmiştir. İşletme giderlerinin toplam aktiflere oranında yerli özel bankalar ile yabancı bankalar sektör ortalamasının üzerinde performans göstermiş ve bu oran aynı dönemde yerli özel bankalar için % 2,13 ve yabancı bankalar için % 2,83 düzeyinde olmuştur.

4.3. Verimlilik Rasyoları

Bankacılık sektörünün verimliliğinin analizi amacıyla çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Verimlilik ölçümü için sektörün temel büyüklüklerinin sektörün toplam şube ve personel sayılarına bölünmesiyle elde edilen rasyolar hesaplanmaktadır. Bu rasyoların yıllar içerisindeki gelişimi ve banka grupları bazında değerlendirilmesi yapılarak sektörün ve banka gruplarının verimlilik analizi yapılmaktadır. Bu kapsamda, toplam krediler, toplam mevduatlar ve toplam personel sayısının toplam şube sayısına oranı "Tablo 13."de verilmektedir.

Sektörün şube başına kredi tutarı 2014 yılı itibarıyla 105.470 bin TL olmuştur. Aynı dönemde mevduat bankaları şube başına 103.840 bin TL'lik kredi verirken, katılım bankalarının şube başına kredisi 69.741 bin TL olmuştur. Kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayısının diğer banka gruplarına göre düşük olması nedeniyle bu grubun şube başına kredi tutarı 1.457.099 bin TL

olmuştur. Banka sahipliği bazında, 2014 yılında kamu bankaları 113.497 bin TL, yerli özel bankalar 112.609 bin TL ve yabancı bankalar ise 82.625 bin TL şube başına kredi vermiştir.

Sektörün şube başına mevduat tutarı 2014 yılı itibarıyla 86.729 bin TL olmuştur. Aynı dönemde mevduat bankaları şube başına 89.039 bin TL'lik mevduat toplarken, katılım bankalarının şube başına mevduatı 64.749 bin TL olmuştur. Banka sahipliği bazında, kamu bankalarının 2014 yılında şube başına 92.343 bin TL mevduat topladığı görülmüştür. Bu dönemde, yerli özel bankalar 91.053 bin TL, yabancı bankalar ise 72.025 bin TL şube başına mevduat toplamıştır.

Performans göstergesi olarak kullanılan oranlardan birisi de, toplam personel sayısının toplam şube sayısına bölünmesiyle elde edilmekte ve sektörün ve banka gruplarının her bir şubesinde ortalama kaç personel çalıştığı belirlenmektedir. Bankacılık sektörünün 2014 yılında şube başına ortalama personel sayısı 17,8 kişi olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında 20,5 olan şube başına ortalama personel sayısı, 2005 yılında 21,1'e yükseldikten sonra düşüşe geçmiş ve 2014 yılında en düşük sayı olan ortalama 17,8 kişiye ulaşmıştır. Sektörün fonksiyon bazında banka gruplarında, 2014 yılında mevduat bankalarının 17,5 kişi, katılım bankalarının 16,4 kişi ve kalkınma ve yatırım bankalarının daha az şube ve personel ile faaliyet göstermesi nedeniyle 138,1 kişi şube başına ortalama personel sayısı olmuştur. Sektörün banka sahipliği bazında da, kamu bankalarının 2014 yılında 17,0 kişi, yerli özel bankalar 17,7 kişi ve yabancı bankalar ise aynı dönemde 18,8 kişi şube başına personel ile faaliyet göstermişlerdir.

Bankacılık sektörünün verimlilik analizi kapsamında toplam aktifler, toplam mevduatlar ve vergi öncesi karının toplam personel sayısına oranı "Tablo 14."de sunulmaktadır.

Tablo 13. Verimlilik Rasyoları - I

(Bin TL)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
TOPLAM KREDİLER / ORTALAMA TOPLAM ŞUBE SAYISI											
Sektör	105.470	93.586	76.038	67.860	55.795	44.150	43.712	38.631	33.449	25.827	17.679
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	103.840	91.248	73.940	66.133	54.315	42.662	42.719	37.504	32.463	24.633	16.817
Katılım Bankaları	69.741	74.017	67.022	61.841	54.897	45.986	39.682	39.506	33.279	33.977	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	1.457.099	1.128.705	751.654	575.569	390.454	300.616	257.729	230.606	203.501	183.439	172.592
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	113.497	97.554	75.365	69.608	59.746	46.427	40.252	30.944	24.085	18.019	13.143
Yerli Özel Bankalar	112.609	101.895	83.727	73.964	60.566	47.818	50.750	43.544	38.811	29.957	19.965
Yabancı Bankalar	82.625	72.733	60.666	52.410	42.676	35.104	34.510	36.992	35.230	28.186	23.042
TOPLAM MEVDUATLAR / ORTALAMA TOPLAM ŞUBE SAYISI											
Sektör	86.729	82.034	71.693	67.192	63.035	54.754	51.977	46.409	45.002	39.286	31.885
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	89.039	83.484	72.576	67.946	63.746	55.414	52.994	47.119	45.733	39.578	32.063
Katılım Bankaları	64.749	68.590	63.868	60.200	56.450	48.848	39.678	38.052	35.384	37.417	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	92.343	92.322	81.291	78.331	82.474	73.281	65.578	54.788	48.969	44.115	38.591
Yerli Özel Bankalar	91.053	85.900	74.642	70.205	65.353	56.701	55.471	46.848	46.311	38.063	28.595
Yabancı Bankalar	72.025	62.517	53.816	46.988	37.912	32.371	31.229	31.476	32.520	27.635	22.396
TOPLAM PERSONEL SAYISI / TOPLAM ŞUBE SAYISI (Kişi)											
Sektör	17,8	17,9	18,2	18,6	19,0	19,2	19,6	20,7	20,7	21,1	20,5
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	17,5	17,5	17,8	18,0	18,4	18,6	19,1	20,0	20,1	20,5	19,8
Katılım Bankaları	16,4	17,4	18,5	20,2	20,9	20,7	20,6	21,8	20,0	19,7	18,8
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	138,1	131,1	119,5	118,1	134,3	121,4	120,6	127,6	125,1	146,5	162,2
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	17,0	17,2	17,9	18,5	18,7	19,5	19,8	19,9	19,5	20,2	19,8
Yerli Özel Bankalar	17,7	17,7	18,0	18,3	18,6	19,1	19,5	20,5	20,5	21,1	20,6
Yabancı Bankalar	18,8	19,1	19,0	19,2	20,1	19,3	19,8	22,1	23,3	25,3	25,0

Tablo 14. Verimlilik Rasyoları - II

(Bin TL)	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
ORTALAMA TOPLAM AKTİFLER / ORTALAMA TOPLAM PERSONEL SAYISI											
Sektör	8.607	7.395	6.482	5.867	4.778	4.217	3.698	3.360	3.069	2.577	2.222
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	8.688	7.471	6.569	5.998	4.886	4.307	3.789	3.441	3.141	2.626	2.234
Karlılık Bankaları	5.818	5.143	4.252	3.753	3.059	2.652	2.205	2.041	1.858	1.578	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	14.518	11.792	10.031	6.813	5.293	4.747	3.857	3.202	2.723	2.262	1.945
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	9.924	8.180	7.049	6.570	5.660	5.076	4.263	3.685	3.275	2.780	2.427
Yerli Özel Bankalar	9.171	8.150	7.161	6.439	5.279	4.588	4.087	3.615	3.287	2.562	2.146
Yabancı Bankalar	6.253	5.193	4.481	3.919	2.963	2.673	2.443	2.256	2.148	1.931	1.656
TOPLAM MEVDUATLAR / ORTALAMA TOPLAM PERSONEL SAYISI											
Sektör	4.883	4.537	3.902	3.588	3.276	2.824	2.563	2.246	2.157	1.863	1.554
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	5.111	4.726	4.058	3.741	3.421	2.946	2.695	2.354	2.262	1.941	1.625
Karlılık Bankaları	3.835	3.774	3.277	2.971	2.690	2.362	1.843	1.800	1.752	1.861	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	5.516	5.303	4.502	4.207	4.311	3.772	3.361	2.798	2.475	2.153	1.890
Yerli Özel Bankalar	5.125	4.800	4.110	3.846	3.433	2.935	2.717	2.290	2.280	1.813	1.414
Yabancı Bankalar	3.806	3.252	2.802	2.362	1.920	1.662	1.499	1.368	1.307	1.132	839
VERGİ ÖNCESİ KAR / ORTALAMA TOPLAM PERSONEL SAYISI											
Sektör	146	149	152	130	145	138	94	115	102	69	74
Fonksiyon Bazında Banka Grupları											
Mevduat Bankaları	151	152	155	132	148	139	91	114	101	66	74
Karlılık Bankaları	23	80	79	77	77	79	79	79	70	58	-
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	348	277	271	204	189	224	204	186	166	151	66
Sahiplik Bazında Banka Grupları											
Kamu Bankaları	198	187	174	143	178	186	127	146	136	115	102
Yerli Özel Bankalar	158	177	171	148	170	151	100	116	82	44	59
Yabancı Bankalar	72	59	89	79	64	66	49	67	71	65	62

Bankacılık sektörünün 2004-2014 dönemindeki ortalama toplam aktiflerinin ortalama toplam personel sayısına bölümünü, diğer bir ifadeyle personel başına oluşturulan aktif tutarı 2014 yılı itibarıyla 8.607 bin TL olmuştur. Aynı dönemde mevduat bankaları 8.688 bin TL'lik, katılım bankaları da 5.818 bin TL'lik personel başına aktif oluşturmuştur. Kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayılarında olduğu gibi personel sayılarının diğer banka gruplarına göre düşük olması nedeniyle bu grubun personel başına aktif tutarı 14.518 bin TL olmuştur. Banka sahipliği bazında, kamu bankaları 2014 yılında personel başına 9.924 bin TL aktif oluştururken, yerli özel bankalar 9.171 bin TL ve yabancı bankalar da 6.253 bin TL personel başına aktif oluşturmuştur.

Bankacılık sektörünün 2004-2014 dönemindeki toplam mevduatının ortalama toplam personel sayısına bölümünü, diğer bir ifadeyle personel başına toplanan mevduat tutarı 2014 yılı itibarıyla 4.883 bin TL olmuştur. Aynı dönemde mevduat bankaları personel başına 5.111 bin TL'lik mevduat toplarken, katılım bankalarının personel başına mevduatı 3.835 bin TL olmuştur. Banka sahipliği bazında, 2014 yılında kamu bankaları 5.516 bin TL, yerli özel bankalar 5.125 bin TL ve yabancı bankalar ise 3.806 bin TL personel başına mevduat toplamıştır.

Bankacılık sektörünün 2004-2014 dönemindeki vergi öncesi karının ortalama toplam personel sayısına bölümünü, diğer bir ifadeyle personel başına kar tutarı 2014 yılı itibarıyla 146 bin TL olmuştur. Aynı dönemde mevduat bankaları personel başına 151 bin TL'lik kar elde ederken, katılım bankalarının personel başına kar tutarı bir katılım bankasında yaşanan gelişmeler nedeniyle 23 bin TL olarak gerçekleşmiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının personel sayılarının diğer banka gruplarına göre düşük olması nedeniyle bu grubun personel başına kar tutarı 348 bin TL olmuştur. Banka sahipliği bazında, 2014 yılında kamu bankalarının personel başına 198 bin TL kar ettiği görülmüştür. Yerli özel bankalar 158 bin TL personel başına kar ederken, yabancı bankalar ise personel başına 72 bin TL kar etmişlerdir.

5. Sonuç

Türkiye ekonomisinde yaşanan 2000 ve 2001 krizleri sonucunda önemli oranda zarara maruz kalan bankacılık sektörünün yapısal sorunlarının çözümlenmesi amacıyla Mayıs 2001’de uygulamaya konulan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında gerçekleştirilen reformlar sonucunda bankacılık sektörü sağlıklı bir yapıya kavuşmuştur. Türk bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma işlemlerinin büyük ölçüde tamamlandığı 2004 yılından sonraki on yıllık dönem olan 2004-2014 dönemi içerisinde sektörde yapısal değişimler gerçekleşmiş ve bankacılık sektörünün bilançosu önemli oranda büyüme kaydetmiştir. Bu dönemde, finansal derinliğin göstergesi olan sektörün toplam aktiflerinin GSYH’ya oranı yaklaşık iki kat büyüme göstermiş, ekonomik büyümeye paralel olarak bankaların aracılık fonksiyonlarına odaklanmasıyla kredilerin aktifler içindeki payı artmıştır.

Bankacılık sektörünün en büyük fonlama kaynağı olan mevduatlar bu dönemde payını korumuş, düşük seyreden döviz kurları nedeniyle bankaların yurtdışı borçlanmalarının bilanço içindeki payı artmıştır. Sektörün gelir gider dengesinde de olumlu gelişmeler kaydedilmiş, gelirler içerisinde bankacılık hizmet gelirlerinin ve kredilerden alınan ücret ve komisyonların tutarında artış yaşanmış ve sektörde yüksek karlılık oranlarına ulaşılmıştır. Bankaların güçlü sermaye ve özkaynak tabanına sahip olmaları sonucunda sermaye yeterliliği rasyoları da yasal sınırların üzerinde gerçekleşmiştir.

Bilançonun 2004-2014 dönemindeki gelişimine bağlı olarak sektörün performans, işletme ve verimlilik rasyolarında da iyileşme gözlemlenmiştir. Bu dönemde, sektörün karlılığının artması sonucunda performans göstergeleri olan aktif ve özkaynak karlılığında yüksek oranlara ulaşılmıştır. Sektörün bankacılık hizmet gelirleri ile ücret ve komisyonlarının artması ile işletme göstergeleri olumlu bir seyir izlemiştir. Şube ve personel başına aktif, kredi, mevduat ve kar gibi büyüklüklerin artmasıyla da sektörün verimlilik göstergeleri iyileşmiştir. Ancak, bankacılık sektörünün performans, işletme ve verimlilik rasyoları 2004 yılından başlayarak yükselişe geçmesine rağmen bu rasyolar son üç yıl içerisinde düşüş eğilimine girmiştir. Türkiye ekonomisinde son üç yılda yaşanan düşük oranlı büyüme

trendi bankacılık sektörünü de etkilemiş, net faiz marjında gözlemlenen daralma sektörün kar artışını sınırlandırmıştır. Ekonomideki cari açığın düşürülmesi amacıyla denetim otoriteleri tarafından özellikle bireysel kredilere yönelik olarak alınan makro ihtiyati tedbirler de sektörün karlılığı üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur.

Bu çerçevede, Türk bankacılık sektöründe karlılıkta yaşanabilecek daralmanın yanısıra, düşük ekonomik büyümenin aktif kalitesi üzerindeki olabilecek etkisi, FED faiz artırım süreci ile küresel sermaye akımlarının yavaşlaması nedeniyle bankaların yurtdışı borçlanmalarındaki potansiyel azalma ile Basel 3 uygulamaları sonucunda sermaye yeterliliği standart rasyosunda gerçekleşebilecek düşüşler, önümüzdeki dönemde Türk bankacılık sektörünü bekleyen gelişmeler olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aydoğan, E., R. Aktaş ve S. Pekkaya. 2005. 2001 Krizi Sonrası Dönemde Makroekonomik Gelişmeler Işığında Türk Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Bir Değerlendirme. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi 20 (237): 17-48.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. 2001. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı - Tanıtım Rehberi.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. 2005. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporları. BDDK Yayınları No:2.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. 2010. Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi. Çalışma Tebliği, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. 2015. www.bddk.org.tr. İnteraktif Bültenler Türk Bankacılık Sektörü Aylık Bülteni 2004-2014.
- Boyacıoğlu, M. A. 2003. 1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2003 (9).
- Bumin, M. ve F. Ateş. 2008. Sorunlu Bankaların Çözümlemesi. Palme Yayıncılık.
- Bumin, M. 2009. Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması ve Sonuçları. TBB Bankacılar Dergisi 20(70): 17-36.
- Bumin, M. ve A. Cengiz. 2009. Banka Birleşme ve Devralmalarının Etkinlik Üzerine Etkisi: Pamukbank'ın Halkbank'a Devredilmesi. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi 24(279): 68-96.
- Calomiris, C. W. ve A. Powell. 2000. Can Establishing Market Bank Regulators Establish Credible Discipline: The Case of Argentina, 1992-1999. The National Bureau of Economic Research Working Paper No: 7715.
- Demireli, E. 2010. TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi 5(1): 97-108.
- Dookyung, K. 1999. Bank Restructuring in Korea. Bank for International Settlement Policy Papers.
- Erdönmez, A. P. ve B. Tulay. 2001. İşveç Bankacılık Krizi ve Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılması. Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu.
- Gruben, W. C. ve J. Welch. 2001. Banking and Currency Crisis Recovery: Brazil's Turnaround of 1999. Economic and Financial Review, Federal Reserve Bank of Dallas 4 th Quarter.

- Hoelscher, D. S. ve M. Quintyn. 2003. Managing Systemic Banking Crises. International Monetary Fund Occasional Paper.
- Hoelscher, D. S. 2006. Bank Restructuring and Resolution. Palgrave Publications.
- Kaya, Y. T. 2001. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma: Arjantin Örneği. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Çalışma Raporu.
- Martinez, J. L. 2000. Management and Resolution of Banking Crises: Lessons from the Republic of Korea and Mexico. The World Banking Discussion Paper No: 413.
- Ongena, S., D. C. Smith ve D. Michalsen. 2000. Distressed Relationships: Lessons from the Norwegian Banking Crisis (1988-1991). Center for Economic Research Working Paper.
- Öncü, S. ve R. Aktaş. 2007. Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi. Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi 14(1).
- Pengestu, M. and H. Manggi. 2002. The Boom, Bust and Restructuring of Indonesian Banks. International Monetary Fund Working Paper.
- Sato, Y. 2005. Bank Restructuring and Financial Institution Reform In Indonesia. The Developing Economies Journal 43(1).
- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu. 2011. Raf Temizliği Projesi - TMSF Çözümleme Deneyimi. TMSF Yayınları.
- Toprak, M. ve O. Demir. 2001. Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi 1(2): 1-26.
- Viotti, S. 2000. Dealing with Banking Crises - Proposal for a New Regulatory Framework. Riskbank Economic Review Third Quarter.

Katılım Bankacılığının Gelişiminde Nakit Yönetimi Hizmetlerinin Etkileri ve Anket Çalışması ile Banka Çalışan Algısının Analizi

Cüneyt DİRİCAN¹

Makale Gönderim Tarihi: 26.01.2016

Makale Kabul Tarihi: 20.03.2016

Öz

Katılım Bankacılığı, Türkiye’de finansal hizmetler sektöründe payını arttırarak önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Nakit Yönetimi, şirketlerin bilançosundaki ticari alacak yönetimi ve kısa vadeli borçlar kalemleri üzerinden, tahsilatlara ve ödemelere dayalı işlemleri kapsamaktadır. Bankacılıkta Nakit Yönetimi, bireylerin ve şirketlerin çeşitli nedenler ile yaptıkları ödemeler, para transferleri ile tahsilatları kapsamaktadır. Bu çalışmada, sektördeki genel bankacılık performans oranları ışığında, örnek bir katılım bankası çalışanlarının Nakit Yönetimi ürün ve hizmetlerine yönelik algısı anket çalışması ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nakit Yönetimi, Katılım Bankacılığı, Faizsiz Bankacılık, Ödeme Sistemleri

The Effects of Cash Management Services in Participation Banking and Employee Perception Analysis With the Help of Survey Study

Abstract

Participation Banking fills an important gap in the financial services by increasing its share in Turkey. Cash Management in

¹ Yard. Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Gayrimenkul ve Varlık Değerleme

general covers collections and payments transactions deriving from receivables and short term debts in the balance sheet of the companies. Cash Management in banking covers payments, transfers and collection services. In this study, the perception of a participation bank employees on cash management services is examined by survey-study under the general performance ratios of participation banking.

Keywords: Cash Management, Participation Banking, Interest Free Banking, Payment Systems

1. GİRİŞ

Fon ihtiyacı olanlar ile fon fazlası olanlar arasındaki güvenli köprü vazifesini, İtalya'da "banco" terimi ve Medici Ailesi ile bankacılığın başladığı günden bu yana, risk yönetiminde uzman finansal kuruluşlar yani aracı bankalar ile diğer kreditorler sağlar. Bankacılık bu anlamda finansal hizmetler sektörü içinde en önemli finansal aracı olarak, tasarrufların başta mevduat olmak üzere birikimler üzerinden yatırımlara dönüşmesi açısından önemli bir rol üstlenir. Vade, tutar, döviz cinsi, lokasyon gibi taraflar arasındaki farklılıkları bu anlamda sigorta, leasing, factoring, portföy yönetimi, aracı kurum ve bankalar gibi finansal kuruluşlar dengeler. Bu aracılık hizmetlerini çeşitli finansal ürünler ile karşılayarak faiz veya komisyon geliri elde ederler. Sağlıklı bir bankacılık sisteminde, faiz dışı gelir kaleminin faiz dışı giderleri veya ücret ve komisyon gelirlerinin işletme giderlerini karşılıyor olması beklenir. Aynı şekilde, aktif ve sermaye karlılıklarının ve sermaye yeterlilik rasyolarının bilanço büyümesi ile doğru orantılı olması beklenir.

Türkiye'de, gerek kamu yönetiminin cari açık büyümesi, gerekse BDDK'nın finansal tüketicileri koruma kapsamında aldığı önlemler nedeni ile düşen faiz hadlerinin de etkisi sonucunda bankacılığın gelir kalemlerinde ve önemli performans oranlarında azalma görülmektedir. Farklı gelir fırsatları imkânı bulunmakla beraber, vadesiz mevduat ve cari hesap tabanının güçlü kalabilmesi, verilen hizmetler karşılığında komisyon geliri elde edilebilmesi veya operasyonel maliyetlerin azaltılmasının yanında hizmet kalitesinin artırılması anlamında önemli katkı sağlayan "Nakit

Yönetimi" ürün ve hizmetleri bankacılıkta önem kazanmaktadır. Firmaların ve bireylerin tahsilat ve ödemelerinden pay alınarak, nakit akışlarının banka üzerinden geçirilmesi ile bu sonuçlar elde edilmeye çalışılmaktadır. 2013 yılında kabul edilerek, 27 Haziran 2015'de yürürlüğe giren 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun (6493 s. Ödeme Sistemleri. K.)ve e-fatura, e-imza gibi daha önceden kabul edilen mevzuat hükümleri çerçevesinde nakit yönetimindeki ve rekabetteki gelişim, kredi kartları ve POS'lar ile internet ve mobil teknolojilerdeki ilerleme ile farklı bir noktaya doğru hızla ilerlemektedir.

Bu çalışmada, sektördeki bu gelişmelere kayıtsız kalamayan katılım bankacılığında, örnek bir bankanın çalışanlarının nakit yönetimi ürün ve hizmetlerine yönelik algısı anket ile incelenerek, sektördeki genel performans verileri ışığında rekabetin yönü analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ilerideki bu konuda yapılacak ampirik analizlere de ışık tutacaktır.

2. İslami / Faizsiz Bankacılık Ve Katılım Bankacılığı

Ülke ekonomilerinin sağlıklı işleyişinde önemli bir yeri bulunan finansal hizmetler sektörünün temel bileşenleri arasında; Fon arz edenler ve talep edenler, finansal araçlar, finansal ürünler ve bunların mevzuatı bulunmaktadır. (Uludağ ve Arıcan, 1999)

Finansal aracılıkta arasında en önemli sektör ise, Türkiye'de Eylül 2015 itibarı ile aktif büyüklüğü GSYİH'nın %114'üne ulaşmış olan bankacılıktır. (BDDK, 2015) Bankalar özel ve kamu sermayeli, ihtisas sahibi olan ve olmayan, bilanço veya şube büyüklüğüne göre büyük ve küçük şeklinde kategorize edilebilir. Bunların dışında, bankacılık fonksiyonel olarak farklı başlıklara ayrılmaktadır.

- i. Para basma yetkisi olan emisyon yani Merkez Bankaları,
- ii. İller Bankası, Eximbank gibi özel amaç, yetki ve finansman türleri için kurulan İhtisas Bankaları,
- iii. Yatırım bankacılığı, sermaye piyasaları, proje finansmanı ve krediler gibi uzmanlık gerektiren başlıklarda, mevduat

toplama yetkisi olmadan aracılık hizmetleri veren Yatırım ve Kalkınma Bankaları,

- iv. Her türlü finansal aracılık işlemini gerçekleştiren, mevduat kabul edip kredi veren Ticaret veya Mevduat Bankaları,
- v. Dünyadaki adı ile faizsiz fon kabulü ile teolojik prensipler dâhilinde hizmet veren İslami Bankacılık Sistemi, ülkemizdeki adı ile Katılım Bankacılığı.

İslami Bankacılık en temel ve özet hali ile aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

“İslam’ın koyduğu ve teyit ettiği prensipler çerçevesinde bankacılık ve yatırım faaliyetlerini yürütmek için kurulan kuruluşlardır”. (Özgür, 2007)

Bu tanımdan görüldüğü gibi, katılım bankaları finansal aracılık faaliyetlerini İslam’ın temel prensiplerine ve fetva / danışma kurullarının verdiği görüşlere uygun olarak yürütmek zorundadır. Sadece faiz değil, ticaret esasına dayalı risk ve ortaklık paylaşımı, spekülasyon ve garar (aşırı belirsizlik) durumlarının, kumar, alkol, tütün, silahın yasak olması temel dinamiklerdir. Bu meyanda, bir finansal ürünün veya işlemin faizsiz olması onun temelde İslami prensiplere ve dayanak teşkil eden ayet ve fıkhıya uygun olduğu anlamında yorumlanamaz. Bu nedenle, her faizsiz banka İslami banka anlamına gelmemektedir (Akin, 1986 ve Kalaycı, 2013). Bu nedenle, faizsiz bankacılık İslami bankacılıktan veya diğer adı ile İslami finanstan kavramsal olarak ayrılmaktadır. İslami bankacılığın kabul edilebilmesi için, bulunduğu ülkedeki tüm ekonomik ve finansal yapının bu prensiplere uygun olması gerekmektedir. (Wasey ve Pomeranz, 2000; Özgür 2007) Bu nedenle, Türkiye’deki katılım bankalarının İslami banka olarak değil, faizsiz bankacılığın pratikte uygulaması olarak yorumlanması ve tüketicilerin kar zarar ortaklığı kapsamında zarara da ortak olabileceğini algılayabilmesi açısından (İhlas Finans örneği) katılım bankası olarak adlandırılması daha uygun olacaktır. Katılım bankacılığı, 2005’de, bu sebeplerle yeni kanunla bankacılık sektöründe yerini almış, dünyada kelime karşılığı bulunmayan bir bankacılık isim çeşididir.

2.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Genel Performansı

İslami bankacılık prensiplerini temel alan ve 1983 yılında Türkiye’de faaliyete geçen, eski adı ile “Özel Finans Kurumu” olan katılım bankaları, 2005 yılında resmileşen 5411 sayılı “Bankacılık Kanunu” (5411 s. Bankacılık K.) kapsamında banka olarak kabul edilmişlerdir. 2015 yılında kamu sermayeli olarak kurularak faaliyete geçen Ziraat Katılım (ve kuruluş izni alan Vakıf Katılım), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu denetiminde olan Bank Asya Katılım Bankası A.Ş. dâhil 5+1 (Vakıf Katılım) tanedir.

Lehman Brothers yatırım bankasının mortgage piyasasına dayalı tahviller nedeni ile batması ile başlayan 2008 global finansal krizi sonrası, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bankacılık sektörünün temel gelir kalemlerinde, KOBİ’lerin kredi ulaşımında sorunlar yaşanmıştır. Ancak, 2001’deki bankacılık krizleri sonrasında BDDK’nın önlemleri ve kontrolleri ve Türk bankalarının sermaye gücü ile krizin etkileri kolay atlatılmıştır ve aktif kaynaklı bilanço büyümesi hızla devam etmiştir. (Demir ve Eken, 2015)

Tablo 1.’de görüleceği üzere, yıllar bazında 3. Çeyrek verileri itibarı ile katılım bankalarının aktif ve sermaye karlılık ve Basel 2’nin devreye girmesi ile beraber Sermaye Yeterlilik rasyoları da hazinenin borçlanma faizlerine paralel olarak düşüş trendine girmiştir ve BDDK verilerine göre bankacılık sektörünün genel gidişatı ile uyumludur. (TKBB, 2015)

Tablo1. – Katılım Bankaları Sermaye Yeterlilik, Aktif ve Sermaye Karlılık Oranları

Yıllar	Kritik Rasyolar	Albaraka Turk	KuveytTurk	Türkiye Finans	ZiraatKatılım
2015	Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)	0,12%	13,61%	13,05%	105,72%
2014	Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)	0,10%	15,10%	12,40%	0,00%
2013	Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)	15,10%	14,70%	13,70%	0,00%
2015	Net Dönem Kan (Zarar) / Özkaynaklar	10,76%	10,36%	5,43%	0,03%
2014	Net Dönem Kan (Zarar) / Özkaynaklar	11,00%	9,60%	9,10%	0,00%
2013	Net Dönem Kan (Zarar) / Özkaynaklar	36,50%	10,50%	9,60%	0,00%
2015	Net Dönem Kan (Zarar) / Toplam Aktifler	0,72%	0,79%	0,45%	0,01%
2014	Net Dönem Kan (Zarar) / Toplam Aktifler	0,80%	0,90%	0,80%	0,00%
2013	Net Dönem Kan (Zarar) / Toplam Aktifler	1,00%	1,00%	1,00%	0,00%

Başbakanlığın 5 Haziran 2014 tarihli “Finansal Erişim, Finansal Eğitim ve Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları Konulu Başbakanlık Genelgesi” ve bu doğrultuda, BDDK tarafından özellikle perakende bankacılıkta yapılan ürün ve hiz-

met komisyonları düzenlemesi, kredili mevduat ve kredi kartı faiz oranlarına getirilen üst limit ve cari açığın düşürülmesi çalışmaları nedeni ile kredi kartı taksitlerine getirilen taksit sınırlaması uygulaması ile bankaların sürdürülebilir karlılığı daha da zor hale gelmiştir. Nitekim Tablo2.'de görüleceği üzere, katılım bankalarının kar payı dışı gelir kalemlerinde sektöre benzer şekilde artış oranları limitli olmuştur. (TKBB, 2015)

Tablo 2.- Katılım Bankaları 3. Çeyrek Komisyon ve Kar Rakamları – 2014 ve 2015

Yıllar	Seçilmiş Gelir Tablosu Kalemleri	Albaraka Türk	Kuveyt Türk	Türkiye Finans	Ziraat Katılım
2015	Alınan Ücret Ve Komisyonlar	130.490.00	187.007.00	189.327.00	132.32
2014	Alınan Ücret Ve Komisyonlar	116.394.00	165.408.00	170.297.00	-
2015	Ticari Kar / Zarar (Net)	30.971.00	119.087.00	30.185.00	1.476.86
2014	Ticari Kar / Zarar (Net)	40.778.00	108.773.00	33.156.00	-
2015	Net Faaliyet Karı/Zararı	265.176.00	427.447.00	223.680.00	2.436.00
2014	Net Faaliyet Karı/Zararı	236.289.00	352.486.00	323.082.00	-

Gerek katılım bankaları gerekse ticaret / mevduat bankaları açısından, perakende bankacılıktaki kamu müdahalesi dışında, farklı gelir fırsatları daha çok olması gerektiği tarafta yani ticari işlemler ve yatırımlar tarafında bulunmaya devam etmektedir. Yatırım ve hazine bankacılığı, banka sigortacılığı, emeklilik, leasing, faktöring, dış ticaretin finansmanı, e-fatura ve elektronik bankacılık, mikrofinansman ve yurtdışına açılma gibi fırsatların yanında faizsiz bankacılık, ödeme sistemleri ve ticari kartlar ile nakit yönetimi, Türkiye'deki bankalar açısından yeni gelir fırsatları yaratabilmek adına dikkate alınabilecek başlıklardır. Bu meyanda, kamu otoritesi ve katılım bankaları tarafından bankacılık sektöründeki payının %15'lere çıkartılması hedeflenen katılım bankacılığının (TKBB, 2015), Ekim 2015 itibarı ile bankacılık sektörü ile genel kıyaslaması Tablo 3.'de yer almaktadır. (TKBB, 2015)

Tablo3. - Türk Bankacılık Sistemi Özet Karşılaştırması, Ekim 2015

BANKALAR	KURULUŞ SAYISI	AKTİFLER		TOPLANAN FONLAR		KULLANDIRILAN FONLAR	
		MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)
Mevduat Bankaları	32	2.122.513	90,4	1.168.923	93,7	1.358.242	89,9
Katılım Bankaları	5	119.720	5,1	74.366	6,3	78.147	5,2
Kalkınma ve Y. Bankaları	13	105.482	4,5	0	0	74.611	4,9
Toplam	50	2.347.715	100	1.243.289	100	1.511.000	100

Son olarak, Ekim 2015 itibarı ile katılım bankalarının temel performansına yönelik göstergeler ise Tablo 4.'de yer almaktadır. Tablolarda rekabet açısından görüleceği üzere, sektöre yeni giren Ziraat Katılım Bankası hariç Kuveyt Türk Katılım bankası göreceli olarak daha iyi bir performans göstermekte olup, bankaların performansı arasında faizsiz bankacılık genel perspektifinden dinamiklerinden hareketle bir ilişki görünmemektedir. (TKBB, 2015)

Tablo 4.-Katılım Bankacılığı Oranlar Özet Karşılaştırması, Ekim 2015

2015 Yılı 3. Çeyrek - Oranlar ve Seçilmiş G elir Tablosu Kalemleri	AlbarakaTürk	KuveytTürk	Türkiye Finans	ZiraatKatılım
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	6,73%	7,64%	8,31%	47,58%
(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	4,04%	5,15%	2,52%	45,10%
TP Aktifler / Toplam Aktifler	69,32%	62,34%	75,11%	83,42%
TP Pasifler / Toplam Pasifler	49,94%	45,90%	48,80%	82,32%
YP Aktifler / YP Pasifler	61,29%	69,60%	48,59%	93,78%
TP Toplanan Fonlar / Toplanan Fonlar	54,37%	49,62%	53,97%	64,60%
TP Krediler ve Alacaklar / Toplam Krediler ve Alacaklar	82,79%	84,36%	91,43%	87,29%
Toplam Toplanan Fonlar / Toplam Aktifler	69,96%	66,35%	55,39%	49,26%
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	62,98%	59,66%	67,35%	78,56%
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Toplanan Fonlar	90,03%	89,92%	121,58%	159,47%
Takipteki Krediler (Net) / Toplam Krediler ve Alacaklar	0,80%	0,53%	6,84%	0,00%
Karşın Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler	0,75%	0,88%	0,59%	0,06%
Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler	1,62%	1,72%	1,56%	2,46%
Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri	55,64%	49,50%	50,88%	46,64%
Karşın Dışı Gelirler (Net) / Diğer Faaliyet Giderleri	46,30%	51,02%	38,36%	2,77%

2.2. Bankacılıkta Nakit Yönetimi

Şirketlerde nakit yönetimi; çalışma ve işletme sermayesi yönetiminin bir parçası olarak nakit akımlarının optimize edilmesi ve elde biriken fazla nakdin kısa vadeli yatırıma yöneltmesi ya da eksik kalan kısmın doğru şekilde finanse edilmesi olarak şeklinde

tanımlamak mümkündür. (Kabakçı, 2011) Nakit Yönetimi, bu doğrultuda şirketlerin bilançosundaki ticari alacak ve kısa vadeli borçlar kalemleri üzerinden, tahsilatlara ve ödemelere dayalı işlemleri ve nakit akışlarının öngörülmesi başlıklarını kapsamaktadır.

Bankacılıkta ise Nakit Yönetimi, bireylerin ve şirketlerin çeşitli nedenler ile yaptıkları ödemeler, para transferleri ile tahsilatları kapsamaktadır Şirketlerin etkin nakit yönetimi yapabilmesi için bankacılıkta ilgili finansal ürünleri doğru şekilde kullanabilmesi ve bireylerin ise faturalarını takip edebilme, ödeme ve transferlerini ucuza yapabilmesi gerekmektedir.

Bankacılıkta nakit yönetimi ürün ve hizmetleri; Alacak yönetimi, borç yönetimi ve bilgi yönetimi başlıkları altında takip edilmektedir. Doğrudan borçlandırma sistemi, fatura tahsilatları ve ödemeleri, çek ve senet tahsilatı, havale ve EFT, taşıt tanıma sistemi, alacak faktöringi, tedarikçi finansmanı, vergi ve SGK prim ödemeleri, okul taksit tahsilatları, maaş ödemeleri, e-fatura, kredi ve banka kartları ile ödemeler ve tahsilatlar gibi ürün ve hizmetler başlıklar altında ödemeyi veya tahsilatı yapan tarafa göre ilgili başlıkların altına girmektedir.

Bankacılıkta nakit yönetiminin amacı, vadesiz mevduat / cari hesap tabanı yaratmak, komisyon gelirlerinin artması ile dağıtım kanalları ve muhasebe sistemleri entegrasyonları ile operasyonel maliyetleri düşürmektir. Ödeme sistemleri ile önemli oranda kesişim kümesi bulunmakta olmasına rağmen bankalarda farklı departmanlarda takip edilebilmektedir.

3. Katılım Bankacılığında Nakit Yönetimi Algısı Üzerine Bir Anket Çalışması

3.1. Yapılan Anket Çalışması ile İlgili Genel Bilgiler

Yapılan bu çalışma anket tekniğine dayalı bir çalışmadır. Bu kapsamda yapılan anketi farklı ünvan gruplarında ve müşteri segmentlerinde çalışan 452 banka personeli doldurmuştur. İnternet ortamındaki bu anket 1 ay boyunca açık kalmış ve bu süre sonunda yeterli ve gerekli olan sonuçlara ulaşılmıştır. Anket sonucunda

elde edilen veriler yüzde analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada benzer makale ve eserlerin metodolojisi dikkate alınmıştır.

3.2. Anket Çalışmasının Amacı ve Önemi

Bu anket çalışması ile katılım bankasındaki çalışanlarda müşterilere verilen nakit yönetimi ürün ve hizmetleri ile ilgili hizmet seviyesi algısının seviyesi ölçümlenmeye çalışılmış, satış örgütünün banka gelirlerini ve cari hesap seviyesini arttıracak bu ürünlere yönelik temel bilgi ve ilgi seviyesi ölçümlenmeye çalışılmıştır. Öte yandan, bu verilerin diğer bankalarda da çok fazla standart sapma olmaksızın benzer çıkacağı düşüncesinden hareketle, hem katılım bankacılığındaki hem de konvansiyonel bankacılıktaki şube satış personelinin konuya hâkimiyeti ve gelir fırsatları yaratma açısından farkındalıklarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Katılım bankacılığında müşteri memnuniyetine ve ürün çeşitlendirmesi ile inovasyona yönelik çalışmalara fikir vermesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

3.3. Anket Çalışmasının Kapsamı ve Kısıtları

Anket sadece bir banka çalışanlarını ve şube satış kadrolarını kapsamaktadır. Analizde kullanılan veriler anketten elde edilen sonuçlardan elde edilmiştir.

Çalışanların eğitim düzeyi, yaş bilgileri ve cinsiyeti gibi demografik bilgileri tek bir bankada bu anket çalışmasının yapılması nedeni ile anket çalışmasına katılımın artması, ankete katılımın ve sonuçlarının objektif olması amacı ile istenmemiştir. Zaten demografik bilgiler sorulmuş olsaydı bile anket analiz sonuçlarına katılmayacağı için bir etkisi olmayacaktır. Bu anlamda anketi cevaplayanların hangi müşteri segmentinde olduğu anketin yorumu açısından daha kritiktir. Anketin amacı, müşterilere yönelik hizmet algısı ve bankanın nakit yönetimi ürünlerinden gelir fırsatları ile alakalı olduğundan, hangi müşteri segmentini temsil eden işkoluna ait satış kadrolarının cevapladığı yorumlama adına daha anlamlıdır. Anketin bir diğer kısıtı da online yapılmış olmasıdır.

3.4. Analiz ve Bulgular

Anket çalışması online olarak Temmuz 2015 boyunca açık kalmıştır ve çalışanlara 3 kere hatırlatma yapılmıştır. Anket farklı müşteri segmentlerine şubelerde hizmet veren ve satış yapan müşteri temsilci ve portföy yöneticilerine gönderilmiştir. 1912 şube saha satış kadrosundan 452 tanesi anket süresi içinde ankete katılım sağlamış ve katılım oranı banka genelinde %24 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran ve katılım sayısı anketin tutarlılığı ve anlamlılığı açısından yeterli görülmektedir çünkü katılımcı sayısı orta ölçekli bir bankanın personel sayısı civarındadır ve müdürlerin görev tanımlarındaki satış fonksiyonları dikkate alındığında, her dört satışçıdan birinin cevaplamış olduğu görülmekte ve bu oranın genelin algısını ve kanaatini yansıttığı düşünülmektedir.

Tablo 5. – Ankete Katılanların İşkolu / Segment Dağılımları ve Katılım Oranı

Ankete Katılanların Dağılımı ve Görev Alanları	Gönderilen Kitle	Ankete Katılan	Katılım Oranı
Bölge Müdürleri ve Koordinasyon Yöneticileri	127	14	11%
Şube Müdürleri	411	116	28%
Kurumsal / Ticari Bankacılık Satış Kadroları	179	52	29%
KOBİ Bankacılığı Satış Kadroları	597	148	25%
Bireysel Bankacılık Satış Kadroları	598	122	20%
Toplam	1912	452	24%

Ankete katılanlar uzman yardımcısı, uzman, yönetmen, kıdemli yönetmen ve müdür olmak üzere beş farklı unvan seviyesindedir. Ünvan seviyeleri içinde 120 kişilik katılım ile şube müdürlerinin en yüksek cevabı verdiği görülmüştür. Bu hem anketi hem de nakit yönetimi ürün ve hizmetleri ile bunların hizmet kalitesini önemsedikleri anlamında yorumlanmakta ve bu algının ileride yönetsel anlamda aşağıdaki kadrolara doğru satış anlamında olumlu etki edeceği düşünülmektedir.

Tablo 6. – Ankete Katılanların Ünvan Bazında Dağılımı ve Katılım Oranları

Ankete Katılanların Dağılımı ve Görev Alanları	Uzman Yardımcısı	Uzman	Yönetmen	Kıdemli Yönetmen	Müdür	Toplam
Bölge Müdürleri ve Koordinasyon Yöneticileri	0	0	0	10	4	14
Şube Müdürleri	0	0	0	0	116	116
Kurumsal / Ticari Bankacılık Satış Kadroları	0	19	18	15	0	52
KOBİ Bankacılığı Satış Kadroları	42	48	36	22	0	148
Bireysel Bankacılık Satış Kadroları	33	35	30	24	0	122
Toplam	75	102	84	71	120	452
Katılımcıların Yüzel Dağılımı	Uzman Yardımcısı	Uzman	Yönetmen	Kıdemli Yönetmen	Müdür	Toplam
Bölge Müdürleri ve Koordinasyon Yöneticileri	0%	0%	0%	14%	3%	3%
Şube Müdürleri	0%	0%	0%	0%	97%	26%
Kurumsal / Ticari Bankacılık Satış Kadroları	0%	19%	21%	21%	0%	12%
KOBİ Bankacılığı Satış Kadroları	56%	47%	43%	31%	0%	33%
Bireysel Bankacılık Satış Kadroları	44%	34%	36%	34%	0%	27%
Toplam	100%	100%	100%	100%	100%	100%

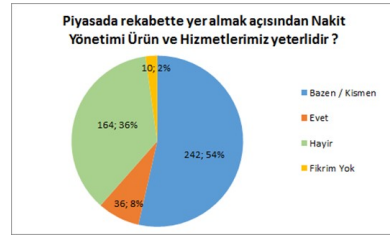
Anket sonuçlarının kurumsal, ticari ve KOBİ bankacılığı işkol- larındaki cevaplanma oranlarının birbirlerine yakınlığı da algının farklı müşteri segmentlerinde aynı şekilde yakın sonuçlar vermesi ile anlamlı olarak görülmüştür. Perakendeye doğru katılım oranının düşmesi nakit yönetimi ürün ve hizmetlerinin sofistike olmaması ile doğru orantılı olarak normaldir.

Ankette katılımcıların bankanın müşterileri ile olan nakit yönetimi kapsamlı ürün ve hizmetlerine yönelik algısı ölçümlenmeye çalışıldığından, anket sonuçları bankacılığa ve bankaya dair gerçek verileri ve sonuçları içermemekte, çalışanların düşünce ve deneyimlerinden hareketle algılarına dair rakamsal sonuçları ortaya koymaktadır. Dolayısı ile anket sonuçları ile gerçek performanslar arasında her zaman farklılar olabilecektir.

Tablo 7. – Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetleri Yeterlidir?

Piyasada rekabette yer almak açısından Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetlerimiz yeterlidir ?		
Cevaplar	Frekans	Yüzel (%)
Bazen / Kısmen	242	54%
Evet	36	8%
Hayır	164	36%
Fikrim Yok	10	2%
Toplam	452	100%

Grafik1. – Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetleri Yeterlidir?

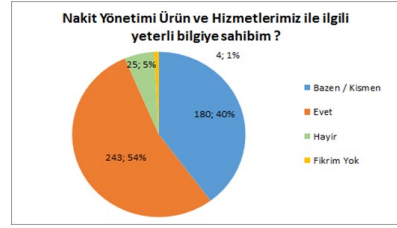
İlk soruda bankanın ilgili satış kadrolarının nakit yönetimine dair yeterlilik algıları sorulmuş ve cevapların yarısından fazlası, bunun zaman zaman kısmen olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Öte yandan, %36'lık çalışan bankanın bu anlamda yetersiz

olduğunu düşünmektedir. Bankanın mevcut nakit yönetimi ürün ve hizmet yelpazesi dikkate alındığında ve ankete katılanların ağırlıklı olarak perakende bankacılık çalışanları olduğu göz önüne alındığında, odaklanmama ve bilgi yetersizliği nedeni ile bu algıya sahip oldukları düşünülmektedir. Tabloların görsel olarak yansımaları ayrıca grafiklerde verilmiştir.

Tablo 8. – Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetleri Bilgim Yeterlidir?

Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetlerimiz ile ilgili yeterli bilgiye sahibim ?		
Cevaplar	Frekans	Yüzde (%)
Bazen / Kısmen	180	40%
Evet	243	54%
Hayır	25	6%
Fikrim Yok	4	1%
Toplam	452	100%

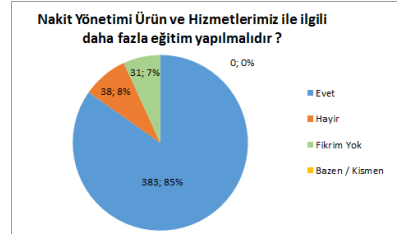
Grafik2. – Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetleri Bilgim Yeterlidir?

Tablo 9. – Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetleri Eğitim Gerekli mi?

Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetlerimiz ile ilgili daha fazla eğitim yapılmalıdır ?		
Cevaplar	Frekans	Yüzde (%)
Bazen / Kısmen	0	0%
Evet	383	85%
Hayır	38	8%
Fikrim Yok	31	7%
Toplam	452	100%

Grafik3. – Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetleri Eğitim Gerekli mi?

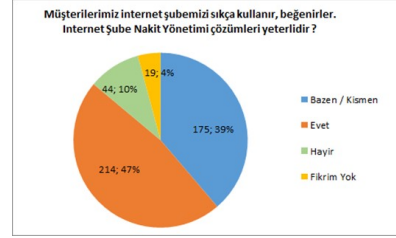

Tablo 8. Ve Tablo 9.'daki sonuçların birbiri ile olan ilişkisel tutarsızlığı bu savı güçlendirecek bir bulgu olarak görünmektedir. Çalışanların %54'ü nakit yönetimi ürün ve hizmetleri ile ilgili bilginin yeterli olduğunu düşünürken, %40'ı kısmen yeterli olduğu kanaatindedir. Ancak, bu konularda daha fazla eğitim ihtiyacı olduğunu belirten %85'lik kısım yine aynı kitledir. Bu sonuç, sektörün genelindeki şube ve saha satış kadrolarının algısı ile doğru orantılıdır. Bankacılıktaki ürün çeşitliliğinin ve her ürünlerdeki agresif satış hedefleri nedeni ile bir ürüne odaklanamamanın yan etkisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 10. – Müşteriler internet şubemizi kullanır, nakit yönetimi çözümleri yeterlidir?

Müşterilerimiz internet şubemizi sıkça kullanır, beğenirler. Nakit Yönetimi çözümleri yeterlidir ?		
Cevaplar	Frekans	Yüzde (%)
Bazen / Kısmen	175	39%
Evet	214	47%
Hayır	44	10%
Fikrim Yok	19	4%
Toplam	452	100%

Grafik 4. – Müşteriler internet şubemizi kullanır, çözümler yeterlidir?

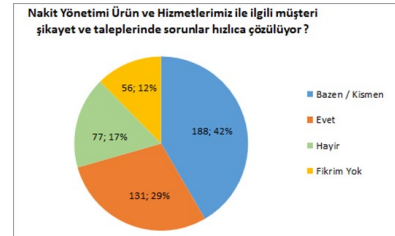

Türk bankacılık sisteminin dağıtım kanallarındaki son teknolojilere ve inovasyona dayalı hizmetleri yurtdışında çeşitli sektör organizasyonları ve örgütlerince ödüllendirilmektedir. Bu durum çalışanlar üzerindeki algısı da aynı doğrultuda anket sorusuna yansımıştır. Ankete katılanların büyü çoğunluğu internet şubedeki nakit yönetimi ürün ve hizmetlerini yeterli görmektedir. Bankacılıkta ve finansal hizmetlerde internet şube ve diğer dağıtım kanallarının yaygın olarak kullanılması, genelde satış ağırlıklı olmaktan çok hizmet ağırlıklı olarak tamamlayıcı bir yapı olarak sunulmaktadır ve operasyonel maliyetlerin düşürülmesi adına nakit yönetimi ürünlerinin amacı ile büyük oranda kesişmektedir.

Tablo 11. –Müşteri şikâyet ve taleplerinde sorunlar hızlıca çözülüyor?

Nakit Yönetimi ile ilgili müşteri şikâyet ve taleplerinde sorunlar hızlıca çözülüyor ?		
Cevaplar	Frekans	Yüzde (%)
Bazen / Kısmen	188	42%
Evet	131	29%
Hayır	77	17%
Fikrim Yok	56	12%
Toplam	452	100%

Grafik 5.– Müşteri taleplerinde, şikâyette sorunlar hızlıca çözülüyor?

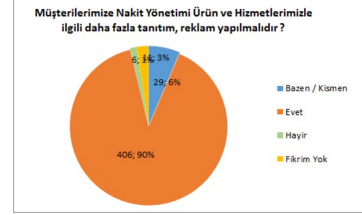
Nakit yönetimi kapsamlı müşteri taleplerinin ve şikâyetlerinin hızla çözülebildiğine yönelik kanaatin %30'a yakın olarak çıkması ve %42'lik zaman zaman çözülebildiği algısı yine sektörle kıyaslandığında olumlu olarak yorumlanmaktadır. Bankacılıkta müşteri deneyimi ve çoğu işlemin nakit yönetimi ile alakalı olduğu dikkate alındığında ve dünya genelinde nakit yönetimi ürün ve

hizmetlerinin işlem bankacılığı konsepti altında takip edildiği düşünüldüğünde, bu oranın yüksekliği katılım bankacılığının gelişimi açısından da olumlu sonuç verecektir.

Tablo 12. – Müşterilere daha fazla kampanya, tanıtım, reklam olmalıdır?

Müşterilerimize Nakit Yönetimi kapsamlı ilgili daha fazla kampanya, tanıtım, reklam yapılmalıdır ?		
Cevaplar	Frekans	Yüzde (%)
Bazen / Kismen	29	6%
Evet	406	90%
Hayır	6	1%
Fikrim Yok	11	2%
Toplam	452	100%

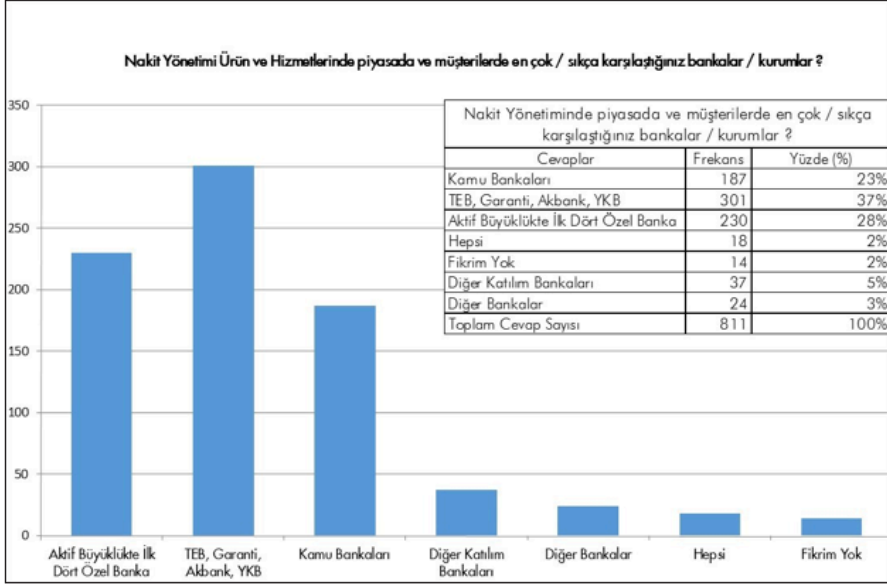
Grafik 6. – Müşterilere daha fazla kampanya, tanıtım, reklam olmalıdır?

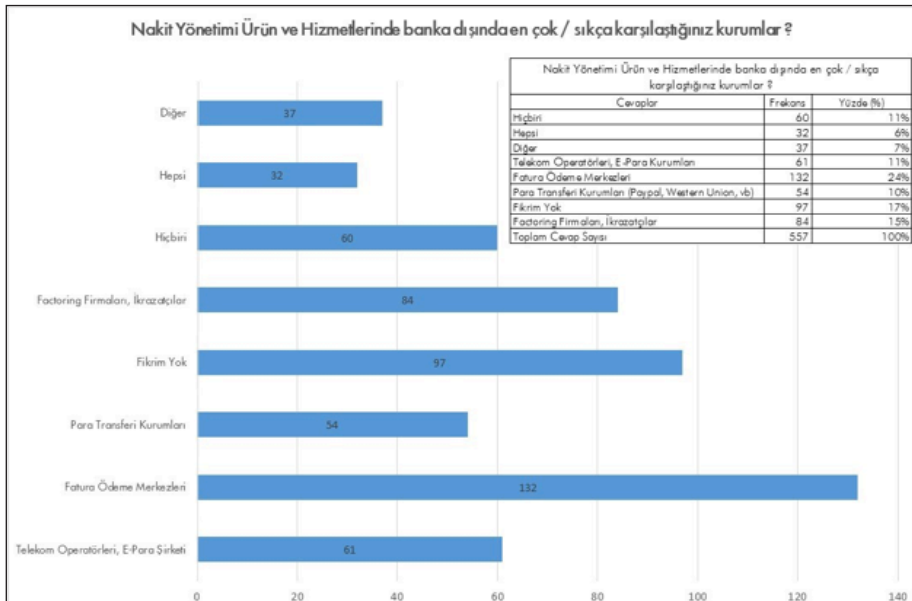
Çalışanlar nakit yönetimi kapsamlı tanıtım aktivitelerinin, reklam ve kampanyaların sıklığının satışlarda olumlu bir ivme yarattığı algısındadır. Her ne kadar katılım bankacılığının temel prensiplerinde talep yaratmadan çok ihtiyacı karşılama prensibi ön planda olsa da, müşterilere daha hızlı ulaşabilmek adına bu sonucun etkileri detaylı analiz edilmelidir.

Grafik 7.'de bu anlamda çalışanlarda sektördeki rekabete yönelik algı ölçümlenmiş ve nakit yönetiminin en temel gereksinimi olan şube ağının yaygınlığı anket sorusunun cevabı olarak teyit edilmiştir. Kamu dâhil çok şubeli bankalar bu anlamda rekabette güçlü olarak algılanmaktadır. Keza, müşterilere özel butik hizmetler sunan ve nakit yönetimine uzun zaman önce yatırım yapmış bankalar da algıda öne çıkmaktadır.

Grafik 7.- Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetlerinde piyasada ve müşterilerde en çok, sıkça karşılaştığınız bankalar / kurumlar?

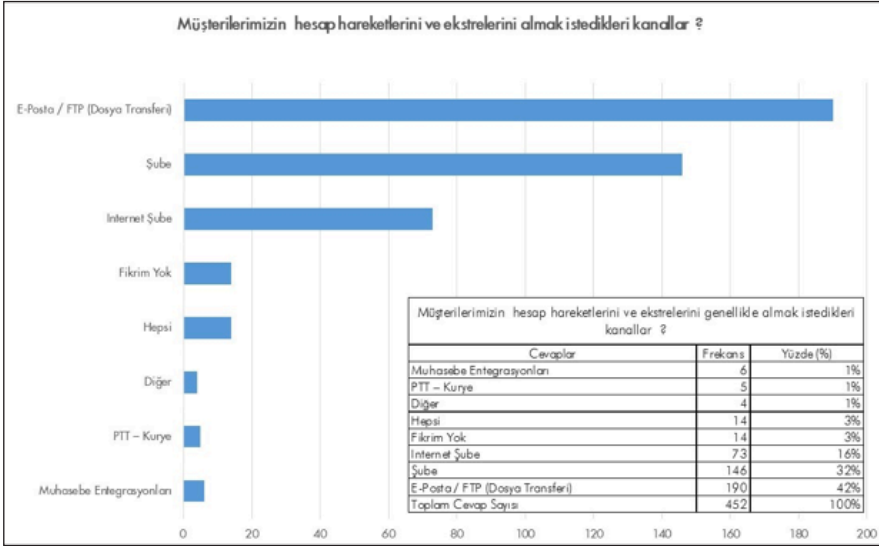

Grafik 8.- Nakit Yönetimi Ürün ve Hizmetlerinde banka dışında en çok / sıkça karşılaştığınız kurumlar?

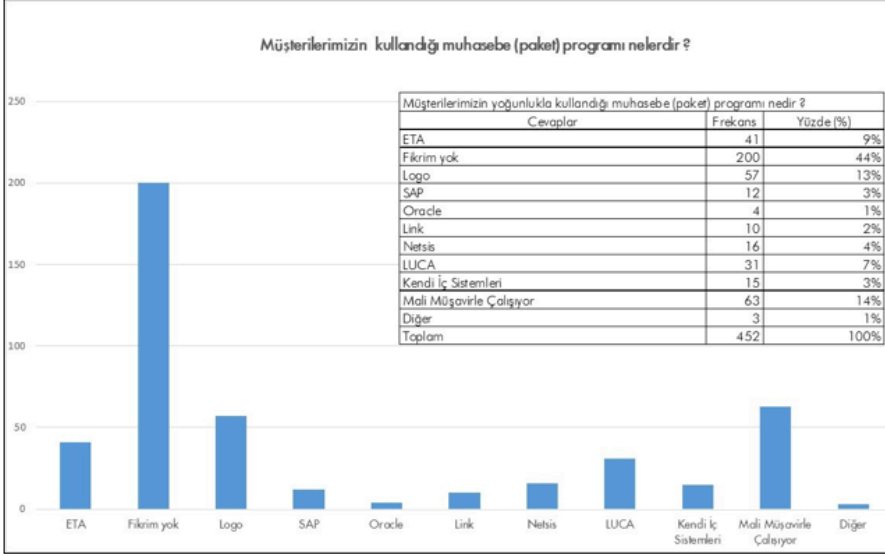
6493 sayılı Ödeme Sistemleri Kanunu sonrası banka dışındaki finansal kurumların rekabetinin resmiyet kazanmasının nakit yönetimi ürün ve hizmetleri özelinde önemli etkileri ve sonuçları olacaktır. Bu nedenle, Grafik 8.'de görüleceği üzere, nakit yönetimi alanında yer alan ve alacak farklı kurumlara yönelik algı ölçümlenmek istenmiştir. Ancak, çalışanlardaki konuya dair bilgi azlığı daha çok Fatura Ödeme Merkezlerini öne çıkarmıştır.

Grafik 9.- Müşterilerin hesap hareketlerini ve ekstrelerini genellikle almak istedikleri kanallar?

Bankacılığın operasyonel verimliliğinde ve maliyetlerin düşürülmesinde nakit yönetimi ürün ve hizmetleri önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu anlamda, muhasebe ve kurumsal kaynak planlaması programları ile yapılan entegrasyonlar ile bankadaki işlemlerin banka ve müşteri arasında otomatik olarak aktarımı hedeflenmekte, aynı zamanda müşterinin elde tutulmasına yönelik olarak bankalar tarafından yaygın olarak sunulmaktadır. Ancak, Grafik 10.'da çalışanların fikrim yok diyerek ticari müşterilerini bu anlamda pek tanımadıkları anlaşılmıştır.

Grafik 10.- Müşterilerin yoğunlukla kullandığı muhasebe (paket) programı nedir?

4. Sonuç

Bankaların gelir çeşitliliği yaratabilmesi her geçen gün daha çok önem kazanmaktadır. Dünyada 2008 sonrasında sürdürülebilir büyüme ve karlılık bankacılık sektörü açısından da kritik seviyeye gelmiştir. Aynı durum, sermaye karlılığı %10'lar seviyesine kadar gerilemiş olan Türk Bankacılık sektörü için de geçerlidir. Katılım Bankacılığı Türkiye'de özel finans kurumu olarak hayata geçen ve temelinde İslami Bankacılık prensiplerini esas alan bir faizsiz bankacılık sistemidir. Bankacılık aktif büyüklüğündeki payının 2025 yılında %15 seviyesine çıkması hedeflenmektedir. Ancak, sürdürülebilir büyüme, rekabet, BDDK'nın koyduğu perakende bankacılıktaki regülasyonlar katılım bankaları için de geçerli olmaktadır. Bu doğrultuda, katılım bankacılığındaki gelişim açısından, hizmet ve ürün çeşitliliği, müşteri deneyiminin yükseltilmesi, çalışanların yetkinliği gibi başlıklar konvansiyonel bankalarda olduğu gibi aynı derecede önemlidir.

Şirketler açısından sürdürülebilir karlılığın en önemli esaslarından biri finansal yönetimde akademik prensiplerin şirket süreç

ve dinamikleri içerisine yerleştirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Çalışma ve işletme sermayesi yönetimi, nakit akışı planlama ve etkin nakit yönetimi bunun bir sonucu olarak ortaya çıkabilecektir. Bireyler açısından ise, aile bütçesinin sağlıklı yönetimi ve operasyonel kolaylık açısından bütçe ve nakit yönetimi kültürüne sahip olması gerekliliği mevcuttur. Bankacılıktaki nakit yönetimi ürün ve hizmetleri, şirketlerdeki ve bireylerdeki bu gereksinimlerin verimli ve etkin yönetimi adına sunulmaktadır. Katılım bankacılığında bu nedenlerle nakit yönetimi konvansiyonel bankalarda olduğu gibi, sürece geç dâhil olmalarına rağmen, her geçen gün önem kazanmaktadır. E-fatura, ödeme sistemleri mevzuatı gibi gelişmeler ve mobil / internet bankacılığı gibi teknolojik gelişmeler ile sosyal medya ağırlıklı tüketici davranışı değişikliklerinin yönetimi açısından ve faaliyet giderlerinin azaltılması noktasında bu zorunluluk daha çok gündeme gelmekte, rekabet süreci daha çok ivmelenmektedir. Anket çalışması ile katılım bankası çalışanlarının bu olgulara olan yaklaşımları ve algıları yüzde analizi yöntemi ile ölçümlenmeye çalışılmış ve anket soruları kapsamında, nakit yönetiminin öneminin çalışanlarda yüksek olarak algılandığı görülmüştür. Eğitim ve reklam, tanıtım ihtiyaçları somut olarak ortaya çıkmış, rekabetin hala bankalar ağırlıklı sürdürüğü algısının sektördeki teknolojik ve mevzuatsal değişikliklere rağmen değişmediği gözlemlenmiştir. Ankette tüzel işletmeler ile çalışan satış kadrolarının ağırlığı dikkate alındığında, ticari müşterilerin sistemlerinin daha yakından tanınmamasın, Ticari ve KOBİ Bankacılığı hedefleri ile örtüşmediği düşünülmektedir. Bu aynı zamanda reel sektör ile finans sektörü arasındaki kopukluğun ve CRM eksikliğinin de bir göstergesi olmaktadır.

KAYNAKLAR

Doğrudan Yararlanılan Eserler

- BDDK. 2015. Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeler Raporu. Veri ve Sistem Yönetimi Daire Başkanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/14650tbs_temel_gostergeler_raporu_eylul_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 24.01.2016).
- Demir M. ve Eken, M. 2015. 2008 Küresel krizinin Türk bankacılık sektörüne etkileri ve anket çalışması ile analizi. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*. S.104:54-81.
- Kabakçı, A. 2011. Çokuluslu işletmelerde merkezi nakit yönetimi ve havuzlama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 97-110.
- Kalaycı, İ. 2013. Katılım bankacılığı: Mali kesimde nasıl bir seçenek? *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.9,S.19. (www.ijmeh.org). <http://dx.doi.org/10.11122/ijmeh.2013.9.19.397>, ISSN:2147-9208, E-ISSN:2147-9194.
- Kaytancı, A. P. D. B. G., Ergeç, E. H., & Toprak, M. (2013). Katılım bankası müşterilerinde bankacılık ürün ve hizmetlerine yönelik memnuniyet: Türkiye örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 801-811.
- Özgür, E. 2007. Katılım bankalarının finansal etkinliği ve mevduat bankaları ile rekabet edebilirliği. Doktora tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uludağ İ. ve Erişah A. 1999. Finansal Hizmetler Ekonomisi, İstanbul, Beta Yayın.
- Toraman, C., Ata, H. A. ve Buğan, M. F. 2015. İslami bankacılık faaliyetlerine yönelik müşteri algısı üzerine bir araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences*. (<http://jss.gantep.edu.tr>) 14(4):761-779. ISSN: 2149-5459
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. 2015. Türk finans sisteminde katılım bankaları sunumu. <http://tkbb.org.tr/arastirma-ve-yayinlar-sunumlar-genel-sunum>. (Erişim Tarihi: 24.01.2016)
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. 2015. Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi. Yayın No: 5. <http://www.tkbb.org.tr/documents/TKBB-Strateji-Belgesi.pdf>. (Erişim Tarihi: 24.01.2016)

Dolaylı Yararlanılan Eserler

- Abdul-Rahman, Y. (1999). Islam için struments for managing liquidity. *International Journal of Islamic Financial Services*, 1(1), 1-7. <http://katakji.com/media/1945/art3.pdf>. (Erişim Tarihi: 24.01.2016)

- Akın, C. 1986. Faizsiz bankacılık ve kalkınma. İstanbul, Kayıhan Yayınları.
- Aytaman, S.O. ve Ersöz, Y. 2014. Türkiye Katılım Bankacılığı Büyüme yolundaki önemli adımlar. http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/financial-services/kat%C4%B1%C4%B1m_bankaciligi2014.pdf. (Erişim Tarihi: 24.01.2016)
- HSBC Bank Malaysia. 2013. HSBC MALAYSIA's cash management business wins top award. News Release.
- Wassey, H.A. ve Pomeranz, F. 1987. Accounting needs of Islamic Banking, in: *Advances in International Accounting*, Vol. 1. 153-168

YAYIN KURALLARI

BİÇİMSEL YAPI

1. Gönderilecek yazılar metin, tablo, şekil (grafik, fotoğraf, vb.) kısımları ile birlikte A4 formunda beyaz kağıda, 20 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
2. Metin sayfanın tek yüzüne, Adobe InDesing programında Futura Std yazı karakterinde, 12 punto kullanılarak, 1.5 satır aralıklarla yazılmalıdır. Metin her iki yana yaslanarak yazılmalıdır.
3. Kenarlarda (alt, üst, sağ ve sol) 2.5 cm boşluk bırakılmalıdır.
4. Başlıkların sadece başharfleri büyük diğerleri küçük olmalıdır.
5. Makalenin kapak kısmında, makalenin adı, yazar / yazarların adı-soyadı, ünvanı, görev yeri, e-posta adresi ve sayfa sonu notu olarak; makalede kullandığı verilerin başkaları tarafından kullanılmasına izin verip vermediği bilgileri yer almalıdır. Eğer birden fazla yazarlı bir makale ise, yukarıda yer alan bilgiler yazarları temsil eden temsilci yazar için verilmelidir. Kapak bilgisi yapılmadan gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmayacaktır.
6. Makalenin bir kopyası CD olarak ve 2 adet yazıcı çıktısı ile birlikte Maliye-Finans Yazıları Dergisi, Nispetiye Cad. Levent İşhanı, No:6/1, 1. Levent, İstanbul adresine, ya da elektronik posta yoluyla maliyefinans@finanskulup.org.tr adresine gönderilmelidir.
7. Bilimsel makalenin yazımında, yazının düzenlenmesi aşağıdaki sıraya göre yapılmalıdır
 - a) **BAŞLIK:** Yazının konusu hakkında bilgi veren, kısa, sayfanın sol üst kenarından başlayarak 6 cm boşluk kalacak şekilde yazılmalıdır. Yazarın adı başlığın altına konulur. Yazarlar birden fazla ise yan yana yazılmalıdır. Yazarın akademik ünvan ve adresi, adın sonuna konulan dipnot ile birinci sayfanın altında not halinde belirtilir.
 - b) **ÖZ:** Yazar/Yazarlar adlarından sonra Türkçe özet bölümü yazılır. Bunu İngilizce özet izler. Türkçe ve Yabancı dilde özetler çalışmanın amacını, uygulanan metot/metotları, bulguları ve sonucu açıklamalıdır. Özet Türkçe için 75, İngilizce için 75 kelime olmak üzere 150 kelimeyi geçemez.

- c) **ANAHTAR KELİME:** Türkçe ve İngilizce özetlerin sonuna yazının içeriğini en iyi anlatan dört adet anahtar kelime (key words) verilmelidir. Anahtar kelimeler Türkçe için ayrı, İngilizce için ayrı ayrı verilir.
- d) **GİRİŞ:** Çalışmanın önemi ve amacı belirtilmeli ve yapılan çalışmaların bir özeti verilmelidir. Makalenin yazım kısmında Giriş, I.GİRİŞ olarak gösterilir.
- e) **TEŞEKKÜR:** Gerek görülüyorsa çalışmaya maddi ve manevi katkı sağlayan kişi ve kuruluşlara teşekkür edilir.
- f) **NUMARALANDIRMA:** Tüm sayfalar, şekiller ve kaynakçada yer alan referanslar numaralandırılmalıdır.
- g) **ŞEKİLLER ve TABLOLAR:** Metin içerisinde kullanılacak tüm şekil ve tabloların metin içerisinde ilgili yere yerleştirilmeli ve ayrıca numaralandırılmalıdır. Tablo başlıkları üst tarafta, şekil altları ise alt tarafta yer almalıdır. Orijinal olmayan tablo ve şekillerin alındığı kaynak belirtilmelidir.

h) **KAYNAK GÖSTERME:**

1. METİN İÇİNDE:

1. Metin içinde kaynak gösterilirken, Yazarın Soyadı ve parantez içerisinde tarih yazılır. Örnek: Sharpe (2005); iki yazar olması durumunda: Altınok ve Eken (2005); ikiden fazla yazar olması durumunda: Altınok ve diğerleri (2005) şeklinde yazılmalıdır.
2. Sayfa belirtilmek istenmesi durumunda, dipnot verilerek yazılmalıdır. Örnek; bakınız Ensari (2007) s. 126.
3. Atıf yapılan yazarın aynı yıl yayınlanmış eserleri olması durumunda, bu eserleri ayırmak için a, b, c harfleri kullanılır. Örnek İlseven (2005 a) ya da İlseven (2005 a); Kaptan (2004 b)
4. Kurumlara ilişkin çalışmalara atıfta bulunulmak istendiğinde kısaltmalar kullanılabilir. Bazı durumlarda eserin kısa ismi açıklayıcı bilgi olarak kullanılmalıdır. Örnek (SPK xxx No'lu Tebliğ 2004)

5. Kanunlara, Tebliğ, Yönetmeliklere vbg atıfta bulunulması durumunda, kanun sayı ve/veya numarası ile madde numarası açıkça yazılmalıdır. Örnek (3167 s. Çek K. m. 16)

2. KAYNAKÇA OLARAK METİN SONUNDA

1. Bilimsel Makaleler makale sonunda bir kaynakça barındırmalıdır.
2. Kaynakça'da yer alan eserler, doğrudan yararlanılan ve dolaylı yararlanılan eserler olarak bölümlendirilmelidir.
3. Doğrudan yararlanılan eserler, makale içinde atıfta bulunan tüm kaynakları kapsamalıdır.
4. Makalelerde kaynak gösterme Chicago Manual (Chicago Stili)je göre yapılmalıdır. Kaynak göstermeye ilişkin örnekler aşağıdaki gibidir:

American Accounting Association, Committee on Concepts and Standards for External Financial Reports. 1977. *Statement on Accounting Theory and Theory Acceptance*. Sarasota, FL: AAA.

Demski, J.S., and D.E.M. Sappington. 1989. Hierarchical structure and responsibility accounting. *Journal of Accounting Research* 27 (Spring): 40-58

Dye, R., B. Balachandran, and R. Magee. 1989. Contingent fees for audit firms. Working paper, Northwestern University, Evanston, IL.

Fabozzi, E, and I. Pollack, eds. 1987. *The Handbook of Fixed Income Securities*. 2nd edition. Homewood, IL: Dow Jones-Irwin.

Kahneman, D., R Slovic, and A. Tversky, eds. 1982. *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.

Shaw, W.H. 1985. Empirical evidence on the market impact of the safe harbor leasing law. Ph.D. dissertation, The University of Texas at Austin.

Sherman, T.M., ed. 1984. *Conceptual Framework for Financial Accounting*. Cambridge, MA: Harvard Business School.

